

АНЗОР МЫҚӘБА

ИАЛКААУ

Адрамақәа

Апиесақәа

Аповестқәа

Апхәынтшәкәтыжырта

Акәа 2012

ББК 84 (5 Абх) 6–44
М 85

Анзор Мықәба. Иалкаау. Адрамақәа, апиесақәа, аповестқәа.
Апхәынтшәкәтыжырта. Ақәа, 2012. – 456 д

© Анзор Мықәба, 2012

АМРА АТЫҢ ИАНАКУ

Ұ-қағыларак змоу атоурыхтә драма

ИАЛОУ АУАА:

Расмаг	– мсаа рах
Салимат	– Расмаг ипхәйс
Нарчоу	– Расмаг ипа
Мрамза	– апхәызба қәыпш
Сағанеи	– аназзеи
Гәдиса	– аңсаа рах ипа
Бзгъаус	– Расмаг иахтынра ахылапшфы

Соулах	
Уамахъ	
Дарыкәа	– мсаа рқызацәа
Гәамас	
Қәабчар	

Тердет	– алазцәа рырнапхгафы
Сотерих	– византиатәи ачынуаф
Иоанн Дакика	– византиатәи арнапхгафы
Бесс	– Кавказ икоу византиатәи ар рнапхгафы
Октави	– Сотерих иматцуфы
Паценти	– Бесс иматцуфы
Мсаа реибашьцәа	
Византиаа реибашьцәа	

(Ахтыс мғапысуеит хашыкәспхьазарала 555 шыкәсазы)

АКТӘИ АҚӘГЫЛАРА

1-тәи асахъа

Иааинырсланы икатоу амәтәы цъар зхагылоу анышәынтра җыц.
Ихы иқәыжъ, инапқәа игәытцадсан, анышәынтра апхъа ишъамхы
арсны, дгылоуп Н а р ч о у. Асцена аназарантә иаацәыртцуети ашәт
шьытцәрақәа зку, еиқәатцәала еилахәоу атыпхәцәа.

Н а р ч о у

О, зегъ зымчу, иаххылацшу Анцәа!
Избан угәымбылцьбаран узыкоу абас?
Ацсра зыхәтоу даазныжъ адунеи,
Амчра наитан, ацәгъа ирҗеиаларц,
Ауаатәыҗса рыхәара зылшаша
Нарцәымҗа зруто лахынцас?
...Издыруада укамзар ухата?..
Быспырцит быхнымхәуа назаза.
Еилырккашъа змауз адунеи лашьца
Сааныжъны җыза-тынхада.
Избан сызбыргылаз хус цшьақәа,
рҗапхъа сзатцәа,
Ақәцарахъ снацхьо, исзызуада җызара шыта?
Ирыцсыхәоузеи, реырзымышъа,

Ацстазаара азеибафара иалазырц
зылшо мсаа жәлар?
О, сан! Ма иалырша доухала атак сырхара!
Ирымоузеи сыуаажәлар еикәхашьас?
О, сыуаажәлар... Шәабакылнаго шәызнылаз амџа?
О, сыуаажәлар, сыуаажәлар...

Уаанза зџызцәа иаарылтцны зџаазхаз М р а м з а, уажә днышьам-
хнышгылоит анышәынтра аџацхәа, ашәт шытцәра илкугыи уи
агәи инықәылтцоит. Нарчоу уи дгәеитцоит.

Н а р ч о у

Мрамза?!

М р а м з а

Жәашықәса схытцуан, сан сгәыгырта,
Саб сааизныжыны, анцәақәа данрызца,
Аха сгәырџазомызт сара...

Ан лыпсра ахшара ицәабара –
Хәааны илоуеит лынарцәымџаџә лара.
Илзықалоит илзышьтымхуа еидараха
Лыхшара игәырџа.

Н а р ч о у

Ибазхәада?

М р а м з а

Уи рдыруеит зегыи!
Ишцаузымдыруеи зегь здыруа уара!

Нарчоу

Мрамза! Табуп бахъалахәхаз сгәырѳа.
Сбыхәоит, бца шыта.

Мрамза

Избан, супырхагоума?

Нарчоу

Мап, мап, жәѳангәшәпхъара иаѳызаха,
Бааира исзаанартит лашарак сгәаѳы.

Мрамза

Ус анакәха, угәатца итцегъ илашарц,
Сцом цъаргы. Сухәоит, сыказааит абра.

Нарчоу

Игәартазар ах икылпшыѳцәа
Сан лнышәынтрахъ бшаауаз,
Ибдыруама ишыбзыпшу ахьырхәра?

Мрамза

Хара ҳацәшәом ахьырхәра.
Арт сѳызцәа роуп, изтаху,
Уан днаскъаго, ацсап лыртарц ишапу.
Сухәоит, мап рцәумкын.

Атыпхацәа инарыгзоит ашәа гәытшыаага зцу, ацсынаскъагаратә
ритуал, нас излааз ала Мрамза даарыгәтылакны ицоит. Нарчоу

блала инаскьеигоит. Нарчоу дызлаибартам ала даацэыртцуеит
Гэди са. Днышьамхнышгылоит анышэынтра аџапхьа.

Гэди са

Ибзиахааит быцсаџа
Быуаџра ссир, быразра
Изыхэшэхааит бџеи хазына
Иус дуқэа рынагзараџ.

Нарчоу

(дшанханы Гэдиса дихэаџшуа).
Гэдиса?!

Гэди са

(џаагыланы).
Нарчоу!

Нарчоу

Гэдиса!

Еигэыдибахэџалоит.

О, гэыбған сымамыз! Дыџатџџьазаап анџа!

Гэди са

Иџоуп анџаџэа!

Иџоуп аџсабара амџџаагы!

Аха, зегы иреихауп, сџыза гэыраз,

џыџџаара зџэым абзиабара

ауаатэыџса рыбџьара!

Нарчоу

О, мчы змоу Анџа! Иарбан лахынџоу усзаазга?

Гә д и с а

Җагәтакы пшья анагзара! –
Абар, сөйзә, сыңцакуа,
амшын сырны са саазцаз.

Н а р ч о у

Җагәтакы пшья! Иарбан зызбахә умоу?!

Гә д и с а

Изакәызеи исахауа? Нарчоу!
Агәра згарц сылшоит
Адунеиаф уафытәыфса зыгәра имгац,
Аха, ак иазыламыркәуаз удоуха,
Мап, исызхатдом мчык калеит хәа,
Иаграгылан уи ахәәера зылшаз.

Н а р ч о у

Кырза ирацәоуп амчқәа,
ауафытәыфса дыззыпшым.

Гә д и с а

Калашья амам даәа мчык,
Ауафытәыфса ихазырштыша
Ипсадгьыл ахақәитра иазку атоуба.

Н а р ч о у

О, Анцәа! Исмахаижьтеи шака тцуази
Амцабз иафызозу абас ажәәқәак!

Гәд и с а

Мсаа ирыгым агәышьтыхга хатцажәа ахәара.

Нарч оу

Аха итцаулам рыхшыџтақ.

Гәд и с а

Абас ахцәажәара улуршеит уара,
Иахьа ажәларқәа машәырла ажәак
рыхәлшәар хәа ианшәо,
Ацәа итарзызаауа аимпериа,
Дыды-мацәысшәа рыбжьы ґаца идыргаз,
Уи ажәа цшья – ахақәитра зыхьзыртцаз?!

Нарч оу

Амш ссирқәа урылацәажәоит уара, нақ
хынхәрада инаскьахьоу.
Сан Феодора лыхәарала,
Византиантә санаа нахыс, гәыгыртас
симазарц ахатыцан,
Саб сышьтихит цәымґыс.
Иузеитасхәап уи шықалаз, изыхкьаз.
Стәылахь амџа сықәламтаз даасыцхьан,
Иустиниан
Адта ситеит мсаа ирыласхәарц абас:
Мчыла еилаганы ауафьтәыџса ицсабара,
Мсаа рыхшара рґан рытира,
Ртыпхацәа абцъар рытныцсахлара,
Мап шацәикуа.

Нарчоу

Ажәлар ршыкьра анеикәымтәә,
Икны иритеит, иртынчырц ргәы,
Ахара рыдушәә, игәампхақәоз цьюуы.
Ағацәә имоурц, ишыкайтцац,
дырмеигза азыкцәагы,
Ар нарыжәтцан, тызтыпла иныкәишыбааит
ртынхацәагы.

Уи аамтаз, ишубо, аибашьра тьсит Колхида, –
Еитеиґагылеит аурымқәеи аґьямқәеи.
Аимператор ажәә рнитцеит ивассалцәә, мсаа,
Аибашьцәә рыла иацхраарц аимпериа.
Ихы иаирхәеит ари саб.
Ижәлар ргәырфа дагазошәә,
Рґацхәа дыкәгылан дкәакьейт:
Ашьа карштәым атәымуаа рзы!
Еиґьуп шәгыл ахьыпшымразы!..
Абас, ргәамтра ихы иархәан,
Агәра диргеит ахақәитра шырзааиго.
Ижәлар итґегь игәра ргарц,
Мап ацәикит ақырсианраґь.
Деитарымтцахырхәеит, мап зцәикхьаз,
иабацәә рынцәақәә.

Ускан исыдигалеит жәлар рґацхәа
Мап ацәыскырц аґьар сарґы,
Аха исылымшеит сан лдин агәтасра.
Уи акәын ииґахыз иарґы.
Ижәлар ирыцәирзит са сахь ирымаз агәрагара.
Иаарлас самырхит сарцызаратә матцура, –
Саґьныкатцан хьзыда-пшада, мыч
сымамкәә мсаа рґы.
Абасала, баагәарала икхейт сымґақәә зегьы.

Гә д и с а

Мап, сөйзә! Изым зеггы.
Мсаа рахра шытрала изтөхаша ах
Ипәзатә уоуп уара!

Н а р ч о у

Хъаас исымоу ахра тәартам,
Мсаа ирпеипшу рлахьынтоуп.
Мсааи апсааи рееидкылар ахатыңан,
Нибартәароуп изәу.
Дшьашуа-джышуа, атәы рылеиттоит иара.
Иутәыуап ухы уаасуа, еимаркуа ануаха.
Арахә, адгьыл, ахәычгьычра, ахәсамтарсра...
Мап, изалымтцит, иагьзалтцуам рылашәра зынза.
О, икоузеи адунеиае еицәоу,
Убла ишабо утәыла амца анакуа,
Арахь ианумам мчы, иахурцаратә абылра.

Гә д и с а

Ахатца инаалом агәкахара,
Уара узатәым –хакоуп ыцъа!
Хъшьа хатцкьасо ханкахаанза, хьаттрада
хақәцалап,
Ианамузах, иҳалҳаршап урт русаз
Ламысла апсра.

Н а р ч о у

Апсра... Иахьаггы саңыларын сгәыргьатәә,
Аха уи зларыхәоузеи иззымдыруа, дара,
Аимпериа ду иафәгылартә еипш

Аамтеи амчи шрымам иахъа,
Ишеивысуа раҳи дарей рыгәтакқәа,
Дара ашьтазар ахақәитра аагара,
Ахәынтқархара дшашьтоу иара?!

Гә д и с а

Ахәынтқархара?!

Н а р ч о у

Саб итахуп иацитцарц ахәынтқарра.

Гә д и с а

Апсуа хәынтқарра?!

Н а р ч о у

Ааи, ааи, уи ҳагәтакы цшъа иеипшуп акырза,
Аха ҳашьтазар ҳара гәрагарала
ишьтахтцарц ауасхыр, –
Дашьтоуп ахәала, шыакатәарала
иацитцарц, иара.
О, шака ихъантоузеи, сфыза,
Сызхылтдыз саб абас ихцәажәара,
Аха ибоит Анцәа,
Сыжәлар ррыцҳашьароуп уртқәа сзырхәо.

Гә д и с а

Унеи уаб иґы, уиацәажәа абас еипш гәаартыла.
Бзиа ишибогь ихы мыцхәы,

Игъы цæмсазаргъы – дгазам,
Ицеипшхаша цкъа дазхæйцып,
 ‘еа мфак шытихып,
Ижæлар бзиа имбазозаргъ, иахра
 тæарта абзиабараз.

Н а р ч о у

Жәантәымкәә сияцәажәахьейт.
Ииашоуп, акыр штцаагы...
Аха игәатцә сцәымгра азҳара –
Абар иаиуз сгәартра лтцшәас.

Гәдисә

Ус анакәха, сияцәажәоит схата,
Имзакәа иасхәап игхакәа,
Имџа шиашам, дшаџу ижәлар ртархара.
Иасхәап, атәым жәџан атцака,
Уаргыи саргыи хмыцәа, хамтәа,
Хгәатца итыхохз хәгәтакты пшыа –
Мсааи ацсааи реинраалара,
Уи анагзараз ишышытахтцаз тоуба,
Уи амџа шакәу уасхырс иаиуа
Ацсуа хәынтқарра атцара.
Абартқәа схәап, нас сишыуазаргь сишыааит,
Кәәпеила днатцашышь, сшыагыи ижәааит.

Н а р ч о у

Мап, мап. Неишья умам ура уахь!
Уи иаанаго бзамыкэрыла аетархароуп!

Гә д и с а

Азә ипстәзаара еикәхароуп еазә ипсрала,
Адунеи дазынхароуп аүатәыџса иаха ирзапсоу.
Ак затәык иџоу пхьацашьас, сџыза,
Абри ауп апстәзаара иамоу кәзшьас.

Н а р ч о у

Сџыза! Ишысхамыштызгыи стәуба,
Уажәа цьбара сарџыхеит.
Шьыжъаахыс Цьампал абаа амтцан
Ируаа аибашьра иаыкаитцоит.
Дшаахынхәлак уаха, изнеира сахәоит.
Саб сияцәажәоит схәта.
Абасала иагъылысхуеит иакзатцәыку амџа.

Гә д и с а

Иарбан мџоу?

Н а р ч о у

Зыуаажәлари зыпсадгыили бзиа избо имџа –
Урт реикәырхараз хьатцрада ақәпара,
Шьатасгыи иаиуша хажәлар рхақәитра.
Уца шьта, аускәа еиџкаала ууаажәлар рыгәта.
Хымш рышьтахь сузыпшуп абра.

Гә д и с а

Аиааира хзыпшызааит!

Нарчоу

Аиааира ҳзыпшызааит!

Нак-аак еицырцуеит.

2-тәи асахъа

Расмаг иахра тәарта. Агәтаны игылоуп атрон. Нак-аак арым-
зқәа рҕы итәоуп Расмаг иааира иазыпшу апызацәа: У а м а х ь,
Г ә а м а с, Қ ә а б ч а р, С о у л а х, Д а р ы к ә а. Игоит абыкь абжы.
Даацәырцуеит аҳ. Апызацәа ҕагылоит, аҳ иеихырхәоит, атакс
дреихырхәоит иара. Итәоит зегъы, Расмаг иажәа иазыпшы.

Расмаг

Хәы-шықәса уажәацхъа хгәылацәа абазгаа
Аимпериа иаҕагылеит ахақәитра ртахны.
Аха, ишыжәдыруа, ирзымгеит аиааира.
Шәгәы ишпаанаго, ироузеи урт гхас?

Гәамас

Иустиниан иаҳаит абазгаа рымаза...
Амраташәаратәи абазгаа рах Скепарна,
Ацъамқәа раацхъара збаны,
Дихәарц дышцаз Хосрой – урт реихабы.
Ар ду зхытит иаарлас икайтцаз адцала.
Абазгааи аурымқәеи анааизынха...
Рымч еикарамызт.

Қәабчар

Абазгаа иреиуаз пытфок
Ирызгәамта ишрымоу агха,

Аимпериа алтџра ааста,
Ацџазаара рзеигъны ипџаза,
Иацырхаган рыжәлар рыџнутџка
Аимпериа ацәымџра азырҳара...

Д а р ы ꞑ ә а

Ар шызхытџыз анраҳа,
Бџъар змаз абазгаа зегъы
Еихеит ишзахәоз Трахеи абаахъы.
Урт, хатџара згымыз,
Гәышџыла иџагылеит аџа.
Аха иахъымзеит ишахәџаз
Аурымқәа ирџылартә аеиџекаара.
Абар, рбаа атџахарагъ зыхъяз.

У а м а х ь

Гәыла ишыџьбаразгъы абазгаа,
Аурымқәа рааста раҳәақәа џсыгеын...

Р а с м а г

Аџыза Соулах! Угәы ишџаанаго,
Гхас ироузеи абазгаа, урт
Ахақәитра мра ацәаарагъ дызмырбаз?

С о у л а х

Абазгаа ирылшеит уи амра абара.
Атәра иартџаахъаз ргәы анарџсаҳәа,
Рнапқәа аздырхеит уи иазгәышыуа,
Аха ирызгәамтеит уи амра агәылшыап ишакыз.
Иеипшын усқан урт ахәычы –

Ирызгәамтеит ирцеипшыз –
Ихыкакаа иафеит рнапкәа.
Иакәзит хәыцра зцымыз рыгәагъра.

Р а с м а г

Рхақәитра зылшашаз рах инаигәтасны,
Ахцәас иахьалырхыз ҫыңа амыртцеицәа–
Абар урт ратцара зыхкәаз,
Рацхәатәи рыгха.

С о у л а х

Иахырхәаз ах иааста иеицәамызт,
Хатцара рыгмызт Оцсити Скепарнеи.
Гәыцкәала иашьтан ахақәитра аагара...

Р а с м а г

Жәлар рҫапхәа ражәа акхарц,
Моак ирзеипшу ианыларц ахатыңан,
Ианаарыдгыла рус хада, наҕ-ааҕ еихеит:
Ижәлар дрықәгәыҕит Оцсит,
Скепарна аңамқәа рахь деихеит.
Азә иихәо егьи ициргон.
Абасала, иаку ахадара амамзаара –
Абар Трахеи акаҳара зыхкәаз.
Атәылаҫ аҳра иуазароуп азәы.

С о у л а х

Уи иаанагом, ах ухаткы,
Ижәлар ишитаху дрызныкәарц,

Ихазы иитаху амџа ианитџар калоит хәа.
Игха рацәан абазгаа рах...

Р а с м а г

Апызацәа!
Җауаажәлар рҗацхәа
Имазам ишҳамоу агхақәа,
Имачым икаҳтәахьоу ршьа...
Аха азә ецныхәа кәитцә дзыкалом ара,
Иҳаду ахарақәа хзеипшуп зегьы.
Издыруада, дыказар шәыбжьара изылшаша,
Харак шидым ала днагылан ақәра?
Иҳахьыз ҳахьит, хырқьиагас иҳамоу акоуп:
Инхаз ирзаҳшәароуп иаҳшьхьоу ршьацса.

С о у л а х

Изла?

Р а с м а г

Ахақәитра рзаагарала.
Җаспы-ханха, уи ҳалшароуп ҳара,
Җауаажәлар рзы ус анатахха.
Уи мап ацәызкыз –
Мап ацәикит ицсадгьыл,
Мап рцәикит иуаажәлар,
Мап ацәикит ацстазаарагь.
Иахьатәи ҳаибашьра цышәарағь
Ижәбоит иҳагу-иҳабзоу.
Пшрада иазыкашәтцала аибашьцәа.

Шөы́каз шө́баақәа рө́ы, сажәа шә́азыпшыны.
Ибзиахааит шә́ымфә́қәә!

Апызацәа царц идө́ықәлоит.

Соулаҳ!

Даатгылоит Соулаҳ.

Ҷазны ҳаибабанза, уазхәыц иаңеицшхарц алшо
Ахаҳә хәыгч, зымала азгьыра иаҶагылаз.

Соулаҳ

Зразкы унапы иану
Ууаажәлар рңеицш ахьзала,
Суҳәоит уи уазхәыцырц уаргьы.

Ашырхәа дңоит Соулаҳ. Расмаг краамта уи дишьклапшуеит, нас
Аңсуа ҳәынтқарра ахсаала дахәәпшуа днагылоит. Даафналоит
Бзгьяус.

Бзгьяус

Саҳ ухатқы!

Расмаг
(дышгылац).
Ихәа иуҶаху.

Бзгьяус

Ауафы дахәоит аaira уара уахь.

Расмаг

Дааңшааит.

Р а с м а г

Тердет?!

Уахзаазгазеи ас уццакуа, хъзи-цшеи
згым арпыза?

Избоит ргәы тынчым ухәынтқари зылпха шәоура
Шә-Иустиниани.

Т е р д е т

Ах ухатқы!

Са исыцәтәымуп урт афыцья,
ишуцәтәыму еипш уара.

Убриоуп абас сыццакуа,
уара уқынза са саазга.

Р а с м а г

Уажәақәа хкьоуп цытәала.

Т е р д е т

Ах ухатқы! Исхәарц истаху иалазар мцра,
Лахь сыртааит исмеигзакәа зегь зымчу анцәақәа.

Р а с м а г

Анцәақәа?!

Т е р д е т

Имтахырхәара мап ацәыскит,
аимпериаа иаку рынцәа.

Р а с м а г

Узыниазеи гәәкрас, уагәтасыртә аңьар?

Т е р д е т

Ажәа баапс еимаадеит зыматц зуаз
схәынтқари сареи.
Ишакәымыз сгәы нирхеит, ихамам еинышәашьа.
Уи ахәынтқарра аматц аура мап ацәыскит,
Сагьааит ура уеы,
сагацәа баапсқәа рәагылара згәағьыз,
Есшар ихало зыхьз-зыцша,
Расмаг – мсаа рах ухаткы,
Суашьапкырц, тәыс узыкалара азин сутарц.
Дшьамхнышгылоит ах иҫапхьа.

Р а с м а г

Угыл, Тердет. Уара уфьза еицырдыруа ахатца
Иатәам ас иаармариан ашьамхарсра.

Т е р д е т

(дгыло).

Аимпериа ду еиларзызо,
дыды-мацәысшәа зыхьз зыргаз
Ах уҫапхьа сшьамхы арс, агылара пхасшьом сара.

Р а с м а г

Арыцхара ду итагылоуп зыматц ууаз ахәынтқарра,
Чархәарала дыршьит ахәынтқар Гәбаз.
Итыңан дтәазаргь уи иашьа, илшарызеи
дхьыпшызар иаргьы.

Еиньшәашьа змауз аурымқәеи ацьамқәеи,
Уи атәыла рыбжьахан,
 аимыжәжәра иафуп еимырхха,
Нас имацума дзыргәамтцша
Шьаза-гәазала этәыла хкьоу ахәынтқар?
Ажәа чәхьак иамхаҳәазаргь, иаачхатәын.
Ажәа кәымшәышә мацарала иауам
 ацсадгьыл аиқәырхара.

Т е р д е т

Ииашоуп, Лазтәыла тагылоуп
 аамта баапс ззырхәо.
Аха...

Р а с м а г

(иажәа аҳәаха иамразакәа).
Ахатца иатәоума итәыла аныжьра,
Уи иаҳа данатаху?

Т е р д е т

Уи шеимыртцәо ибла иабо, арахь
 инапқәа җәхәаны...
Еигьми нас, ибла иамбо, дыкәазар наскьа.

Р а с м а г

Харас иудитцазеи ухәынтқар?

Т е р д е т

Ижәлар бзиа дырбоит ахәынтқар Цате,
Иқгәгыҗеит ртәыла хьыпшымкәа икайтцап хәа,

Угыландаз иныжь уматцура,
Аибашьцәа рыгәта.

Ар рацхъа сгыланатц схы збоит суафытэыѳсан.
Уртқәа ансымих са схэынтқар,
Исыцэирзит сыуаѳра, схатара...
Ускан схы збеит пызас сызмаз ауаа рѳы симцхэны,
Моак исзынхаз сагъанылеит,
адгъыл-цшыа снагэзны.
Сагъааит уара уѳы, исыман агэыцра,
Азин сутап хәа иуасхәаларц абас:
сах Расмаг ухатцкы!..

Исхәоит имзакәә,
Еснагъ хәтыр сзақәын сара урпызаратә ҕазара.

Нас сухэоит, азин сыта скалартэицш уааигэара,
Рылцха уртарц срыхэалап, срашыапклап унцэақәа.
Уахгы-еынгы сувагьежьюа,
 блатцарыла ахэа цхафырла,
Алаҳэажэеицш икырлышуа, уагацэа
 баапсқәа урцэысыхычалап.
Иуцеифысшалап угэырғақәа,
 среигэыргычалап уиааирақәа!

Уааигэа ыстаак дынкылатэан иршэыр ахэа,
Сухзызаауа уацхэа сгылап, гэышцыла ухычауа.

Р а с м а г

Ашэарта гэгэа итагылоуп сахра.
Хбызшэа зхэо апсаа ракэзар, хаизуаам.
Гэыла хаизааигэам аурымкэа рвассалцэа –
Амрагылараа – ашэанцэеи хареи.
Ишубо, Тєрдєт абас хтацалоуп амацэаз.
Арака аагылара, еигьуп уазхэыцыр,
Лтцшэак амам уара узын.

Т е р д е т

Сақэшахатуп ус шакэугы!
Хахыцсуа хаицыпсааит! Сыказааит абра!

Р а с м а г

Тєрдєт!
Знык иадамхаргы, сҕацхэа аиаша
цкэа шухэара:
Узхаарышты ухэынтқари дзымтахырхэо
аимператори?
Иуртазеи дтцас?

Т е р д е т

Избоит, ах ухатцкы, ишумго сыгэра.
Аха гэыцқыала сшузыкоу иадырган
иузасыртуеит мазак.

Саҗамзааит... уаргәыргәашам, аха
 уахраз кырза этазкуа,
 Уаҗацәа баапсқәа иузырчацо ус мазоуп.
 Уи шиашоу агәра угашт лассы.
 Иузаасыртып, азин сутар, ах ухатцкы!

Р а с м а г

Сзырѳеит.

Т е р д е т

Схәынтқари сареи ҳаибаргәаара җенак шыбжъаз,
 Кавказ иҗоу аурымқәа рыр рнапхагафы Бесс,
 Аимператор Иустиниан иҗкытә
 иоуит ашәҗәы, абас:
 Аимпериа ашәарта иантагылоу иахьа,
 Җвассалцәа мсаа ашәарта итадыргылеит,
 ртәыла иалсуа,
 Иакзатцәыку ҫадатәи ҳахәхәтра мҫа,
 Аимпериаз зыгәра гам урт, иццәамзар
 иаарлас ртцыхәтәа,
 Чымазара җкык иаҫызаха, иалахоит Кавказ.
 Убри аҗкытә, аҫадатәи рбаа хада Бухлоон
 Рытатәуп аланаа,
 гәрагагас инацтан 30 нызқь ахьы.
 Уи аус анагзара инапы иантца, арахь даашьтуп
 Аимпериаҗ еицырдыруа ахатца Сотерих.

Р а с м а г

Сотерих?!

Т е р д е т

Сотерих Далмациатэи, цыхъатэи уабхэында.

Р а с м а г

Урт дреихабуп Аксенти, есышықэса иаац.

Т е р д е т

Аибашьцэа рыматэа ишэтцаны Сотерих
Аксенти ир дрылоул иеырфашьаны.

Р а с м а г

Ирызбеит нас ирулак сахьдырхэырц...
(Акыр дхэыцуа.)
Табуп хэа уасхэоит, Тердет, абасеипш
ажэабжъ ахьсзааугаз.
Уара ахамта гэгэа уацсоуп. Узыхэозеи?

Т е р д е т

Исыт азин, уеацхъа схырхэо «сах Расмаг» ахэара.

Р а с м а г

Азин устоит иахьарнахыс сыжэлар
урылахэзарц.
Еихау ахамта узыцшуп, еихау
уанацсаха.
Ишьтоутцарц улшару уажэақэа
штцабыргу ала тоуба?

Т е р д е т

Хъзи-пшеи згым, саҳ Расмаг!
Итабуп хәа уахәо, уҕапхәа ишьтастоит тоуба,
Уахра аусқәа рынагзараз сшаеигзо сылшара,
Ианатахха, ишахтнысто сшаеигзакәа сыхгы,
Ишсыдыскыло ала ишьтастоит тоуба,
Мсаа жәлар ирхылапшхәу анцәакәа,
Ғәыцқала сышрашыапкло сыпсы танаты.
Сышутамшыыцуа баапсыла, чархәара шузысымуа,
Маза шуцәысымтцәахуа,
Истоубоуп, саҳ ухатқы!

Р а с м а г

(ахәа идғало).

Абри аҕыцхафыр иагымхааит сахра аҕацәа ршыа.

Тердет дагәзны икәнитцоит.

Т е р д е т

Саҳ ухатқы!.. Игәагьуацәоуп ахәара,
Аха исымам зашыа, ас еипш иануста тоуба...
Бесс исеихәеит гәартыла дансацәажәоз аены,
Мсаа шәыгәта аус хәымгакәа чацо, аимпериа
Дшамоу кырза иацхраауа ауафы.

Р а с м а г

Дарбану?

Т е р д е т

Мсаа ианакәзаалак ирыман
Аказшыа ссирқәа, ирытцашыыцратә раҕацәа,

Ма азәы иаҳахьазма еибатиит хәа...
Аха уи ауаф саҗамыз....
уахра тәарта данақәдыргәыг...

Р а с м а г

Дарбан зызбахә умоу?

Т е р д е т

Ас иахьуасхәо ажәабжь гәырхьга,
саҗамыз, саҳ ухатқы...
Аха еиғьми аиаша, уи ашазаргь уамашәа...
Амчра дууп, иззатәузеи, ан лшья...

Р а с м а г

Игәытшьяагоуп уажәақәа, дыңсахәуп сара сҗа!..
Уи мцуп! Иафәуцеит, Тәрдет, иафәуца!..

Т е р д е т

Абас сажәа агәра умгозтгы,
исумырундаз нас тоуба.
Саҗамзааит...

Р а с м а г

Инагзала.

Т е р д е т

Иустиниан икайтцаз адтцала,
ацхыраара иитарц ифызә,

Расмаг

Тердет

Ирутаз агәыхь шырахдырштуа бзантцы.
Ашьа шыруа знымзар зны.
Еихаразак иухаштит дшаурым тыңхаз
Уи абаа аурымқәа субсидиа шәартас,
Лассы-ласс ишрымаз тәартас.

Р а с м а г

Ааи, ус акәын ишыказ.

Т е р д е т

Анаџс, дицхьеит азәк илзынхаз,
Византиа иказ лца Нарчоу.
Гәыргъара-ччарас исымоу уи азәк,
Истахуп, лхәеит, дыказарц сааигәара.
Ускан дрыцхаушьеит еитах,
Уца уипхъан дааугеит ухата.
Дааит иара, убзиабара ахатыцан,
Згәатца шхамла итәхъаз, агәырџа
иабылхъаз иан лҕы.
Уара угәы ртынч уцхәыс цшза
улеигәыргъонатц,
Ршьа кәапеила изларташа аус баацсқәа
узырчацон дара.
Аха аамтак ааип хәа иазыцшын,
ирбоназ ишрымчмыз акгъы.
Уажәы, аимпериа уанаҕагыла,
Уи аамта ааит хәа ицхъазаны,
Ирызбеит инарыгзарц рыгәтакы.
Ииашоуп, даххымзеит Феодора,
иаалыркъан дыцсит,
Аха игәы камхаит Нарчоу,
Аимпериа ицхраап хәа ишимац имоуп агәыгра.

Р а с м а г

Иухәо иашоуп омашәа.
Ирнаалахъоума аланаа?

Т е р д е т

Еилкаатәуп. Цшыхәра ицатәуп.

Р а с м а г

Ҳаинаалара излаҳәо ала,
Аурымқәа шааилак, ирахтароуп ацапха.
Ус кастеит иахьагы.
Ҳапшыхәфы шыта уахь дызнеиуам...
(Дхәыцуа.)
Мап, мап. Иамам неишыа.

Т е р д е т

Сах ухаткы!
Шыжь дшаазхытцыз, Бесс иґы днымхакәа рацәак,
Арахь амфа дықәлеит Сотерих.
Адырфаґеноуп схәынтқар сгәы анынирха,
Сышзахәоз арахь амфа саннықәлагы.
Абасала, дыршыа имам Сотерих,
мап шацәыскыз аимпериа.
Уажә Бесс саишытызшәа санизнеи,
Мзызк хәа имам излаимгаша сыгәра.

Р а с м а г

Хьзи-пшеи згым Тердет!
Уца! Инаушьтастдоит лассы,
мсаа жәлар рыхьзала,
Ацҳаражәхәацәа,
Ажә иныртқарц Сотерих, нақ дықәтцны дцарц,
Мсаа ишақтахым ашыақатәара.

Ахы, иухылапшааит ари аусаџ зегъ
зымчу анцәакәа!

Т е р д е т

Уатцәы шыжынза сҕалоит ара,
Сдырманшәалар анцәакәа.
(Дцоит.)

Р а с м а г

Тердет мыжда, Тердет цсымцкәа...
Чархәара анысзуу, рыцсы уастап
Узымцахырхәаз анцәакәа.
Аха иумам уаха царта,
Уааит ахыкәаџ, иузыгәагърым апсра.
Издыруада, усыхәаргъы иаха,
Зыгәра сзымго, иаасыкәыршоу зегъ раастагъы...
Бзгъаус!

Дааиуеит Б з г ъ а у с.

Ирзыцха ацызацәа, хтәыла ашәарта
гәгәа иштагылоу,
Мсаа жәлар ирылархәааит агәаҕантара.
Дара рхатакәа еизааит ишзахәо сара сҕы.

Б з г ъ а у с

(даахырхәоит, идҕа шынаигзо аанарго).
Сах ухаткы, уара уахъ ааира дахәоит даҕазы –
Нарчоу, уара уца.

Р а с м а г

Нарчоу?... Даашьты.

Дааиуеит Нарчоу.

Цъашьатәшәоуп ишыкоу адунеи!
Сара сахь ааираз ахәара каутцеит,
Сгәы иштәз ахәара узыкастдарц сара.

Нарчоу

Ахәара сзыкаутдарц?..
Ах иҕынтә аума ари ажәа ахьсахауа?!

Расмаг

Уаб иҕынтә.
Краатцуеит дсымбеижьтеи сара сца.
Ахра усқәа сырхашәалом схата.
Аха гәыбған сызутом иззымдыруа, уара,
Ахшара иахь агәбылра,
Еихаразак уи данзатцәу.
Ииашоуп, ишудыруа, атцеи сизыпшуп,
Аха ҳабацәа ртасала,
Ах даныкам, итәарта шытрала аңеихаб итәуп.

Нарчоу

Са сааира уи азбара иазкым, сах ухатцкы.

Расмаг

Азин истоит сара сца,
уаф даныкам ахтыңра,
Саб ҳәа сеихәарц, сах ахатыңан,
Сиаңәажәарц, еихарак, сгәы иантоу гәаартыла
Аби-цеитцас, тааңәашәала.

Нарчоу

Краатцует сазгәышыуеижътеи ус
ацәажәара саргы.
Убриоуп, саб, изызку сааирагь.

Расмаг

Ишубо, сыцкәын, хтагылоуп аамта баапс ззырхәо,
Зыжәлар мсаа рразкы знапы иану
Ах, дзызхәыцуа аускәа рацәоуп.
Урт рызбара иеалаирхәырц иаргы,
Убри азоуп сызицхьоз исзааигәоу ауафы.

Нарчоу

Саб, иустоит тоуба! Гәаартыла
Ус еипш уансацәажәа,
Гәыла-цсыла урт аускәа рызбараз,
Схы-сыцсы сшырмеигзауа.

Расмаг

Разкы ссир имоуп аб,
Абас еипш ажәа ссирзақәа ихылтц
иҕынтә ианиахауа,
Аиашоуми, стәы иаанагомызт
Хкәымшәышәза хайцәажәо хкалап хәа.
Исыздыруам сшалагара...

Нарчоу

Ицәырга, саб, иухәарц иутаху.

Р а с м а г

Адунеи лыпсахгәышьеит уан...
Угәы ухът, издыруеит. Аха, ухатцоуп,
уеыргәгәа...
Ииашоуп, дсымтцәыуеит ауаа рҕапхья...
Ах ихәтам иаартны атцәыуара, насгьы
хаилытцхьан...
Сахраҕ ауаа зегь ха хартыхым...
Избоит иркьашьырц ртахушәа сҕеи
сарей хаизыкәзаашья.
Уан лтцәыуара ауаа неир сымуазшәа,
ажәабжь гәарартцеит.

Н а р ч о у

Саб!
Истахым сан лызбахә ххәарц иахья абра.

Р а с м а г

Сатамзааит!
Истахымызт иусырхьырц угәы.
Шьта гәартыла иаб диацәажәарц
Сизызырҕуа, ажәа истоит сара сҕа.

Н а р ч о у

Уарей сарей абас хаамтәеижьҕеи, кыр
аамта цахьеит,
Абри аамтаз ахраҕ ахтыс рацәа калахьеит.
Урт са срылахәымызт, исыздыруам сзыхкьаз,
Избоит, угәы еицакуп сара сахь,

Исзеилкаауам иарбан мзызу,
ухьшәашәаны абас указтаз?

Р а с м а г

Ииасыз ииаст, иацсам артытра,
Еигьуп хрызхәыщыр пхәакәтәи хус хадақәа.

Н а р ч о у

Гәаартыла ацәажәараџ аиаша хәатәуп,
Икалаша азбараз ииасхьоу затәуп.
Са сыжәлар гәакьа мсаа роуп,
Сыбаџ зфаша абри адгьыл ахәтоуп.
Рәапхьа исыдымзар харак, бзиа избо
урт сара,
Нас иарбан сызгылоу абас, русқәа
рызбараџ наскьа?

Р а с м а г

Идыруп акы, сәапхьа ахара шуду, сца,
Уәапхьа харада сшыкамгьы схата.
Уани сареи хәилытцит, җазә дызгеит.
Ус калалоит...
Уи атакс Иустиниан сахьирхәырцгьы избеит.
Амаџ ркуеит хәа агаза инапала,
Стаирхарцгьы избеит сыхшара унапала,
Уақәшахәтхан, умхәыцкәа рацәак,
Урзапхьейт мсаа, уаб дтазырхашаз,
Аимператор икайтцаз адтца.
Уиала дупсахит уаб узыхшаз.
Иупсахит ахра ззызуа сыуаажәлар мсаа.

Нарчоу

Мсаа рыхшара ртэыла разынхара
хықөкыс измаз уи ахтыс,
Нас, ииашоума, цсахран азхэара?
Ма исымазма дыршыа,
Уи аус хэымга дшалакышыз зшыа
салцыз саб ихата.
Иугэалашэоу, саб, уи ахтыс игэыргыо
ишапылаз мсаа?

Расмаг

Аччаицэа ргэыргыара ухнахын,
Иузгэамтеит ибга шцутэаз, еиха
иузааигэаз ауафы,
Урт ацэыхаакэа азин шрутаз
ананышытыхра уаб ишыразы.
Аха, ишубаз, исхылацшит анцэакэа
Исылдыршеит идсырбарц ах ивасра закэу
Сымфа иапырхагахаз, митэеикэатцэа
шырзыцшу.

Нарчоу

Дарбан ахзаалак илшоит, иахэа
ырмақаруа, ижэлар дырбара,
Аха гэыблыла иазхэыцны мфа ғыцк ранцара –
Зегы ирылам ас ибеиоу аказшыа.
Уара ужэлар рыгыацара уацхраарц ахатыцан,
Ани-ацеи еитамыргыло, иреигыу ахэыцкэа
рчан иутиуан.
Шыа зуша ға думоурцаз, изыхшазгыи нуртцэон.

Ахәсақәа анхара иацәыбнало иҕоутдахьан.
Абас уацынгылан тҕеила рызҳара...

Р а с м а г

Ахәыцқәа стиуазар, абцъар рытнысхуан,
Сыжәлар иныркыларц,
ахыхьчара анаҭахха.

Н а р ч о у

Иазыруазеи ахыхьчара, тҕеида ианынха?!
Краамта аҕымтра.

Р а с м а г

Иазхоуп, Нарчоу!..
Еиғьуп ушахәацшуа ухәар
Мсаа рҕагылазаашьа иахьа.

Н а р ч о у

Цхьан иухәеит иузааигәазоу са
сакәушәа.
Исхәоит имзакәа, агәра сызгом уи
иашоуп хәа.
Хьаас исымоуп сара уца, аус ҕыцқәа
иузбо ахтынраҕы,
Ауаа рҕынтә иахьсахауа.

Р а с м а г

Иарбан иуаҳаз?

Нарчоу

Колхида икоу аилаџеилас ухы иархәаны,
Җашыцәа апсаа унрықәлан реимтәара,
Нас, абазгаа, санигәа...
Абасала угәы иштоукыз,
Аимпериа унагәтасны, Апсуа хәынтқарра
апцара.
Ишьоит зегь иреицәоу рыцхаран,
Уи здырырц зыхәтам атәымуаа
рҕынтә иахьсаҳаз.

Расмаг

Тәымуаџ дыкам са саҳраҕ, сымаза засхәо.

Нарчоу

Аха, азәк идамхаргы, иахәтоума дкаларц
Сара сааста иузааигәахаша?!
Сара сацхәа умаза зоухәаша?
Ушәа иалтцыз уца сами, мшәан, сара.

Расмаг

Еилибакаашьас ирымоузеи ауаа,
Аби цеи шракәугы, ианеипшым
изымтахырхәо анцәақәа?

Нарчоу

Иҳауеит, саб, аилибакаашәа,
Җанцәақәа иреихау ҳауаажәлар анракәха.

Ҳхи-ҳацси ҳамеигза, ҳмаашьякәа,
Урт рпеицшаз ҳайдгылан ҳанықәца.

Р а с м а г

Аматц ууан уара аимпериа, нас
Иуцсаҳуама иазышьтоутцаз атоуба?

Н а р ч о у

Тоуба шытастцеит аимпериа амап зуларц.
Уи иашоуп.
Аха уи иаанагом исхаштит ҳәа
сыуаажәлар мсаа,
Исзеицшуп ҳәа ргәырғьа-ргәырџа.
Цара стцозма, сеибашьяуазма, дара
ракәзан схәыцтракәа зызкыз.
Аимпериа анацхыц наӳ иналган,
Стәыла ахақәитра хьтәымра ахарцхара,
Уа сықанатц абри акәын исымаз гәытцхас.
Нас иатәоума аб, ас әецныхәа иитарц ица,
Уи иацхьягь атоуба шытеитцазар ихата?..

Р а с м а г

Иааудгылт нас аамта, уззыцшузеи?
Ишьтых уаҳәа!
Уаарыцхьяны ақәцарахь инага мсаа
жәлар, ахақәитра иазгәышьуа.

Н а р ч о у

Иацсоума, саб, аҳәашьтыхра,
Акшара уахьзаанза ишеиџтцәо анудыруа.

Ас лак-ѡакрыла, даѡа зкыы шықаса уқазаргь,
Уи ахақәитра мра ацѡаарагь убарым.

Саб! Уи амра мсаа ҳзыҳәан иахья
даара ихароуп,
Уахь инеиуа амџакәа кырза ираџоуп.
Уанзагъ уназгаша урт рахьынтә акоуп.
Кырза ацшаара атахуп, руа иарбан иара.
Ҳазныларц иалухыз уара, исхәоит
имзакәа, иара акөым.
Уара иузбеит хаха урыжәларц аймпериаа,
Аха уззхәыщхьоу, иахья аамта шрыцныхәо дара?

Уи сыргъежъуеит са сахъ!
Иааныскылоит ианатахха изымцо пхъака!

Уи аанкылара илымшацт азэггы.

Сара сакəхoит!..
 Аaи, aаи! Сaрa сaкəхoит уи рaпхьaзa изылшaз!
 Иaгьсыргылoит с̣əацхьa ашьaмх арс!
 Ирдырaаит ис̣əагыларц зызбaзгы,
 ишрoуa уи aамтa алахь.

Нарчоу

Иарбан җагылароу, саб?

Расмаг

Ирхәоит, аимпериа амчхара иацәшәән,
Цьоук уи амтцакыақара ылырхын мфас,
Мсаа рыгәтакы мфа иаҗагыларц
рызбеит хәа.

Нарчоу

Избоит, саб, ишухәазгы гәартыла,
Ушсацәажәо гәрамгарала,
Аха исхәоит ушиашам.
Еснагь ишрыгмызгы мсаа хатцара,
Са сеигәырғоит иахьатәи рыгәағра.
Аха, еитасхәоит, уи амфа шәартоуп иахьазы.
Кыр ишараацсазгы айбашьра,
Амчхара гәҗәоуп аимпериа макъана.
Иацсам аҗагылара, амчкәа зегь
аныкоу, хганаф, Колхида.

Расмаг

Ажәлар гәамтцит, рхалагь илырхит уи амфа.

Нарчоу

Ажәлар ирцәыадафуп адырра, иарбан
мфоу иаха ирзеигьу.
Уи рабжьоугароуп, зажәа иазыпшу рах – уара.

Р а с м а г

Мсаа ирымоуп айбашьраҕ аҕышәа,
Ирымоуп зейгьыкам абаакәа.
Ииашоуп, маҕк игәгәам бҕьарла...

Н а р ч о у

(иажәа иамразакәа).
Мсаа рнапы иakup рыҕсы иаңшәмахаша,
Зда ихәартам абҕьаркәа ирейхау –
Ахәыцрей акрычхареи.

Р а с м а г

Сара срыҕхьейт ақәпарахь – дара
ишьтырхит рахәакәа.
Цыхьатәи сажәа цыргауа, еиҕа срыҕхьарц,
Урт нкажьны, бҕьарс ишьтышәх хәа ачхара?..

Н а р ч о у

Иулымшозар цыхьатәи уажәа аҕьргара,
уи сылсыршоит сара.
Амчра сытан жәлар рҕапхьа, снапы
ианҕа сара уҕа.

Р а с м а г

Абар уара узышьтоу!..

Н а р ч о у

Мап, саб, сашьтам сара умчра уҕәызгарц!
Истоубоуп, сыгәра га!..

Р а с м а г

Удәылцқъа наӁ!

Н а р ч о у

Умџашъаң, саб...

Уџа дреиуазам идәылырџо латџас,
Насгъы сыззааиз сажәа насмыгџаџт,
Мсаа ишьтырхша амџа макъана исымхәаџт.
Еилкаа, саб,
Иауам ахәа маџарала ахақәитра аагара.
Аџа хайџагылартә хамч еизгатәуп,
Гәрагарала хәџнутџка хусқәа еиџекаатәуп.
Еиқәымшәо ххәатәы, чан-чаны хайбакны,
Ихатџа, иааирак хзыџшым хәканатџ абас.
Ахәынтқарра акәзар, ахәа маџарала иуџаџџџом,
Уи чаџатәуп, аиџызара аџан шыатас,
Гәрагарала ауаатәыџса рыбжъарала.
Раџхъазагъ – хайнышәароуп аџсааи хәреи.

Р а с м а г

Аџсаа иранасыжъыр каларын, итырхыр сыбла,
Аха анажъра алшом иџсыз агәы.
Урт саб дыршыит – сгәы џсуп наџаџа дара рзы.
Маџ, ихамам еинышәашъа.

Н а р ч о у

Ихауроуп, саб. Ихауроуп еинышәашъа.
Ииашоуп, дыршыит уаб, са сабду,
Аха, изџатәузеи, ихараз раџәан.
Ус шакәызгъы, иршәеит ашыаџса.

Нарчоу

Иаха ашыа казыршыз.
Аффы баацсуп, саб, ашыа, еихаразак
ианитәу аешья.

Расмаг

Ахәынтқарра изапцдом ашыаффы иацәшәаз.

Нарчоу

Иахауеит анцәа! Ари изтазам ауафытәыфса игәы.
О, ажәлар гәак! Ижәдыруандаз
Иаха шәзықгәыгүа шәтцеицәа шракәу
Ирхытхыртоу шәгәакрақәа!..
Уашыцәа ршыакатәара ылухит мфас,
Урт ырызра ушафәу, узышт ухата,
Аха хьаас узмада уара...
Иуқәзышт ужәлар, рыба тхаха
ахақәитра ишазыцшу.
О, Анцәа! Исымоузеи гәыбганс
Уфәпхьа, сануцартә адунеи, абри сихшаны!

Расмаг

Кырза иучхаит, Нарчоу, угәы
Итатцәахыз азоақәа,
Аха ицәыртцит аргама...

Нарчоу

О, иудыруандаз иузыцшу...
(Дласны дцоит.)

3-тәи асахъа

Бухлоон афнытқа. Сотерих иааира дазыцшыны дгылоуп О к т а в и.
Дласны даацәырцуеит С о т е р и х, уажә дышгылаз удырратәы,
имақа еибаркуа.

Сотерих

Икалазеи?

О к т а в и

Тердет ааира даҳәоит уара уахъ.

Сотерих

Тердет?

О к т а в и

Тердет, Лазтәылантәи.

Сотерих

Хатала дубоу? Уфашъазар?

О к т а в и

Иара ихата.

Сотерих

Нас сызбахә ихәану?

О к т а в и

Сотерих дсымбар калом ихәеит.

С о т е р и х

(даахәыцны).

Даашьты.

Октави дласны дцоит.

Дсымбар калом!

Иаанагозеи ари?

Иазхәада сшыкоу ара?

Дааиуеит Т е р д е т.

Т е р д е т

Иугымзааит хъзи-цшеи, Сотерих,

Еицырдыруа аимпериа аматцуф иаша.

С о т е р и х

Духылацшааит иаку Анцәа, Тердет.

Утәа.

Иарбан усу атцхагәтаз уахзаазгаз?

Избоит, уаацсоуп акырза...

Т е р д е т

Кырза ицандоуп, ирфызаха дара,

мсаа рымџақәа –

Мачк аасыгхеит Кәыдры ахықәан абахә сагарц.

С о т е р и х

Аимпериа дацхон аматцуцәа иреигъу руазәк.

Т е р д е т

Уи дицтахарц алшон аймпериа иаҳа
иатаху ахатца,
Иус дукәа рынагзара дахьымзакәа.

С о т е р и х

Дарбан уи?

Т е р д е т

Уара, Сотерих лаша.

С о т е р и х

Иарбан ажәабжьу иаауга?

Т е р д е т

Узмыргәырғаша.

С о т е р и х

Уеизгы?

Т е р д е т

Итиуп аймпериа амаза.

С о т е р и х

Уажәа аартым, Тәрдет.

Т е р д е т

Амџа уанықәла Мсаатәылака шыжы,
Адырџаены снацханы Бесс исеихәеит икалаз.
Ибеиоуп аимпериа гәыкала аматц зуа ауаа рыла.
Ма икоума хәынтқарк инапатцака,
урт ирапызго ахацәа.
Аха мрик дҕамлар ауам атаацәара бзиағғы...
Адырра иоуит Бесс, ишытиу аимпериа амаза.

С о т е р и х

Иарбан мазоу?

Т е р д е т

Зегь зымчу аимператор идта –
Хзыџоноу Бухлоон абаа аланаа рытара.

С о т е р и х

Уи рдыруазарц рыхәтоуп хөык ахацәа.

Т е р д е т

Аимператор, уара, нас, Бесс.
Аха имазам рхәоит хөык ирахаз.
Аурым пхәыс илыхшаз,
Абазилевс Иустиниан иахтыраф
атцара зауз Гәдиса,
Сотерих иаара зызхәоузеи хәа
маанала дантцаа,
Бесс имамызт излеимгашаз игәра...

Сотерих

Ахәа хы!.. Шаҕантә сихәахьаз абазилевс,
Наҕ дамихырц иматтура уи атаҳмада хшыџаҗә!

Тердет

Бесс атамзаара шыҕеитџоит, дхырхәо асааранза...

Сотерих

Дышхырхәара ихамыштәаит анцәа иҕаҕхьа,
Аимператор икнаҳарта данамтагыло аены.

Тердет

Бесс идыруеит Ника акнаҳарта шизыпшу.
Аха иҕахуп, ус шакәугьы,
Дтахарц аимпериа аҕаҕхьа игха рееины,
Аҕьар цшья аҕаҕхьа иерыцқьаны.

Сотерих

Изла?

Тердет

Уцстазаара айқәырхарала, Сотерих лаша.
Уи шаараҳаз, мсаа насит абыкь,
Азеипцшқьагылара алархәеит ртәыла.
Згәы цқьамыз, ианаҕызгьы аимпериа
аматц руашәа,
Уажә ианырба ртцыхәтәа шыптцәо лабҕаба,
Ицҳауеит хәа амат ацсымтаз,

Иаҕагыларц рызбеит аимпериа аргам.
Иагырызбеит цсататәыс рынцәақә,
Саҕамыз, рацхьа урыртарц уара.

Сотерих

Исымоузеи ҕхәарас?..

Тердет

Ирызбеит ирхымгакәа ҕаха, реыкатцан
цхаражәхәаџцәас,
Хаала иуацәажәрц ртахушәа,
иузааирц ҕыцьяка аргам.
Уи рхы иархәан, ишаароулак умариа...

Октави

(дааџналоит).

Ғыцья мсаа рхацәа ааира иахәоит уара уахь.

Сотерих

Иаашьты. Аха ишьтартцааит рабцяр.
(Тердет иахь.)
Издыруада, урықәымшәрц утахызар?

Октави дцоит.

Тердет

Избан?

Сотерих

Бзиа ижәбом кавказаа, ишәеиуоу ршьа
шәыбла ианабо.

Т е р д е т

Сара аимпериа саматцуфы цкьоуп,
Сотерих ухаткы.

С о т е р и х

О, мап, җашьарак ақәым уи ус шакәу.
Исыззом, Тердет, аимпериа зыхъз
аныҗхьоу уара,
Зәырҗ хауп зхәо ахацәа зыршыңхьоу,
Зхатцарыла аибашьраҗ дзыршанхо аҗа,
Җагыр шысзакәу аимпериаз уматцушьа...
Җәарада, исхасырштрым ишиасхәара абазилевс,
Аимпериа аусаз иааурцшуа ахатцарақәа зегъы.

О к т а в и

(дааҗналоит).
Рабцъар аныжьра мап ацәыркуеит мсаа.
Цасым, рхәеит, уи җа ихациит, аныжьра
ханарыжьуам, рхәеит, ханцәақәа...

С о т е р и х

Цасым!..
Ишәоит ргәы ндырхар хәа идыргәыңхьоу
рынцәақәа?!
Атәитәыхқәа!..
Абазилевси иара напхгара зитә аимпериеи
Рыхъзала иустоит адтә:
Урызныкәа ишрыхәтоу аимпериа аҗацәа!..
Октави дцарц иҗынеихоит.

Октави! Зны иаҳзаага афы.

Октави дцоит.

Т е р д е т

Мап, псыхәа рымам урт...

С о т е р и х

Псыхәас икоуп акы:

рыбжы ықәымфыртә ртәыла,

Хәычгы-дуггы рныртәара.

Уи сылсыршап, дсыцхраар Анцәа.

Октави афы ааигоит. Сотериhi Тәрдети инадыркны дцоит.

Кырза иуадафу, ҳацхәа ишьтоу,

Аимпериа аус дуқәа қәғиарала рынағзараз!

Т е р д е т

Гәык-псыкала аимпериа аматц азызуа рзы!

Еинкәаны иржәуеит.

С о т е р и х

Анафс иихәазеи Бесс?

Т е р д е т

Аимпериа амаза анаатха,

иқәгылатәуп аргама,

Мсаа ныртәатәуп.

Сотерих

Даара ажәа кәыш ихәеит!
Иныртәатәуп!..
Изла? Помпеии, Иуда Маккавеии, иара
Леонидгы ирылшарымызт
Когортак ала аибашьраф апышәа змоу
жәларык рныртәара.

Тердет

Бесс исыдитцеит,
Цабал абаа аҕнытә
Цхыраагас ф-когортак шәзаазгарц.

Сотерих

Ианба?

Тердет

Шәхы шәахәар акәхоит уатәуханза.
Ускан имачхом ф-когортак, абаа
мчыбжык аанкылараз.
Ус изхытцып ҳлегионқәа, урт рыхшыф
атыңаф аагара зылшаша.

Сотерих

Рыхшыбаф атырттара...
Иманшәалахар идәықәыстқаз ауаа,
Ирнаалан ирзаагар рхәатәағы,
Лассы ашьха иаахытцышт аланаа.

Т е р д е т

Иааигәахеит ашара.
Саҗамыз, иугсырхеит ацәа.

С о т е р и х

Исылшома ацәара, мсаа рахьтә азәы
дықәзар адунеи!
Уца, Тәрдет. Ибзиахааит умәа!

Т е р д е т

Сирманшәалар иаххылапшхәу анцәа,
Уатцә ашамтаз сҕалоит абра.
*(Даахырхәан дцарц иҕынеихоит,
аха даатгылан.)*
Ицәгьамызт исымазар уара уҕынтә,
Иааиз сара шсакәу злаудырша, дыргак.

С о т е р и х

Ар уман ушааилак, агәашәхьча иҗа дыргас абри.
(Иҕамачаҗа иитҗоит.)
Ускан иаартхоит укогортақәа рҕапхьа
Бухлоон агәашәқәа.

Т е р д е т

Аимпериа аматц аура уагымзааит,
Сотерих лаша!

Сотерих

Аимпериа ахцша азырхарей
Ацъар амчхара адунеи алартцарей рзы
Уцъабаакѳа ахаштуам аимпериа.

Тердет дцоит.

4-тəи асахьа

Ахтынра. Итѳартаѳ дтѳоуп ах Р а с м а г. Нак-аак игылоу арымзкѳа
рѳы итѳоуп а ц ы з а ц ѳ а.

Р а с м а г

Ацызацѳа шѳхатцкы!
Кырза ихьаауп са сзы азбахѳ ахѳара...
Аха шѳаргы саргы хабжьара иѳазам маза,
Еснагь иахзеипшын хѳцѳгьа-хабзиа...
...Лымхѳатаскѳак сахѳаит, кырза зыгѳра зго.
Хѳѳнутцѳа цьоукы, рхы иархѳан аилаѳ-
еилас иѳоу адѳахьы,
Ргѳатцан ахы ытцнахырц иѳѳуп хѳа,
Ауѳатѳыѳса рцѳанырракѳа иреицѳоу,
Мсаа жѳлар ирыцѳѳѳыму, ацсахра захьзу.

У а м а х ь

Еилкаам уажѳа ахы ахьцо, сах ухатцкы...

Р а с м а г

Хѳѳыла ашѳарта иантагылоу иахьа,
Ахьчара хѳаназыкѳѳаша, хѳмч ѳбатѳау,

Рапхъаза ишьтихит апсахра мџас
Сшьа иалтцыз Нарчоу, сара сца.

Соулаҳ

Нарчоу дреиуам ус ипсыгеу ауаа.

Расмаг

Са сакара изтахыда уи иашамзарц,
апыза Соулаҳ,
Аха исатәаршьеит анцәакәа ас еипш
ицәгьоу аразкы.

Уамахь

Агәра гатәым уи шыакәрыгәгәамкәа...

Расмаг

Ус шакәу агәра сыргара илиршеит ихатә.
Атцабырг еилыскаарц сипхьеит иаха.
Азтаарақәа истеит ихәыцшьа ттцаауа,
Игәы азымџа гәрамгартас дышсымоу,
Бзамыкәрала иамхаҳеит игәтакы мазақәа.
Абас атдыхәтәан, дамхаласуа мыцхәза,
Иаҳәаггы дахеит, дишыырц иаб ихатә.

Соулаҳ

Сатоумтцан, саҳ ухатцкы...
Иуадаџуп ус шакәу ахатцара.
Нарчоу ицәаџам ус еипш аказшьа.

Р а с м а г

Шөымтәк ашьтахь ихьчараз ажәак узхәарым,
Уи мсаа жәлар ирзичацо аус азбахә ануаха.

Д а р ы ꞑ ө а

Иарбан усу?

Р а с м а г

Аимпериа уғә хагәтасит, ижәдыруеит зегьы.
Уи иараапкыз аимператор избеит ҳахьирхәырц.
Асадатәи хгәашә – абаа Бухлоон,
Дырнаалан мазала, аланаа иритарц избеит.
Абасала, хтеикырц амацәаз,
Дахмеигза ицитәарц хтыхәтәа.
Абри аус аиҗкаараҗ чархәара уа,
Кырза илиршарц даҗуп сара сҗа.

У а м а х ь

Игәы ишпатоу уи наигзарц,
Бухлоон ацапха анхамоу хара.

Р а с м а г

Рыцхарас иҗалаз, апызацәа шәхаткы,
Бухлоон ацапха ыҗам хнапаҗы.
Аурымқәеи хареи хайқәшахатра
жәдыруеит уеизгы.
Есышықәса ишыруц, җымш рапхәа,
Ацапха иахәо, иаарышьтит ауаа...

Соулаҳ

Нас ирутама ацапха?

Расмаг

Иҫабжыахтахоу айқашахатрала, мап,
Иаанагон азеипш п̄карақәа реилагара.

Соулаҳ

Ханеиґагылоу аґсреи абзарей хәа,
Иарбан ґґкароу хатыр зықәтатәыз?!

Расмаг

Иҗалаша, нцәамзар, издырхьада?..

Соулаҳ

Жәлар рзеипш ус умала иузбартә,
Иүмамызт азин.

Расмаг

Иҗахтдац акәын...
Иацсаны исымпхъазеит агәхъаа шәаргара.

Соулаҳ

Уҫаңәжәо абас иаартны,
Ажәа ҫаутар уаанза ҫааизганы,

Ҳаға дмыртәакәа ҳагәтаны,
Ҳкылсрын акаҫы.
Аха хырқыиагас иухәо иахә,
Угха бааҫс ариашом зынза.

Қ ә а б ч а р

Соулаҳ ухатқы! Ахғыы дуафытәыџсоуп,
иоузаргыы гхак.

С о у л а х

Дынцәам ах.
Издыруеит гхала дышреипшу иаабац ауаа.
Аха, рыцхарас иҫалаз,
Урти иареи рыгхақәа
Зынзак еипшхом рылтшәақәа.

Қ ә а б ч а р

Алтшәа бааҫсымхарц – ирееитәуп.
Абри азы акәхап ҳзеизаз абра...

С о у л а х

Ах иуалуп агха ҫаитцаларц,
Апызацәа ируалуп урт рырееира.
Абри аума иухәарц иутаху ура?
Нтәара зқәым саҳ игхақәа рырееира
Сгәы пнатцәеит хатала сара.

Р а с м а г

Соулаҳ! Угәы пнатцәазар апстазаарагь?

Апызацәа шәхаткы!
Аамта арзра ҳағуп, ҳус хада нышытатца зымға,
Иахья иаҳазбо аус ҳусқәа ирхадоуп,
Иалххуа амғағ мсаа ирлахьынцоуп.
Азиас аниас – ицеит, уаҳа ашытрахь ихынхәзом,
Уи ақәзбара иахзалам феида.
Иахуалу, иауазар, уи иагаз ахнырхәроуп.
Абри аусағ мғас ҳазнутцозеи аҳ ухаткы?

Ихаздыруам Сотерих игэы иантоу,
Бухлоон ритарц аланаа.
Ацхаражэхэацэа рышътхёу, ирмышътхёу
Еиликаарц, дсышътит ажэабжь сэазгаз ихата.

Неишьяс икайтцои уахь?

Сотерих издыруам уи ауаф дшахтәу хара.
Уи инаишьтастеит ѿѿца ацҳаражәхәацә,
Ижәдыруа шәара.
Мсаа ҳахьзала Сотерих ажәа иархәарц
рнапы иантданы:
Ишаадырхьоу хара аймпериаа
иахзырчацо аус,
Бухлоон ныжьны рыѿныҕа ихынхәырц,
Мсаа ишахтаһым ашья қахаршырц.

Б з г ь а у с

(даафналоит).

Иаха иутаз ауафы, аaira дахəоит
уара уахь.

Р а с м а г

(даалахəыххан).

Ирласны даашьты.

Дцоит Бзгьаус. Дааиуеит Т е р д е т.

Т е р д е т

Хьзи-цшеи угымзааит, сах ухаткы!

Ишəыцхрааит шəусаф шəынцəақəа,
хатыр зқəу мсаа рпызацəа!

Удтца нагзоуп, аiaаирақəа ззыцшу,
сах ухаткы!

Исылшеит Сотерих гəаартыла ирцəажəара.

Ацхаражəхəацəа рзишьтхьеит аланаа,

Қəфиарала ихынхəып хəа дгəыцуеит кырза.

Г ə а м а с

Иаабац аимпериа аус хəымга –

Еизааигəоу ажəларқəа реичырчара.

Д а р ы к ə а

Урт еснагь аимпериа иагацəаз,

Иахзааигəоу цасла, кəзшьала,

Ртыцха лакəзар, даныфноу хəхтынра,

Сгəы иаанагом иахзыруп хəа цсахра.

Расмаг

Җажәеижәаба нызкъ ахы иалшоит
уртқәа иханарштырц сабхәа...

Тердет

Ахы ыкоуп макъана Бухлоон абааҗы.

Соулах

Уи аҗара рахтарц ҳалшоит аланаа ҳара.

Расмаг

Җақхәа иахзыпшуп иахцылаша аҗацәа,
Иаҗа ишәартоу хараза.

Соулах

Аланаа ахьҗахәаша, иҗахәом ахы.
Уиакоуп еитҗаҗыашьас иамоу
Аимпериа җабжъара иачацо аус.

Гәамас

Икоуп җа мҗакы, урт рахьырхәра зылшаша,
Аимпериа ахьгы ҳара иахзынхартә иҗазтҗаша.

Уамахь

Иарбан уи?

Г ә а м а с

Аңьамқәа рааңхьара.

С о у л а х

Уртгьы мпыттахалафцәоуп,
аңьыза Гәамас,
Хьаас ироушам ҳа ххьаакәа дара.
Мап, рааңхьара
иазхырцом ашьакатәара.

Р а с м а г

Уара ишухәо, Соулах,
Атцәгьы мбылуа иузызуам акәац.
Аңьамқәа рааңхьара ҳалҳаршароуп,
Ҳауаажәлар рхақәитразы ус анатахха.
Избоит, аҳ Расмаг, иаартны
ишумхәогьы угәы иҫоу,
Уи кырза ишырцәыхароу мсаа рыгәтакқәа.

Р а с м а г

Избан узхәыцуа уара ус?

С о у л а х

Ас ахәыцра сзааугеит ухата:
Фымш рыла иаалырқьан дыцсахфутәит уца.
«Урцәыпхашьан» инарутеит ҳағацәа
Бухлоон ацаңха.

Т е р д е т

Ах ухаткы! Апызацәа шәхаткы!
 Стагылазаашыа схы иархәан,
 Икаларц зылшоз цәшәарас икатца,
 Исылшеит иситартә Сотерих абри.
(Акамачаңа дырбо.)
 Уатцәуха уи Цабалынтәи дырзыпшуп
 Цхыраагас џ-когортак ар.
 Цацхак иафызоуп абри акамачаңа.
 Уатцәуха агәашәхьча ианитаха,
 Иаартхоит Бухлоон агәашәкәа.

Даафналоит мсаа рпызацәа рыхкәа хтәаны изтоу, ашыа зыхьшу
 ахата зку Б з г ь а у с. Уи тынч ах иацхьа инышьтеитцойт.

Б з г ь а у с

Сотерих иаишьтит хацхаражәхәаџәа...

Зегь гылоуп ишанханы.

Т е р д е т

Закә гыгшәыгроузеи?..

Р а с м а г

Шәызгылоузеи шәадырсызшәа...
 Адунеи иамбацт ари афыза ауафымра.
 Сотерих иаишьтит хацхаражәхәаџәа рыхкәа.
 Избеит мсаа зегь хныртцәара.
 Хнапы иакуп ацацха. Иатахым шыта цшра!
 Ас ахьымзг хадзар ааста, еигьуп акамзаара.

70

Қ а б ч а р

Уи маңзоуп, икаҥарц зылшо ааста хараза.
Апызацәа! Цқьа хазхәыцроуп хнап иану
хажәлар рлахынцта.

Қ а б ч а р

Азхәыщра, азхәыщра!..
 Ҳтадырхоит азәазәала, ҳхәыщуанат ҳара.
 Моашәарыда издыруеит сара акы:
 Изықалом адунеиағ атынчра,
 иқанат аимпериа.

Соулаҳ

Уи акамзаара халхаршартө мыч ҳамам иахъа.
Апызацәә шәхатцкы!
Мсаа жәлар зегь рыхъзала,
Ас атоуба ашытатцара азин ҳамам ҳара.
Ҳатцаларым иаҳзышьтымхуа жәлар рыгәнаҳа.
Ажәлар ирзеипшу ари аус, ииашам
 гәыпцөык ихазбарц.
Мсаа жәлар аштаф еизагап,
 ирахтап збатөыс.

Расмаг

Краатцуоу ахэыцра уалагеижыҥеи абас?

Соулаҳ

Ишубо, сѣыхеит иахъа...

Расмаг

Аостаа ихәхаша, иухъзеи, Соулах?!
Ажәлар ирылшом ирызбарц ас еипш икоу аус.
Урт рөызоуп аңсаса, рреит ахьухәаз ицеит.

Соулах

О, иулшома урт атәоумбарц абас,
Зда ухәартам, уахтынра иамоу шыакас!
Еигьуп урнықәла, урашыапк, ишәизааша уара,
Атамзаара шытатца рәаңхәа,
Цәа змам икоутәахьоу ршыазы.

Расмаг

Иазхоуп шыта, Соулах!
Кырза уанасыжыит иахьа.
Шыта иалагеит сычҳара хыжжуа...
Аңызаңәа!
Зызбахә шәасхәаз аңсахра жәбоит лабәаба!..

Зегь ғымтуа ихәаңшуеит.

Соулах

О, иаххылаңшу аңңәақәа!
Изухьозеи цәғьарас?
Исымозеи гәыбғанс,
Исоуртә абас еипш аеңныхәа,
Иреиңәоу ауафьтәыәса ифьинтә?
Ишәхәа, аңызаңәа, исыдузеи харас?..
Мап, уара ихьатцуа уакөым.
Уи шәиәағылартә ағәағра шәымам шәара.

Исылшом сара иахъарнахыс уфызара,
Сымчгы ақәхом суғагылан ақәпара.
Инхеит мџақы – зда царта сывам...

У а м а х ь

Избан, уара, ус?..

С о у л а х

Сывамыс цқазарц суаажәлар рџапхъа.
(Дласны дцойт.)

Р а с м а г

Бзгъаус!

Дааџналоит Б з г ь а у с.

Соулах изныкәатәуп ацсахџы ишихәтоу.

Б з г ь а у с

Уи ихала дрызцеит анцәақәа.

Р а с м а г

Дбылтәуп дақәтцан амца!
Иртасааит мсаа рпынцәқәа, шака
Ибаацсу ацсахџы ифџы!
Апызацәа! Шәааи, ишьтахтцап тоуба!

Зегь рахәақәа тыхны ишьамхнышлоит.

Иаххылапшу анцәақәа, шәґапхъа
ишьтахтцойт тоуба!

А п ы з а ц ә а

(еицырхәоит).

Иаххылацшу анцәәкәа, шәәацхәа
ишьтахцәоит җоуба!

Р а с м а г

Сотерих иуааи иареи рҗы

Ишаауа хәцхаражәхәәцәа ршьа!

Уиала хәатрада хшаәагыло аимпериа,

Ианамуза, хәмеигза, ишахтнахцәо хәцсы!

Иахҗоубоуп!

А п ы з а ц ә а

(еицҗакны).

Иахҗоубоуп!

Аңарда

АФБАТӘИ АҚӘГЫЛАРА

5-тәи асахәа

Игоит аибашыцәа рашәабжь. Аңарда аатаанза, ашьағашытыбжь
иақәшәаны еилазфо, игоит ахәеинкьара шытыбжькәа. Иаатуеит
аңарда. Бухлоон абааш хада. Захәеи зыхьчагеи еинызкьо аибашыцәа
дрыбжьысны, аҳарақырахь дхалоит ах Р а с м а г. Дыфхаланы,
даатгылоит дрылацшуа. Цагьа тынч ифышьтихуеит иаргъананы.
Иааикәтәоит ашьтыбжькәа зегъы. Зегъ гылоуп рыгемиртысуа,
иихәаша иазыцшыны.

Р а с м а г

Ишәыдысныхәалоит аиааира,

хатцара згым аибашыцәа!

А и б а ш ь ц ә а

А-ха-хааи!

Р а с м а г

Хеанеидаҳкыла иҳамчу жәбоит лабәба!
Икәыбаса икәтцоуп ҳағацәа!

А и б а ш ь ц ә а

А-ха-хааи!

Р а с м а г

Аибашьцәа! Ҳатыр рызрықәын ҳабацәа,
Ашәарта иантагылаз, рхы иамеигза
ирзыуаз ҫызара.
Ҳаикәырхара игәы итакны, гәыблыла,
иашьас ҳаҗхьаза,
Имҗарс иахзаазгаз аимпериа амаза,
Бухлоон агәашәкәа раартра зылшаз,
Иахҗап җышьара ҳәыза, ҳашьа,
Афырхатҗа Тәрдет!

А и б а ш ь ц ә а

А-ха-хааи!

Р а с м а г

Дарпызаџ каиматуп Тәрдет!
Ирацәоуп ҳхақәитраз ақәпарағ илшаша.

Абас анакәха, иахәтаны исыңхьазоит
 Уи иааникыларц ҳагәта иатәоу аматтура.
 Тәрдет дҕаҕтоит иахьарнахыс
 Мсаа рхақәитратә қәгылара мап аңәызкыз
 Апыза Соулах ихатыңан, арпызаф
 изинқәа зегь наитан.

А и б а ш ь ц ә а

А-ха-хааи! А-ха-хааи!

Т е р д е т

Сашьцәа мсаа!
 Ишәыстоит ажәа, шәыгәтакы ссир
 сшазықәпауа,
 Ианатахха, ишахтныҕто самейгзакәа
 сыңсы!..

А и б а ш ь ц ә а

А-ха-хааи!

Р а с м а г

Аибашьцәа! Ибзиан ижәдыруеит зегьы
 Хықәкыс иамоу аимпериа.
 Уи, ҕызас иаашьтых ауахәама,
 Иатахуп адунеи зегь тәыс иҕанатҕарц.
 Ахақәитратә қәгыларақәа хәәеуа,
 Аурымқәа идырхәхьоузеи шақа тәыла!
 Македониа, Даниа, Испания, Иудеиа,
 Абазгия...

Урт рызмышакәа, нап халаркит хара.
Аимпериа забашьуа тәылацыпхьаза
икацсоуп
Хашьхакәа ираазаз хтцейцәа рыбафкәа.
Иазхоуп иахьарнахыс аимпериа аусаз
ашьакатәара!
Ашьа кахтәап уи хәҗагылан!
Апызацәа! Имеизац, бцъар змоу зегь
еизыжәга.
Уажәы-уашьтан шәыказ шәыхианы,
Ажәылара хәкәшәар калоит иаарласны.

Н а р ч о у

(даацәырцны).

Сашьцәа мсаа!

Сшәыхәоит шәаазырфы!

Шәызжәылаша га дыказам ааигәа.

Аурымкәа ракәзар, хәха рымазам иахьа:

Анибартцәара иафуп ацъамкәеи дарей

Петре абаафы.

Нас, иаба жәылара иахьноуго

уеибашьцәа, саб?

Р а с м а г

Ах мап ицәикхьейт ица.

Мап ацәикуейт изтцаарагь атак ахәара.

Н а р ч о у

Мсаа рах, зыжәлар рзы, аус дуқәа зацхьа ишьтоу,
Игәра ргарыма дара, урт рахь ибзиабара шыцкьоу,
Уи ианилирша ица игәтасра?

Ара уаф дѣкам иззымдыруа,
Мап шицѣктѣу аѣсахѣы.

Уңхашья!..
Иугәларшәа шыак шакәу иртахәмаруа
Уаргыы саргыы ҳдакәа.

Ашья!.. Уи уцсахит уара.
Уаб ишья унагѣтас, аиааира аургеит
уан лшья.

Caб?!

Азин устом уажэынахыс уи ажэа аҕэара.

[illegible]

Расмаг

Абазилевс Иустиниан иуитаз адцала,
Уара уашьџоуп еитџоуџьарц
Ахьџшымра згџы иџазкыз мсаа русџџа.
Иус мыџда анагзараџ Сотерих
аџхьыраара иуџон.

Нарџоу

Иучаџарц ахатыџан, аус дуџџа уаџхьа
ишьџоу,
Избоит, улшараџџа зегь азукиџ
Харада ахара сьџдџан сахьырхџра.
Аха гџнахџроуп артџџа зегьы, иџоит уи
Анџџа.
Исыдуџџо ахараџџа мап рџџџыскуеит сара.
Мсаажџлар! Аибашьџџа!
Сшџџхџџоит, ишџџџа!
Изласьылшарьзеи исыдыртџџо ахара
шиашам агџра шџџыргара?
Иаасыдышџџџо аус сазьихиоуп.

Расмаг

(ибџџы џџганы).
Еи, Бзгьаус! Даажџг Сотерих!
Дааргоит Сотерих.

Нарџоу

(уи дџџатџганы).
Иџсы џоуп!
Ари разџуп!.. О, Анџџа!

Р а с м а г

Хъаас иумкын аурым иразкы,
Еигъуп, уазхәыц уара утәы.
Уара уахәеит ахырқъиага дтца.
Акы затцәык иумоу абриоуп:
Мсаа раҭа баацс ишырбо ишьра.

Ах Нарчоу идигалоит ахәа, аха иара игом.

Н а р ч о у

Мап!... Ари дыцсыр калом!
Ицсы ахьтоу ицсҕыхгоуп ҳара ҳзы.

Р а с м а г

Дарбан «ҳара?»

Н а р ч о у

Ҳара! Уара, абри, мсыжәлара зеггы...

Р а с м а г

Ҳаҭа баацс ицсы ахьтоу,
Абри аума насыцс иахзушьо мсаа?

У а м а х ь

Нарчоу!
Сара агәра згоит уцсы шыцқьоу.
Иаггыстахуп итазарц уцсы.

Сотерих

Избоит кырза «гәырҗас сышумоу», сахәшьаңа...
Аха схы исзатәашьом исымуң иахьанза.
Сара ибзиазан издыруеит ишеиңу аиреи апсреи,
Настгы сара среиуам уи шәаргәындатас иаңыло.
Са сыпстазаара зегь аимпериа аматтура иазкын.
Акырынтә иазкастәахьан ашьа.
Исзынхазгы гәахәала иазкастәоит иара.
Акызатцәык сызлаухәо, сахәшьаңа,
Уан лшьа аиуа маңзак узынхазар,
Сдумыршьыкәа абарт атәитәыхкәа,
Сынарцәымҗа сықәтца ақьырсиан унапала.

Нарчоу

Ас еиңш усмыхәаргь, саншьа гәакьа,
Уи насыгзашан гәыкала.
Сыжәлар ирзучаңоз аус «сфиркәа» рзы.
Аха, ирхәоит, амат ушьыр, иаауеит хәа
афызцәа хәазаны.
Истахым уара ушьрала
Ахаң асыркырц
сыжәлар ирзыңшу ахьырхәра.

Уамахь

Сотерих, зегь акоуп, драхтоит анцәакәа.
Суҳәоит, Нарчоу, игәаңгы!..

Расмаг

Сотерих ипсымтаз крихәарц итахызар?

Сотерих

Аразкы цэгъоуп ахаҭә хәыҭ,
Зымала азгъыра иаҭагылаз.
Сара азәк сшышыа иақәымшәо,
Ишәызбеит аимпериа шәаҭагыларц!
Ишәабжыызгоит акы:
Шәнышәынтрақәа шәжы шәааццакны
Мышқәак рышьтахь ишәызжуа
дышәмоур калоит.
Ахы, шыта срышәтәзар, срышәта!
Издыруада, икаларгы рызхара,
азхарамфацәа шәынцәақәа!

Расмаг

Дыжәга!
Дрышәт анцәақәа!
Сотерих даамтцәа дрыман рҭынархоит.
Мап, мап! Икалом уи дтахарц!
Доушәышьт, дцааит!..
Сара срышәта ихатыцан анцәақәа...

Расмаг

Дыжәга Нарчоу ахтынра абахтахь...
Дыргоит Нарчоу.

Расмаг

Мсаажәлар! Аибашыцәа!
Абас ҳаидгылан ҳанықәца,

Агәра шәсыргоит
 Ахақәитра шаҳзыпшу!
 Мсаажәлар! Ахьыпшымраз ақәцарахь!

А и б а ш ь ц ө а
(раҳәақәа шьтыхны).
 Хәи-хәи-аи!... А-ха-хааи!

6-тәи асахьа

Бесс дахьтәоу атыц. Ахсаала зку аишәа иахагылоуп Бесси
 Иоанни.

Бесс
(ахсаала Иоанн ирбо, иажәа нагзо)
 Зегь рааста ихадоуп, иагьыгәгәоуп
 Згара абаа, Расмаг иахтынра.
 Анафс Цьамцал, нас Бухлоон.
 Абасала, аимпериеи ацъари рыхьзала,
 Адтца устоит, Иоанн Дакика,
 Урт рҕагылара згәагьыз мсаа
 Урмеигзакәа рныртәара.
 Ирбартә еипш Кавказаа зегьы,
 Аимпериа аҕагылара алеишәа закәу,
 Уи зыцсахыз амитә изыпшу...

Иаафналаз Гәди са дырзызырҕауа дгылоуп, дара дгәартазом.

Иоанн

Исауазеи мчыс?

Себастополис изхытырц икоуп лассы
Дакааи герулааи рлегионкэа ѿба.

Сара аимпериа саматцуѳуп,
Уи адтја цсыцкыала анагзара сҭахуп.
Апышәа рымоуп айбашьраѣ мсаа,
Ирыгым хатцара, игәгәоуп рбаакәа.
Q-легионк, ихәатәуп имзакәа, имацхар калап.
Аамта ҳамам мсаа ирықәхарзуа,
Урт зныккыарала ипыххааса игатәуп,
Ишәартахаз хгәашәкәа иаарлас
 ирыгәгәатәуп,
Хәхәхәхәтрамфә аимпериаз иаарттәуп.

Макъана избам Петре абаа амтџан
Аибашъра алтџшѐа.
Ишѐартоуп, даѐа когортак иадамхаргъы,
уахъынтѐа аагара.

Ишәызбеит мсаа рыжәлара?

(Гәдиса дгәатҗаны).
Ишүбо.

Гә д и с а

Аимпериа аусқәа рырманшәалараз
Иреигъу мѡам уи амѡа иахъа.

И о а н н

Азин сыта, арнапхгафы, Бесс,
Снатәан сымала сазхәыцларц,
Адтца исыдутцаз аиҕекаара.

Б е с с

Уца!

Иоанн дцоит.

Урт гыгшәыгтцас
ирызныкәеит аимпериа аматцуцәа.

Гә д и с а

Урт ныкәеит ишрыхәтаз шьхауаатцас,
Гыгшәыгтцас иныкәеит хара хуаа.
Икоуп мзызк, изырцсыгеуа мсаа рыкәзбара.

Б е с с

Изырцсыгеуа?

Гә д и с а

Гхак заурц зыхәтамыз Сотерих,
Дышреиуазгы аимпериаҕ иреигъыз ахацәа,
Уаф ианеимыжьра агха баапс кәитцеит.

Иарбан гхоу?

Мсаа рыцхаражэхэаца,
Миосионерк ишихэтоу, тынч
драцаажарц ахатыпан,
Дрызныкэит гыгшэыгтас, икеитэеит ршья.

Аимпериа иатәитәыхқәоуп мсаа.

Атәитәыхгы ацстазаара иҥахуп,
арнапхгаф Бесс.

Иурҕыцырц узбазар аимпериен уи авассалцҕеи
Реизыҕазаашыатҕ пҕарақәа?

Урт ахақәитра иазгәышыуа шыхауаауп.
Изтаһу ипырларц, иафызан ахышыыцба,
Ажәфәан цқәа ихалан ирбарц,
Илбаардарц ахақәитра ҳауа.
Нас, иамоузеи гәыбғанс тјәфәантцәыка
еихо ахышыыцба,

Уи апырраз ишазар анцә?
Иалшом-тәа еснагъ ашәшыраҕ атәара!

Б е с с

Урт ирымам азин, иазхәыцырц ахақәитра.
Ирхаршттәуп назаза.

Г ә д и с а

Арнапхгафы Бесс!
Кырза шаатцуагы уҕеижьтеи Кавказ,
Иузгәамтац рказшыақәа акы.
Урт лымкаала бзиа ишырбо ахақәитра,
Бзиа ишырымбо уи ахәаераз азәы
Ианкейтәо ргәыла ишә.
Уазхәыц нас иахылтцуа иузбаз аус?
Насгы, урт ауаа аҕамзаара алырхит мәас.
Избан, нас, хазрабашьра, мап
Ацәызкыз ацстазаара?!
Урт рабашьра кырза иуадафуп,
Рҕагылара шәартәуп аимпериаз иахьа.

Б е с с

Кавказ ар сара среихабуп.
Аимпериа аҕапхьа атакпхықәра здугы сара соуп.

Г ә д и с а

Хара зегъ уи хаматцуәоуп –
Еикароуп уи аусқәа рҕапхьа
ихаду ауалпшья.

Иугәаларшәа, хәышықәса рапхәа
Иоанн Дакикеи Улигаги рлегионқәа
Иқәрыблааит абазгаа ртәыла.
Ирылдыршеит ахақәитраз рықәгылара
ахәәера.

Шьәтанкыла иқәыргеит рбаа хада
Трахеи, Оцсит, урт рах,
дыбналан агәунаа дрызцеит.

Иугәаларшәа кавказаа ргәафы
Аимпериаа гыгшәыгтцас рхымфәагшәа
Шақа цәымтра артцысыз,
Фышықәса аатцаанза ацсаа ртцысра
Зыхкьазгы иара шакәу.
Имазам ахәынтқар Гәбазгы
Дшазхьуаз алазқәа рхақәитра.
Убас шақа қәгылара...
Нас, уазхәыци, арнапхгаф,
иқалаша закәу,
Еиҭа ианҳахь усеицш агха.

Б е с с

Исабжьоугарц иулшозеи ура?

Г ә д и с а

Мсаа ирылшоит иршәарц, иҭахаз
Сотерихи икогorteи ршьацса.

Б е с с

Избоит, аимпериа ушаазазгы,
Гәыблыла мсаа ушырзыкәу иаҳа.

Г ә д и с а

Уи җыашьатәзам, арнапхгаф Бесс,
Мсаа сырзааигәоуп шыала.
Рҗабырграк аҗахзам,
Адунеиае зегь рааста
мыч шамоу иара – ашьа.

Б е с с

Акырза иреипшуп
аимпериа зыцсахуа иажәақәа...
Уазхәыц ачархәаф
ишизыцшу ахьырхәра.

Г ә д и с а

Ахьырхәра? Уара уоуп уи иацәшәаша,
арнапхгаф Бесс.

Б е с с

Сара?! Избан сара?

Г ә д и с а

Абри азҗаара уазхәыцхьоу уара?
Ихыбгалаз аусаз, аимператор аҗак
изҗарц зыхәҗоу?

Б е с с

Сотерих иоуп уи зхароу.

Гә д и с а

Сотерих дыңсуп.
Аңсы даңәшәом ахьырхәра.
Ахара рыдхалоит абзаңәа,
Сара сакәзар, издыруеит акы,
Сара шсакәым раңхәа уи зықәшәауа.
Аха аимператор иситашт азңәара...

Б е с с

Иарбан зңәаароу?

Гә д и с а

Мсаа дыршыас ироузеи
аимпериа ду амаза?

Б е с с

Иухәарц иутахузеи уиала?

Гә д и с а

Уазхәыңыр еилукаауеит зегы.
Уазхәың даңәакгы:
Абри иоуп изхәаз хәа иасырбаз,
Ника акнахарңа шизыңшу.

Б е с с

Дарбан иаурбарц угәы иңоу?

Г ә д и с а

Иазымхозар уеилкаара,
иузеитасхәоит цқьа.
Аимпериа ачархәара азуа,
Уи амаза мсаа ирзигеит Тәрдет.

Б е с с

Исоухәарц иутахузеи уиала?

Г ә д и с а

Аимпериа амаза Сотерих иузааигаз,
Тәрдет уара уґынтә шакәу ишиахаз.
Аимпериа аус маза ахыбгалараз
Уара шуакәу ахара зыдхало.

Б е с с

*(иахәа дахоит, аха атґыгаха иамразакәа,
иахәа тґиґаауеит Гәдиса).*
Уара алахша!..

Г ә д и с а

Бесс! Уара уґыза ахатца иатәам,
Лтцшәак змаушаз иахәа дахарц абас.
Зыґсы тоу ашахат, – Тәрдет ихата, –
Сара азәк соуп изылшо уи ґымтґа дґказтарц.
Сышьты мсаа ртәылахь, исытан адтца:
Урт еибашьрада аимпериа разаагараз.
Уи сылсыршоит сара.

Б е с с

(ишура изымдыруа длеиџеиуеит,
нас җитџуеит).

Иоанн!

Гәдиса иахәа атра итеитџоит. Дааиуеит И о а н н.

Кырза хайцәажәеит Гәдисеи сареи...

Хус арманшәалараз игоит ахыдтҗа:

Мсаа ирхынхәырц еибашьрада.

И о а н н

Еиҗны ишуцхәазо, арнапхгаџ Бесс.

Б е с с

Аимпериа аҗацхәа ицсыцқъара ааган схаҗы,
Исызбеит истарц җымш аеҳәара.

Г ә д и с а

Итабуп аимпериа аматцуџ иаша,
арнапхгаџ Бесс,
Аимпериа ахьзала, снап ианутҗаз аус азы!

П а ц е н т и

(дааџналаны).

Себастополис изхытҗит герулааи
дакааи рлегионқәа...

Б е с с

Имазеиума ашхәақәа?

П а ц е н т и

Уара иузыцшуп, арнапхгаф!

Гәдиса дцарц ифынеихоит

И о а н н

Уаргы саргы хайцырхысхьоузеи
Шака тәыла хайбашьуа?

Г ә д и с а

*(даанҗасны, азҗаара зызку изымдыруа,
блала дьтҗаауа).*
Исгәалашәом, ианейтцоу җажәака...

И о а н н

Иугәалашәома, икахтәахьоу шакаф ршьа?

Г ә д и с а

Иаххышәшәоит уи аффы...

И о а н н

Ус акәхап... Краатцуеит исмахаижьтеи
шьак аффы.
Уи сахауан, ауаф ишьа касыршаанза схаҗа.
Цәымҗра блала срыхәапшуан аурым
ейбашьцәа.
Урт ирхыскаауан схылтцшьтра ршьаффы.
Сгәы цыжәжәон,
смақаруан гәаныла,

Аха исылшомызт акгы, итацэын снапқәа.
Ускан, санықәха сзатцәха уада-тынхада,
Рахәа сыдыргалт иреицәасшыоз саҕацәа.
Исыдыскылт зыкра сазгәышыуаз,
Иаласурашәа сгәыгуа сабацәа ршыа.
Аха лассы саакәгылеит сырфызаха дара,
Схылтшытра рфызцәа, адуцәа, ахәыцқәа,
Зхы аашьтызхыз ахақәитра зтахны,
Уиала снарысуа, ршыа цқәа нкаршуа.
Абасала, скалеит агыгшәыг сеицәаха...
Угәы ишпаанаго,
изхарада абартқәа зегы?

Гәдисә

Аразқы...

Иоанн

Аимпериа, сөйзә! Аимпериа!
Зегь зыхәлабго, зегь бжьызхуа
аимпериа!
Ауафьтәыџса дгыгшәыгны Анцәа
дишазом,
Уи ус апстазаароуп дказтцо.
Суафын саргыы зны, агәыпшқа сызтан,
Дрыцхасшьон ан, сиеихырхәон аб,
Срахәмаруан ибажәгәалеиуа ахәыцқәа.
Пцхәызбакгыы бзиа дызбахъан...
Аха шыта уртқәа схаштит зынза.
Сзыргәатеиуа шыта исымоу акоюп:
Аимпериа адтца нагзауа, излауала
ашьакаршра.

Сара ысылшом шыта ауаарахь
схынхәырц.

Сара гәнахала итәу...
Икалап субозар омашәа?..

Г ә д и с а

Уажәада усымбацт абас...

И о а н н

Лассы еилукаашт уарггы, ас сгәы
зырцшааз уажәы.
Мап, иуахарц икоу агәырфаз акәым...
Ианызбо азә игәырфа,
исгәалашәоит схатәы.

Г ә д и с а

Иарбан исахарц икоу?

И о а н н

Уи уасхәоит сара,
азин шсымамггы ахәара,
Ишулшогь уиала стархара...
Избоит гәырфас ишумоу мсаа рлахьынцда,
Угәтцәы-гәтцәуа ушашьтоу иахурцарц
рныртцәара.

Г ә д и с а

Аимпериа аусқәа срышьтоуп сара.

И о а н н

Са сгәы аасыртит уара уҗацхьа...
Иаасыртуеит иаасмыртыцгы...
Сара урыцхасшьоит Гәдиса.

Г ә д и с а
Избан?

И о а н н

Избанзар, издыруеит аус иучаџо
ишалымтџа акгы.

Г ә д и с а

Иарбан усу?

И о а н н

Иамам хырпашья мсаа рлахынтџа.

Г ә д и с а

Избан?

И о а н н

Уи збоуп.

Г ә д и с а

Дарбан изызбаз?

И о а н н

Абазилевс Иустиниан.

Г ә д и с а

Ианба?

И о а н н

Мсаа рах Расмаг,
Ацсуа хәынтқарра апцара збаны,
Ипцхәыс Феодора дынлыгәтасны,
Аланаа ртыпцха данигаз инаркны.

Г ә д и с а

Уиаахыс кыраамта цахьеит,
Дыззыпшызи, игәы итазтгы иахьырхәра?

И о а н н

Еитцихон аус, мсаа аимпериа иағагыларц
иҗахын,
Ивассалцәа зегь рҗапцхәа дынхарц
дыцқяаны,
Ахара рыдлартә мсаа рхатақәа.
Иагьилиршеит кәҗиарала Тердет
инапала.

Г ә д и с а

Тердет?

И о а н н

Иустиниан димоижьтеи краатцуеит
Тердет.

Хархәагас аус баацсқәа иичапо рҕы,
Дақәыргәыгуа итәартаҕ иртәара.
Илиршеит ахәынтқар

Гәбаз итархара...

Алазқәа гылеит

рхәынтқар дызшыыз деилкаауа.

Тердет иҕапхәа, урт рыкәгылара
ацәшәара ҕытҕас икатца,

Абазилевс хәынтқарс дриҕеит иитахыз

Цате – уи иашья.

Тердет ицәымзит атәарта, дзыкәгәыгуаз

акырза,

Аха ицәызит агәыгра, деихеит мсаа

ртәылахь.

Қәҕиарала абазилевс идтца нагзауа,

Дзыкәиургәыгыз Расмаг итәарта

дазгәышыуа.

Иустиниан Тердет арааггы хархәагас

дҕаитцеит.

Мсаа рахра иатәашьоуп ҕазы.

Уарггы сарггы хөыза,

Аимпериа гәыцқала аматтура зылшаша,

Нарчоу, аурымқәа рахәшьаца.

Ари аус аадыруеит изызбаз инаџс,

уара, нас сара.

Г ә д и с а

Нас, Бесс?.. Изымдырзои уи?!

И о а н н

Аимператор игәра имгоижьҗеи краатцуеит
Зырнапхгара мышқәак азынхаз, уи
атахмада хшыҗда.

Г ә д и с а

Нас, мшәан, дызтахаҗеи Сотерих?

И о а н н

Сотерих дреиуан иазышәарыцоз
Аимператор итәарта.
Уи азбахә иахаит Иустиниан.
Иагызбеит дицыригарц, дныҗатца
Хархәагас, иус аиҗкаара аҗаттахәыс.

Г ә д и с а

О, Анцәа! Абар Иустиниан инапы!
Еиҗикаац аус хәымгақәа иреиуоу ахата!
Ас еицш аус мыжда ачацара,
Илшарымызт шә-нцәак иршәихәоу
аҗстаа ихата?
Излоухәо ала,
Избоуп мсаа рлахьынтца.
Ирзыцшуп шыатанкыла аныртәара.
О, Анцәа! Мап, мап! Калашья амам ари...
Сфыза Иоанн Дакика, аимпериаҗ кыр зымчу,
Суашьяпкуеит, уацхраа урт теимырхарц,
Урызхәыц анацәа, абацәа, ахәыцқәа...

И о а н н

Сутдашыџуеит Гәдиса, ас агәыпшқара
ахьулшо иахьагы.

Г ә д и с а

Мшәан, акгы зхарам дара
Реикәырхара зылшо уара азәк уоуп.
Уихәа Иустиниан, уакәихырц идтә.

И о а н н

Сара исылшоз акызатдәык акәын –
Ари амаза узаартуа, угәакрақәа рныртәара.

Г ә д и с а

Нас уара...
Мшәан, уара уами знапы иану
урт ршьакаршра.

И о а н н

Сара аимпериа саматцуџуп.

Г ә д и с а

Сара срызцоит мсаа.
Срацәажәоит иршәарц ашьапса.
Амшын сырны сизцоит Иустиниан,
Даашьтыхны Нарчоу ихатә.
Исараза.

И о а н н

Аамта устоит, аңьамқәа Бухлоон иазааигәахаанза.

Г ә д и с а

Аңьамқәа?!

И о а н н

Инап иану адтца нагзо,
Тердет илиршеит Расмаг агәра иргара,
Аңьамқәа рааңхара шакәу
Аиааира рзаазгаша.
Ах идтцала урт рааңхара дцеит ихата.
Сыңшыхәф ила иааишьтит,
Ишеибаххәахьаз, адырга,
Аңьамқәа рахь дышцаз шыақәзыргәгәаша,
Абар, иара Сотерих иахәа ахата.

Г ә д и с а

Икаларц икоуп ахлымзаах захьзу.
Сцап, сеанысшәап, ма ргәыреанысцап,
Хатцала иапылартә аңсра.
(Дцоит.)

7-тәи асахьа

Ахдынра. Расмаг дгылоуп, ахсаала дахәаңшуа. Даафналоит
Бзгьаус.

Б з г ь а у с

Сах ухаткы!

Расмаг

Икалазеи?

Бзгъаус

Иудсныхәалоит, саҳ ухаткы!
Уагацәа баацсқәа ргәы рзырхыша,
Изыргәырғаша уиааирақәа ирзыпшгу,
Цџа змам насыц узташа ухата!..

Расмаг

Сыцхаражәхәацәа хынхәызар?

Бзгъаус

Саҳ ухаткы! Уара духшеит аца!

Расмаг

Дсыхшеит аца!
Ииашоума ари? Урнықә анцәақәа.

Бзгъаус

Рылахь соуааит. Ашамтазы...

Расмаг

Ашамтазы?
Изсарымхәеи арскаамта?

Бзгъаус

Иугәаларшәеи, Нарчоу данухша,
Хәаак амамкәан угәыргъара хыжжын,
Хамтас дахьуртаз азы анцәакәа,
Итабуп хәа рахәо, ргәы нумырхарц,
Цсататәыс друтеит дбылны
Рацхәа иаафналаз ауафы.
Уи ухаштит уара, аха иргәалашәоит ауаа.
Уажә иуцәшәан, инрыжыит ахтынра.
Анцәакәа рызцара ааста,
Еигъашьан апстазаара.

Расмаг

Уца шьта.

Бзгъаус дцоит дласны.

(Дхэыцуа длеиџеиуеит.) Сыжэлар насцеит убраанза,
Исыцəшəартə – исыртар агəыртыафхəаша.
Спазатцə сзыкəгəгыцуаз сипсахит.
Дафуп уажə абахта атабаара.
Иаасыкəыршан ажəларкəа ракəзар, са
 исагахеит.
Избан? Избан изыкалаз зегь абас?
Арахь икам ихабарк аланаа рахь
 исышьтыз Умахь.
Икам Тердетгы Гəамасгы..
Издыруада, мап сцəикзар Нахогоран..
Абасала саакəхар сзатцəны?..
О, цыханым ааста еицəоуп ари азхəыцра.
Сзатцəуп сара, сзатцəуп
Сызфара агыгшыг рыгəтаны.

Аха, мап! Имхәеи, мшәан, ари...
 Дсыхшеит аџа!
(Ибжы тганы җытуа.)
 Еи, зәыр шәыкоума уа?! Дыкам азәгы.
 Сырцәымгуп, сырцәымгуп зеггы.
 Дсыцәтәымуп исыхшаз сџагы.
 Уи ианшыцәа срыцсахит.
 Иаџсоума, нас, о, Анцәакәа,
 Аџсахыџцәа рахәшьаџа нап идкылан
 иаазара?

Мап, иаџсам.
 Урт санырыџсахтәкыа схала дысшыует.
 Дысхәәеует абарт снапкәа рыла.
 Сзатәуп, сзатәуп сара...
 Аха икоуп макъана стәартә.
(Дшьамхнышгылоит иахра тәартә аңхыа.)

Иааџналаз У а м а х ь дгылоуп ах дихәәпшуа.

Укоуп уара. Хәкоуп җыцъа...
 Уареи, нас сареи...

У а м а х ь

Иманшәалахааит аринахысгыи уахра аускәа,
 Сах Расмаг ухаткы!

Р а с м а г

(џаагыланы).

Иааугазеи ажәабжыс? Ихәа уааласны!

У а м а х ь

Зегь маншәалахеит, сах ухаткы.

Р а с м а г

Ус анакәха, аланаа срымцсахит.

У а м а х ь

Рхәынтқар, уара уабхәа, идкыло
изушьтыз ахамта,
Атамзаара шытеитцеит имахә уәапхәа.
Уахра агара ақәмызт, уи иитыхыз хын.

Р а с м а г

Дынхеит! Дынхеит!
Ишәыцьшьоуп, анцәақәа!
Мап, сзатцәым сара шыта.
Уи дҕалоит, агәра згоит,
Ацсуа хәынтқарра афбатәи хәынтқарс!..
Мап, сзатцәым сара шыта.
Уамахь! Сахра аматцураҕ кыр зылшахьоу,
Иуздырам шаҕа насып сутаз иахьа.
Уара уажәабжь иаҕхәаран, сыхшара иразкы.
Уара анасып сзаазгаз аус ду учацеит.
Уацсоуп уара ахамта. Узыхәозеи?

У а м а х ь

Сах иматц аура уалуп са сзы.
Сара исутахьеит ахамтақәа иреихау.
Ашә сшаахытцыз, сыбла науқәшөеит
Угәжәажәо уштәаз умала, узатцәха,
Ушацәажәоз утәарта, инхар зылшоз
итынхадаха.

Избеит шақа илашыцаз улакта,
Шақа угәырџоз, унасыпдаз шақа.
Аха сажәабжь шаауаҳаз, иухалашеит ухы-уҕы.
Насыпла итәит убла лашьцарақәа.
Угәырҕо иухәеит ушзатҕым уара шыта,
Дшеилукааз уца, – уи дышуағам.
Сара уи иеигу хамтак стахзам.
Абас шәәнеилибакаа шәара,
Насып рымоуп ҳауаажәлар мсаа.
Дабақоу иара?

Р а с м а г

Уамахь! Дарбан, мшәан, зызбахә умоу?

У а м а х ь

Нарчоу иоуми, мшәан, уца!..

Р а с м а г

Избахә сымоуп сара сца,
Салимат исзылшаз, аланаа дуқәа
раҳәшьаца.

Уамахь, ихьыз изымдыруа, дгылоуп ҕымтуа.

Закәызеи, Уамахь? Уаҳ дихшеит аца.
Уи уаеигәырҕои уара?

У а м а х ь

Дқалааит итәыла аҳхара дапсаны.
Аха Нарчоу? Уи дшыпсахом агәра умгазаци?

Р а с м а г

Уамахь! Сухәоит, уи азтцаарала
 Уаха ибжумхын сгәалаказаара.
 Еигъуп, уас абыкъ, ажәлар еизга!
 Ирылахәа азин шрито рах,
 Иамеигза ацсаса, ашьамака,
 Кәыдры ахықәан еиғыркаарц ачара.
 Насгъы табуп хәа зларасхәаша анцәақәа,
 Цсататәыс ирахташа азә дыцшаа.

У а м а х ь

Са сбыкьасфым, сах ухатқы,
 Сатоумтцан, исзынагзом удтца.

Р а с м а г

Успырцкъа наӀ, сыбла уеамырба!
 Дцоит Уамахь.
 Еи, зәыр шәыкоума уа?!
 Шәас абыкъ! Шәас адаул!
 (Иаафналаз Гә д и с а иахь.)
 Исхәо умахауеи, узгылоузеи уббаза?
 Уца! Уас абыкъ! Ажәлар еизга!

Г ә д и с а

Иабатәи быкьу, ах ухатқы?..

Р а с м а г

(Гәдиса дызымдыруа, лаңшыла дытцаауа).
 Арахь аaira азин узтада?

Г ѳ д и с а

Ахтынра агџашџџа аартуп икьякьяза,
Азџгы дсымбеит сзызџаауа.

Р а с м а г

Хыкџкыс иамоузеи уааира?

Г ѳ д и с а

Ухаџы иаауџозар, цџаражџџаџыс.

Р а с м а г

Зыхьзала?

Г ѳ д и с а

Аимпериа ахьзала.

Ах иџџаџ днатџоит, Гџдиса дшьамхнышгылоит уи иџаџхья.

Мсаа жџлар гылоуп аџзаареи
аџамзаареи рыбжьара.
Уара азџк уоуп урт реикџырхара зылшо.

Р а с м а г

Ацџаражџџаџ дшьамхнышгылан
ажџаџџара ихџџам,
Еихџрак, данаашьџу аимпериа ду ахьзала.

Гә д и с а

Са сшьамхнышгылоит бзиа избо
Мсаа жәлар рах иҗапхъа.
Насгыи уи хьымзгны исыпхъазом,
Уи сфыза гәакъа иаб аниакәха.

Р а с м а г

Гәдиса! Уара иугәагыт уааирц арахъ?
Уафытәыџса имахацт ари афыза ацхамшьара.
Унах унапы!
Икъашьуп урт изхыскаауа саб ишьаффы.

Гә д и с а

Иулшома, ах ухатцкы,
Саб сахьихшаз азы мацара, исутарц
ахъз – ауафшьџы?

Р а с м а г

Ицәырга узхааз.

Гә д и с а

Адтца каитцеит Иустиниан,
Мсаа жәлар шыатанкыла рныртцәаразы.
Ари аус анагзара рыдцаны,
Ар ду зхытцит Акәа иахъа.

Р а с м а г

Шакаффы?

Гә д и с а

Ѡ-легионк.

Ари аус ахадара инапы иантцоуп

Аимпериаџ еицырдыруа ахатца Иоанн Дакика.

Уи сихэеит сиашьапкуа,

Ѡмыш ихирцарц ажэылара.

Дагыакэшахатхеит иара.

Р а с м а г

Дзыхэозеи?

Гә д и с а

Иоанн имам атагылазаашьа, дшэыхэартә
шэара.

Уи шэеикэырхара ацхыраара зылшаша,

Шэара шэоуп иџацхьа ахэара зыхэтоу.

Цсыхэас иамоу амџа шэанитцоит абас:

Аимпериаа рахэшьаца Нарчоу, уара уца,

Мсаа жэлар рыхьзала дышьттеуп

Константинополька.

Сотерих иааигаз ахьы наитә,

Инацца ихатеи икогортеи ршьацса.

Абасала, диҳэар Иустиниан, дхырхэо

асааранза,

Издыруада,

мап ацэикыр шэахьырхэра.

Р а с м а г

Иаххэап, уи мап ацэыскыр схата?

Г ә д и с а

Ускан исылшоит ацыхәтәанзатәи –
Шәынтәара шааигәаз шәацыхәара
шәзура.

Р а с м а г

Идыруама Иоанн,
ус ишымариям хныртәара.

Г ә д и с а

Идыруеит азоуп, ах ухатцкы,
Изхытцыз рнафс даеа
х-легионк аизгара дзаеу.
Идыруеит идырыц
зыхәтамыз даеакгы:
Мсаа ишышәызбаз цхыраацәас
ацьамқәа раацхьара.

Р а с м а г

Уи мцуп!

Г ә д и с а

Рыцхарас иҗалаз, ах ухатцкы,
Уи валашья змам тдабыргуп.
Уи наицхаит ари аусае зыгәра угаз,
Уахра ахырбгалара инапы иантданы,
Аимператор ихызала иаашьту арахь,
Тердет ихата.

Р а с м а г

Тердет? Уи мцуп!.. Мцуп!..
Аха, мшәан, дыршыас иуоузеи уара?..

Г ә д и с а

Исеихәеит Иоанн ихата.
Тердет инаицхаит дгәыргъатцәа
Уахраџ илиршаз ачархәарақәа зегъы.
Цәымгъыс дышуитаз мсаа ргәыгырта,
Ауаџ псыцқъа Нарчоу, уара уца,
Уиала иширзыз уца ссир итцыхәтәа.
Фыстаарыла угәы дталан, дыштатәаз
дыгәгәаза,
Мсаа дшырхагылаз, игәра рго, дбагъаза.
Абас қәџиарала анагзара дшаџу,
Зылпха ссир иоуша, абазилевс
инапынтца.

Р а с м а г

Ус анакәха, дчархәаџзам сара сца?

Г ә д и с а

Чархәара шәзиуит шәеигәзтәыз ихата.

Р а с м а г

О, анцәақәа, анцәақәа!..
Издыруада, иашацқъан, идымзар хара...
Аха, мшәан, аурымқәа дыртәызар Тердет,

Избан дзакәшахатхаз ацъамкәа рахь ацара?
Акысгы, уи дахәеит ихата!

Г ә д и с а

Аимпериа цсахны, ацъамкәа раацхъара
шышәызбаз
Ажәларкәа зегь рылартцәара –
Абар хыкәкыс иамоу Тәрдет изы
Шәыхызала ацъамкәа рахь ицара.
Урт цхыраагас шәзаацхъара, мап,
Уи акәым игәы итоу:
Аимпериа аҭацхъа ахрыцкъара
шәылзмыршаша
Ахара шәыдтцан шәтархароуп.
Абасала, аимпериа анапала шәныртцәара
Лабжәган икаларцаз Кавказаа зегь рзы.

Р а с м а г

О, ацъныш Тәрдет! Ацъныш!..
Ацъамкәа срызцоит са схата...

Г ә д и с а

Иацсам, ах ухаткы! Кырза зускәа
цәгьоу ацъамкәа
Ирылшом шәеикәырхара.
Рвассалцәа рыцхраауеит аурымкәа,
Цхыраарак ацъамкәа, мап, иазыцшым.
Рышьтахь аналага абылра,
Гәытцхас шәроурыма усқан шәара?!
Дара ныкәлан ртәылахь ицашт.

Шәәакәхашт шәхала,
Азы зтабаз ацсыз шәәфызаха.
Шьта уазхәыци, ах ухатқы,
Аимпериеи шәареи шәәанаизынха,
Мсаажәлар усқан изыниаша.
Ихы дақәйттә Нарчоу уааласны.
Амфа днықәтә, ахы ааизганы.
Сиццоит саргы.

Р а с м а г

Сотерих ихы рыстахьейт аланаа.

Г ә д и с а

Уталар акәхоит уабацәа рхацшә.
Уи сабацәа еизыргаз малуп,
Сахзызаауа исымоуп итәахны.
Уи санахала, исзапымтцейт ахәынтқарра.

Г ә д и с а

Иабатәи хәынтқарроу уызхәыцуа, ах
ухатқы,
Атцшәара ианафәу уахра ашәака хәычы.

Иаафналоит Тәрдети Гәамаси.

Р а с м а г

О, сишьит, сицсахит...
Уи ачархәәф – Тәрдет алахша!..

Хъзи-цшеи угымзааит, саҳ ухатцкы!
Инагзоуп қәғиарала ҳнап ианутцаз аус.
Анафс исуто адтца сазыпшуп.

(даамаханы).
Иарбан усу?

Ҳнап ианутцаз аус маза, саҳ ухатцкы.

Ихәала, ихәала, шыта иҫам маза.
Амала, зегъы-зегъ нтырхәыцааны...

Нахогоран итаһымызт иааникыларц
 Җызарала җамаға, иахь иҗархаз.
 Ицхыраара ада хэарта җамамшэа
 ицхьаза,
 Ахахэылхра апшыгеит зны.
 Дрыхэеит усқан җтэыла абаакэа зегь
 рцапхақэа,
 Анаос афатэ-ажэтэ – ир изларуша қыаф.
 Ицсыцэгъара дацэыпхамшыакэа,
 Иажэакэа хиркэшеит абас:
 Расмаг иахра айқэырхара итаһызар,
 Иашэхэа сыр ааигэа ишырымбац ахэсақэа.

Ускан сара иасхәеит атакс,
Мсаа шашьтам ацсеикәырхара мацара,
Урт шықәцо рыламыс мкьашьырц,
Иажәәқәа ирықәшахатхартә урт
 щцәыбзақәам.
Фызара рзиурц иахьихәаз иара,
Мсаажәлар ишрымоу идуззоу агха.
Уиакәын, саахырхәан, Тердет
 дааизныжьны сагыцеит,
Аха сара исылымшаз илиршеит Тердет.

Т е р д е т

Уахра аҭацхәа ишьтоу аус дукәа
 рыхьзала,
Сара сизнеит даеакала:
Исхәо шиашоу агәра иргауа,
Аус дукәа зацхәа ишьтоу ацьамқәа,
Нхьтц агәнаа рыҭымадара,
Нас антәа, россеиаа рфызара зтаху, урт
Мсаа рфызарада ишырмоуа лытцшәа.
Абас ала, рыгәтакы хада –
Аимпериа афадантәи ақәлара –
Лтцшәак шаимуа, мсаа ртәыла
 икәымскәа ршьапы.
Нахогоран сажәәқәа дрызхәыцит кырза,
Атцыхәтәан дагыааит снапаҭы.
Убраатцкәа ифит ишызбоз инапала,
Дагьсыхәеит ихьзала схырхәан уҭацхәа,
Иустарц ари ашәкәы маза,
 саҳ ухатцкы.

Расмаг ииркуеит ашәкәеилархә.

Р а с м а г

(ашәкәы хыртлан даңхьоит).

«Хьзи-цшеи згым Расмаг, мсаа рах,
ухатқы!

Иумхуа ҕызара сызуа зәааурхаз уаға,
Атакс иусыркуеит са снапгы.

Жәытәзаахыс аңьамқәа рхәынтқарцәа
рказшьа нагзо,

Ацхыраара устоит аимпериа акырза
иаргәақхьоу

Уахра уи ахәура атыгарағы.

Среигзом сеибашьцәа, сеигзом абцъар.

Амала, ишапу еицш, сырзыцшуп
гәрагага-шасыс,

Мсаажәлар рғы иаха инагоу

Ахацәа ирыхшаз хынҕажәафык ахәыцқәа.

Аңьамцәа рыр рнапхгафы Нахогоран».

Апызацәа!

Ишәыстаит абасеицш адтца:

Мсаа иаарылышәх ҕынҕажәизеижәфык
ахәыцқәа.

Ахынҕажәафык дыкоуп сара сца, аланаа
рахәшьаца!

Адырра лышәта ақкәажә Салимат.

Дцоит Гәамас. Гәдиса иахь.

Ақәыцьма иахылтцуеит ақәыцьма.

Бзгьаус!..

Г ә д и с а

О, Анцәа... Сатоумтқан исылымшаз...

(Иахәа тыган иеалеишьуеит.)

Б з г ь а у с

Уи ихала дрызцеит анцәқәа...

Р а с м а г

Дыжәга!..

Тердет Гәдиса ддәылигоит. Дааиуеит С а т а н е и.

С а т а н е и

Ацәгъа-мыцәгъа уааигәа иаамышьтуа,
Анцәқәа ирызцаша сара ухатқы,
Сухәоит анык леипш,
Икаларц зылшо ахлымзаах камларцы.

Р а с м а г

Ахлымзаах хзыпшым, аназзеи Сатанеи!

С а т а н е и

Ус анакәха, уи мцуп,
Ирыцьшьоуп анцәқәа!
Шасыс душьтуам, нас, ухшара?!

Р а с м а г

Мап. Уи мцым, Сатанеи.

С а т а н е и

Ицәгъа-мыцәгъа ирцылаша,
Ихатқы-ицсытқы ицаша сара...

Уи мыцхәы дызкүп макъана,
Ибла хәыцқәагъ аахтны даламцшыц
Итәыла, мышкызны дзаҳхаша.

Р а с м а г

Урт зегъ хыцам макъана.

С а т а н е и

О, саҳ... Суашьапкуеит, ухатцкы ицаша сара,
Угәымбылфны уизыкамларц, иузыршаз
анцәақәа.
Иузгәаар рылшоит, уаҳра усқәа
пыргауа.

Р а с м а г

Гәыбған иртарц рыхәтам анцәақәа,
Заҳра усаз зыхшара дызгәагъуа.

С а т а н е и

Амфә хара дызкәутцә, уи азкы илшом ахгара,
Нас, уазхәыци, мышкызны уаныкамла уара,
Уаҳра тәартә иазыцшу.
Ачархәаф ихьзтә уцә ссир Нарчоу,
Деикәпах абахтә дтакуп харада...

Р а с м а г

Сатанеи! Бырхымтцын бхәаақәа.

Са т а н е и

Са сзыхызыаауа слахьынтца акәым,
Уареи уахреи рпеипшоуп, ихатца.
Суҳәоит, саҳ лаша,
Изхымгаша амџа данумтдан ухша.
Аҳкәажә Салимат, зымч мачу зынза,
Лхәыц итира азбахә анлаха,
Илызхымга дыцсуеит, ихатца.
Суҳәоит... Суҳәоит, саҳ лаша!
(Икалт дагәзырц далагоит.)

Р а с м а г

Баҳкәажә лгәы быргәғәарц ахатыпан,
Скалт бахьынхәлеит блағырзышо.
Бца зымџа!

Дааиуеит С а л и м а т.

С а л и м а т

Бәыртынч, Сағанеи хазына!
Җаизныжь сыцшәмеи сареи.

Дцоит Сағанеи.

Шәымтақәак рацхәа дықәмызт адунеи
Пцхәыс затцәыкгы, сааста анасыц змаз.

Р а с м а г

Сааста анасыц змаз абыкгы.

С а л и м а т

Насың сыман ах дахьизысшаз,
Иахра имаздаша атҗеи дзызгәышыуаз.
Аха цхыз хаак иафызаха инизааит шыта.

Р а с м а г

Шыта бнасыңдан бхы быцхьазоит.
Избан? Салимат?

С а л и м а т

Ах игәырғара иахьацлаз агәырға.

Р а с м а г

Ах имазам гәырға.

С а л и м а т

Азхәыцра иҗееихомаз иацхьақа изыңшу.

Р а с м а г

Уи дшызкугы амға ихигашт
Сара данысцаха, аланаа дуқға ртыңха
данлыхша.

С а л и м т

Имбацт иан лгәыпхәыхш агьаматцәкьа.

Ааи, ааи, ииашоуп, дызкуп зынза.
Аха сыгәтакы анагзараз, ахәынтқарра
апыстәрцаз...

Иазууазеи ахэынтқарра,
Уи умыздаша ухылтц дануцха!
Псыхха амазами иузбаз мап ацэкра?

О, исымазтгы мчы...

Мшәан, зтәылаҕ зегь зымчу
Ах, Расмаг уоуп ухаҕа!

Апстазаарае икалоит ишәизааша
Абас еипш аамтақәак,
Мчы хәа анрымам ахцәа, руаажәлар,
Рытәцәа рҕацхьатцәкья.
Стәыла иалтпроуп хынфажәафык ахәыцқәа.
Баргы саргы иахфызәахә,
Зегы иртахуп рыхшара.
Ада дышбыхшаз, уи мазам,
Атәыла иалахәо, асра иаеуп абыкь адаул.
Нас, схатәы сихзызаауа дыцхьакуа,

Исымоузеи хәашьас, шасыс
 Идәыкәшәтца хәа шәхәычқәа?
 Уи ахәара сылсыршаргы, мап
 сцәыркышт дара.

Уи иагьяанагашт хтәыла, хауаажәлар
 ртахара.

Бара брыхшеит аланаа дуқәа,
 Ари афыза ахтысқәа ырыниахьоу,
 Абасала зтәыла кырынтә еикәзырхахьоу.
 Нас, ба была стәыла иазхап хәа

сшазыцшу,
 Бзыхшаз рыламыс, рыхцша нылажъ
 ахәынтцәа,

Бнапала итабырхарцу сахра,
 Суаажәлар бнап иану?

С а л и м а т

О, шака игәытшьяагоузеи уажәақәа
 рзызырфара.

Ишухәаз еипш, исзырцхашьом
 суаажәлар,

Аха сақәшахәтуп схәартәеипш,
 О, ирбоит анцәақәа, ишсымам мчы.

Р а с м а г

Салимат... бөыргәгәа,
 Еилкаа, икам даеа моак.

С а л и м а т

Ааи, ааи, сыцшәма, ус ауп, ус...
 Икам даеа моак.

Уахреи ууаажәлари русқәа рыхьзала,
Ус анатахха,
амџа дықәстџоит сгәыгырта.

Р а с м а г

Бара быссируп! Итабуп Салимат!

С а л и м а т

Аха ихала амџа иантцара
Иаанагоит ҳнапала ишьра.
Азин сыта,
сыхшара сиццартә схата.

Р а с м а г

Салимат!

С а л и м а т

Иҕам уаха цсихәә.

Р а с м а г

(дигәыдиҳәҳәлоит).
Лассы еилгоит аибашьра.
Аңьамқәа рааира иарзышт
Аурымқәа ртцыхәтәә.
Уи аҕенытцәҕьа шәаагара
Амџа сықәлоит са схата.
Бца шыта,
уатә ашыжь амџа беазырхиа.
Ахәыцы ицханы деилахәә.

Сазыхиоуп схэычи сареи хлахьынтца,
Ус ианатахха...

Бымышан, Салимат,
Ихӑцхраауеит ханцӑақӑа.

8-тәи асахъя

(дласны даафналан).
Сах ухаткы!
‘Ееи ыкам, сах ухаткы!
Аурымқәа ааскъара иағуп,
 атәыла былуа.
Алға лашьца фөиуеит
 Цьампал абаағы.

Ишпа? Икаҳаит иаҳа сзыкәгыгуаз сбаа
хадақәа руак?
Дыкам уаҳа спызацәа руазәык?..

Б з г ь а у с

Нкылашьак рытамзар,
рацәак иадхалом аранза раара,
Цџа рымам,
ааира иаџуп италан ацста.

Р а с м а г

Еиҭа урылс ахыргәҭартақәа зегъы,
Урылабжъа икамхартә ргәы.

Б з г ь а у с

Мсаа иркәзшьам агәкаҳара,
Икаҳарц алшоит даеакы – рымч.

Р а с м а г

Урылс уеизгъы.
Игәаҭ агәашә азарза.
Урылабжъа ҭазнык, цқъа раҳәақәа
рхырц.
Амца еитцырхааит азыршцәа.
Ишрықәыртәара
рхамштааит иаарыдгылар атызқәа.

Б з г ь а у с

Иаҳәа изхуам, изымхыц иахьанза.
Хьаас икататәым азыршцәа,
Иашьцылоу ақәабқәа рыршра.

Расмаг

Иугәагыт абас аеңныхәа сугарц уара?

Бзгъаус

Аибашьра аеазыќатдара ахатыпан,
 ххацѐа
 Қъаф уа ачара иахатѐан.
 Еиханы идѐықѐлагѐышьейт, ишрыжѐлаз
 анрахѐа,
 Аха ѐееизгара иахъмзеит...
 Абар Цъампал акахарагы зыхкъыз.

Уамахъ

(дааиуеит, дхәуп, ашьа ихьтатоуп).
Иҗам уаҗа сеибашьцәа, иззызуаз хадара.
Икаҗаит Цьапшь абәа...

Расмаг

Ишцоугэагы уара абас аҳәара?

Уамахъ

Ҙызак ишиуалыз сус
 насытзеит цсыцкъала,
 Ҙамч ахьмачу исхарам сара.

Расмаг

Цкѣ иазыкоумѣит уеибашьцѣа.

У а м а х ь

Бжъастдас еибашьюан сеибашыцәа,
Гәышпыла ижәлан аға.
Уаџ иимбац ахатцара аарпшуа,
Иамеигза ршыа кадыршуан.
Аха ипсыеуп, игәғәам аихазалых рахәақәа,
Ирызнымкыло аурымцәа рцыр ахәақәа
Еиџцәа ицон рыгәтақәа.
Анаџс урт жәылон тацкәымла,
Ицхауан гыгшәыгтдас хапыцла!..

Р а с м а г

Урт рхашшаара ухәом уара.
Успырцкыа наӀ, сыбла уеаумырбан!

У а м а х ь

Убла сеасмырбарц сылшон сара,
Аха уи ахәомызт аус.

Р а с м а г

Нас, иутахузеи сара скынтә?

У а м а х ь

Исыт аибашыцәа!

Р а с м а г

Иабаазгои сара, аибашыцәа?

У а м а х ь

Хышәфык ирыдамхаргы,
Иамх ахтынра ахьчацәа.
Азин сыт Цьал атшәараҕ алегиян
иҕеиуа апылара.

Р а с м а г

Цьал атшәара
Фермопилтәи тшәаразам,
Д-Леонидым апыза Уамахьгы.

У а м а х ь

Уи атшәара ианахыс,
Рацхәа иаадгылоит уахтынра.

Р а с м а г

Иустоит ҕышәфык, ига!
Ацъамцәа рыр ааиаанза,
Урым легионерк идамхаргы,
Сахтынра атзамцқәа данырба,
Иудыруаз сахәа цхафыр шузыцшу.

Уамахь дцоит.

Зегь иртахуп аибашьцәа!
Иааг... иааг... Иабаазгой сара?
(Бзгъаус иахь.)
Даеазәы дхәаркьиуа данааи сахтынра,
Ихәда хусоит, иамыркыкәа снапы.

Уара иутахуп сығәхәара ааиаанза
Сгәы пржәаны сушьыри.
Ачархәаф! Ацсахфы! Удәылцкәа!

Б з г ь а у с

Фызара уызуртә азәк, иузынхаз,
Исылшоит ацара. Иаабзиахааит умш!
(Дцари ддәықалойт.)

Р а с м а г

Мап! Мап! Умцан!.. Указ ара...

Бзгьяус дцоит.

(Аңсуа хәынтқарра ахсаала дахәаңшуеит.)
Аңсуа хәынтқарра.
О, анцәақәа!
Иузыскхьоузеи шақа хәыцра...
Нас, цхыз хаак уафызәахә,
Униазаарцу абас, усымбакәа лабәба?
Мап, Мап!
Ус калар ахәтам.
О, сшәыхәоит, шәсыцхраа, анцәақәа!

С а т а н е и

(дласны даины).
Сах ухатқы!
Ғырххыла дааит ихәыз ауафы,
Дынкахаит, снапы инаркны абри ашәкәы,
Ажәак изымхәа, инаихытцит иңсы.
(Ашәкәеилархә илтойт.)

Расмаг

(дласны иаахиртын, аңхъара далагоит).

«Тердет! Уара уацсан узышытаз

Мсаа рахра тэарта.

Аха, сатамыз,

Исызутом узықәсыргәығыз ацхыраара,

Петре абаа амтдан аибашьраф иатцахеит ҳар.

Ҳхьамтдыр ауам. Уаҳатыраз

Исырхынҳәуеит шасыс иааушьтыз

ахәыцқәа,

Азәызатцәык – аҳ Расмаг ица ида.

Уи азҕы изхымгеит амџа.

Ахәчы ицсра лызхымгакәа,

Ацстазаара нлыжбит иан, аҳкәажә

Салиматгы. Нахогоран».

Сатанеи

О, зегь зымчу анцәақәа!

Зызхара еибамбац ани-ңеи,

Ирухъази шәфәцхъа цәгыарас?

О, саҳкәажә, саҳкәажә лаша!

О, мсаа раҳ игәгыртазатцәы...

(Лмыткәма ҳәо дцоит.)

Расмаг

О, шәшәизааит ишәхылапшу ауаатәыџса

нашәыдкыланы,

Цсахрамзар кәзшыа бзиақ дызмыртцаз,

Нцәас иҕоу зегы.

Мап, мап! Мыч рымам аҳцәа.

Цсахроуп адунеиаф ахра зуа.

Д а р ы к ă а

(дласны дааиуеит).

Икаҳаит хбаакәа.

Уахра хкьоуп шыаза-гәазала.

Апхаста ду шрымоуггы рхатакәа,

Аурым легионкәа индыртәеит

Хә-нызкыфок хаибашыцәеи,

Фынтә инеиханы – ахәсеи ахәыцкәеи...

Абасала, мацзакоуп инхаз

Мсаажәлар зеггы ндыртәарц.

Уаха икам уахра...

Сызлаухәарц узыхәоузеи атыхәтәанза, саҳ?

Р а с м а г

Зеггы иреигъу шыта са сзыхәа апсроуп.

Уца.

Дарыкәа дцоит.

Сабакоу, мшәан? Ахтынра?

Аха, мшәан, сызустада сара?

Мап, мап!

Ихәынтқархаша Расмаг сакәзам сара.

Дхәынтқархоит, хымпада,

Ианаамтаз исзеилымкааз Нарчоу – сара сца.

Уи илшоит реидтқара

Бызшәала еизааигәоу ажәларкәа зеггы.

Иацитцоит амчара ду змоу,

Ауаарацәа зну ахәынтқарра ду.

Ихыпшым Апсуа хәынтқарра,

Аимпериа иаґагылаша.

Мап... мап... сара сакәым ахәынтқар Расмаг.

Ишәахауама, шәипххыз згымхаша

анцәакәа?!

Сара сакәзам ахәынтқар Расмаг.
 Уи дрыцсахит, чархәара изыруит...
 Дабакоу Тердет алахша?!

Т е р д е т
(даацәырйеит. Иахәа тыган икуп).
 Ара сыкоуп, Расмаг!
 Уахра тәарта сыдугаларц утахызар?

Р а с м а г

Абар, уара узышьтаз!
(Иахәа тиңаауеит.)

Т е р д е т

Уеыртынч, Расмаг!
 Уахра ашьака атцшәахьеит –
 Узыхзызаауа умам акгы.
 Еигъуп инагза ак иузынхаз –
 Ухала урызца унцәақәа.
 Ажәа устоит ишаасмыртуа,
 Хьзыда-цшада, шәаргәындадала уштахаз.
 Утәылаф инхаз цьоук калар рах,
 Фырхатцала дтахеит рхәалап.

Р а с м а г

Расмаг дреиуам зхала апсра иазцо!

Дижәлоит Тердет. Ах итәарта иакәшо айсра иалагоит. Иаацәыр-
 тцеит а у р ы м л е г и о н е р ц а а. Рацсақәа рыла Расмаги Тердети
 айсра иакәырхуеит. Расмаг имч зегь еизганы алегионерцәа
 дреисуеит, аха дара иаха-иаха рацсақәа рпынтцақәа дрыбжар-

куеит, иара есааира дхьатцуеит. Иахра тэарта дныкәгылан, ишимчу
иахәа апсақәа ирыжәйтцоит. Еиѳтәоит иахәа. Иара даадгылоит
атзаѳ икыду «Апсуа хәынтқарра» ахсаала, гәышпыла ихьчо. Але-
гионерцәа рапсақәа наилатқан, иара уа дынкыддыркацалоит.
Тердет дгылоуп, иибо гәахәала дахәацшуа. Даацәыртцуеит И о а н н
Д а к и к а. Тердет даагәатан, иахәа изқәа иналаирқацоит.

Т е р д е т
(ибжьы аарла итқаауа).
Избан?..

И о а н н

Уара инаугзеит абазилевс инапынтца, –
Саргы инасыгзоит иситаз адтца.

Тердет дыпсуеит. Ҫыца алегионерцәа ишыацәа данкны дыргоит.

И о а н н
(ибжьы тганы).
Даажәг Нарчоу!

Алегионерцәа дрыгәтылакны, дааргоит знапқәа дачла иҫахәоу
Н а р ч о у. Ибоит иаб дахькыдыркацалоу. Изымычқакәа, илапш
ааикәиган, днышһамхнышгылоит уи иапцһа.

И о а н н

Кырза сеигәыргҫеит, сҫыза,
Уахьызбо абас уеибгаза.

Н а р ч о у

Суаажәлар ршыала стәыла зкәабаз,
Мап ацәыскуеит уҫызара.

Византиатәи аимпериа аимператор
Абазилевс Иустиниан
Икаитцеит абас еипш Ө-дттак:
Дықәгатәуп мсаа раҳ Расмаг,
Аимпериа аматтура дацсахар,
Уи иахра итатәуп ипа Нарчоу.

Исызиахэа абазилевс,
мсаажэлар иахьа нахыс
Аимпериа агэрагара рылзмышаша
Ахэра баапс шырнитцаз.
Исызиахэа,
Дамеигзакэа ишкеитэазгыи ршьа,
Аха ишилымшаз ихэаеырц,
Жэларык рдоуха.
Исызиахэа даеакгыи!
Зегь зыхэлабго аимпериа-гэылшьап,
Мышкы зны еилабганы ишцо,
Ихэаены ирымоу ажэларкэа,
Анцэа иеынтэи ахакеитра шырзыпшу!

Аимператор-Хаҗымра изеитасхэоит,
Угәаҗажәақәа зегъы.
Анцәа ибоит, –
Уи акоуп исылшо ураа узы.
(Дцоит, шцугъы наишьталоит.)

Нарчоу

(ибжъы тганы)

Аҳаҳаи мсыжәләра!
 Зәыр шәыказар сыбжъы заҳауа,
 Шәеаидышәкыл амарцақәа!
 Аҳаҳаи ашәақәләцәа!

Атак дазыпшуп, аха бжыкхәа газом, зехынцәара тынчроуп. Мац-
 мац ацәара иалагоит алашара, атдыхәтәан зынза инҫыцәауеит.
 Уажәы алашара иқәпхоит Нарчоу затцәык. Асцена аганқәа рҫынтәи
 лашара хәыцқәак аацәытчыччо иалагоит. Урт макъана изыргам.
 Чыдала алашара налықәыпхоит пхәызбак. Ари М р а м з а лоуп.

Мрамзар

Шьаза-гәазала итәуп хапстақәа.
 Иқәыццышә иблуп х-Акәа-баагәарақәа.
 Хамцахә дырцәеит, Нарчоу...
 Ицсит, изит,
 Уаҳа иҫам мсыжәләра.

Нарчоу

Ус калашьак амазам,
 Цытфык нымхакәа иҫазам.
 Жәантә ҳаршьыргы,
 Жәантә ҳархәыргы,
 Жәантә хғылароуп, ҳазтахым рызцастгы.
 Даеа мҫакгы ҳамазам,
 Ацсра азакәзам ҳзишаз анцәа!
 Иагъа цынгыла ҳаузаргы,
 Ғыц еиқәахцәоит хамцақәа!

Аафра иалагоит ауаа реизгага абыкь абжъы.

Ибахауама Мрамза, абыкь абжы!

Абыкь иасуа даныкала, – дкалоит изахауагы!

Абыкь абжы шагц игоит. Иалагоит ахоралтә музыка. Мац-мац алашара иналагоит, иаха изырганы иаапшуеит ацәашькәа зку, зыхцәкәа зкәыцсоу, шкәакәала еилахәоу атыпхацәа. Атзы иадыр-кацалоу Расмаг иахь ифынеихоит. Нарчоу, иаб инапы иаларцсны иаку зыгәта еотәоу ахәа аамхны иаанкыланы, азалахь дыпшуа.

О суаажәлар... Анцәа ихаштыз иахъазы.

Рыцхашьарак злам ари адунеи лашьцараф

Аагашья змамыз алашара иахьынхалаз,

Зымчи згәахәареи ззеикәмыршәаз,

Иагьақәдырзыз мсыжәлара.

Ишәзамуит иахъазы...

Аха изым зегьы.

Ицааит ашәышықәсақәа!

Ицааит азқьышықәса!

Агәра жәга,

Хара хганахь дшыкало Анцәа.

Иахъа ххақәитра мра атың ишакугы,

Уи мышкымзар, мышкы зны

Ишеишеиуа хтәыла ишахацхо!

Агәра жәга!

Ацарда

1974, Акәа

АШӘҚӘА ЗЕГЪЫ АНААРТУ

Ә-қәгыларак змоу атоурыхтә драма

ИАЛАҚӘОУ:

Дамеи	– анхаџ нага
Ҳамид а	– уи ицшәмацхәыс
Бадра	– урт рпейхабы
Раста	– урт рпейтцбы
Алыкьсандр Чачба	– ацсуа тауад, апоручик
Маан Камлат	– ацсуа аамста, атырқәа фицар
Алиас	
Кәынцал	– ахнаџ быргцәа
Бацъга	
Маевски	– аштабс-капитан
Кравченко	– Ацсны икоу аурыс ар рнапхгаџы, аинрал-маиор
Уи иадиутант	– афицар
Алхазов	– аинрал-лейтенант
Шьевкъет	– изхыцыз атырқәа ар рнапхгаџы, адмирал
Ҳасан-али	– уи иадиутант
Селим	– атырқәа цашъа
Меҳмет	– атырқәа фицар
Цъанбулат	– адыга еибашъџы
Ажәа змам:	аурыс фицарцәа, амилициауаа, атырқәа еибашъцәа.

Ахтыс мџапысуеит, Ацсны, 1877 шықәса ацхынразы.

АКТӘИ АҚӘГЫЛАРА

Актәи асахъа

Актәи асахъа злаатуа азеипш адекорациакны имѡаѡысуеит уи анаѡстәи асценакәа зегъы. Ари атып, апсуа таацәара ирыбзазарто, аурыс енралцәагъы, атыркәа пашъацәагъы иахъыртәартоу Апсны иакәырчахоу тыпк акәны иѡоуп. Тагылазаашъалеи, хтыслеи еипшым асахъакәа анаатуа, урт ирыкәнагахаша аѡныматәакәа рыла еиѡырцаауп. Иаапшуеит Апсуа баагәара уаѡы игәалазыршәо, зыгәта шьоу, аха макъана аилахара акынза иѡам ахахәтзы ахәтак. Уи агәтаны икыдуп ахымаа. Атзамц агәта инакәыршәаны хыхъынтәи илашътуп, настгъы иара атзамц ашътыхъ ала инаваз иѡоит ауаѡы имаѡа асахъа зну ажәытәзатәи апсуа бирак. Адашъма армаракхтәи аган акны апхъатәи иаха иазааигәаны еикәуп ахәыштаарамца уи иахакнахауп ачуан. Адашъма иахъазеипшу агәтакны игылоуп нак-аак арымз ауқәа звагылоу аишәа хәхәа. **Х а м и д а** уи афатәкәа ыкәыргыло архиара даѡуп. Настха атзы ааигәара иемиртысуа хәыпрак дтанагаланы иан длыхәапшуеит **Р а с т а**.

Р а с т а (*ихәыцра мацк даалцны*). Сан! Изхыршъаазеи сашъцәа?

Хамида илмаҳазшәа дызѡыц даѡуп.

Цәгыарас ирузеи, сан?

Х а м и д а (*иажәа ахыго*). Уааскъаны уаагыл, нан! Ацәашъқәагъы ахаркуеит шътә.

Р а с т а (*игәы иалырсны*). Саб саниазтаауа, анхара аз-бахә цәыригоит, бара бакәын... (*Иаха дацраланы.*) Еснагь схәычума сара?..

Х а м и д а (*лгәы нтыңсаауа*). Анцәа хрыцхашьа... Ариггы... (*Дааиңхьхәыцааны, акыр леартынчны.*) Рхы рзымыхьчеит, нан. Рымч змырхашаз асыңса иаҕагылеит...

Р а с т а. Нас, Бадра?.. Изыхъязеи Бадра ицара?

Х а м и д а. Ихарамхәыцра.

Р а с т а. Ихъзеи сан, уеизггы?..

Х а м и д а. Иумахахъеи нан, ахәац иахъыз. Акаамет калоит анырхәа аблақәа тнахит уи рымбарцаз... Хара хәфны хәкоуп, иара?.. (*Аишәа дахаңхьошәа дматанеи-уеит.*) Уабггы дынхазеит... Аишәа уахылаңшла, нан, сара ацәашьқәа аазгоит. (*Дцоит.*)

Р а с т а (*ахәыцра иаха дынтанагаланы*). Ацәашьқәа... Ацәашьқәа... Агәақразы иахаркуа мачушәа...

Иаалыркъаны ахысбжыы гоит. Раста ихәыцра даалтны ахышә днылагыланы дзырфуа даагылоит. Еиҕа ахысбжыы гоит. Уажәы иаха иааигәаны. Раста дласны атзаҕы икнахау ашәақь книхырц инапы наирххон еиңш ашә ала даафналоит бцярла еикәных икоу, знапы хәу Б а д р а.

Б а д р а (*Раста даагәатаны*). Раста! (*Игәыдеибакы-лоит.*) Исышьтоуп.

Раста дласны ашьтахьтәи ашә ааиртуеит, Бадра уи ала дцоит, Раста даанаңшы-ааңшыны атзаҕы икнахау ашәақь аакныхны ахышә дкылңшуа даагылоит.

Х а м и д а (*ацәашьқәа лыманы дааиуеит. Лгәы тын-чымкәа*). Икалазеи?

Р а с т а (*ишәақь длаханы, инмырңшуа*). Акггы... Хысыбжьқәак аафуан... Цюуки шәарыцозар акәхап.

Х а м и д а. Нас иуку иазууазеи?

Р а с т а. Ус баша иааныскылеит. Ажыакца иагеит, ирыц-
кьатәуп...

Х а м и д а. Иахьыказ икатца!

Раста ашәакъ ахькнаҳаз иныкаитдоит.

Атцәыцымца уааха.

Раста дласны тцәыцымцала ацәашькәа аиркуеит. Хамида урт акакала
аишәафы рыкәргылар дналагоит. Раста иан ләапхьа аеыртынчра
итахны, аха игәы иеанны ашәакъ ахькнаҳау дазааигәаны дна-
гылоит. Ҷыжыхьәа бжык гоит. Ари агәашә абжьоуп. Раста иаха
игәиеанны ишәакъ амтасра иеазырхианы ашәахь дыпшуа дгы-
лоуп. Дааиуеит Д а м е и. Раста рацәак инмырпшуа иеааиртынчит.

Уаанхазеит уанацәалымбеит... Ауаа реишәакәа дыргы-
лахьеит, хара...

Раста Дамеи днеипыланы уи ижәәахыр иаакәихыз ихтарцеи
илабашьеи ааимхны урт ртыцкәа рфы иныкеитдоит. Дамеи Хами-
да илхәо атак камтцакәа уажә иаафәуа иалагаз акәыкәу абжы дазы-
зырфәеит.

Д а м е и (Раста иахь). Иуахауоу, дад?!

Р а с т а. Тьыпхгы мшапазоуп рапхьаза абжы анга.

Д а м е и. Ус ауп, аха тьыпх уи абжы аилыргара уа-
дафын. Синтәа даеа аамтак иеипшымкәа уи абжы лах-
фыхуп, итдаруп. Сара убас исахауеит, уара?

Р а с т а. Ус акәхап...

Д а м е и. Ус ауп, дад, ус!.. Даеа аапынрак еипшым
синтәатәи аапынра! Ажәабжъ хзааигеит Акәатәи ачын-
уаф, иахьа.

Х а м и д а. Икалазеи?..

Д а м е и. Аурыскәеи атыркәцәеи реибашьра хара
имгакәа еилгоит хәа адырра роузаап. Атыркәцәа ртәы-
лахь ахьатра иафуп, ихәеит. Рыбгашшара пыртцәазаап,
сқәакәра ргааит!..

Х а м и д а (гәыбган итә). Закәызеи уара!.. Учкәын
дрылазарггы уздыруамеи... Иуцәажәашьоузеи?..

Да м е и (*хамтақ ғымтуа*). Ихы зықәиршәаз ауп... Усс имоузеи?..

Ха м и д а. Уааскьаны аишәа уаахагыла, иахьа мшапуп. Хәцкәынцәа рыпсы иабап, уааскьа...

Да м е и (*аишәа днахагыланы*). Сара сеишәа дара ахагылазар акәгәышьан, аха изурызеи... дара ус иртаххеит... (*Айәца аанкыланы афы нкарего ихитәалоит, нас ғыц иаартәны иаанкыланы*.) Иа, зхьышьаргәытца сакәыхшоу! Ихәхьыз хәхьит, аха иахмыхьыц абаапсы хәцәыхьча. Изныкымкәа хәуаажәлар ршьеи рылағырзи рыла икәабоу х-Апсны ацәгъара иабахьоу азырха, хәуаажәлар ахыц-фыц инхаз хәдгьыл иазнырха...

Агьефхәа иаатыз ашә ала иаафналоит бцарла еикәных икоу ыцця а м и л и ц и а у а а.

Икалазеи дад?

Дара Дамеи иажәакәа рмырхәкәа аимдара иалагоит.

Ха м и д а (*илзымбатәбараканы*). Шәзышьтоузеи нан, хзыниазеи?..

Дласны даафналоит А л ы қ ь с а н д р.

Да м е и. Бзиала уаабейт, дад, Алықьсандр!

А л ы қ ь с а н д р. Бзиара збаша, сабаззеи! (*Длакәны Дамеи икәымжә акалт днагәзуеит. Уи збаз амилициауаа аимдара иаакәыңны реыриаашаны иаагылоит*.) Ғаанбзиала шәнеиааит зегьы! (*Амилициауаа уажә ибазшәа*.) Шәзышьтоузеи ара?!

А к т ә и а м и л и ц и а у а а (*иаҳа иеааидыңсаланы*). Апатын апаручик! Ара, амзырхағы ашья аабейт.

Ха м и д а (*иаалғыңкьаны*). Закә шьоузеи?!

А л ы қ ь с а н д р (*даағышәырчаны*). Мшапуп иахьа. Аныхәа псаатәда имфаысзом. (*Хамида дналзааигәаханы, даалеихырхәаны лнапы днагәзуеит*.) Бышцакоу, саназзеи?

Х а м и д а. Сыкоуп, нан... Ухаткы ицаша сара...

Д а м е и. Икалазеи, Алықьсандр?

А л ы қ ь с а н д р. Ашамтазы атыркәцәа канцъала цъоу-
кы зхыганы иоурыжын хрышьтоуп.

Д а м е и. Изустхарыдашь?

А л ы қ ь с а н д р. Изустзаалак, абзиа згәы итоу ракәым.
Ханрышьтала, хайәахысрафы хара ихаиуаз ыцъа рхәит.

Д а м е и. Усгъы шәатәа, дад, ихамоу ала акы шәнац-
хап, иагъцасым... Уртгъы шәрыхъзап, иабацари.

А л ы қ ь с а н д р. Мап, атәаха хазтада, сабаззеи уххы-
згеит. Сшымфасуаз ҕаанбзиала хәа нашәамхәакәа сзым-
цеит. Аихаразакгъы сыззааиз – ирхәыз унарыхәапшыр
стахын, урацәоуп, аха...

Д а м е и. Иабакоу дара?

А л ы қ ь с а н д р. Аусхәартафы инаргеит. Иузыпшуп,
сабаззеи.

А ф б а т ә и а м и л и ц и а у а ф. Апатын апоручик! Хзы-
шьтоугъы дхәуп, насгъы абри агәарабжъара дшыбжъалаз
аабейт.

А л ы қ ь с а н д р. Нас, шәызгылоузеи ара?! Шәсышьтал!

Алықьсандр амилициауаа иманы дцоит. Зегъ ҕымтүа игылоуп
хамтакы.

Д а м е и *(Раста иахь)*. Дызустада?

Р а с т а. Бадра.

Афбатәи асахъа

Икац адекорация. Бадра арымз дыкәтәаны инапы аәахәара
дафуп. Агәашә абжы гоит. Уи захаз Бадра дааткъаны иабцъар
аашьтпаа игәеантаны ахышә дынкылпшуеит, аха ишәартоу
акгъы шыкам иныпшуа иеыртынчуа ишәақь днахоит. Дааиуеит
дшаапсоу зныпшуа Д а м е и. Адәахъала иаафуеит ашамтаз шакәу
хзырдыруа арбагъкәа рфьтбжъкәа, ауасақәа реилакаара, лакгъы

инытқакшәа ишуеит. Бадра ишәакъ нкыдыргыланы иаб днеицъ-
ланы илабашъеи ихтырцеи ааимихуеит.

Б а д р а. Агәхъаа уасыргеит... (*Дамеи җитүам*). Иҗоу-
зеи уахыҗказ?

Д а м е и. Ухъаа шҗакоу?

Б а д р а. Иуадафым. Издыруа иреиуоума? (*Дамеи атҗак
каиџом*.) Хара хтәылахъ хаауеит, дара хымцала иах-
цылоит...

Д а м е и. Зашхәа утоу иашәа хәатәуп, иахьатәи аамтазы.

Б а д р а (*Дамеи иажәа далымгацкәа*). Зашхәа утоу иашәа
хәа, аха уара уашәагъы ухоумырштын, маншәаларак
ануба, ишхәа ацскы уара иахьуманшәалоу иртәи. Абас
ауп уажә ишныҗкәатәу.

Д а м е и (*уаанза иаафналаз Хамида ихы налықәкны*).
Быцкәын баша бицәшәон. (*Аҗәы алайо*.) Ахшыфортҗаг-
кәагъы хзааигеит. (*Еитҗа Хамида лахъ*.) Раста дабакоу?

Х а м и д а. Лацәааихышь җарымтцеит афыцъагъы. Иш-
цәажәоз атц аархыргеит. Ашамтаз ауп Раста данышьтала.

Д а м е и. Дыргыл. Адгъыл афара ишаҗу имбазои...
Иахзынхаз ахәыцгъы ианаамтоу ианхзыламта...

Х а м и д а дцоит.

Б а д р а. Шәыдгъылқәа шәымырхит...

Д а м е и. Икартҗарызеи нас, зегъ шәықәтцны шәанца.
Ажәырт ахысны ишьтазар хәартарас иалоузеи? Хамч
зықәхоз хзынрыжыит, хара ихазхоит.

Б а д р а (*ихы науқәжъны*). Закә рыцҗароузеи, ауафы-
тәыфса ицсадгъыл аҗны дшыҗкоугъы иара итәы иара
данақәитым.

Д а м е и (*даахәыцны нас даақәыҗсычхауа*). Уи зыцсахуа
акгъы ыказам, дад. Ирацәоуп атәылақәа, аха ауафы изы
цсадгъылс иҗоу акоуп. Убри ада цсыхәа шимама дырны
иеаларцсны икызароуп дзыниалакгъы. Иқәтцны ацара
мариоуп...

Б а д р а. Сара назаза хәа сымцазеит, саб. Сааит ишубо...

Д а м е и. Аха тынч унхартә еипш аашъа уеузақәмыр-шәеит. (*Дәагыло.*) Башаза хтәоуп. Лашъцаанза хаапшып сгәахәын, аха пшышъа ҳамазам, аматцуарқәа реипш ақыта иалоуп. Уееидкыла.

Б а д р а. Хабацо?..

Д а м е и. Ауафы душьит, Бадра. Икалап уара ухымта акәзамзаргъы, аха хырқиаашъак умазам.

Б а д р а (*дааипххәыцааны*). Ахырқиаара салагап хәа-гъы сгәы итазам. Сызшырц зтахыз дысшьит. Хара ахысра зынзаскгъы хгәы итазамызт – дара роуп иапшъазгаз.

Д а м е и (*иаацъбараны*). Усгъы егъысгъы ауафы дтахеит. Нхытц хнеир, узтәахыша калап. Мышкызны ухынхәып.

Б а д р а (*дааипххәыцааны*). Саб! Сара баша смаазеит, сымалагъы сыказам.

Д а м е и. Уи сцәа ианырхъеит. Нас?

Б а д р а (*дааипххәыцааны*). Сызлацәажәарц икоу даара ухшыф азушьтыр стахуп. Насгъы уахатцгылап хәа даара агәыгра ҳамоуп.

Д а м е и. Ишәымоуп!? Сузызырфәеит.

Б а д р а (*иеааизганы*). Мызқәак рапхъа, Тырқәтәыла инанагаз апсуа хтәацәа иреиуаз арпарцәа хааизырган Сулеиман-пашъа хнаиртан Булгаристанка ҳаргеит. Има-чымкәа агъааурқәа ршъа каҳаршит. Харпарцәа рахьтә зхы ақәызтаз рацәафхеит, аха уанза уаф иимбацыз аха-тцара аадырпшит. Асултан даҳмырпхашъеит – инхаз ҳап-сгъы дапшәмахеит иара. Амца ҳалигеит. Сара сназлаз гәыпшык иҳатәеишьеит иханахь анапхъара. Иаахарпшыз ахатцара ахә ҳаракны инашъаны, табуп хәа ҳаихәеит. Им-закәа гәаартыла иҳаихәеит анафс игәы итазгъы. Ишаабоз ишҳахауаз аллах дузза ифәпхъа тоуба шытеитцеит, рапхъа Апсны, нас Амраташәаратәи Кавказ Нхытц-Аахытц иқәынхо ажәларқәа зегъы рхақәиттәразы имч илша дшамеитго.

Р а с т а даиуеит.

Д а м е и. Шәарғыы шәимтдахырхәаны итабуп шәхәеит.
Игәра жәгеит, ус акәу?

Р а с т а. Асултан дузза ус ажәа анихәа игәра шцага-
тәым, саб!..

Д а м е и (*Расҗа ицәажәашьа игәамҗакәа*). Атҗх баша
ипышәеуазаарымызт... (*Расҗа иахь*.) Уара иуусу ацәмаа
аанкыланы ацәағәароуп... Уца, абыржәйтцәкьа!

Р а с т а. Саб...

Д а м е и. Уца схәеит.

Р а с т а (*игәы иалырсны*). Ацәағәарада ари адунеи аҕны
уаха акгыы ыҕамзар, сцоит нас... (*Дласны дцоит*.)

Д а м е и. Дцәағәалааит, драшәалааит...

Б а д р а. Даеак итцарц утахым, аха атагылазаашьа
инартцоит, мышқәак рышьтахь.

Д а м е и. Мышқәак рышьтахь?.. Еита ашьақатәара... О,
Анцәа! Хәқәзаара уацхраарц узбама, ма ихалоу пушәарц
уафәу?.. (*Бадра иахь*.) Нас, Ацсны акәаҳара зызбаз шәрыц-
храарц шәызбеит...

Б а д р а. Избан ус, саб?.. Хара ҳаара–Ацсны ахақәйт-
тәроуп хықәкыс иамоу.

Д а м е и. Зыҕнытә?

Б а д р а. Ахәынтқар иуаа ирыхкьаны ипсақьаны атәы-
лақәа ирылапсоу ҳауаажәлар ғыц абра реизгаразы
ихәарта духоит, икалаша ахтыс ағы Тырқәтәыла аиааира
анага. Хицхраароуп асултан, ххы даҳархәароуп ҳағәтакы
анағзарағы.

Д а м е и. Сгәы исанахәоит рееишьа змауша хлымзаахк
каларашәа.

Б а д р а. Ус иагьыкалоит, ххәоу еибаркны ҳанейдым-
гыла. Абри аус аҕны иулшо рацәоуп, уацхраароуп, саб.

Д а м е и. Иҕастцарц иутахузеи?

Б а д р а. Зажәа акрылнахуа уаџуп уара. Уеипш зеипшу уџызцәа аашьтыхны, ажәлар, иааз ихадгылартә икашә-цароуп.

Д а м е и. Уара ишухәо еипш ажәлар рыхшыџ кьаџым, атыркәцәа ирзааргахьоу агәырџақәа рхаштыртә а́кынза?..

Б а д р а. Ирхадырштыроуп, – мамзар иаақәхоит џызада.

Д а м е и. Ага иџызара шьтызхыз кьар алиго зымбацт.

Б а д р а. Аамта ҳара ихацныкәоит иахьа.

Д а м е и. Ус акәны збом.

Б а д р а. Асултан даарак ҳгәырџа дшамго ҳзымдыруа ҳақам ҳара. Иара дзышьтоу Кавказ агароуп. Ҳара – Ацсны ахақәитра азааганы, ахра аиташьақәыргылара.

Д а м е и. Уи кәзшьа змам ауп, иахьазы. Иагьаамтам, изылшаша ауаџгы дҳамам.

Б а д р а. Дҳамоуп, саб! Ҳара ҳацхьаггы дгылоуп иа-ра–уаџ илам злоу, ацсуа жәлар иргәашьамху, рахра аха-гылара зылахь иану ауаџы – уара уаазамта Маан Камлат.

Д а м е и. Ҳаи, сычкәын! Дарбану зыгәра угаз!.. Маан Камлат!.. Камлат иеипш икоу ауаа ирылшо рацәоуп. Анцәа дырмеигзакәа иритеит агәамч, аха иримтеит зегъы ирыцку а́казшьа – ргәамч зегъы руаажәлар гәыблыла рыхьчара азкра. Ирылеимтеит арыцхашьара, аамта амаршәа кны азнеира, харахәыцрала ахымџацгашьа. Ргәамч инацызаны ацсыцәгьареи ашьыцреи рылеитцеит. Ааи, ааи сычкәын! Ажәытәза аахысгъы хрыцҳарақәа жәпакы ирхытхыртоу ҳаџнутцка ииуа, иахьанзагъы хәа-еышьақ змауз, ҳмилат шьылазырбахьоу ашьыцра мыж-да. Ицкьам уаџуп Камлат. Иашатцәкьаны, икалап Ацсны ахра аиташьақәыргылара дашьтазаргъы. Аха уи ижә-лар рзакәым дзаџу – урт тәыс икатданы рхагылароуп хықәкы хадас имоу. *(Даашхьхәыцааны.)* Аха, абри уара усс иумоузеи, узицузеи икалт унылаҳауа? Усс иумоузеи Балкан? Ауаа рхақәитразы игылеит – уара ршьа каур-

шуеит! Арахь убакь уасуеит ахатцара аахарцшит хәа. Уи а́кара шәанхацәаз шәықәтцны шәымцандаз арантәи. Ишәыхьчандаз шәыпсадгьыл, ианаму, шәтахандаз ара. Уи иаха ихатцаран, хьымзг амамызт. Аха шәара...

Б а д р а (*иаб иажәа днаңыфланы*). Хәара ххацәоу хшәар-гәындақәоу здыруа рацәафуп. Иззымдыруа ракәзар, лас-сы ирдырырц и́коуп.

Д а м е и (*дааицраишәаны*). Саб ипс аныс, иакәым шы-руа!

Ашә даалагылоит аишәа рхианы иаазго Х а м и д а.

Х а м и д а. И́калазеи, ишәыхьзеи?

Д а м е и (*ихтарңеи илабашьеи аашьтыхны*). Хәцкәын хәара дахымааазт, даазаны дахзаарышьтит. (*Еиқәңсы игылоу Бадра илаңи цьбара неихганы.*) Абцъар акәым уара иухәтоу, алабоуп. Ауасахьча илаба. (*Хамида лахь.*) Алықь-сандр дааиуазар даасзыпшааит. (*Дласны ддәықәлоит.*)

Х а м и д а (*аишәа наргылары Дамеи иахь*). Уабацио уара, учкәыни уареи шәаaidтәалар... Уабацио?..

Д а м е и лықәфымткәа дцоит. Хамида илхәара лғамшәо Бадра днеи́фапшуеит, иара дышхынцсылазшәа иаб дызлацаз ала дып-шуа дгылоуп.

Ишәыхьзеи, нан?

Бадра иан лажәақәа имахазазшәа дышгылац дгылоуп.

Ахцатәи асахьа

Икац адекорация. И́коуп: К ә ы н т ц а л, А л и а с, Б а ц ь г а, Д а м е и. Еидшылары рцәажәашьа шы́коу ала, еилазбойжьтәи кыр шаатцуа рныцшуеит. Б а д р а наскәа акәакь а́кны дгылары рықәфымтуа дырзызырфәуеит.

К ә ы н т ц а л (*дацраланы иажәа нагзо*). Егьырт зегьы харкәатцып. Жәаха шықәса уажәапхьа, жәытәзаахыс ихә-

маз Апсны ахра леихарбгаланы, нцәак иеипш хазхәап-шуаз ҳах хазына Хамытбеи җаахәыра имоуа дыхтаны дырмышытзеи? Уи ала ҳауаажәлар хра рызто дрымамкәа иҗарымтәзеи?..

Ба җ ы г а. Дамеи ухаткы! Мшәан, иухаштма уара ухата узхаану? Урт ракәзами Нхытци-Аахытци ашьхаруаа ртәылақәа иатымха инырмыжбыр ада псыхәа рымамкәа итәзыргылаз? Дара реибашыцәа рхымца акәзами упәцәа җыцәа ргәы тдыблаа иказыжыыз?... Шаҗантә урабашыхәзи ухата! Нас, уажә уәцәас ишытухырц зутаххәзеи? Ишәзеи-лоузеи дарей уарей? Изхаушшауәзеи?

Д а м е и. Шәхаткы сҗеит! Шәара шәеипш иҗоу, жәлар русазы злабашыа иахапсхәоу ауаа нагақәа ишәатәаны збом ҳаазтагылаз аамта баапсы абас амаршәа мкыкәа шәахызнеиуа. Иахәа Апсны иазынханы иҗоу хыц-җыц ҳауаажәлар ажьахәеи апсынҗари ирыбжәара хабжәа-гылоуп. Абри гәамташыас иамоузеи?!. Даара игәазы-хәаны инапы Урыстәылаҗа иауирхахыз Қылашь Ду ианиаамтаз, ада псыхәа шыҗамыз ибон азоуп. Хаи-зааигәара ахаатца аитеит, ихата дақәззаргы. Урт қырс-ианцәоуп. Жәйтәаахыс хқьырсианцәан харгы. Хуа-хәамақәа еиташыақәдыргылеит, ххәыцқәа алашарахы икылызгаша ашьхаруаа ртәраиуртақәа хзаадыртит. Ххазы иҳалымшаз хара хзы илиршеит урыс енралкгы-апсышәала аҗыра хзацитҗеит рхәоит. Нас ианбыкәыз ас ацхыраара анхартахыз атырқәцәа? Шәышықәсала иреи-гъу хҗар аахамхны иқәыргыланы иртиуан. Руадалыкықәа хтыпхацәа рыла идыртәуан. Халамыс рҗыашыуан, хх-дырра рхәәеуан, ахақәитра захъзу ххәдырштхәан. Дара ракәзами нас хажәлар тдыкәкәаны, иахыагы хабта хзеи-тымхуа иҗазцаз?... Нас хәрееиуама абартқәа зегы ххә-харштыр?! Шәазхыц абри...

А л и а с. Уахьиашоу рацәоуп, Дамеи ухатцкы. Аха иш-
цақахтцари, иаауа ирҕагыло амч аныкам. Аинрал ир
даарак ирацәам, рхәоит.

Д а м е и. Икалоит амч – абцъар анхау.

Б а д р а. Иаауа ар ирылоуп х-нызкыфык ацсуа еибашь-
цәа – амхацъырцәа. Иаххәап абцъаргъы шәауааит, аха
шәашьцәа шәырҕагыланы шәзеибашьру? Уара учкәын-
цәагъы урт ирылоуп, Алиас. Нас уабцъар узырхару урт
рахь?

А л и а с (*иггы каҳаны*). Шака итынчузеи ииазаахьоу...

А л ы қ ь с а н д р даафналаны Бадра иажәакәа дырзызырфуа дгылоуп.

Б а д р а. Башаза аамта шәмырзын. Ақытақәа шәнары-
лаланы ажәлар азыкашәтцала...

А л ы қ ь с а н д р (*иаарзьефны*). Уахьцо уаалеит, Бадра!

Б а д р а. Бзиара збаша! Сгәы уахәоит абас уеибга уз-
фыда уахьызбо, сыхәпха.

А л ы қ ь с а н д р (*имырхаакәа*). Ухафы ианызбаалоит
ус шакәу. Унапы шцакоу?

Б а д р а. Шәара шәысмеигзеит, аха анцәа сыхъчеит.
Ағара иафуп.

А л ы қ ь с а н д р. Гәыбған кәзтцаша хара хауп...

Б а д р а. Еицәоу ахьышәмышхьыз табуп шәхәала. Хара
афныка хаауан, шәара хаашәышьтуам хәа шәафын.

А л ы қ ь с а н д р. Бцъармцала акәызма афныка ишаа-
тәыз?

Б а д р а. Ишцааурыз хаала иамуазар?

А л ы қ ь с а н д р. Иахзааугазеи?

Б а д р а. Зда ххәартам – ахақәитразы ақәпара!

А л ы қ ь с а н д р. Уи хдырра цшьоуп аиашаз. Аха уи
ацсадгьыл афы ушыкоу ухдырраф ицәыртыр еиғзыми?

Б а д р а. Хәарада. Аха чынк сыжәфахыр инықәыртцар,
сароашьозар акәхарын, цьоукы ишрыхьыз еипш.

А л ы қ ь с а н д р. Сара ахәынтқар ичынқәа сыхәә-хырқәа ирықәзаргы, рацхәаза иргыланы сара сацсуоуп, аматц изуагы зызуа Ацсны азоуп.

Б а д р а (*игәы алаканы*). Ус анакәха ҳаилибакаар ҳахә-тоуп, Алықьсандр. Ачын ацсуа итәышътрам, аха уанеила-ха, настгы хәнеилибакаа, агәра усыргоит еихау шузыцшу.

А л ы қ ь с а н д р. Исызталак ирымысхзом. Убри агә-раганы указ, сыбзыцәаша.

Б а д р а. Уара зәынтә иудуқылаз ианакәзаалак ҳара ҳла-хынтца хәас ирымазамызт, иагъроуам. Ҡбагы иахәтәи атагылазаашағы урт хтәылағы аеанкылары рылшом.

А л ы қ ь с а н д р. Уәашьоит. Ирацәам Ацсны итәоу ар, аха икоуп хгәылары – Қырттәылан.

Б а д р а. Асултән ицхраауеит Англиеи Франциеи.

А л ы қ ь с а н д р. Уиазоума ируаа Болгариа ныжъны икәйбахуа ацара изаеу?

Б а д р а. Макъана заацәоуп Булгаристән икалаша ал-каа ақатцара.

А л ы қ ь с а н д р. Бадрә! Асултән империа аилаҳара ишалагаз бзиазины ирбоит анлызцәагы афрангцәагы. Убри акнытә рацәак ицхыраара реаларгалазом. Ус шакәу имбо дыкам асултән ихатәгы, уиазоуп арахь дзеихазгы. Балкан ицәцаргы Кавказ азбжак иадамхаргы ишца-сзымгари хәа дгәыгуеит.

А л и а с. Ахәынтқари асултәни рус ҳара иахзызбом, Алықьсандр ухатцкы! Ихәпсыхәоузеи ҳара? Ишцакахтцои? Хеикәырхашъас ихәмоузеи?

А л ы қ ь с а н д р. Мәак ауп ихәмоу, – атыркәа ир рәа-гылары. Шәымпшыкәа ақытә шәнарылаланы ажәлар ар шаазхытцлак рәагылары иазыкашәтцала.

А л и а с. Рнапы тацәуп ажәлар. Абцъар рымам.

А л ы қ ь с а н д р. Ажәлар абцъар рытаразы аинрал иахь ацара сара снапы иануп.

Д а м е и. Уца, дад Алықсандр! Уца уааласны. Ҳарғы хнапы ианутаз ҳеазаҳкуеит.

Б а д р а. Ажәлар умыркьалан, Алықсандр! Иқәызгаша амға ианумтдан!..

А л ы қ ь с а н д р. Еиқәзырхаша иакзатцәыку мџоуп–ари амға. Уарғы уазхәыц ихьшәахаанза, сыбзыцәашья. *(Дцоит.)*

Б а д р а *(зегь рахь)*. Шәеилеигарц дафуп ари ауаџ. Ахәынтқар имчала иабацәа рышьтра еиҫа Ацсны ахра роуа цышьбоит, аха дџашьбоит! Ахра зауа даеазәуп – асултан иабхәа – Маан Камлат.

Азәгы ҫитуам.

(Иаҳа дацраланы зегьы дрылагьежьюеит.) Зәышәымтуазеи? Иаауа шәашьцәа шәырғагыларц шәгәы иҫоума? Жәанызқьџыла, Тьркәтәыла ацәхәырақәа ирыкәтәаны арахь ипшуа, амлеи ахьҫеи, ачымазареи ацсадгьыл агәырџеи ирыхькьаны антәара иафү, Ацсныҫа рыхынхәра шәағагыларцу?

Дласны дааџналоит К а м л а т, аха Бадра уи дгәеиҫазом, иажәа анагзара дафуп.

Шәхы ахьымзг ашәмырган адунеи ағапхья. Ажәларқәа ччархәс ҳазлашьтырхша амға шәанымлан, х-Ацсны тазырхаша амға!..

Иааџналаны наҫ-ааҫ иаагылоит џыцья а т ы р қ ә а е и б а ш ь ц ә а.

К а м л а т. Уа мшыбзиақәа!

Азәгы аҫак каитџом.

(Дамеи иахь.) Ушҫақоу, сабаззеи?

Д а м е и *(Камлат ихь наиқәкны)*. Шәааит?..

К а м л а т. Ҳааит, сабаззеи! Ҳаатцәкьеит! *(Иаџналаз атырқәа еибашьцәа дырбо.)* Арт сасцәоуп, ацсшәа рашәхәа. Кәынтчали Бацҫеи маҫк урт иаареихьрхәоит. Дамеи Алиаси рыемирҫысуа игылоуп.

(Игәамһакәа.) Асасцәа аңсшәа шрахәатәытцәкьоу шәхаштуа шәалагеит.

Д а м е и. Җара ианакәзаалакгы ақәылаџцәа аңсшәа раххәазомызт.

К а м л а т (Бадра иахь иаарымчны). Иҗоузеи ара?

Б а д р а. Исылшоз зегъ җастоит. Аха баша азы ста-хысуан...

К а м л а т. Азахьы акәзам иахьхыстәу, Бадра! Изымуз – илахь иарбатәуп. Ирҗахузеи?

Б а д р а. Алықсандр аинрал иахь дрышьтит абцъар дахәарц.

Р а с т а (дласны дааџналаны). Ағбақәа! Атырқәа гбақәа аазыхгылеит! (Камлат даагәатаны.) Камлат!

Днышьамхышгыланы икәымжә акалт дагәзуеит, иара Раста ижә-џахырқәа даанкыланы, дџышьтыхны даагәдыдыкылоит.

К а м л а т. Ухатцахеит Раста! Шака гба уцхьазазеи?

Р а с т а. Ааба! Урт иракароу ағбақәа уажәада исым-базацт!..

К а м л а т. Амшын аҗны х-гба затцәык роуп ахәынтқар имоу. Ишәтахы-ишәтахым иааит. Аңсны рымгар руам. Сабаззеи! Уџызцәа аашьтыхны ажәлар шәнарылаланы иааз ирпылартә иазыкашәтцароуп.

Д а м е и. Сара ажәлар аҗа иџацхьа шәхырхәа хәа сызрахәом.

К а м л а т (игәамһакәа). Даеакала узбарц стахын, са-баззеи. Даеакала суқәгәыгуан.

Д а м е и. Саргы даеа мџак ала хәуаажәлар реиқәыр-хара уазықәпаџап хәа суқәгәыгуан уанысаазоз.

К а м л а т (дацраланы). Бадра! Ағба ааирта ахьыман-шәалоу агаџаҗны амцақәа еиқәтцатәуп, абцъар зхыр-гароуп.

Бадра ашырхәа иабцъар аашьтцааны дцарц иџынеихоит.

Р а с т а (уи днаишьталаны). Бадра! Саргы... Саргы ста!
Д а м е и (дыниқәцәкьаны). Раҫта!

Р а с т а (даатғыланы иаб иахь). Саб, сара акраатцуеит...
Иааит аамта, исараза...

К а м л а т. Афырхатца, Раҫта! (Атырқәа еибашьцәа
руазәк иабцьар ааимхны Раҫта инаиркуа.) Иааит ахацәа
раамта ззырхәо! Хьзы алаугааит!

Д а м е и. Камлат! Ахысшьатцәкьа издырзом. Закәызеи
узәу?..

К а м л а т. Аамта инартцоит. (Бадра иахь.) Дга!

Б а д р е и Р а с т е и неишьтагыланы ицоит.

(Дамеи ихы науқәкны.) Узыхзызаауа шыапкьакьараа, зхы
ткьаз акәчышь иафьзаха, ирфашьаны, рнапалатцәкьа ант
зылпха уашьтоу ықәцаны икарцартә икасымтцозар, усқан
Маан Кац ипа сакәым сара.

К а м л а т дласны дцоит. Уи инаишьталоит атырқәа еибашьцәа.
Кәынтцали Бацьгеи, Алиаси ирура рзымдыруа игылоуп. Дамеи
дгылоуп дышьханцсылазшәа.

Ацшьбатәи асахьа

Икац адекорация, аха ацсахрақәа амоуп. Уаанза иказ аишәеи
арымзқәеи рхатыпан игылоуп иаха ибеиоу столки акәардә та-
тақәеи. Ачуан шыкнахац икнахауп, аха амца атыпсаахьеит. Ацсуа
бирак шыкоугы уи хнафауа акынза илашьтуп Урыстәылатәи
аимпериа абирак. Астол иқәу ахсаала дахәацшуа дгылоуп аинрал
К р а в ч е н к о. Иажәа анагзара дафуп ихарамкәа зееидыпсаланы
игылоу акапитан М а е в с к и.

М а е в с к и. Самыхәеит, Шәара Шәаҳаракыра. Хнеи-
аанза Цсырзхатәи аҳаракырақәа ааныркылахьан Маан

Камлат имхацъырцәа. Сполк аҕынтәи инхеит җажәеи-хәҗык.

К р а в ч е н к о. Шакафы ыкада дара?

М а е в с к и. Ахәара удаҗуп. Зхымта баша икамшәо еибашьцәоуп зегъы.

К р а в ч е н к о. Иабанзааихьоу?

М а е в с к и. Ешыра ақыта иалалахьеит. Исзынхаз аи-башьцәеи ешырааи еицырхырааны ахыргәғәарта кас-теит Гәымста аарцә. Аха цхыраарак анахмоу...

А д и у т а н т (*дласны даафналаны, җеаидыңсаланы*). Амраташәарахь иахашьтыз аңшыхәцәа хынхәит, Шәара Шәахаракыра.

К р а в ч е н к о. Инагзала.

А д и у т а н т. Атыркәа креисеркәа «Ассари Шьевкьети» «Махмудиеи» бзарбзанла икәрыблааит ақытақәа: Ала-хазы, Лзаа, Мысра, Асца. Адгьыл иакарартәит Гәдоутә, Лыхны, Кәланырхәа. Итахаз зыкьҗык иреихауп, аха аты-цантәи ауаа роуп.

М а е в с к и (*игәы иалырсны*). Акгьы зхарам, абцъар зкым ахацәа, ахәса ахәычқәа...

К р а в ч е н к о. Ицсыз рыцсы хазтатцом, акапитан. (*Адиутант иахь*.) Итагылазаашьоузеи аполковник Гилевич?

А д и у т а н т. Атх иалагзаны х-нызкьҗык атыркәцәа рыр зхытцит, Бамбора. Ө-нызкь – Гагра. Абас ала амацәаз итарцалеит Бзыц аңшахәаґы итәоу Гилевич ир. Иаар-ласны ацхыраара итамзар...

К р а в ч е н к о (*дгәамцәа, длеиҗеиуа*). Ацхыраара... Ац-хыраара...

А д и у т а н т. Шәара Шәахаракыра, апоручик Чачба дааины дыкоуп.

К р а в ч е н к о. Даашьты.

А д и у т а н т дцоит.

М а е в с к и. Балкантәи аибашьрақны ир ртағылазаа-
шыа злабааңсу ала, сгәы иаанагом асултан арахь мыч дук
ааишьтыртә далақоуп хәа.

Дааиуеит Алықьсандр Чачба.

К р а в ч е н к о (*уи макьана дибартазам*). Ишакәхалак
сдивизиа ааста еиттам... Ацхыраара хтахуп акапитан,
ацхыраара.

А л ы қ ь с а н д р. Иқоуп, ацхыраафцәа, Шәара Шәаха-
рақыра! Саазышьтызгы дара роуп.

К р а в ч е н к о. Сзырфуеит.

А л ы қ ь с а н д р. Акраатцуеит хара хразқы аурыс
хәынтқарцәа рнапы ианахцеижьтеи. Урт рыгәрагароуп
ххатәгәацхарала Урыстәыла адлара халзыршазгы. Уи-
жьтеи имаҷым псыцқала ахәынтқар иуаа рыматц иаау-
хьоу. Уажәы ишәартоу аамта бааңс хәатагылеит. Илцха
хәитааит аинрал. Абас аарыцхауеит атыцантәи аңсуаа.

К р а в ч е н к о. Иалкааны иртахузеи?

А л ы қ ь с а н д р. Аға иабашьрағы гәыкала ишәыва-
ғыларц шыртаху агәра агара, фбагы – абцъар иахәоит.

К р а в ч е н к о. Ахәынтқар икайтцаз адцала, аңсуаа аб-
цъар аныкәгара азин рымазам. Иухамыштызааит, апо-
ручик, Лыхнытәи ахтысқәа.

А л ы қ ь с а н д р. Ахәынтқар иахырхәхьеит уи зхараз
ауаа.

К р а в ч е н к о (*дааицхьхәыцааны*). Иаххәап, абцъар
рыстап, аха еибашьру рашьцәа злоу ар ирәагыланы?

А л ы қ ь с а н д р. Аңсуаа ибзианы еилыркаауеит иааз-
тагылаз аамта бааңсы ақны ахымфадгашья реаныр-
зақәмыршәа уи ишалазуа. Убри ақнытә еилкаауп, рағацәа
ирыцны иааз рашьцәа реиқәырхара ааста рыцсадгыли
рхы-рыпси рыхчара иаха ишашьтало.

К р а в ч е н к о. Гәрагарас иумоузеи, апоручик, абцъар
анрыста иаахәны хара ишахәамгыло?

А л ы қ ь с а н д р. Шәара шәаҳаракыра! Ахәара кастцоит урт рхымџацгашъазы атаккатцара сыдтцазарц сара.

К р а в ч е н к о. Уацсуоуп уаргъы.

А л ы қ ь с а н д р (*игәы иалырсны, дацраланы*). Сара, хаб ахәынтқар ир сырфицаруп, Шәара Шәаҳаракыра! Анцәа дшахатуп, ас еипш аецныхәа шықәнагам.

К р а в ч е н к о. Уеыртынч, апоручик! Иашаны, еыцныхәа змам ушфицаругъы, уацсуа гәыцьбарара уласуеит зны-зынла. Уи лытцшәа хнатом хәапхъа ишьтоу аусқәа рырееирафъы. (*Инапқәа ишьтахъ икайаны, акы дазхәыцуа хамтакы даалеиџеиуеит.*) Хықәкыла унашьталар агәра згоит ихәхәаша ус дук шулуршо...

А л ы қ ь с а н д р (*иеааидыңсаланы*). Сзырџеиут, Шәара Шәаҳаракыра.

К р а в ч е н к о. Иулырша Маан Камлат имхацьырцәа рыр иманы хара хәхь диасыртә акатцара.

А л ы қ ь с а н д р. Камлат ихшыџ кәафым ииухъоу, ацәгъарақәа ихаштыртә ақынза.

К р а в ч е н к о. Уртқәа ианасыжьуеит.

А л ы қ ь с а н д р. Мап, Шәара Шәаҳаракыра. Зыгәра имго рџызара шытихуам. Уи иагъазхәыцтәым. Лытцшәа аиураны збоит даеакы. Хара хәхь ииасыртә калашъа амоуп иааз амхацьырцәа реихарафык.

К р а в ч е н к о. Изла?

А л ы қ ь с а н д р. Ххәоу еикәшәаны ханықәгыла, усқан аиааира хғанахъ икалашт. Даргъы азхәыцышт рацхъака рпеипш. Азәгъы итахым атәымдгъылахъ ацара. Рабацәа ркәаптажәкәа рхылароуп ирымоу хықәкыс.

Кравченки фымтәа хәыцрак дтанагаланы длеиџеиуеит. Дааиуеит а д и у т а н т.

А д и у т а н т. Амраташәарахъ ицаз ацшыхәцәа излар-хәазала х-нызқь иреитцамкәа аға ир зхытцит Очамчыра азааигәара.

К р а в ч е н к о. Ирхымџацғашыоузеи атыцантәи ауаа?
А д и у т а н т. Ирџагыларц рґахуп, аха абцъар рымам.
Ҳара ҳеынтәи иаҳәоит.

М а е в с к и. Шәара Шәаҳаракыра! Агәра гатәуп, апсуаа
иашатәҗьаны ҳоызара шыртау, ирылшоґы шырацәахо
ианҳадаҳкыла.

К р а в ч е н к о (*адиутант иахь*). Кавказ ахылацшөы
акыр ааишьтхьоума?

А д и у т а н т. Макъана акґы. (*Дцоит.*)

Аинрал ҫымтуа еиґа алаҟеира далагоит.

А л ы қ ь с а н д р. Шәара Шәаҳаракыра! Ажәлар сзыц-
шуп. Ирызназгозеи Шәара шәеынтәи ажәас?

К р а в ч е н к о. Иҗалалакґы, атдыхәтәанза ҳара хна-
паеы иҗалоит ари агаҕа. Шәґеы шәажьаны атырқәцәа
шәанрыдгыла, настәи шәразкы шәахамышшааит. Абас
сызраҳәа уацсуаа.

А л ы қ ь с а н д р. Уи мацара азхом, агенерал. Ауаҟы
агәәҗра дантагыла, зымаҕа изтаз иоуп имаҕа зито.

М а е в с к и. Ашьақатәара рґеы цнатцәахьеит ажәлар.
Ҳара ҳеы абцъар ишаҳәаз раҳашт атырқәцәа. Шәҳадым-
гылеит хәа рныртәара иалагашт, рабцъарґы рыдыр-
галашт еиґа. Абас ала апсуаа ҳоызара ишашьтоу, излаҳ-
ҕагылаша аґагылазаашьа раҳтоит!

К р а в ч е н к о (*даахәыцны, иаалырҗьаны*). Апоручик
Чачба! Уца, ирылаҳәа ажәлар: рееизыргааит Гәымста
апшаҳәаеы, абцъаршараґы уа еиҕеаахоит.

А л ы қ ь с а н д р. Инагзахоит. Иґабуп, Шәара Шәаҳа-
ракыра! (*Дцоит.*)

М а е в с к и. Апсуаа аибашьраеы ицышәоуп, еицыр-
дыруеит рхатцара. Ҳамч еидтцаны ҳанықәгыла иҳалшоит
цхыраарак ҳауаанза аґа инкылара.

Адиутант (даафналаны). Иара Иаҳарақыра Кавказ ахылапшы адырра кайтцейт. Фажәихәба нызыкьфык ар дөыкәйтцейт арахь.

Кравченко. Ианбакалои ара?

Адиутант. Зегь маншәалахар афымчыбжъа рыла.

Кравченко. Фымчыбжъа... (Агдәмйра иньишуа.) Хә-нызыкь ар, хынтә-пшынтә еихау ар фымчыбжъа рфагы-лара.

Маевски. Хәпшыхәцәа ишырхәатцәкьо ирацәамзар калап ҳаға ир... Шәара Шәаҳарақыра! Азин сышәта абцъар Гәымстака адәыкәтцара аифкаара.

Кравченко. Умыццаклан, акапитан.

Маевски. Апоручик Чачба рацәак дадхаларым ацъар реизгара.

Кравченко. Апоручик Чачба хәаас имоу ҳара ҳакә-зам, акапитан.

Маевски. Уи псыцкьала дафуп ҳаб ахәынтқар иматц аура.

Кравченко. Ацсыцкьа-бжъагафцәа рацәафхеит ҳааз-кәылаз, аха рылтшәа мачуп, цхәака рхәыцрагы иара убас. Адиутант, усызрыцхәа афицарцәа зегъы!

Адиутант. Инагзахоит, Шәара Шәаҳарақыра! (Дцойт.)

Ахәбатәи асахъа

Асцена хиоуп актәи асахъа шырхиаз еипш. Алыкьсандр иаара иазыпшу Алиас, Дамеи, Бацъга хаз-хазы итәаны иньтцакны «Ахацәа рашәа» аҳәара иафуп. Инеизакны зегъы рылахь шейкәу рныпшуа икоуп. Кәынцал инапқәа игәытцакны ахышә азааи-гәара дгылоуп, ацәажәарагы иеаламырхәкәа, нас ахышә дныла-гыланы дыцшуа даагылоит.

К ә ы н т а л (*игәы тынчымкәа*). Закә тынчроузеи...
Акәыкәугғы абжыгара иакәытцит. (*Дгәамйуа даалеиөеиуа*).
Гәыграк иоузтгы, шыта даахьазаарын...

Рашәәхәара зынза иааихсыгыует.

А л и а с. Зхәатәы ылымтцуа дреиуам Алықьсандр...

Б а ц ь г а. Амцыгы еснаг азы аанагом...

К ә ы н т а л. Иаур иауит, иамур...

Агәашә абжыы гоит. Зеггы зыџза ашәахь ицшуа иаагылоит. Дааи-
ует аатцәалых зкәыршоу аидара иатцоу Р а с т а, нас иеидара азхаз
инышътатцаны игәалаканы зеггы лапшыла иааимидоит.

Р а с т а. Абар! (*Аидара иакәыршоу аамхны иааиртуеит*
– *арт шәакькәоуп*.) Ижәга! (*Азәгы ақәҗиуам*.) Ижәга
мшәан, ижәга! Шәара шәзоуп изсыртаз.

К ә ы н т а л (*илаши рыдхаланы дрыхәашиуа*). Ашәакь
ухәеит хәа, аеы иацсоуп!.. (*Акы аарылихырц иҗынеихоит*.)

Д а м е и (*ибжыы аатганы*). Кәынтцал!

Кәынтцал иеааникылоит.

(*Раста днаикәцәкьаны*). Ига иахьынтәааугаз!

К ә ы н т а л. Ас еипш абцъар анхау мап шцацәахкуа?!.

Д а м е и (*зегь рахь*). Абцъар змухыз иматц утәуп... Хара
хмахагьақәам...

Б а ц ь г а. Йкоузеи агаҗа?

Р а с т а. Зықьшыла ар азхытцра иаҗуп.

Б а ц ь г а. Азәыр рцылама?

Р а с т а. Камлат инеигаз йкоуп, аха...

Д а м е и. Ихәа, сычкәын иубаз.

Р а с т а. Абцъар рыдыргалеит, аха мап ркит.

Д а м е и (*игәы иахәаны*). Афырхацәа!

Р а с т а. Рыхкәа хыртәарц адтца кайтцеит усқан. (*Ахәа-
ра ицәуадафны*.) Агаҗа ишьтоуп ашьа рытцкьасо.

Ирахаз рцәымгханы зегь җымтца иааилахоит.

Иара, апашъа иҗбахъ дцеит нышыла. Зегъы ыкәызблаа-
уеит ихәеит. (*Дааиташәаны дгъацъыгъацәуа.*) Ижәга! Ижә-
га абцъар!

К ә ы н т а л (*дацраланы*). Афыстаа ихәхааит, башаза
хзалазрызеи...

Абзарбзан ахысыбжъкәа аафәуа иалагоит. Зегъы ирура рзымдыруа
иааилахоит уи иазызырфәуа. Апжәара бжъкәа иаха-иаха ирызхәуеит,
уажәы зынза иааигәазаны иткәацуеит. Зегъы аилагъежъра ишафәу
дласны даафналоит Б а д р а.

Б а д р а (*дацраланы*). Ижәбоит, шәхарамхәыцра иалтц-
шәахаз! Аилагъежъра шәаакәытцны еиҗуп шәәаибы-
таны агафәхъ шәеихар. Шәырпыла иааз! Шәреихырхәа!
Атамзаара шыташәтца ацашъа ифәпхъа.

Д а м е и (*дицәхәхәаны*). Иазхоуп, Бадра!

Зегъы ҫымтәуа игылоуп.

Сыбла уапыртц, амцкъа. Уца, ухы-уцсы зутаз рахъ, рыда
пстазаашъа умбозар. Уца, ацсахфәы! Уаха уесфәоумыжын,
ашъеи ахши сеилоумыртәан.

Дааиуеит А л ы қ ь с а н д р.

Б а д р а. Башаза... Башаза шәхы ташәырхоит.

А л и а с (*Алықьсандр дгәатаны*). Иахзааугазеи, дад?

К ә ы н т а л. Абцъар хәитома?

А л ы қ ь с а н д р. Ихәитоит абцъар. Зыцшрак кәмтцкәа
ацъар еизгатәуп Гәымста ацшахәафәы, абцъаршара уа еиҫ-
каахоит. Шәааццакы! (*Бадра иахъ.*) Угәы итоузеи, Бадра?

Б а д р а (*даахәыцны*). Алықьсандр! Игәра угоу узыр-
гәыҫыз аинрал?

А л ы қ ь с а н д р. Хәда хеикәырхашъа имазам. Ацсы
тцаауп – иаргъы итахуп ахеикәырхара. Уахфәызаха, Бадра.

Б а д р а (*деитәахәыцны*). Мап, Алықьсандр. Сгәы ис-
наҫоит, аинрал ус баапсык шәзичапарц дафәуп хәа.

Д а м е и (*зегь рахь ибжьы ыытганы*). Иааит ихатцоуи ихатцами, згәы цқьоуи ицқьами еилзырго аамта – ахацәа раамта! Хдәықәшәтца, ҳақсадгьыл ахьчара ахьзала!

Дласны дааиуеит М а е в с к и.

М а е в с к и. Апоручик! Агенерал Кравченко адта каи-
теит идивизиа хьатцырц Цабалка.

А л ы қ ь с а н д р. Ишца ихьатцырц?! Еибашьрала?

М а е в с к и. Ир реикәырхаразы уи ада даеа мѡак ыкам
хәа иазипхьазеит.

К ә ы н т а л. Абцъар хаймтазои?

М а е в с к и. Иажәа деижьеит – мап икит. Агенерал
зынзаскгы хьаас имазам шәара шәразкы.

Зегьы ирхәо рҕамшәо иааилахоит.

К ә ы н т а л (*дацраланы*). Иабицс аттахәа днагаага-
ны!.. Еицәоуггы хәқәнагоит иѡызара ханахәа!

Б а ц ь г а (*дхьыцуа*). Шака икәышқәаз хабатәа! Ауаса
ахьымтәаша иантәа – абга иафоит.

А л и а с. Хразки хареи хайзынхеит. Шьта ишпақахтцои,
Дамеи?

К ә ы н т а л. Мѡак ада змам икаитцаша – ацашья иаб-
цъар хәхәоит. Уаха даеа лапшырак хамазам. (*Азхаз ишьтоу
ашәақьқәа рахьтә ак аалхны иааникылоит.*) Аеы иапцоуп!.

М а е в с к и. Ишәасхәарц суалуп даеакгы: ҫымчыб-
жья ирхымгакәа ара икалоит агенерал Алхазов хадара
ззиуа ѡажәихәба нызкь икоу ахәынтқар ир.

Д а м е и (*даалачҕыхханы*). Ус анакәха иаахачхароуп,
шәхатцкы!

Б а ц ь г а. Агәрагара мыждоуп жәйтәаахысгы хаз-
қәызуа, Дамеи.

А л ы қ ь с а н д р. Аха агәрамгарагы хайқәнамырха-
цызт, Бацъга.

Б а ц ь г а. Азхьттреипш асқьарцәа ақытақәа ирылала-
хьеит. Ҫымчыбжья дузза хыхьчашьяс ихамоузеи?

Д а м е и. Абна ҳазцоит.

К ә ы н т а л. Иабаагои аҳәса, ахәычқәа?.. Асқьарцәа ирзынхажьырцу?!

Зеггы ирхәо рғамшәо иааилахоит.

Мап... Хьымзгыла аҕазаара ааста – аҕамзаара еиғьуп. Хтыпқацәа асқьар ирызныжыны... Мап, мап...

Б а д р а. Башаза аамта шәырзуеит. Сара исхәаз ағы шәаанагеит, Алықьсандр. Амахәфа шәахьнымхалан. *(Маевски иахь.)* Дацырхтәуп наҕ, абри ағыаур. Иара убри ила халагап рныртәара! *(Икьарахә тиңаауеит диеихсырц иеазкны.)*

Д а м е и *(Маевски дыхьчо днешырагыланы.)* Бадра! За-кәызеи узғу? Дсасуп ари.

Бадра икьарахә длахоит.

(Маевски ихы наиқәкны.) Уца, дад. Ажәабжь баапсызарггы, итабуп аиаша ахьхзааугаз.

М а е в с к и. Сара исылшоз зеггы ҕастцеит. *(Даахыр-хәаны дцоит.)*

Б а д р а *(зеггы днарылаңшыны.)* Шәызгылоузеи? Хдәы-кәшәтца агағәхь!

Дамеи Алықьсандри рыда зеггы шәақьк-шәақьк аашьтыхны ицоит, дара гылоуп акраамта ғымтуа.

Д а м е и. Амца иацәшәаны азыршы итацалаз хайфы-захеит, Алықьсандр.

А л ы қ ь с а н д р. Абритцәкьа иазыпшыдаз, сабаззеи...

АФБАТӘИ АҚӘГЫЛАРА

Афбатәи асахьа

Икац адекорация, аха ашытахьтәи атзы адгьылтысра еикәна-жәазшәа иахьазеипшу агәта ашыапы инаркны хыхьынза еикә-шьоуп. Уанза еибгаза икыдыз ахымаа, уажәы атзы ашышьара наҕ-

ааӀ иазеипшны ахацкэа птэаны, ахэамцкэа ӕашыаны ишынхжэа-
ра еимырхха икыдуп. Адекорация ашытахь ала ашышьара иныб-
жысуа хыхьынтэи илашьтуп амза асахьа зну атыркэа бирак.
Аишэа гъежь дахатэаны афра дафуп Х а с а н - а л и. Итатынжэга
хэхэа ду дафыхо длафеиуеит Ш ь е в к ь е т - п а ш ь а.

Ш ь е в к ь е т (Хасан-али афра дшалгаз аагэатаны).
Уацхьа.

Х а с а н - а л и (дапхьоит). «Хашьцэа ашьхаруаа – ам-
сылманцэа! Аллах ду иаргъажэа, Османлы асултан Аб-
дул Хамид краатцеиут хьаацэгъас имоижьтэи шэара иа-
хьанза агъауркэа рнапатцака шэахьыкоу. Убри акнытэ
ахақэитра шэытаразы имч-илша дамеигзарц избеит.
Деигзом абцар, дреигзом ир. Хар ипыххааса икэыртцеит
знапы къашькэа рыла Ацсны зкыз ахэынтқар игенерал
Кравченко ир. Ахақэитра мра лаша рызгылеит ацсуаа!
Агъауркэа шэырфэагыланы ахақэитратэ кэгыларахь
шэнеипхьоит асултан! Хара ихацхраауеит Англиеи Фран-
циеи. Ажэоан афы мчызмоу аллах иоуп, – адгьыл афы –
асултан Абдул Хамид. Асултан Амрагыларатэи ир рнап-
хгафы орамирал Шьевкьет-пашья.»

Ш ь е в к ь е т. Иаарласны хыцхьазара рацэала ихыр-
ѳаалартэ икатца. Дара рмилаткэа иреиуоу, иаха злоу
хамхацъырцэа аалцшааны идэыкэтца абазехаа, бжады-
хэаа, бесленеиаа, акабардакэа, акарачцэа, ашэуаа рахь.
Рыжэларкэа рыфнутца иаха ахцша змоу, зажэа ылтцуа
рыгерымардааит. Аускэа еитцырхааит иааласны. Урт ан-
хадгыла – даара ихахэартахоит.

С е л и м (даафналаны). Орамирал-ефенди! Удтчала
даацхьоуп Бадра Кэазба.

Ш ь е в к ь е т (дааипхьхэыцааны). Хасан-али, аиузбашь
ичын аага. (Селим иахь.) Даацхьа.

С е л и м дцоит.

Х а с а н - а л и. Аиузбашь ичын анхафь ижәфәхыр аґы?!.
Ш ь е в қ ь е т. Акыр злоу чкәыноуп. Иаага.

Х а с а н дцоит.

Илымшац илнаршап, излымшацгы...

Б а д р а (*даафналаны, дааеихырхәаны*). Удтала сааит,
ацашья ухаткы!

Шьевқьет (*иаархааны*). Бзиала уаабеит! Асултан Дузза
иускәа рынагзарақны иулуршаз афырхатцарақәа рзы
табуп хәа уасхәарц ауп узаасыцхъаз. Уареи уфызцәа ам-
хацъырқәеи гәыкала иматц аура шәешацсашәтәыиз изы-
сыцхаит ацәдиушьах Абдул Хамид. Агәра згоит, гәахәара
дула уи илцха шшәитә. Аха уи сазымцшыкәа истахуп
уезыпцоутәыиз ачын устарц.

Б а д р а. Стәыла ахақәитразы аибашьяра – уалын сара
сзын.

Дааиуеит ачынкәа зку Х а с а н - а л и.

Ацашья ухаткы! Аацхъара сүтеит, схәта арахь ааиразы
ахәара қастарц сгәы иштәз.

Ш ь е в қ ь е т (*Хасан-али иахь*). Хааизныжь, Хасан-али.

Х а с а н - а л и иикыз ачынкәа астал инықәтцаны дцоит.

Сузызырфәеит.

Б а д р а. Цхаражәхәара аура сыдтцоуп, ацашья ухаткы!

Ш ь е в қ ь е т. Зыкнытә.

Б а д р а. Сызлоу амхацъырцәа рыр рыкнытә.

Ш ь е в қ ь е т. Иарбан усу амахацъырцәа зыргәамтцуа?

Б а д р а. Адгъыл ус, ацашья ухаткы. Ацсны аныжәга
цхъан шәахьынхоз ґыц анхара азин шәыстоит хәа ажәа
хаитахъан асултан. Иахьынзаҳалшоз хаибашьит. Итаҳаз
тахеит, аха инхаз хахәоит хзықәдыргәығыз. Зқәаптажә-
кәа рахылара ацшьызгаз мап рцәикит Маан Камлат.

Ш ь е в қ ь е т. Ирзеигъзами амхацъырцәа хабцъар рыд-
кыланы, аха ихәдымгылакәа абна иазцаз атыцантәи ауаа

ртызкәа ирхылар. Ирзыруазеи амыг зхысхьоу ркәп-
тажәкәа?! Уеазкы абри аус аиҗырцаара.

Б а д р а (*дааиңхәыцааны*). Абна иазцаз мышкызны
ихынхәышт. Ускан хабакылнаго?..

Ш ь е в қ ь е т. Хара ихадымгылаз дахтахзам. Ицааит
Урыстәылака, рымса аартуп.

Б а д р а. Ус калашья амам, ацашья! Хажәлар ирхыр-
гахьоу рзымхакәа еита ахтәара рыкәшәарцу?

Ш ь е в қ ь е т. Османлы иахьатцанакуа икоу адгьылкәа
зегьы этәу асултан иоуп. Досу дахьынхаша зызбогы иа-
реи псыцкыала иматц зуа ауааи ҳауп.

Б а д р а. Асултан ду хара ишхахауаз адта уиҗеит уара,
доусу рыдгьылкәа раанкылара аус еиҗукаарц.

Ш ь е в қ ь е т. Исыдитҗеит, аха шәымала шәзакәым.
Еицу хар зегьы ақәыргәыгуп аратәи адгьылкәа.

Б а д р а. Зинс ирымоузеи урт Ацсны адгьыл роуратәы?!
Ари ацсуа дгьылуп. Жәытәза аахыс уи ацсуаа ҳакәын
икәынхоз.

Ш ь е в қ ь е т. Бадра! Ажәытәза зны Византиа ҳәа им-
периак ыкан, изтәызгьы аурымкәа ракәын, аха уажәы
Османлы ахзуп, изтәугьы хара ҳауп – атыркәцәа. Ацсны
ҳәа узҗу жәытә хзуп. Уажәынахыс иахьызхоит Ақәатәи
ацашьялыкь ҳәа. Иузымдыруа рацәоуп, аха уахьтарадоу
акнытә уаҗастом.

Б а д р а. Анцәа ицъшьаны исыцхьазоит уи афыза
ахәыцшьа сызто атцара ахьсымам.

Ш ь е в қ ь е т (*даацраланы*). Уахьыкоу ухаштит Бадра!

Б а д р а. Мап, исхамыштҗеит, ацашья ухаткы! Стәы-
лаҗәоуп, сыҗноуп сара сахьыкоу.

Ш ь е в қ ь е т. Ари атәылеи икәынхо ауааи жәытәаахыс
Тыркәтәыла анапатцака икан. Ус икалоит уажәынахысгьы.
Иаххатгылаз халпха рахтоит, ирахтоит адгьыл чашәкәа,
аматцура бзиақәа.

Бадра (*хәыцрак дынтәнагаланы, нас иаалыркъаны*).
Апашья! Иашоуп, иахъазы хәицхырааны ахәынтқар ир
наскъахцеит, аха азәгы агәра ганы хакам, урт рымч
иазырханы ишымаауала... Умш аабзиахааит!.. (*Дцарц
иҕынеихоит.*)

Шьевкьет (*Бадра дцаанза*). Уабадәыкәлеи?

Бадра. Снап ианутаз анагзара...

Шьевкьет. Уаанфас! (*Дхәыцуа акыр даалеиҕеины, нас
акыр ирхааны.*) Уара ухата иухәеит, ипхахтцаз ар рееи-
бытаны хәжәлара рөазыркыр шалшо. Нас урт рәагы-
лара аөазырхиара ахатыпан, адгьылшара халагарыма?
Амхаңырцәа идеилыркаатәуп хәибашьратә ускәа цкьа
ртыц икәахтцаанза изыргәамтцуа аус збашьяк шамам. Уи
еилукаароуп уаргьы.

Бадра. Еилыскааит Шьевкьет-ефенди, – хтәыла хә-
гацәа ыкәнатцы тынч нхашьяк шахмоуа, харт ацсуаа.

Шьевкьет. Бадра, уара иудыруазарц ухәтоуп иах-
хымхәыцыз иңеицшу закәхо...

Бадра. Иахья шәсымбеит, ухатцкы!

Шьевкьет. Иудкыл аиузбашь ичын. Арнапхгафы
имазароуп икәнагоу арратә хьзы.

Бадра. Итабуп, апашья! Схы ззыскыз аус азыкәпа-
рафы, ачын сыжәфа икәым хәа цырхагак шысмоуа агәра
га. Умш аабзиахааит! (*Дласны дцоит.*)

Хасан-али (*даафналаны*). Амрагыларантәи хәп-
шихәцәа хынхәит. Излархәаз ала, Гыртәыла иалсны
арахь аара иафуп агенерал Алхазов ир.

Шьевкьет (*деицрашәаны*). Алхазов ир Карскка идәы-
кәтцоуп хәа адырра соухьян!?

Хасан-али. Ус акәын ишаадыруаз, орамирал-
ефенди...

Шьевкьет. Шакаф ыкада?

Хасан-али. Җажәи хәба нызкь иреитцам, иреихамзар.

Ш ь е в қ ь е т. Англиеи Франциеи рыр рхабар?

Ҳ а с а н - а л и. Макъана акгы.

Шьевқьет дгәамтца, акы дазхәыцуа длеиџеиуеит, Ҳасан-али дышьханпсылазшәа уи иихәарызеишь хәа дихәәпшуа дгылоуп.

Ш ь е в қ ь е т. Иабанзааихьоу?

Ҳ а с а н - а л и. Излархәазала, шыта Егрынза иааихьеит.

Ш ь е в қ ь е т. Иаарласзаны Истамбулка удәықәла уха-та. Атагылазаашыа даара ишшәартоу иахәа асултан. Излауала иаарласзаны ар ааишьтырц уихәа. Жәохә-нызқь еитцамкәа.

Ҳ а с а н - а л и. Абыржәытцәкьа сдәықәлоит.

Ш ь е ф қ ь е т. Ирласны уааипхьа Камлат-беи.

Ҳ а с а н - а л и. Уажәытцәкьа. *(Дласны дцоит.)*

Ш ь е в қ ь е т *(дышгәамйуа иныишуа длеиџеиуеит, нас инапы џышьтыхны ажәџан дайәишуа)*. Иа, Аллаҳ уоуп жәџани дгылыи рҕы мчы змоу! Сухәоит уаххылапшырц!..

К а м л а т *(дласны дааины, иеааидыңсаланы, инапы ихы инадкыланы)*. Сузызырџеит, орамирал!

Ш ь е в қ ь е т *(иеаартынчны)*. Камлат-ефенди! Осман-лыи асултан Абдул-Ҳамиди рымчхара азырхараҕы уара уҕьабаакәа ирацәоуп. Жәытә-аахыс шытрала хара иахтәу Амраташәаратәи Кавказ ҕыц хнапаҕы аагара лымкаала знапы иантцаз уаргы-саргы хауп, иудыруеит.

К а м л а т. Усоуп орамирал! Агәра згоит аллаҳи аҕади-шьаҳи рылпхала, ари аус ду аиҕырцаара шхалхаршо.

Ш ь е в қ ь е т. Уара ибзиазаны иудыруеит, асултан ари аус ду анагзараҕы шака хшыџзышьтра айтә апсуаа рыц-хыраара.

К а м л а т. Хәарада... Апсуаа хабцъар рыдыркылеит, ац-хыраара дугьы хартеит агенерал Кравченко ир рықәцараҕы.

Ш ь е в қ ь е т. Ххы хжъарым, Камлат-беи. Хабцъар шытызхыз мацуп, дара уртгы раҕырак абна иазцеит, уа-хи-ени хар ргәырәанзамкәа рыжәлара иаҕуп.

К а м л а т. Сзыхшаз сан лхата лакәзаргы ас еипш ацсахра сызланажыуам. Урт хара имгакәа рыхкәа атцкәа ирхатцаны иусырбап.

Ш ь е в қ ь е т. Зхы хтәоу ауаф иааста, аеада цсы иаха ихәартоуп. Ма уи ацәа ахухыргы акы иацсоуп. Хап-хьака аус дукәа узыпшуп. Ир иманы арахь амәа дыкәын агенерал Алхазов. Ацсуаа зегы еидцаланы уи ифар-гылара – абри ауп ихадароу.

К а м л а т. Уи сылсыршоит орамирал-ефенди.

Ш ь е в қ ь е т. Ханаауазгы ус ухәон...

К а м л а т. Ускан дыршыа сымамызт иаха исзааигәазаз ауаа ас ацсахра шысзыкартоз. Аус аифырцаара иаха имариоуп узтахуи узтахыми еилыкка иубо ианыкоу.

Ш ь е в қ ь е т. Алашә лывасцәа рацәафхеит, ухаазала Ачачба дназлоу. Акәыркангы иахәоит – ацсахфы иацыр-хра гәнахара ишатәым.

К а м л а т. Шәарей хәрей жәйтәаахыс ихәмоу аизааи-гәара иацырхагахаз рацыхра гәнахарам аиашаз.

Ш ь е в қ ь е т. Сара еснагь агәра згон уара упсыцкьара. Уара уааиаанза дыстан Бадра Кәазба. Уаргы дузашшит. Адгьылшара халаган, аха Камлат имуит ихәеит.

К а м л а т. Уара умида сымамкәа исылшарызма ад-гьылкәа рытара!..

Ш ь е в қ ь е т. Азин устоит иаарласзаны адгьылкәа шаны рытара. Ирхылааит рабацәа ркьаптажәкәа. Ир-зырхынхә атыцантәи ауаагы ахәынтқар ичынуаа иры-мырхыз адгьылкәа зегы. Уаеиғзан, Камлат. Уи акырза иуцхраауеит унап иану аус аифырцаарафы.

К а м л а т. Даара кәышрыла ихәыцуп... Адгьылкәа рхәазаны цьаргы ирызгарым... Азин сыта, аус анагзара анапалакра.

Ш ь е в қ ь е т. Уца! Удтца нагза, агенерал.

Камлат иахаз изхамтцә Шьевкьет дихәацшуеит, иара уи гәатаны.

Мап, Камлат-беи, улымха уамжәзеит, Хасан-али итаны ашәкәы сышәтит Истанбулка, агенерал чын шукәнагоу антаны. Уи гәәхәарыла идикылашт, умахә-асултан

К а м л а т. Итабуп, орамирал-ефенди! Асултани Османли рымчхара азырхара ахьзала схы сеигзом. Сеигзом сыцстазаарагы, уи аус ианатахха.

Даахырхәаны дласны дцоит. Шьевкьет акраамта уи дишкляпш-уеит, нас днеины ахсаала дахәәпшуа астал днахатәоит.

Абжьбатәи асахьа

Дамеи ифны аҕны. Ахәыштаара апхьа игылоу арымз дыкәтәоуп
Р а с т а, ихәу изшыапык шытыхны арымз икәуп, Д а м е и касыжәла
уи аҕәхәара даҕуп.

Р а с т а (ихьаа изымчхакәа). Ыы... Иурххәәеит саб...

Д а м е и (днаикәымчны). Макьана уабакоу...

Р а с т а. Даргы саргьхандаз... Сабцъар еибагазтгы...

Д а м е и. Аума қаутцара уқан!

Р а с т а. Аума сзыкамтцаргы ас сыҕеистомызт уи асолдатажә.

Д а м е и. Уабцъар иахароузеи апса цырцыруа иануба ушатцхара ухаштызар. Уара амыртцеи уакәызма адунеи абжа зымпытцазкыз ахәынтқар ир ирабашьны ириааиуаз!..

Р а с т а. Уиақара ихацәазар ас еипхнықланы ицарымызт. Ипатца қапшьза, цъара ҳаиҕамхакәа шқақалари...

Дамеи иҕәхәага ита иааирххоит, Раста еита ахьаа изымчхакәа даагызыгызуеит.

Д а м е и. Иаачха, дад, иаачха – шыта салгоит. (Аҕәхәара нагзо.) Шәеиҕәхауеит хәарада. Дшаахынхәлак унеипы-ланы асааранза иҕәпхьа ухырхәаны табуп хәа иахәа уцсы ахьынижьыз азы.

Раста иаб иажәәкәа игәампхакәа днеиҕәпшуеит.

Ааи, ааи... иџахыкны иахьдәықәимтқаз азы. Иххацәоума?

Р а с т а. Мап, изаманоп.

Дамеи. Уџагыли. (*Раста дицхрааны диргылоит.*) Растәак уқәымгылан макъана. Абас ауп ишыкоу. Ауаса ахьымтәаша иантәалак абга иафоит.

Р а с т а (*алаба иеанцаны даагыланы*). Града сынхару?

Д а м е и. Упсы ахьынхаз ауп узызхәыцша.

Агәашә абжьы гоит. Дамеи Растеи уахь ипшуа иаагылоит, иаарту ашә даалагылоит акыр зылахь еикәу Б а д р а. Азәгы җитүам, Дамеи, Растеи җамтакы игылоуп уи ихәапшуа.

Иуаашьоузеи?

Б а д р а. Сатоумтқан, саб зегъ рзы. Уара уиашан.

Д а м е и. Сара саниашамыз ыказамызт...

Бадра днышьамхнышгылан иаб икәымжә акалт дагәзуеит.

Анцәа ихамтоуп ихьшәаны акәзаргы, уахьҗыхаз.

Бадра дџагыланы Раста иахь иҗынеихоит.

Б а д р а (*Раста дааигдыдхәхәаланы*). Сатоумтқан, Раста.

Бадра иабцар атзаҗы иныкнеихауеит. Раста уи изеилымкаауа дихәапшуеит, нас илаба иеанцаны егы ауадахь дцоит. Бадра уи дишьклапшуеит.

Саб, игәгәоума ихәра?

Д а м е и. Абаџ цеуп.

Б а д р а. Агра изыннажьру?

Д а м е и. Схәатәы хайтқазтгы... града дыказаауан. Анцәа ихамтоуп ипсы ахьынхаз.

Бадра ихы наикәәеуеит.

Унеи... Уан даара дееим. Хымшуп чаҗа лымфеижьтеи.

Бадра ашьтахьтәи ашә ала егы ауадахь дцоит.

Д а м е и (*ажәџан ахь ихы рханы дматанеиуа*). Иа, Анцәа! Җамдырра хатоумтқан, хашрыцхау убоит, хтәыла җа

А л и а с. Иахзааугаеи, Кәынтал?

Б а д р а дааиуеит.

К ә ы н т а л. Шьевкьет-пашья адтја кәитцеит, ахәын-тқар ичынуаа ихамырхыз хадгьылқәа зегъы хаздыр-хынхәырц. Амхацъырцәа рыр иреиуоу зегъы рқьаптажә-қәа рахыларагъы азин кәитцеит. Шәгыл, шәеиха! Анцәа дхагәтасын, аха аллах дахзылцхеит!

Б а д р а. Иабантәаугеи ас еипш ажәабжъ, Кәынтал ухатцкы?

К ә ы н т а л. Апашья ихъзала Маан Камлат Лыхнашта ажәлар еизганы ирылеихәеит.

Б а д р а (*иахаз изхамјо*). Ианба?

К ә ы н т а л. Иахья. Уаантәи саауеит. Дыдрыцшь ныха имаафәуп!

А л и а с (*Бадра иахъ*). Апашья имеида имамкәа ус ихәарызу?

Б а д р а (*дааицхъхәыцааны*). Дгәыбзыцхеит иаалырқьа-ны... Еилкаам уск ыкоуп ара... Гәыразыла ус ихазныкәо иакөым апашья. Фыстаарак хиззбеит...

К ә ы н т а л. Абри уара узакәу сара исзеилымкааит, акама афеипш унахәы-аахәуа. Бзарбзанла хқытакәа рбылра данафыз, Шьевкьет-пашья хара хзы деикәыр-хафуп, шәидгылароуп хәа уахәагылан. Уажәы шәйдгьыл-қәа шәымаз анихәа, дееим игәра шәымган хәа уаагы-леит. Измааноузеи ари?!

Дааиуеит А л ы қ ь с а н д р, уи макъана азәгъы дибазом, дгылоуп Бадра иажәакәа дырзызырәуа.

Б а д р а. Ааи, сидгылон, сицынгъы сааит, еикәырхафык иеипш дыцхъазаны. Аха шыта еилыскааит ххьяакәа дыр-хатцгылап хәа зынзаскгъы игәы иштәм.

А л ы қ ь с а н д р (*Бадра иахъ*). Еснагәгәыцра сыман, мыш-кызны уи шеилукаауала. Абыржәшьта угәыдыскылоит.

Алықсандри Бадреи гәйдибақылоит. Зегғы пшуп Алықсандри
иҥаиҥәарызеишь хәа.

Д а м е и (*Алықсандр иахь*). Иахзааугазеи, дад?

А л ы қ ь с а н д р. Егры хныруаны, цызара зуаз аңшыхә-
цәа рполк хәарыхтыгәлеит. Хазустқәоу нарахәаны ахәа-
ра ҥахтеит агенерал химардарц. Хидикылеит Алхазов.
Иҥоу атагылазаашья изеитаххәеит: иҥалаз, ишыҥалаз,
хажәлар раҥбырак атырқәцәа ирыдымгылар ада цсыхәа
рымамкәа атагылазаашья шроуз, зегь зхароугғы аинрал
Кравченко ихымҥацгашья шакәыз ак аанмыжкәа зегь
иаххәеит.

А л и а с. Нас иахиҥәаазеи?

А л ы қ ь с а н д р. Атагылазаашья шуадафыз дақәша-
хәтхеит. Ускан зегғы шәыхызала ажәа шытахтеит агәраҥгы
ихаргеит ир хшырфызоу, хшырзыцшуала: Ҧажәихәба
нызқь ар иманы иахья-уатцәы Егры даазхытцуеит.

Б а д р а (*иҥазы*). Абар, ацашья дзыргәыбзыҥызгғы...

К ә ы н т а л. Нас, ацашья иҥазирхынхәыз хадгғылқәа
хзынижыып угәахәоуу?

Д а м е и. Удгғыл кәамкәа аума узыхзызаауа, Кәынтцал?

К ә ы н т а л. Сгәы цтцәеит, Дамеи. Зда царта амам аҥны
снеины сыҥоуп. Иааилак хара хиашоуп, шәеиқәхархоит
рхәоит, арахь хәқәызгароуп зегғы зәу. Мап, шытатцәкәа
азәҥгы игәра сызгом.

А л и а с. Азә игәра мгазакәа, – цстазаашьяк ыҥам. Уара
ус ухәартам, Кәынтцал.

К ә ы н т а л. Ачхараҥгы хәаак амоуп. Сара сахьахәац-
шуа хәқәымзаар ада цсыхәа хамамкәа аамта хәатагылеит.

Д а м е и. Ахәац иахьыз умыхьяаит, Кәынтцал.

К ә ы н т а л. Ахәацҥы баша хәқәзбоит: агәрагареи
агәыгреи анацәыз акәхап уи аблақәа антнах. Мап, шыта-
тцәкәа азәҥгы игәра сызгом, сыхҥы агәра сызгом... Схәы-
цқәа аасгәыдыхәхәаланы сқәацәажә ашә снылатәоит,

ахәынтқар дитәума, асултан дитәума иааилак среих-
слоит сыршыаанза.

А л и а с. Ус хазы-хаз хәнеиха акгы хзырееиуам.

К ә ы н т а л. Шәымш аабзиахааит... Уаха сзышәфызам.
(Дцоит.)

Д а м е и. Ацсра аеатара иаха имариоуп, ацстазаара
азықәпара ааста.

Б а ц ь г а. Зегы мфак-мфак рзыцшуп, ас еипш азыб-
ларафы: Гәыбғанс имоузеи...

Б а д р а. Алықсандр! Хәышәфык амхацьырцәа рыр
сыманы сыбналеит иаха! Зыгха еилызкааз роуп зегы.
Гәыма ацстафы унеира иазыцшуп.

А л ы қ ь с а н д р. Уара?

Б а д р а. Снаушьталоит. (Ашьтахьтәи ашә ала иан лахь
днеуеит).

Б а ц ь г а. Дад, Алықсандр, ишцакахтңои нас?

А л ы қ ь с а н д р. Ахәса, ахәычқәа, алыгажәцәа, зегы
абнахь рцара еиқаатәуп. Ажәлар ар шаауа рылахәо, уи
зыпхықәу ақытақәа ирылалахьеит. Бцъар змоу Гәыма
ацстафы еизгахароуп.

А л и а с. Измам, ишцарыцсыхәоу?

А л ы қ ь с а н д р. Уртгы еизгатәуп. Ар шааилак иры-
тахоит...

А л и а с. Иа, Анцәа, хымзг хаумырган! Нас хазгылоу-
зеи, досу хазматәахәу хеазахкып. Хдәықәшәтца!

Алиаси Бацьгеи цоит.

Д а м е и (даахәыцны). Алықсандр, дад! (Игәы ааңшааны).
Узысааззеи схәо сыкам. Сгәы уздууп, убри удыруазаит.

А л ы қ ь с а н д р (длакәны Дамеи ижәфахыр днагәзны).
Угәы зырпшаазеи, сабаззеи?..

Д а м е и (Дамеи Алықсандр ихы инапы аакәыришаны
дааигәыдрыгәгәаланы). Хажәлар рлахьынтца, уареи уфыз-
цәеи шәнапы иануп. Цәгъа рхәа, бзиа рхәа уабацәа ра-

бацәа ааигәанза х-Ацсни хәжәлари напхгара рыто еикә-дырхеит. Дара ииазаазаргы аҫар шәыкоуп, шәара ишәы-кәымзааит ҳауаажәлар инхаз. Схаан избәхәоу агәәк-рақәа иреицәоу хтагылоуп иахәа, ахымәацгашәа шәан-закәымшәа хтахоит. Шәнапы хануп, ажәларқәа рацхәа хәаизаауа хәашәымтцан, хыымзг хәшәмырган.

А л ы қ ь с а н д р. Ианатахха хәцстазаарагы хәигзом. Абри агәра га, сабаззеи.

Д а м е и. Мап, дад. Уи мацуп. Хара хәзламачу ала, лымкаала кәышрала ххы мәацаагароуп. Агагы хәииаи-ны, ахақәитрагы ааганы, хәцсгы таны хәанхароуп. Абас ада даеакала хәжәлар еикәхашәак рымазам.

А л ы қ ь с а н д р. Сабаззеи! Қәафла хыкәамларгы, хә-кан, хәкәзаауеит уажәынахысгы – абри агәра га.

Д а м е и (*игәы иахәаны*). Хәи, дад дукәхшоуп! Иахтаху зегы анцәа ихаиташам, аха аказаара еихәу арбану. Цытк хәзнеихыр – даеа аамта бзиақ шәакамлари. (*Дааиц-хәхәыцааны*.) Даеакгы... Схәашәа цшзамзаргы кәлап, аха уажәазы акы дшәыхәо дыкам... Раста даацхәоукыр стахуп... Зегы хәааз хәбацәа рхәыштаара ҫыцәаар хәа шәәоит. Мышкызны еитцызхап хәа зыкәгәыгуа иара азә-затцәык иоуп. Сухәоит дысзыхәча.

А л ы қ ь с а н д р. Хәаас думкын, сабаззеи. Уажәа на-сыгзоит.

Д а м е и (*ибжы нтганы*). Раста!

Р а с т а дааиуеит.

Алықьсандр уитахуп, дад, уицца.

Р а с т а (*дааицхәхәыцааны*). Бзиоуп, саб.

А л ы қ ь с а н д р. Хәшәты, Раста.

Д а м е и (*ирышьтеихәоит*). Иа, анцәа хыымзг шәу-мырган!

Алықьсандри Растеи цоит. Дамеи ахәыштаара ацхәа игылоу арымз дныкәтәаны уи дацәажәо.

Сумырпхашыан абаа... Хьымзг сумырган... Иахьанза исылшеит ухьчара, аха хашәкәа зегы аартгәышыхеит. Хәгаимшхара, хамч змырхара цша баацсзак аасыргы, цъара кәицк иадамхаргы ухәа атәка итәахы. Сара сахаанымхаргы мышкызны, агәгәахәа уеиқәызтцаша азәдышпахатнымхари анацәалбеит...

Дамеи иажәа даалымгацкәа дласны даафнашылоит ыцъа атыркәа еибашьцәа зцу Камлат. Дамеи урт гәеитазом, дара гылоуп уи изыцшуа.

Камлат. Ағыцәаара иалагеит уабацәа рхәыштаара. Абас ауп ишихьуа ауафы ахшыф аницәызлак. Дабакоу Алықсандр? Дабакоу Бадра ацсахы?

Дамеи. Хьымзг змам, ацсахы уара ухата уоуп, Камлат!.. Ачынкәа рырхареи аихабырақәеи ушрышьтаз узлытцыз ууаажәлар ршьа кауршит. Аха башаза умтцәкәкәоит асултани апашьацәеи рәацхьа. Зыжәлар зтиуа ацсахы азәгы дитахзам. Лажәк акарагы хатыр уқәзам урт рәацхьа. Сара уцхасшьоит... Ицхасшьоит анцәеи ауааи рәацхьа, абас еипш ауафы махагьа хуаажәлар уахьрылтцыз. Ихьымзгысшьоит уаазара снапы иахьаныз, аха уахьсзымаазаз. Уара анцәа уимшазеит. Афыстаа иоуп уара, хажәлар рлахьынтцә шыамфәутәырц урзызшаз. Аха, мап, хәуаажәлар убри акара рцашә кьафым, ицсыгым, уареи иуеипшуи рымчала рышьтамта ииазаартә акынза! Хара ихәмоуп, гәакрас хзыниалкгы хәцәызыхьчо милат мазак. Анцәа ицъшьоуп уи амаза уара уеипш икоу ацсахыфцәа рыхшыф махагьа уи аилкаара акнынза иахьзымназо акәымзар, шәеазтцәылхны шәашьтазаарын ахәцә ыгтцәаны ацсы атыхра. Уара уааит (*агыркәа еибашьцәа рахь ихы рханы*) абарт аматцуаркәа уманы, узааз уабаззеи ихәыштаара урцәарц...

Ашьтахьтәи ашә ала дласны дааиуеит Бадрә.

Ахы, нас, узгылоузеи, амахаҕа? Сшы, уахысымбо
стынчхап саргы...

Бадра даацәыртны, али-пси рыбжьара днацаны атзаҕы икнахау
абцар кыдихырц иеазикуеит, аха дахымзакәа игоит атыркәцәа
руазык интиркәаз ашәақь абжы. Ахы заахаз Бадра дхыдышыш-
ны акаҳара дналагоит, еимырхха атзамцкәа рыбжьара икыду ахы-
маа инацәақәа нархысуеит итәаауа арахәыцкәа рыбжы аагоит,
иаргы атзамцкәа рыбжьара дныбжаҳауеит. Уи аамтазы дааиуеит
ахарц шкәакәа зшәу, зхахәы шлақәа еиужны илашты Х а м и д а.

Х а м и д а (*Бадра дахышыштыоу аагәатаны, лымч зеггы
еизыркәкәаны дынтыҕәаауа*). Сычкәын нан... (*Даарылаң-
шны*.) Саазара уамаазааит, нан, Камлат...

Дхыдышышны Бадра днаикәҳауеит, К а м л а т и а т ы р қ ә ц ә е и
ашырхәа индәылцоит. Дамеи дгылоуп дышьханцсылазшәа.

Аабатәи асахьа

Афбатәи асахьакны икоу афыза адекорация. Ш ь е в қ ь е т иеи-
знымкыло дгәамтца длеифеиуеит. Дласны даафналоит С е л и м.

Ш ь е в қ ь е т. Икоузеи?

С е л и м. Орамирал-ефенди! Осман-пашьа, уара иши-
дутцаз ала Аалзга днырны джәылеит Самырзакан игарц.
(*Аҳәара ицәыуадафны*.) Аха аллах игәамцхеит ус акалара.
Рацхәа инаишьтыз, Маан Камлат дзеихабыз ацсуа мха-
цпырцәа...

Ш ь е в қ ь е т. Уртгы агәауркәа рахь ииасыма?!

С е л и м. Мап, Орамирал-ефенди. Урт инарыгзеит
зегь зымчыз аллахи Османлы асултан ду Абдул Хамиди
рәацхәа ишъартцаз ртоуба, аха реихарафзак тахеит. Урт
рнафс ижәылеит ханичарцәа, аха рышьтахь ала абна
иаалтцны ирыжәлеит Ачачба икьараз. Абас ала ф-мцакы
ирыбжахеит Осман-пашьа ир. Ага инапаҕы икалеит
абзарбзанкәа зеггы. Дтахеит ихатаҕы.

Ш ь е в қ ь е т (*диъақәкъаны*). Апсахыџцәа! Дабақоу иа-
ра? Дабақоу Камлат?

С е л и м. Ауаџ сышьтит иаагаразы.

Ш ь е в қ ь е т (*иеизнымкыло длеиџеиуа*). Апсуаа, ап-
суаа... Сара сиашан еснагъ рыгәра ахысымгоз. Хара хзы-
хәан ргәы шыцқам иасхәахьан ападишьах, Абар!..

С е л и м. Орамирал-ефенди! Апшыхәцәа излархәаз
ала, амаиор Мухортов шьхала даахытцын, Гагра абаа
игеит. Уажәы аполковник Гилевичи иареи рееимаданы
хар рхьацара иаџуп.

Ш ь е в қ ь е т. Ишца? Иабанзааихьоу?

С е л и м. Бзып адшахәанза.

Ш ь е в қ ь е т (*иаҳа-иаҳа дгәамйуа*). Нхытқка исышьтыз
апшыхәцәа рхабар?

С е л и м. Ицсы ааигеит, азәызатцәык. Дыпшуп абрақа.

Ш ь е в қ ь е т. Нас уззыпшузеи, даацхьа.

С е л и м (*аџналарта дазааигдааханы ибжьы иргоит*).
Цъанбулат!

Ц ь а н б у л а т дааиуеит.

Ш ь е в қ ь е т. Иахзааугазеи ашьхаруа?

Ц ь а н б у л а т. Узыргәыргъаша акгы, орамирал! Хаз-
тахыз рааста хазтахымыз еихахеит ашьхаруаа рыџнутқа.
Ихадымгылеит. Хзызнеиз анеилыркаа хашьра иалагеит.
Иззом – зхала зыгерызтазгы калеит. Сара исылсыршеит
сыбналаны арахь аара.

Ш ь е в қ ь е т. Иулзыршазеи ачарқыз?

Ц ь а н б у л а т. Стоуба.

Ш ь е в қ ь е т. Харцсахит уџызцәа, ихадымгылеит
ууаажәлар.

Ц ь а н б у л а т. Аха рыжәлар рымпсахит, ацашьа.

Ш ь е в қ ь е т (*игәамтхауа*). Селим!

Ц ь а н б у л а т. Орамирал! Сара арахь амџа саныкә-
лозгы издыруан уара уқнытә бзиарак шысыпшым.

Тырқәтәылан аңстазаара ааста иаха инасыңны исың-хьазоит Кавказ сыңсыбағ амадара! Аха иуасхәоит даеаггы. Қәлыхәра иаахытңны арахь аара иағуп аинрал Бабич ир. Урт ирылоуп сыжәлар ачарқьазқәа иреиуоу, ургыи уаргыи ңахәнымқа шәзышьтыша ашьоуңәа! Ахы! Сазы-хиоуп слахьынтә аңыларә.

Ш ь е в қ ь е т. Селим!

С е л и м (*ибжыи нтҕаны ғитүеит*). Мехмет!

Дласны дааины иеааидыңсаланы даагылоит бңарла еиқәныхны икоу ғыңа аршьақауаа зцу М е х м е т.

Ш ь е в қ ь е т (*Мехмет иахь*). Ихы атңы иахатңаны абаа иахашәырғыла, зеггы иахьырбартоу.

М е х м е т (*дышгылац*). Инағзахоит!

Мехмети аршьақауағи Ңанбулат даарығәтылакны дыргоит.

С е л и м. Орамирал-ефенди! Адырра ҳауит... Аллаҳ игәаңхарала Мысра азааигәара аурыс ғба «Константи́ни» иареи реидысларағы изаақәрылеит иаха ҳзықәгәығуаз ҳағба...

Ш ь е в қ ь е т (*иажәа анағзаха имтәкәа*). «Ассари-Шьев-қет»?

С е л и м (*ус шакәу аанарго даахырхәаны*). Уиала адырра ҳаитеит, иахьа, аамта ҳара ҳғанахь ишықам.

Дааиуеит К а м л а т.

К а м л а т (*иәааидыңсаланы*). Сузызырәуеит орамирал!

Ш ь е в қ ь е т. Уара сузызырәуеит, Камлат, уара...

К а м л а т (*азныказ ииҳәара иғамшиәо, аха ғың иеааиз-ганы*). Икалаз қаломызт ианаамтаз Осман-пашьа аңхыраара ҳаитазтғыи.

Ш ь е в қ ь е т. Имариоуп аңсы иңәахыхра... Ҳашуқә-гәығуаз ухы узаамырңшит.

К а м л а т. Сара ысылшо цсыцкьала саеуп.

Ш ь е в қ ь е т. Уара унапы ианын Ачачба итархара. Ха-
наауаз ишүхәоз ацсуаа зегъы хара ихадгылоит хәа акәын,
аха уажәы?

К а м л а т. Ас еипш аеыпныхәа сыхәтам орамирал-
ефенди. Сара ысылшо акы самейгзеит... Иршәатәыз сыр-
шәеит, иныртәатәыз... Макъанагъы ысылшаша рацәоуп,
аха ацхыраара стахуп.

Дааиуеит Х а с а н - а л и.

Х а с а н - а л и (*иҭааидыңсаланы*). Орамирал-ефенди!
Османлы ападишьях Абдул-Хамид иузааишьтит абри.
(*Ашәкә еилархә наиштәоит.*)

Ш ь е в қ ь е т (*иаартны даңхьоит*). «Кавказ аускәа
рымфәаггара знапы иану орамирал Шьевкьет-пашья!
Хзыкәдыргәыгыз ар харымтәит Англиеи Франциеи.
Ахьатра калом, унап иану нагзахароуп. Асултан Абдул
Хамид».

Х а с а н - а л и. Атагылазаашья шуадафудакәшахатхеит
ападишьях, иказ зегъы анизеитеихәа.

Ш ь е в қ ь е т. Уи мацара азхом Хасан-али. Иабакоу
аианычарцәа?

Х а с а н - а л и. Балканка идәыкәимтцар амуит. Даарак
иманшәалам уакәтәи хускәа.

Шьевкьет дышгәамтцуа иныцшуа, аха фнуткала иеынкыло хәыцра
таулак дтанәгаланы длеифеиуеит. Зегъы ҫымтца уи иихәарызеиш
хәа изыфза изыцшуеит.

Ш ь е в қ ь е т (*ихала*). Ахьатра калом, унап иану наг-
захароуп. Угәы ишцаанаго Камлат, иахзынагзару хнап
нану?

К а м л а т. Зинс ихәамоузеи ападишьях Дузза идтца ана-
мыгзара.

Ш ь е в қ ь е т. Уара иахухәауазеи, Селим-пашья?

С е л и м. Атагылазаашья даара ишәартуоп. Иахәа-гылоу ар хара хааста хынтә еихауп. Аңсуаа ракәзар чар-хәара хзуны аихаразак хаға идгылеит, хашгәыгуаз еипш иаххамытцгылеит Нхытцтәи ашьхаруаа. Хар хьчазар еигъны сахәапшуеит хатала. Балкантәи хусқәа даарак из-лаеим ала, уахьгы ацхыраара атаххашт!

К а м л а т. Ахьатра?! Ари псахроуп, Селим-пашья!

Ш ь е в қ ь е т (*иаха ихы агәра ганы*). Аңсны, зегь акоуп мышкызны Тьрқәтәыла анапатцака икалоит! Сынтәам-зар-еааны! Уажәтәи хаара заацәан.

К а м л а т (*дацраланы*). Асултан дузза ирнапхгафы иатәам, абас шәыргәындатцас ахьатра. Ииашам шәа-ра шәыгхақәа зегьы аңсуаа ихьырхарашәтәуа. Ас ахым-фацгашьязы ацадишьах табул хәа уеихәом, орамирал.

Ш ь е в қ ь е т. Схымфацгашьязы уи ифацхья атак са-ра икастцойт. Аха уара ахырқьиара улзыршаша акы затәык аул – иудысто цсыцқьала анагзара. Даеаамтак еипшымкәа иахья, айбашьцәа гәгәақәа атахуп Тьрқә-тәыла. Иааазар айбашьцәа бзиақәа рылтцуйеит аңсуаа. Ихтатәуп зегьы. Абри уеазкы, Камлат. Умахә Абдул Ха-мид изнага уеиқәзырхаша ахамта ду!

К а м л а т. Мап, ацашья! Сара ус азакәым шәфызара зышьтысхыз. Сыжәлар рхыртәара азакәым сара арахь сыззааз.

С е л и м. Ихәарта духоит урт даеазны ханаауазы.

К а м л а т. Шәызқәа шәыблала ижәбараха ижәба-рым арахь еазны аара. Напсыргәытцак икоу Аңсны шәа-зымиааит, арахь адунеи абжа хампытцакуп хәа абақь асра шәафуп, иара уигьы аилабгара иафуп. Ицхашәымшьязои, ихьымзгышәымшьязои зықьфыла арейқәных ишшәымоу ахьатра ахьацшьажәгаз?! Аха аңхашьяреи ахьымзгы захьзу шәызтада шәара: шәшья иалам, шәда иалам. Сгәы итаз анцәа имчала сахьзаны сыкандаз, адунеи иқәу ажә-

ларкәа зегъы ицъаршъаратәи идсырбарын ахақәитразы ақәпара зыхъызтәкьоу!

Шъевкъет. Уара уцсахәуп, Камлат! (*Селим иахъ.*) Ддәықәшәтца рацхъазатәи агәыц дрылатцаны. Уаацакы, Камлат, ағбағы атыцқәа зегъы ааныркылар ушгылоу ацара уқәшәоит.

Селим (*дааццакны ибжъы иргоит*). Мехмет!

Дааиуеит аршъакауаф зцу Мехмет, забцъар тызгарц иалагаз Камлат, деимлагәа даанкылары иабцъар имырхуеит.

Камлат. Алахшақәа! (*Дыргоит.*)

Шъевкъет. Хасан-али! Иәла!

Хасан аәра иеазикуеит хәа дналагоит.

«Аинрал Кравченко! Хара ихазбеит Ацсны нхажьырц. Баша ашъа камтәарцаз иаанышәкыл шәжәылара, хжәылом харгъы. Азара хашәтар – ацсуаа зегъы ықәганы иаагоит. Адгъыл – шәара, ауаа – хара.

Орамирал Шъевкъет-пашъа».

(*Аәра иалгаз Селим иахъ.*) Иаарласны иоуратәи аус еи-фырцаа.

Хасан-али (*иәааидыңсаланы*). Инагзахоит, орамирал-ефенди! (*Дцоит.*)

Шъевкъет. Иахъа инаркны хар ыцъараны ишахоит. Сардар-пашъеи Фазлы-пашъеи аурысқәа рыр аамышьтуа ирәагылоит. Абдул-пашъеи Давлет-пашъеи ацсуаа рых-цара нап адыркуеит. (*Иаарызәгәаны.*) Инагза!

Селим (*иәааидыңсаланы*). Инагзахоит!

Селим даақәтәи ааны дласны дцоит.

Ажәбатәи асахъа

Уаанза икац адекорация, аха уажәы зегъы рхиоуп аинрал Кравченко иштаб ишақәнагахара. Иара аишәа гьежъ дахатәаны Кав-

каз ахсаала дахәапшуеит, иаңхәа икәгылоу айрыз афы аагыхны атәца интәтәаны уажәы-уажә днағыхәоит, маңк икәаф шыкалаз иныпшуа дкалахеит, зны-зынла даакрымґерымуа ашәак ихәарц-гыы дафуп. Иаафналаз а д и у т а н т даагәтаны.

К р а в ч е н к о. Хәрхәтақәа зегы ржәылара аанкылоуп. Ирхәозеи аңшыхәцәа?

А д и у т а н т. Атырқәцәа ироуз атагылазаашыа рхы иархәаны ажәлар рхыртәара иафуп. Изхыртцахәоу ґажәа нызқь иреитам. Даеа уиакара еизгоуп агаға. Ңыц иаад-гылаз ағбақәа рахь рнагара иафуп.

К р а в ч е н к о (*иаҳаз игәы иаахәаны, иаңәца еитә афы нтәтәаны иаашытыхны*). Хәб ахәынтқар иус цшыа-қәа рзы! (*Иаңәца итәз ыжәны аңа днагәзны.*) Зәкә ґы ссирузеи! Агәра ганы сыкоуп абри аґыза аґы Европа ахыынзаназаазо хтынрак акны ишырымжәыц. Хусқәа ртыц ианаақәахталак ари атәыла зегы аґы абри злытцуа ажь еитәхәуеит. (*Икәаф шыкалаз иаҳа-иаҳа инытшуа.*) Ыы... Угәы ишпаанаго адиутант?

Адиутант икәґеиуам.

Акгы захумхәаазеи, адиутант?

А д и у т а н т. Агәаеанызаара атахны збоит, Шәара Шәа-ҳаракыра. Аңсуаа рыққәа дара ирґызоуп – иңьбарацәоуп.

К р а в ч е н к о (*адиутант иажәа ахы ахьцо еилкааны, игәамтхакәа дґаиқәцәкьаны*). Ушпагылоу адиутант? Угыл уеыриашаны!

Адиутант иаҳа иеыриашаны даагылоит, иара акыр иеаиртынчуеит.

Агәаеанызаара...

А д и у т а н т (*иажәа даеа хырхартқак ато*). Иаха, ала-шыцара рхы иархәаны апоручик Ачачба икәараз атыр-қәцәа инарықәлан ажәлар рзыхтәахәа рымтәкәа ирыц-рыркәаз рацәоуп.

К р а в ч е н к о. Ишца? Ус еипш адтца изтада Ачачба?
Дабакоу иара?

А д и у т а н т. Аинрал Алхазов дицыларц дцеит. Адырра
соуит акапитан Маевски иполкгы урт ишрыцхраауаз ала.

К р а в ч е н к о (*зынза иехыршдааны*). Сыдтца анамыг-
зара ихы иатәеишьеит! Изтада азин? Ирласны даарп-
хьартә икатца.

А д и у т а н т. Инагзахоит! Шәара Шәаҳаракыра, ацсуа
таҳмадак Шәара шәахь ааира даҳәоит.

К р а в ч е н к о. Иаха шсымам умбазои, адиутант?

А д и у т а н т. Избоит...

К р а в ч е н к о (*иҳәашьа игғампхакәа*). Иарбан иубо?..

А д и у т а н т. Даараза шәусқәа шеилахоу.

К р а в ч е н к о. Ируазеи сусқәа? Избан изеилахоу?..
(*Иеааикәкны.*) Кы-хы... Истахузеи зиҳәа?

А д и у т а н т (*ацдажәара ицәыуадафны*). Даара аҳәара
каитцеит. Ихатқы агенерал сидикылааит, иара ихәаша
уск азбахә иасқәар стахуп ихәеит.

К р а в ч е н к о (*дааипхьхәыцааны*). Даашьты.

Адиутант дцарц ифөинеихоит.

Адиутант!

Адиутант даатгыланы дизызырфәуа даагылоит.

Абцъар имоума?

А д и у т а н т. Икама ада акгы идсымбалеит.

К р а в ч е н к о. Ихыхны даашьты. (*Дааипашәаны.*)
Мап, мап... Азәыр ицума?

А д и у т а н т. Мап.

К р а в ч е н к о. Даашьты. Амала хара умцан.

А д и у т а н т даахырхәаны дцоит. Кравченко игәы штынчым
иныцшуа даалеифеиуеит.

Д а м е и (*даафналаны аинрал дааеихырхәаны*). Лахь
сумтан, сааирала уахьсыргәамтүазы аинрал ухатқы. Ха-

ра апсуаа еикәырхафык уакәны хухәапшуеит азоуп арахь аaira зызгәағыз.

К р а в ч е н к о (*ақарда идгало*). Уаатәа, алыгажә.

Д а м е и. Итабуп, аинрал! Атәаха сызтада...

К р а в ч е н к о (*дхәиуа*). Цъара узбахьоушәа сыкоуп.

Д а м е и. Счеицъыка агъама убарц уицымфахытцхьан Алықьсандр Ачачба.

К р а в ч е н к о. Ааи, ааи! Исгәалашәеит!.. (*Икьаф шыкоу иаха иныишуа*.) Ацъма ахы цәыббылза исымтцоутцеит, исгәалашәеит!..

Д а м е и. Асасдахь хатыр злаикәахтцо кәзшьоуп уи хара апсуаа хзын.

К р а в ч е н к о. Аха иршәны ала ианаста иамфазеит. Иугәаламшәои, алыгажә! (*Иеырхидааны*.) Алатцәкьа иамфеит!..

Д а м е и. Хара хлақәагьы хказшьа рылахаазоит, аинрал ухатцкы. Ахы иатәанамшьеит асас изкыз ахәы алакьысра.

К р а в ч е н к о (*иаҳаз игәампхакәа, иаха дфыхидааны*). Ихы имхакәачраны, длывас-фывасуа давоуп Алықьсандр Ачачба, уара уаазамта.

Д а м е и. Ачачба ибоит ибла шаапшуа ижәлар аиазаара ишафәу. Атыркәцәа бцъар зкым хажәлар хыртцәаны азыхтцара иафәуп. Шьала ихкьоуп хқытақәа зегьы, абылра иафәуп.

К р а в ч е н к о (*айәалацаны*). Ариақара абзиарақәа ирзыжәухьоу рнафс ус ишәзымныкәар акәын...

Д а м е и. Маанала аецныхәа сутарц ушафәу збоит, аинрал. Аха уара ибзиатцәкьаны иудыруеит хара иаххароу даараза ишмачу.

К р а в ч е н к о. Нас изхарада уара утәала? Шәтәыла кәамкьа ахьчаразы зшьа казыршуа сеибашьцәеи сареи хакәны иупхьазозар?!

Д а м е и. Ахәынтқар инапынтцала уи уара иууалны ауп ишаадыруа хара. Апсны укаижьтеи бзиарамзар цәгыарак

узаҳамуцт, нас избан абас хажәлар анеикәырхатәу рага-
цәа ґатцахәыс изруто? Унеи жәыларә. Бцъар зку ацсуаа
зегъы ура иудгылафуп.

К р а в ч е н к о. Уҳәаакәа зегъы урхытцит, алыгажә. Иу-
зеигъуп агаґахәх уааццакыр.

Д а м е и. Мап, аинрал! Уахә ацара сгәы итазтгъы арахә
сузааиуамызт. Инашьты ур жәыларә!

А д и у т а н т (дааины). Акапитан Маевски дааины
дыкоуп, Шәара Шәаҳаракыра!

К р а в ч е н к о. Даацхә уааласны!

А д и у т а н т дцоит.

(Иаафналаз Маевски иахә.) Акапитан Маевски! Адтца устоит
абри алыгажә дындәылганы, наґ алажә еипш уилгарц.

М а е в с к и. Ус еипш аус схы исзальыршом, Шәара Шәа-
ҳаракыра.

К р а в ч е н к о (иґырхидааны). Адтца устеит, акапитан.
Инагза иууалу!

М а е в с к и. Харак змам атаҳмада ишьра, схы исза-
тәашьом...

К р а в ч е н к о. Инагза, акапитан, утхақәа уанасыжьырц
утахызар.

М а е в с к и. Зырееира атаху гхак сыманы схы иадыз-
балом макъаназ. Цәгъарак иуны сыздыруам ари ауаф ас
хизныґәартә еипш. Аханатәгъы дҳацхраафымзар даҳ-
цырхагам.

Д а м е и. Инагза, дад, унап ианитцаз, ухы зсықәурзгәы-
шьозеи. Сара зсыҳәан шыта зегъакоуп, сыжәлар аныґам
адунеи иқәысхгәышьозеи.

К р а в ч е н к о. Сыдтца уахыцаны апсуаа рзыхтара
уацырхагахеит. Сара исзеилкаауам, акапитан абартқәа
узырқатцо?

М а е в с к и. Сыламыс, Шәара Шәаҳаракыра. Сара ха-
ра рыманы збом апсуаа. Ииашаны исзыцхәязом ас гыг-

шөыгтдас рызныкәара. Сара ипхасшьоит иахьатәи ххым-
џапгашьала ажәларкәа рҕапхьа хдәапҕеыганы ххы ахьаа-
харпшуа. Ипхасшьоит, агенерал, шөышыкәсала хабицара
ҕышкәа аепныхәа рызталаша аус баапс амџапгара хәхьаеу.

К р а в ч е н к о. Ргәы цқьам апсуаа.

М а е в с к и. Мап, агенерал! Апсуаа ракара згәы аар-
ту, ауаџ ибзиабареи игәрагареи злоу даеа жәларык сыр-
нымиацт. Сыгәгы тнаблаауеит урт рказшьа ссиркәа
еикәнархарц ахатыпан дара рзыхәан иахьныртдәагахаз.

К р а в ч е н к о. Апсуаа хәхьырыпсахыз ииашаны икар-
теит ухәарц утахызар, акапитан?

М а е в с к и. Хара хауп аханатә апсахра казтказ, Шәа-
ра Шәахаракыра. Ихагхеит инартцауланы ахәыцра, ира-
заны ахымџапгашьа, атакт. Уи ала зда царта ыкамыз ата-
гылазаашьа рахтеит. Нас ишцарурыз уаха – апстазаара
ртахын.

Кравченко иихәара иҕамшәо даанхоит, нас алеиџеира далагоит.
Шәара Шәахаракыра! Хара хәхьыз арпшзрома, рымч зкәы-
мхо агәакра итагылаз ажәлар мац хәхьхарц ахатыпан
абас ранызаара хәхьацхраауа? Ма, рхыпхьазара ала аума
ажәларкәа рахатыр шбатәу? Иахьа рацәак ицәыргамзар-
гыы имазам апсуаа цивилизация дук ишацыркьоу. Урт
ажәытәзан ақырсианра рыдыркылахьан. Ус шакәу иша-
хатуп руахәама хьытдәцаракәа. Ишахатуп зуаџра хараку,
здоуха беиоу рхатакәа. Насгы, апсуаа арантәи рца-
ра химпериа ахәаакәа рыргәгәара иазиецәамхозар иа-
зицгьом. Атәым дгылаҕы ианыкала, рмилаттә хдырра
рыманатцы рыпсадгьыл ахь ихьапшлоит. Уи ала еснагь
ишәартазаауеит хара хзын.

К р а в ч е н к о. Уи хьаас иктәым, акапитан. Атыркәцәа
ирылшоит иаарласны урт рыхдырра рцәырзра. Сара
сгәы иалоу даеакуп, акапитан – уара хьзи-пшеи згым
ахәынтқар ир ушырфицару ахьухаштыз.

М а е в с к и. Афицар иказшыакәа зегъы иреиханы исып-хъазоит зымч мачу рыхъчара.

К р а в ч е н к о. Башаза ухы рыкәутдоит, Маевски. Избоуп урт рразкы– ртәыла ианымзаар калазом.

М а е в с к и. Шәара шәакәым урт ртәыла рызтаз – ишәылшом рымхрагы.

К р а в ч е н к о. Уара уцсахәуп, Маевски! (*Ибжъы иргойт.*) Адиутант!

Д а м е и. О, Анцәа! Изакәызеи лахъынтас ихаутаз?! Дызустада жәларык хразкы знапы иануттаз?!

К р а в ч е н к о (*иаафналаз адиутант иахъ*). Абри алыгажә агаҕахъ дыргартә икатта. Истахым снапы акъашъра.

Д а м е и. Мап, аинрал. Сара сыпсадгъыл кажъны цъаргы сцазом. (*Зынза дымчыдаханы.*) Иузымгааит ҳагәна-ха... Иахъылапшхәу лахъ сумтан, абас сымчыданы сахъымфасуазы.

Икама аатпааны ицацха иналеитдоит – дынхъыдышышыны дынка-хауеит.

К р а в ч е н к о (*адиутант иахъ, Маевски дирбо*). Икәжәа ичынқәа!

М а е в с к и (*иеаарызәгәаны*). Урт шәара исышәымтеит.

К р а в ч е н к о (*амзаатә изааны дыҳәҳәойт*). Адиутант! Инагза сыдта! Икәжәа ичынқәа!

Адиутант ииура изымдыруа длакфакүа дгылоуп, нас иеааизганы Маевски иахъ иҕынеихоит.

М а е в с к и (*икъарахә аатпааны уи инаикәкны*). Уеу-мыртцысын адиутант!

Адиутант дшанханы даанхоит. Кравченко истол амгәакнытәи акъарахә аатицаарц иеыназикуеит. Дласны даафналоит Алхазов.

А д и у т а н т (*уи даагәатаны, иеааидыңсаланы, ибжъы нтигойт*). Агенерал-лейтенант, Алхазов!

Иаафналоит Алыкъсандр Чачбеи даеа ыцъа афицар-цәеи. Адиутант дцоит. Кравченко урт зегъы дшанханы дрыхәап-

шуеит, нас дцәырҳаны дааҕыхазшәа иеааидыңсаланы ак ихәарц иенаңшыгоит.

А л х а з о в (*имырҳаакәа*). Иҕоузеи ара? (*Кравченко еи-та ак ихәарц иенаңшыеигоит, аха имырҳаакәа*.) Шәеаа-нышәкыл, аинрал!

А л ы қ ь с а н д р (*Дамеи днеихаххны*). Сабаззеи...

А л х а з о в (*Маевски иахь*). Ихъзеи атаҳмада?

М а е в с к и. Ипсадгьыл аныжыра ааста еиҕеишьеит апсра.

А л х а з о в (*дааиңхьхэыцааны*). Жәылара шәзымнеи-уазеи аинрал?

К р а в ч е н к о (*аишәа иаақәхны абгъыц Алхазов инаи-дгало*). Шәапхьа Шәара Шәаҳарақыра.

А л х а з о в (*иааимхны даңхьаны, иаарымчны*). Зыматц жәуа дарбану аинрал, ҳаб аҳәынтқар иакәу, асулттан ипа-шья иакәу?

К р а в ч е н к о (*ишҳара иғамшәо*). Апсуаа апсахра кәр-теит. Аға идгыланы ҳара иаҳғагылеит.

А л х а з о в. Шәара азин шәымамызт аинрал, хатала жәларык рразкы азбара. Акәа абаагәара гәгәа шшәымаз-гьы еибашьрада аға изныжьны ахьатцразы адтца кәшә-теит. Ахьымзг ашәыргеит хьзи-пшеи згымыз ҳарбцъар. Ҳаб аҳәынтқар икайтцаз адтцала, шәаргәындарыла шәхы-мәапгашьязы шәырцызаратә маттура шәамхуп, әусеилыр-гара атоуп арратә трибунал. (*Афицарцәа рахь*.) Дыжәга!

Афицарцәа неины Кравченко иабцъари имакеи имырхуеит. Крав-ченко инапқәа ишьтахь икатцаны дцоит, уи ишьтагыланы ицоит афицарцәагьы.

Акапитан Маевски!

М а е в с к и (*иеааидыңсаланы*). Сзырфәуеит, Шәара Шәа-ҳарақыра!

А л х а з о в. Аамтала адивизиа анапхгара Шәара ишәы-дтоуп. Инажәга жәылара, ззыхтцара иахьымзац апсуаа еикәшәырха.

М а е в с к и. Сазыхиоуп шәыдтца анагзара!

А л ы қ ь с а н д р. Итәбуп, аинрал! Зыцсадгъыл иазын-
хаз ацсуаа ахааназ шәырхаштуам!

Дласны даиуеит қяад бгъыцк зку а д и у т а н т.

А д и у т а н т. Шәара Шәәхарақыра! Шәыхызала ателег-
рамма, Тифлиснтәи (*шитәрц инаирххоит*).

А л х а з о в. Шәәцхәа адиутант!

А д и у т а н т (*ибжъы тганы даңхьоит*). Аинрал-леи-
тенант Алхазов! Зегъ рыла иацхраатәуп ацсуаа хыртәаны
амшын рзыхтара. Кавказ ахылацшфы, атауад Дузза
Романов.

А л х а з о в (*ателеграмма ааимхны иану илаңи нахга-
ны*). Акапитан Маевски! Шәдивизиа атыцакны иказаа-
уеит. Шәырпырхагамхан ацашьацәа... (*Алықьсандр ихы
наиқәкны*.) Шәхы шәәкәитуп, апоручик.

А л ы қ ь с а н д р. Иа хшамкәа хазшаз, Анцәа! Цъара
иашарак алазамкәа иушама, хазну абри адунеи хәацса?!

А л х а з о в. Амчра змоу роуп аиашара зтәу. Абри удыр-
уазарц ухәтан апоручик!

А л ы қ ь с а н д р. Абас шәхазныкәарц азакәызма хәба-
цәа Урыстәыла агәра ганы хәхьчап хәа хзалартцаз. Хәжә-
лар хдыртәарц азакәызма?!

А л х а з о в. Уи азы азтәара зуташа Сафарбеи Чачба
иоуп, нырцәыка уаннеилак!

А л ы қ ь с а н д р (*агәамцра иеатганы, ибжъгы амч на-
таны*). Шәхалахәмарит! Аханатә шәхалахәмарит... Хәжә-
лар апровокациа рзыкашәтцеит, идырны. Ихшәыртәеит,
рыцсадгъыл иахышәеит. Ламысгъы шәымам, уафрагъы
шәылам, анцәагъы шәйтцацшуам!..

А л х а з о в. Агәамтца уеоумтан апоручик, акгъы узал-
газом. Еицгуп зынза җумтыр.

А л ы қ ь с а н д р. Сыбжъгъы сымхума, аинрал?! Сәхәы
ахәарагъы сақәйтзами? Уи ак ада уаха исзыншәыжъзеи?..

А л х а з о в. Учын узынхажьит! Уара узы уи мачума?!
(Тәамбарала Алықьсандр дихәәишуа.) Учын зақароу гәәта-
ны убжьы тыгала, апо-ру-чик!

А л ы қ ь с а н д р. Шәара исатәашәшәыз ачын... (Ихала
ичынқәа ықәиждәоит.) Иязызуазеи, уаха мчык амамзар,
ишәымаз! (Имїеиңсоит.)

А л х а з о в (дыҕыырччо Алықьсандр диҕәәишуеит). Урыс-
тәылатәи аимпериа иарбанзаалак ак ацәызуам!

А п а р д а

1977

АДГЪЫЛ АГЪАМА

Ө-қәгыларак змоу апиеса

ИАЛАҚӘОУ:

А х м а т – 80 шықәса днартысхьеит
Х а н и а – уи ипқәыс, шықәсқәак рыла деитцбуп
С а и д – 21 шықәса ихытцуеит.
С ы р м а – 19 шықәса лхытцуеит
Ш а м и л – Саид иаб, 50 шықәса днартысхьеит
Р а м и з – астудент-апрактикант
Д а у р – акомҕареидгыла амазаныкәгаф
А п о л о н – аколнхара ахантәафы
Ҳ а з а р а т – ақытсовет ахантәафы
Ҷ а ч а р а – ақытсовет амазаныкәгаф
Д и к р а н – апарторганизация амазаныкәгаф
З а б у ш ь а – имазаныкәгаф
С а м с о н – абна ахылацшфы
К а к а ш ь а – Самсон ипқәыс
У ч а н а – аколнхара акассир
А д г ә а – асахъатыхратә җараиурта адиректор
И р а к л и – акультура аминистр ихатыцуаф
А ф и н а – аусеилыргаф-акьыпцхфы

Ахтыс мҕапысуеит иахъатәи аамтазы,
ашъха иацну псыуа қытак акны.

АКТӘИ АҚӨГЫЛАРА

Актәи асахьа

Аколнхара ахантәафы икабинет. Астол иадгылоу, зыбга ҳараку асқам ибға кыдтаны дықәтәоуп А п о л о н. Уи иханы атзафы икы-дуп бирақ қапшык уи иавархыкны икыдуп Ленин исахьа. Астол атыхәан дгылоуп З а б у ш ь а. Аполон ихафсахьала уафы ибоит игәы иамыхәаз акы иаҳаны дшыкоу.

А п о л о н. Нас лара Сырма дааихьоума?

З а б у ш ь а. Дааихьазар ахәтоуп.

А п о л о н (*даахәыцны*). Дикран?

З а б у ш ь а. Ашьыжьза даакыдгыланы дцеит ацсрахьы.

А п о л о н. Ҳазарати Чачари шааилак баасызрыцхьа. Еикәырццакны ақалақбжьаратә шакәу зхәо ателефон абжыы гоит. (*Атрубка аақәхны*.) Сзырфеуит!

З а б у ш ь а дцоит.

Изхәо уарбану? (*Игәы иахәаны*.) Уа, бзиара збаша, Шамил! Икоузеи, шәышпақақәоу? Анцәа ицъшьоуп! Еила-хароуп. Иубац ақыта проблемақәа... Арчил Гьаргь-ица дышпакоу? Аaira шәгәы ианбатәу? Изаманоуп. Асас? О, уи хатыр икәтәтәоуп. Ишца? Мачхәума! Шәара ианышә-тахха ацста зегьы хаҳамшьаауеи! Амала, машьынала ҳма-цъаноуп... Изаманоуп, изамана... Шамил! Сара сузасып

хәа сгәы иштәз ауп уара ушысзасыз. Сычкәын кәдыңь сынтәа далгоит. Аус сзеиғурцаароуп. Иара ииҗаху идыр-уама, ашәеикәа далоуп. Аиуристтә факультет бзиан... Аиеи, аиеи сеилукааит... Аамтағьы ааиуеит, сәаидыскыларын... Бзиала! Хашәзыңшуп. (*Атрубка нықәцаны, ацә-цәа аашьтыхны абжьы иргоит.*)

Дааиуеит З а б у ш ь а.

Забушьа! Самсон даартә икабҗароуп. Бааласы!

З а б у ш ь а. Бзиоуп. Абду Ахмат уск азы дсымбар калом ихәеит.

А п о л о н. Дабакоу?

З а б у ш ь а. Абра дыңшуп.

А п о л о н. Даашьты.

З а б у ш ь а дцоит. Дааиуеит А х м а т. Аполон уи дфаихатҗылары днеиңылоит.

Уа бзиала уаабейт, Ахмат!

А х м а т (*инапы имхуа*). Бзиара збаша, дад, шьыжьбзи!

А п о л о н. Минуткәак рышьтахь уааизтҗы уцкәыни уареи шәеисырцәажәон. Ател дасуан. Уаатәа.

А х м а т (*ирмаананы*). Иҗахмадацәа дхазтаауазар акәхарын.

А п о л о н (*дағамхакәа*). Аиеи. Шәгәабзиарадазтаауан, Ханиағьы уарҗы.

А х м а т. Афеира макъана ихәкәшәарушь хәа дым-цаазей?

А п о л о н. Даауеит ахәашәены, аминистр диманы. Амаҗура ду змоу сас дукҗы дрыңшуп.

А х м а т. Коҳ! Дахьиз ақыта иагу-иабзоу дирбарц иҗахызар калап... Хашҗакақәоу зихәа?

А п о л о н. Ақьафура ҳағым ихәеит.

А х м а т. Ақьафура бзиоуп, хәарада... агъама анамоу. Смаҗа избахә крихәазар?

А п о л о н. Ииуазеи умата?

А х м а т. Лассы снейуеит хәа ателеграмма ааишьтын...
(Дааиһххәыцааны, иеааизганы.) Аполон! Аусмшха аамта
уцәызгоит, аха ухы сзышьтны уаасзызырфыр стахуп. Акы
саргәамтцует.

А п о л о н. Сымч зыкәхо ак акәзар...

А х м а т. Җы-шыкәса уажә апхәа Адсны аихабыра
рахь шәкәык хашьтын, асахьатыхратә школ аартразы.
Иахабару хәа акрудырузар?

А п о л о н. Ағыц акәым, икоугы аркызар еиха еигны
збоит. Чышәрак аазтаз зеггы еиханы ақалакь ахь ацара
иафуп. Хқыта атацәра иахьафу умбазои, Ахмат?

А х м а т. Избагышьбоит. Нкылашыак рызташа хәшәык
пшаамзар... Ас мацара...

А п о л о н. Нас, хәкәынцәа асахьатыхра дхартцар, ара
иаангылап угәахәуоу?

А х м а т. Смаца уи ауп дзылгаз. Иитцаз ала усуртак ара
ианыкала...

А п о л о н. Ахматхеит!.. Умата ара даанахкылоит хәа
школ дуззак злаахартрызеи?! Атракторныкәцацәа хәазар
даеакы иамусуп... Аха асахьатыхөцәа абахахәартоу? Зе-
ггы рқыцәкәа кны иаатәоит, хәар амалагы аусуразы
рыбга пцәоуп. Иаххәап, иаахартзаргы, Шамил бзиа ица
ара даанижып угәахәуоу?

А х м а т. Избан, дзаанимыжбуа? Иара ичкәын иааста
еицәоума ақытафы икоу?

А п о л о н. Даанижбуам ақытафы, даанижзаргы диа-
шахом. Дминистрхароуп, Шамил иеипш икоу ауаө бзиа
ица, ура умата. Ишца нас!..

А х м а т. Изырееиуада хәбацәа ртызтыпкәа? Икәаары-
хуада хәдгыл?

А п о л о н. Зегь ыкәтцны ицааит сымхәеит. Ақытафы
иаагылашагы ыкоуп, аха урт хаз уаауп...

А х м а т. Цьоукы рыцсы ахьынзатоу анышэ иахалароуп... Даеа цьоукы шытрала аматтура дуқэа ныкэыргалозароуп, ус акэу? Анык шэлыхшазшэоуп шэшеипшу сыцкэынгы уаргы.

А п о л о н. Башаза угэы иалсит, Ахмат, ухатцкы...

Х а з а р а т и Ч а ч а р и ааиуеит.

А х м а т. Қытак хныкэигоит хэа хухэапшуеит, уара? *(Дласны дцоит.)*

Х а з а р а т. Ихъзеи?

А п о л о н. Ихшыџ цеит рыцха... Иахьатэиума Ахмат бзиахэ... Шэаатэакэа.

Хазарати Чачари натэоит.

Икоузеи?

Хазарати Чачари ҕымтуа итэоуп, Аполон иихэарызеишь хэа ицшны.

Иаха сзаанымгылеит. Ахэмарра акыр иадхалоушь?

Х а з а р а т. Указар акэын, Аполон Сабыда-ица.

А п о л о н. Ашыақыгэғара мыжда сымоуп, ахэылбгыге-хачмак ихалоушэа анызба схы ныкэстцап аастэахэын...

Ч а ч а р а. Ушцаз ауп...

А п о л о н. Избан?

Ч а ч а р а. Ушыақыгэғара итцегь ихалон.

А п о л о н *(ғырымдыр кайо)*. Икази?

Ч а ч а р а. Хцэа кказа иааххырхит.

А п о л о н. Уеизгы?

Ч а ч а р а. Хқыта иагу иабзоу цыара акы инавымсит. Еицеоу рдырузаргы ирхэон.

Х а з а р а т. Хажызкэа ааткааны ирымхэеит акэымзар, ирхэоз зеггы хара хакэын изызкыз.

А п о л о н. Ажэлар ишцарыдыркылеи?

Х а з а р а т. Иғызкит ишыччоз. Ахэмарцэа акы аар-хэацыпхыза ркыатеиах ццэо зеггы хара хажьтэаз ахы ицэытццшны ихэхэапшуан.

А п о л о н. Ихақәнагатқәкьоит! «Чарирама» уаха арахь
иаахашьтрым хәа шақантә ишәасхәахъазеи! Хара хәы
иааилак зегъы зәак-зәак хазныжъны ицоит. Идзырқатқаз
деилышәымкаазеи?

Х а з а р а т. Дара иаурзах... Ажәәқәа Шьарбалиа-пқа
Сырма илфит рхәеит. Иқәзыргылазгъы лара лоуп.

А п о л о н (*уажәада имахацызшәа*). Коҳ! Иасон ипқау?!
Хдыррахәа акгъы ықазамзаап, анаңьалбеит!.. (*Джагылан
длеиџеиуа*.) Бзиара утәзам ари адунеи ақны! Абнигъы
лаб иахзиуз ланажъны, атыц лыстеит. Лхы зланықәылго
капеиқәак лоуп схәеит. Дрыцхасшьеит... Уажә даахәны
хцәахыхра ләазылкит!

Х а з а р а т. Зегъы лара лус рылоуп, зегъынцъара ләа-
пылшыуеит.

А п о л о н. Лматтура ахатыр лзымбеит излашәхәо ала.

Х а з а р а т. Ус акәхоит...

Ч а ч а р а. Аклуб тара далымгацт...

А п о л о н (*даара хәацәгъак игъы ийхозшәа, инапы
ишьтахъ икайаны длеиџеиуа*). Лара дгазахазаргъы дрыц-
хасшьоит, диатымуп хәылак. Лаб дтакуп, лан дылцәып-
схәеит.

З а б у ш ь а (*дааины*). Сырма дааихъеит даасцхъарыма?

А п о л о н (*Забушьа лахъ*). Минутқәак рышьтахъ.

З а б у ш ь а дцоит Хазарати Чачари рахъ.

Ишәхәаз саҳаит. Лара слацәажәап...

Чачари Хазарати царц идәықәлоит.

Шәаанфас, шәаанфас! Шәыззаасыцхъаз схаштхъан!.. Ша-
мил дасуан. Иааиуа ахәашазы Арчил Гьаргъ-ипа дима-
ны даауеит. Сас дукгъы дрыщуп. Иаашәарыцарц ртахуп.
Акака ирыдамхаргъы дара рхала иршьыртә еицш еиқыр-
цаатәуп. Насгъы цъара инахартәароуп.

Х а з а р а т. Ифәхәаны ихазрытарым, аха алақәа ил-
баарцартә икахтцап.

Ч а ч а р а (*Хазарат иахь*). Нас уи уара еиҕырцаа. Хааи-латәара сара еиҕыскаап. Аха аколнхара рахә ашьха иҕоуп, ишҕақахҕо?

А п о л о н. Абра измоу азәы иааимышәх ацкыхәа. Нас шьхалбаан...

Хазарати Чачареи «бзиала» хәаны ицоит.

(*Ателефон аашьтыхны дҕацәажәо.*) Арсен уоума?.. Ак уасхәашан... Узҕаб дабакоу? Дзылгеи лара факультетс? Абиблиотекатә. Цьара усурак даҕызар кәрышькәакгы лмоуази. Цьара тыцк сызтарцәуазар хәа сгәы иҕоуп. Илылшап сгәахәуеит...

С ы р м а дааиуеит, даахырхәоит. Аполон уи даагәатаны ицәажәа-шьа аацсахны.

Уажәы еизарак сымоуп... Дааласааит...

С ы р м а. Шьыжьбзиақәа!

А п о л о н (*дфалхайгыланы*). Бзиара ббааит! Бышҕакоу с-баба?

С ы р м а. Хар сымазам.

А п о л о н. Иасон ихабар?

С ы р м а. Итабуп! Шәызысцхязеи Аполон Сабыда-иҕа?

А п о л о н (*иҕыртынчыны*). Сырма, дад! Бзыниақәахьоу арыцхарақәа шака сгәы иалоу басхәахьейт, ибдыруеит. Иасон иакарагы сзыкәгәыгуаз, хатыр зкәыстцоз уаф дсымамызт.

С ы р м а. Ишәхәарц ишәтаху иаацтәаны ишәхәа, Аполон Сабыда-иҕа, сара еилыскаауеит.

А п о л о н (*иааицәымҕханы, аха инмырҕишуа*). Абра ау-сура баналасыргоз зтахымыз рацәан. Баб имшалоума, даеакума иазыбуазеи... Ускан специалист дыкамызт аклуб усура аганахьала. Ашшрақәа рацәахейт. Ақытсовет ахантәафи амазаныкәафи бааианза бус халацәажәон... Сара уи лтагылазаашьа шыкоу ала бца хәа сызлаҳәом схәейт, аха закәанла ииашам рхәейт.

С ы р м а. Нас исзышәызбазеи, сара сыкамзаараз?

А п о л о н. Быказаргы калон, хәарада. Аха уи акгыи азбомызт. Хааилацәажәакәан... Сара, лара слацәажәап, икоу ласхәап, лара ишлыхәтоу дныкәап схәеит.

С ы р м а. Нас икастцарц ишәтахузеи?

А п о л о н. Дамхзааит хәа априказ кастцар, бара бзын еигьым. Арзахал бөыр иаха еигьуп... бхатә гәапхарала бышцо ала.

С ы р м а. Исшәырбар камлари?

А п о л о н. Иарбан?

С ы р м а. Ашшыцхьызкәа.

А п о л о н. Урт әжәалоуп ишхәаз...

С ы р м а. Аполон Сабыда-ица! Арзахал җны схала аусура нсыжьыртә еицш аусура сылымшо збом. Сышә-гәамцхозар, сызлашәгәамцхо аашәырцшы, настгы ауаа ирахаратәы.

А п о л о н. Бмыццаклан, Сырма.

С ы р м а. Шәаргы шәмыццаклан, Аполон Сабыда-ица...

А п о л о н (*мацк илахь еиқәны*). Сыбзеилымкааит хәа сыкоуп, Сырма...

С ы р м а. Мап, Аполон Сабыда-ица. Ибзиатцәкьаны шәеилыскааит.

А п о л о н (*иҗыришәааны*). Бабгы абас акәын...

С ы р м а. Ииуазеи саб?

А п о л о н. Казшьала шәеицшуп.

С ы р м а. Хәарада. Ишьа салтцит.

А п о л о н (*дмыццакзо, ахышә ахь дыңшуа*). Ускан иасхәеит сара... Арзахал җны уца хәа... (*Дласны Сырма илаңи налхигоит.*) Дысзымзырфит. Ашьтахь ихы зыкәиршәаз ббеит.

Сырма илахаз лзымбатәбараханы дгылоуп аха ләынкыланы. Уи аамтазы дааиуеит С а м с о н. Сырма дшаагәеитаз еицш, икьышә

азəы дьнтасызшəа иемиртцысуа даагылоит. Сырма уи даагəатаны,
нас еита Аполон днаихəацшы ацара лəыназылкуеит.

Нас, ибхəозеи атцыхəтəаны?

С ы р м а (*лəаариашаны Аполон иахь*). Сара исхəашаз
схəахьеит. Шəымш аабзиахааит! (*Дцоит.*)

А п о л о н (*иехыршəааны длышьклацшуа*). Лаб ихəта-
цсəта.

С а м с о н. Абна дацəымгуп амацацшь!

А п о л о н. Иара мызкгы, дызлеичхəзи цкəын мыжда?!

С а м с о н. Уара ус хəала. Атаца хəзына дшəоун, аха
дшəызнкəымгеит зхəогы дубап. Абзиа дакəшəан, аха
илзеилымкааит. Дышцаз ауп. Лхы даасуа дгəаразааит...

А п о л о н. Ак уасхəашан... Ус акыр лыдубалахьоума?

С а м с о н. Длацсуам хəа укəоума. Дцаны даахьеит...

А п о л о н. Уаалызкылыцшлеи... Шамил дасуан иахьа.
Убриазоуп узаасыпхьазгы. Ацшьаша ауха х-машьынак
аауеит. Ишеицырцаатəу уара иудыруеит. Аатцлеи, ахьеи,
ашыци. Машьынак-машьынак рызна рхиатəуп.

С а м с о н. Игазоу азə иакəым, уи асас, – дзыхəаша
идыруеит.

А п о л о н. Иара дамышəазеит. Хамтас иртар ртахуп.

С а м с о н (*игəамырцхакəа*). Аиеи, дара ахамтакəа
картцалап, цьоук аахəзкылатəар, усқан сара срыманы
рфьинархап...

А п о л о н. Иууазеи, Самсон... Ари еицшума аускəа
еицурцаахьоу... Уца, уца уааласы! Абнацкацəа рнапы
иантца...

Самсон мыцхəы итахымкəа дцарц ифьинеихоит.

Дəеацьоуки урыцəфашьаны ак рымсхуеит хəа уалам-
гааит, амарцьа!..

С а м с о н дцоит.

(*Ацəцəа аашьтыхны абжы рго.*) Забушьа!

Афбатәи асахъа

Ашьха қыта апанорама. Амфа нымфахытқ икоуп аңсуа кытақәа рәы
 цъара-цъара иупдыло азыхъчаңа. Азганк аңны икнахауп алаба змоу
 акәапеи. Харантәи иааиуа амашына абжы, уажә ишааигәахаз
 уафы идырратә абжы гоит. Ус, уи шаатгылаз хдырратә абжы-
 гара зынза иаакәытцуеит, нас апкафхәа ашә анкыдхалара абжы
 гоит, амашына шцаз зхәо еита абжы аагахуеит. Даацәыртцуеит
 С а и д. Иарма жәфахыр ихшыуп спорттә артмакк. Маңк даатгыла-
 ны аңсабара блала иааимидоит, нас азыхъчаңа днадгыланы, иеи-
 дарақәа нышътаңаны, акәапеи аашътыхны, азы аатганы игәарц-
 ханы ижәуеит. Азә иааира дзыпшуашәа зымфа акраамта дың-
 шуеит. Аха уаф данимба азыхъчаңа ахы днықәтәаны азынакз
 азәы дизыпшушәа дтәоуп, нас аңсабара цшза игәалаканы лаң-
 шыла еимидоит. Ус ак ааигәалашәаны, даагыланы, иартмакк мелк
 аатганы азыхъчаңа азварак аңны «Сырма» хәа анитцоит, из-
 лаифызггы уи аханы инықәйтцоит. Даанаңшы-аапшны, нас иеи-
 дарақәа аашътыхны, имфа нағзо ифәинеихоит. Асцена агъежъра
 иалагоит. Саид иаха-иаха иабду Аҳмат ифны дазааигәахоит. Зықә-
 рахъ инеихъоу цхәыск лъгереицъны амца атәхәара дафуп, зны-
 зынлаггы лхы иалырхәоит ақьамсаргага уи ладеи-фадеи икьо. Ари
 Х а н и а лоуп. Саид уи дгәеитцоит.

С а и д (иeидарақәа наргыло). Нанду!

Х а н и а (Саид дгәатаны, дгәырзганы). Унан! Уанду
 ура узы дкәырбанхааит, с-Маң! (Игәыдибакылоит.)
 Уеибгоу, нан? (Лнапқәа рыла уажәы-уажә дылгәыдыкыло
 дылшышьуеит.)

С а и д. Сеибгоуп нанду...

Х а н и а. Анцәа ицъшьоуп, нан! Анцәа иоуп зегъ зымчу,
 зегъ иахъылаңшу! Илпха, игәаңха ҳамазааит!..

С а и д (алаф аалхшәа). Аиеи, хәарада, уи дҳамазар...

Х а н и а. Алаф алумхзан. Уи илаңш хаа ухымызтггы,
 абас уцаңаза саңхъа узгылазаарызу?.. Дгъылк аназара уқан,
 иуандаз, иуабдаз, нас анцәа иакәзамзи иухылаңшуаз?!

С а и д. Ванза хара ханцэа имч назазом, нанду! Аллах иоуп уа мчы змоу хэа ирыцхъазо.

Х а н и а. Уи иоуми зынза шьарда зымчу. *(Дааицхъхэы-цааны.)* Акъаафыр бызшэа уаакэытцны, ушыкоу насахэеи.

С а и д. Сара хар сымазам ишыббо. Сабду игэабзиара шцакоу?

Х а н и а. Гэабзиарасггы имоу акггы ыкам... Ицэа тынчым. Уаха шаанза дшыгызуа ааиршоит. Хмажэи, нан... Иаанда-исында, иутра иара ишитаху имч азхом, ихъааи-гагэышьоит цхырааф дахьимам.

С а и д. Аколнхара аихабыра ацхыраара шэырымтазои, нанду?

Х а н и а. Ихартагэышьоит зны-зынла... Аха уртггы хара хада ус рымамкэа иаукоу... Кытак анапхгара рнапы иануп.

С а и д. Саб даакэымлазалои?

Х а н и а. Даакэлалоит... дышпакэымло... Аха илурша-гэышьозеи... Зака дрыхъзои... Дшамыхэо ибагэышьозаап, еааны сымнеит, тыцх азынра харш-гэыршык аахъхын, даара хханаркьеит. Хазбахэ иархэазаарын деикэахэы-еикэапса дахзааит, Викториаггы диманы. Шэаала ихэеит Акэака. Ахақымцэа ааигэоуп, хафны цхоуп уа шэыка-заап ихэеит. Аха уабду итахымхеит, еааны сымнеит, мацкгы игэы нирхеит.

С а и д. Избан?

Х а н и а. Шэаала ахъихэаз игэамцхеит.

С а и д. Шэгэы аабзиахар шэеитамаауази, шэцандаз...

Х а н и а. Зынза уахъ шэаала ихэеит, уи ауп дзыргэам-тызггы. *(Иаалыркъаны.)* Ных, схъаакэа зегъ цэырызгеит... *(Дфагылоит.)*

С а и д. Сабду дахъцаз бымхэазеит, нанду.

Х а н и а. Аусхэартақынза снейеит ихэан, ашаха амта-кэа дгыланы дцеит. Иускэа нтцэазом, арахъ дшаапсаз ибазом.

С а и д *(иартмак дынталаны еилаҳаарак аатигоит).*
Ари шьалуп, ибхатцейшь нанду, ишыбнаало збап.

Х а н и а *(лгәы иаахәаны).* Агәхьаа уезаургазеи, уанду думухааит.

С а и д *(лыжәахырқәа инарықәиришәуеит).* Ибгәапхоу?

Х а н и а. Изаманами, нанду дукәыхшоуп. Ари схатцаны саацәыртыр саамтцаа сзымгарыда?..

С а и д. Ахатцафызагы абар, смазеиуп! Сабдугы анабызт быцитцозар акәхап!

Х а н и а. Сипырызго дибозар имоу ахәычы деигзом!

С а и д *(өнуйкәтәи цәаматәак аацәырганы, иааиңыр-тланы).* Арт сабду изы.

Х а н и а. Дуаазеит, уанду уара узы дкәырбанхааит. Азынразы зеипшыкам... *(Иааимхны днахәаңшыны, еилаҳәаны инықәылҕоит. Нас акы аалгәалашәаны.)* Унан, уанду думазамкәа дааумухааит!.. Сееиқәырпшыыхаа сышцагылоу. Амәа хара уанысит, амла уамкуа укоума. Уажытцәкәа, сыцстакыга.

С а и д. Азы бымоу, нанду? Ибзаазгап.

Х а н и а. Уагымааицкәа азаагара ушпәсышьтуеи. Ахьурзы иазхаша симоуп, нас сара сцоит.

С а и д. Сара сшыкоу бара бышпәсышьтуа! Мап, ус икалом нанду! *(Дласны иведрақәа аашытыхны дцоит.)*

Ахцатәи асахьа

Иаабац азыхьчапа амтқан. Даацәырцуеит илаба итцшыа, акыр зыкәрахь неихьоу, зызшыапык зыхьа С а м с о н. Иарма жәахыр ихшып артмак, игьало уи иахьынхалоуп аибашыцәа иныкәыргоз акателок. Азыхьчапа данаадгыла илаба нкыдыргылань, нас иартмак зымәа инықәтцаны измагәк ааишьихуеит. Апхзы иаганы икоу ишыапкәырша накәа-аакәаны азыхьчапа ахы инықәйтцарц иеы-назикуанеипш, илапш инытцашәоит «Сырма» хәа афыра иану.

Игәмпҗакәа днахәапшын, нас даанапшы-аапшны уафы дшимбо агәра анига ишыапкәыршала ианихуеит, нас уи еитаакъаны җа-тыр ақәтқо амра инатаны, кәапеила азы, аатганы иҗытцыхәхәо ижәуеит, иааицәынхаз аҗьефәхәа афыра ахъаныз инакәитҗәоит. Иаа-лырҗкәаны игоит ведрак шкахаз җзырдыруа шытыбжьқәак. Самсон даатрысын, дааицакны иартмак иапрахәаз акателок аамхны кәапеила азы таны уи аҗатәара далагоит, аха шыта дмыццакзакәа. Дласны даацәыртәуеит ф-ведрак зку С а и д. Самсон даахәапшшәа, иаламҗазақәа, илапш неихигоит, иидыруа азә шиакәым агәра анига еита ихы инаркны ишыап аҗнынза лапшыла дааимидоит. Саид азынаказы җымткәа даатгылоит аха нас маҗк днаеихырхәоит.

С а м с о н *(даацәыҗаччашәа)*. Макъана шыжыбуп ар-цыс!.. *(Саид җитүам.)* Уццакуазар акәхап...

С а и д. Мап, ишәтала... *(Еитәх җамҗакы аҗымтра.)*

С а м с о н *(ацәажәара аеалагалара иҗахны)*. Омашәа ишоуроуп...

Саид аҗак җамтқо дышгылац дгылоуп, аха уажәы дахәапшуеит,
«Сырма» хәа афыра ахъаныз ахахәчапа адаҗкәа.

Шәара шәахьгы ас ишоуроу?

Саид җитүам.

Уабанзатәиу... җаара җхашьарам?

С а и д. Акраатҗуама абра шәыҗоуижьҗеи?

С а м с о н. Уажәаҗароуп санааи. Сышнымфәсуаз зык снахәап, сәаасырхышәашәап схәан... *(Дааитәашәаны.)* Ара зеггы ирымфәоуп. Бааггы-җсггы зеггы ыиасуеит. Җнак шәфык... анахь ицоггы, арахь ицоггы...

Саид җымтүа уи иихәо зынза имахауашәа дгылоуп хәыцрак даме-хакны.

(Уи гәатҗаны.) Уабантәааи?

С а и д. Шәара?

С а м с о н *(дыҗырччо)*. Сара? Афнынтәи саауеит...

С а и д *(иажәа ааҗахҗәаны)*. Заагарахәа сааит сарггы.

Самсон (даахәшәа азыхьчаңа иенадҕаны ишьап-кәыриша ишьапы инакәыришаны имагә ишьаиҕарц днала-гоит, аха егы ишьапы ахыхьуа аҕнытә маҷк деихом). Сшьапы сыхәагәышьом...

С а и д (даарыцхашьашәа дытҕаауа). Саҕамзааит... Аф-ронт аҕны аума иахышәыхьыз?

С а м с о н (даалахҕыхханы). Аиеи дад... Абомба аҕәыр-чахак наахан, сшьаргәацә абаа кәаҕәаса иҕәнатҕеит...

Саид атак кайтҕазом.

Ирцәахмыхьчеи дад, ирцәахәхьчеит, абри апсабара пш-за иубо иагәылоу амал зеггы дара иргарц рҕахын... Алах-шақәа!.. (Саид иахь.) Уара занаат умоу?

С а и д. Исымоуп.

С а м с о н. Амацтура бзиаггы умазар акәхап?

С а и д. Матцтура баапс ыказам рхәоит...

С а м с о н. Уа уиашоуп... Уеизггы узәузеи?

С а и д. Асахьатыхратә-цараиурта салгахьеит.

С а м с о н (даалахҕыхханы). Аа!.. Ант амацтуарқәа уреи-уаз цыысшан...

С а и д. Урт арбақәан?

С а м с о н. Зны-зынла игәарлалоит икылпш-кылзыр-џуа. Абна иацәымгуп... Усахьатыхџуп нас? Даара ихырха-гоу занаатуп.

С а и д. Аус абажәуеи шәара?

С а м с о н. Абна сахылапшуеит.

С а и д. Атцлажәла лыпшаахқәа ыказар акәхап ара?..

С а м с о н. Иҕамкәа, ишцаҕам! Шака уҕаху!.. Анцәа ицышьоуп.

С а и д. Апсны абна ацкара злаҕамло ала ацкара тры-жыт рхәоит.

С а м с о н. Аиеи, агазетггы ианын. Аха асанитартә пҕа-ра ауеит: ичмазаџхаз, икаҳаз ухәа. Амала, нас, џак ахь-

кахауа қәыпшкгъы инацрамсыр ауам. Инужьыргъы баша ибаауеит, нас еитамгылахуеи.

С а и д. Уи ашәышықәсақәа атахуп.

С а м с о н. Хоҳ! Шәышықәса хара ҳацсы тоума! Ауафы дахьынзақоу иифаз, иижәыз, ирхаз ауп, уаха акрықоу цыушьома?!

С а и д. Тахмадак данцсуаз ихәанеипш, «сара саныкам саштафы ахахә леиааит». Ус акәу?

Ханиа лыбжы аафуеит: «Уа, Саид!»

Снеиуеит, нанду, снеиуеит!

С а м с о н (*даамхагдыргъашәа иеыкацаны*). Коҳ, умоу-рахә мызааит, уара ачкәын! Шамил ица уоума уара?! Ар-ра иқаз уакәзами?

С а и д. Аиеи, арра сыкан.

С а м с о н. Дабазбахьоу схәоитеи... Иа анцәа ицышьоуп! Анцәа ихамтоуп уеибганы уахьааз! Даара сгәы иахәеит!

С а и д. Иґабуп!

С а м с о н. Аиатымцәа рхьыкәкәа иқан ахәашақәа, мацк рыцсы аатоутцап уахьынзақоу.

С а и д (*игәамґхакәа*). Избан изиатыму?

Харантә иаафуа иалагоит амотоцикл абжы.

С а м с о н. Змахәәа гәгәоу ауафы дахьыкам нас... Уаб лассы-ласс даауам, иматтура даунамыжьуазаап... Уан уеизгъы арахь даазом... Дара ажәит – ибатәуп.

Амотоцикл абжы зынза иааигәахан, уажә абжы агара зынза иаа-кәытцуеит. Саид уахь днацшуеит. Даацәыртцуеит Р а м и з. Саид уи даниба Самсонгъы дихаштны днаипылоит. Самсон дласны дцарц иґфынеихоит.

С а и д (*Рамиз днеицыланы*). Мшыбзиа Рамиз!

Р а м и з. Уахьцо уаалеит, Саид!.. (*Игәыдибакылоит.*)

С а м с о н (*даахьаҳәны урт дрыхәаңшуа*). Шәеицәным-хааит... (*Дласны имфахь иґынаханы.*) Пу, абна шәацәым-гуп... (*Дцоит.*)

Р а м и з. Сгәы иахәеит уаара, Саид!

С а и д. Итабуп, Рамиз!

Р а м и з. Иузҳаит!

С а и д. Уаргы ухатәхеит. *(Еибарччоит.)* Уара умца-заци, арра?

Р а м и з. Мап, аинститут сшалгалак сцашт. Уажә апрактика сахысуеит ара, ҳколнхарақны.

С а и д. О, уи бзиоуп! Уаала афныка уеилахазамзар.

Р а м и з. Аилахара ҳамоуп аиашаз. Аха шәара шәахь акәын сахьаауаз. Ашъыжъ уабду адәқьан афы телевизорк ааихәеит. Саид иахьа-уатцәы даауеит, апсуа телехәацшра кәлеижътеи имбазацт, исырбароуп ихәеит. Изызгап сҳәан, смотоцикл инақәтцаны сәаасхеит. *(Днаңшыны.)* Абар, иаап-тцәаны ахалара дафуп иаргы.

С а и д. Сырма исзылфышт апсышәала адырратарақәа калараны ишыказ, аха... уаҳа лымфит.

Р а м и з. Издыруеит, исалҳәон.

С а и д. Иарбану иуалҳәоз!..

Р а м и з. Афра дшақәытцыз... *(Ак ихәарц итаҳны, аха иеаанкыло.)* Уамашәа дзыпшыын уаара... *(Еитә ифы еихашизшәа даатгылоит.)* Апсуа университетгы аадыртит уахьынзакамыз.

С а и д *(акы ицәа иалашәаны).* Издыруеит. Агазет ианын, сапхьеит. Рамиз! Иакәымыз акыр даниама Сырма?

Р а м и з *(аҳәара ицәыуадафны.)* Ишцауасхәари... Рееишәа змам акгы.

С а и д *(игәы тынчымкәа).* Уеизгы?

Аҳмат *(даацәырңы, Саид даагәатаны).* Саид, дад! Рымшра ааугааит, уеибганы уаҳзаазышьтыз!

Саид Аҳмат днеицылоит. Игәыдибакылоит.

Ааи, дад! Сажәымта шкәакәазаарын! Уеибгроу, дад?

С а и д. Сшубо сыкоуп, даду! Исыбаргәузеи!..

А х м а т. Хаи, дад дукәыхшахааит! Ухатцахеит! Ужәџа-хырқәагьы цацаза! Ураазеит!.. Урматәа абакоу? Иабакоу учынқәа?

С а и д (*дыхәмаруа*). Уара уакәзамзи, даду, апсуа ачын инаалазом зхәалоз.

А х м а т. Уи ззысхәалоз аамта хазын. Уажә даеа аам-тами, сбаба! (*Рамиз иахь*.) Ех, дад Рамиз! Ахатца дыкәзар абыржәы акәымзи кьарахәк аатцааны ахысра анатахыз!

Р а м и з (*дҟышәырччо*). Акомҟар халоуп, даду Ахмат!

Зегьы еибарччоит.

А х м а т. Хабацәа рхаан, ахатца изы хынтә ихысуан. Зны, даниз амш азы, афынтә – ныкәароума, еибашьроума рацхьаза акәны дцаны даныхынхә. Ахынтә ихысуан атаацәара даналала. Актәи сылсыршахьеит. Аџбатәигьы афны хашнеилак... Ахпатәи ахысра сахьзап угәахәуо, Рамиз?

Р а м и з. Шәахьзоит, даду Ахмат! Хымцада шәахьзоит!

А х м а т. Уаха адунеи сықәнатцы акы сахәом, убриак збар, абра сабацәа раштаҟы.

С а и д (*иабду ицәажәара ахыго*). Угәабзиара шцакоу, даду?

А х м а т. Уара уаара сықәра жәашықәса сзацнатцоит. (*Рамиз ихы наиқәкны*.) Абас арцарцәа ахьыкоу, ауафы азин имоума акәра аеатара! Саид иахаргьы стахуп, иа-ха шака сшәыргәыргъаз. (*Саид иахь*.) Хҟар хәмаррак хдырбеит аклуб акны. Хаихабыра ирархәеит, аха ишпа-рархәеи! Иандәылтцгьы иаманы ишпацеи ртдыхәа рышь-тареыланы, сқәакәра ргааит!

Даацәыртцуеит еилахәарақәак згәытцакны изку С ы р м а. Ахмат уи макъана дгәеитазом. Саид ииура изымдыруа дкәазы-мазо дыл-зыпшуеит.

Р а м и з (*уи гәатаны*). Хазгылоузеи, мшәан, даду Ахмат?!

А х м а т. Аиеитцәкья! *(Аведрақәа аагәатаны.)* Ааиха уахымзакәа заагара удәықәылтцеит уанду... *(Сырма даа-гәеитцит.)* Қох, ари бара боума, даду дбыкәыхшоуп!

С ы р м а. Бзиара жәбааит! Шьыжыбзиақәа!

Р а м и з. Хдәықәтца, даду Ахмат! Саид иведрақәа имыр-тәыцт. Днеиаанза ателевизоргы хархиароуп!

А х м а т. Аиашатцәкья! Баргы бицнеи, дад Сырма. Саид хааикәныхәап!..

Ахмати Рамизи цоит. Сырмеи Саидеи еиґацшуа игылоуп.

С а и д. Шьыжыбзиа Сырма!

С ы р м а. Уахыцо уаалеит, аибашьфы! Сгәы иахәоит.

С а и д. Саргы сгәы иахәоит, абас иаалыркяны бша-шаза сацхьа бахьаагылаз. *(Иеааизганы.)* Хазгылоузеи мшәан, хартәа.

С ы р м а. Мап. Афныка сцароуп. Макьана уцома?

С а и д. Иабыкәу сахьыбышьтуа? Зынза салганы сааит!

С ы р м а. Уи здыруеит. Афныка уанбацои хәа сцаауеит, ақалақь ахь.

С а и д. Макьана сыкоуп, сцаргы сеитаауеит.

С ы р м а. Нас хаибабап. *(Ацара иаңшьго.)* Сағамыз.

С а и д. Сырма! Былахь еикәны избоит, избан? Бара иа-накәзаалак ибнаалазомызт алахьеикәра. Сысалам шәкә-қәа ртакқатцара бакәытцит, избан Сырма?

Сырма лхы лықәжыны дгылоуп.

Гха сымоума? Ихәа бгәы цәыскъазар? Сгәы исанахәоит иакәым акы бшаниаз. Еиғгуп бара бґеынтәи исахар.

С ы р м а *(леааизганы.)* Саид! Истахын уара узы сы-қазарц, анасыц устарц, аха исылымшеит, схы сзымыхь-чит... *(ацәажәара лцәыуадафны)* сатоумтқан.

С а и д. Ибыхъзеи, Сырма?

С ы р м а. Сымтцадырсит.

С а и д *(ицхәара иғамшәо.)* Нас шәеицыкоума?

С ы р м а. Уи акразбома?

С а и д. Уеизгъы?

С ы р м а. Саанымгылеит. Иара дтакуп.

С а и д. Иззы? Бара бзы?

С ы р м а. Ихымџацгашъа азы. Азәгъы дџамлеит сааи-гәара. Сгәы аазыргәгәашаз, иаасыцхраашаз. Иззаасыр-трыдаз сгәәкра, зыгәра згарыдаз? Уара азәк уакәын усқан сзаәажәоз гәаныла. Сгәы итыхоз азтаарақәа устон, уара ухъзала ртак каттозгъы сара сакәын. Абас сеызыжъжьон, сгәы сыргәгәон. Исцәызит ауаа рыгәрагара, аихаразак саб дантарк инаркны.

С а и д. Баб? Избан дызтаркыз?

С ы р м а. Аколнхарафъы кассирс аус иуан. Ёнак абанк афьнтәи ацара рацәаны иааигеит. Амш ахәларахъ инеи-хъан, изиттозгъы ауаа ыџамызт. Асеиф интатцаны афныџа дцеит. Адырџаены аколнхацәа руалафахәы рыто иџа-нааиха, иааигаз ацара аанызкъ инареиханы иазымхеит. Уаанзагъы игхяхъазаарын, аха итцәахуан. Амилиция рфъы днеин исыхъыз абас ауп хәа реихәеит. Уа дагъаа-ныркылеит.

С а и д. Нас, аусзбара камлазаци?

С ы р м а. Хымз рацхъа иџан. Ицхраашаз хәа уаџ дџам-леит. Иаргъы ахырқьиара илымшагәышьеит. Аколнхацәа ракәын, хаапсарахә уфеит хәа иџагылеит. Атцыхәтәаны ажәа анирта, исықәыртцо аастагъы ихъаазго ахъз исхы-лаз ауп ихәеит. Сзымаазаргъы сеилышәкаа, скытауаа пхзашала ишәырхаз шыстәысымтәыз агәра жәга ихәеит, дгъатцәыгъатцәуа. Иухәо ацәа уцәоуп хәагъы наишьтархәеит. Уи акәын дрыманы ицеит, аашықәса найқәтцаны.

С а и д. Иара ихаратцәџамзар, мышкызны дмаацшыр калазом, ахара зхаратцәџоу.

С ы р м а (лгәы каҳаны). Ианба?

С а и д. Ачҳара атахуп, Сырма. Ацстазаара қәпароуп. Хара хгәы ззыхәо зегъы ханатом уи, аха бзиа дабоит

алпхагы инатойт аиаша иазыкәпә, абзиа иашьтоу, иагъа
рыцхара даниаргы зхы лазмыркәуа ауафы. Аказшьа
цъбароуп уи, ус шакәу дырны уи дазыхиазароуп ауафы.
Иага ауаа баапсқәа адунеи ианызаргы, еихауп ауаа
бзиақәа. Абри агәра га. Иатахым агәкаҳара, уи ауафы дта-
намырхозар даргәацом. Ибдыруама поетк ишихәаз:

Жәантә ысылашәттар шәкамақәа,
Шәжәантә цасқәа сыччалоит!

Абасоуп ишатаху апстазаара! (*Аилаҳәаразы.*) Арт закәызеи?

С ы р м а. Ахәыцқәа рсахьақәа.

С а и д. Исырбеишь.

Сырма иаапыртланы ирбара далагоит.

(*Урт интерес икны дрыхәаңшуеит.*) Изтыхымтада?

С ы р м а. Уара утафцәа, урт ртафцәа!

С а и д (*акакала дрыхәаңшуа*). Ари ссируп! Итызхда?

С ы р м а. Ахра. Дугәалашәоу?

С а и д (*дигәаларшәаны*). Ани, акан зәоу ахы қапшьу?

С ы р м а. Аиеи, еснагь иуцу.

С а и д. Дышпасгәаламшәо! Етиудкатцара сахьцалак
дсыцын. Ашәыгақәа реиларфынтра бзиа ибон. Нас инапы
шыкьашьу дазымхәыцзакәа ицынтца ицссон! Еснагь
ашәыга иәатата дыкан, дырччаган омашәа!

С ы р м а. Иара уажәыгы ашәыга импытататоуп дыз-
бацыпхьаза. Саид данбаауа хәа дсазтцааит жәаха җенак.
Асахьатыхратә школ аатуеит хәа хиргәыцын, ихәеит.

С а и д (*игәы иаахәаны*). Дабакоу иара?

С ы р м а. Апсшьара рымоуп зегьы. Ранацәа ирыцхраа-
уеит. Амшын ахь ицаз, апионерлагер ахь ирышьтызгы
ыкоуп.

С а и д (*даҗаак аарылганы даахәаңшуа*). Ари зтәыда?

С ы р м а. Уи, иара «итцафы» иоуп. Хәба рҗы дтәоуп.
Омашәа дхәычы бзиоуп.

С а и д. Закәытә хәыцшыа ссирузеи имоу! Ари бафхатәроуп! Иахьзитцазеи? (*Даңхьоит.*) «Амра сан лыкәа итоуп».

Афыцагыи еибарччоит.

(*Даеакы дахәаңшуа афыра иану даңхьоит.*) «Адамра аазыртуа археолог». О, бихәаңши? Дабейбахьоу археолог? Иабабахьоу адамра?

С ы р м а. Уара уцейжътеи атоурыхтә бака бзиазақәа аадыртит хқытафәи. Адамра ааиртит Акәатәи археологк. Адольмен. Иара излаихәоз ала, уи хера ааианза афбатәи азқышықәса азы идыргылеит. Адольменқәа адунеи афәи ирацәоуп, аха ари афыза архитектура бзиа змоу цьаргыи макъана уафәи иааимырпшыцт ихәеит. Индия ак рыцшаазаап, мацк, иара иеипшу, аха уи ари акнынза изыкамзаап! Баа дукгыи аартра иаңшыргеит Цьаңшьных ахәафәи, VI ашәышықәса иатәуп рхәеит. Ацсуаа хыхьчартас ирымазаарын. (*Даеа сахьак аалганы ирбо.*) Уахәаңши ари шака ирччагоу. «Ақьачақыцәа» ахьзитцеит.

С а и д (*игдарҥханы дьччоит уи дахәаңшуа*). Сырма! Бара еилыбкаауоу закәытә бафхатәроу арт ахәыцқәа ирылоу?!... Еилыбкаауоу? Брыхәаңш рсахьакәа рфәи шака ацсабара цқьаны ирбо! Нас ари иаанаго бдыруама бара?!

С ы р м а. Саид ицъабаа мызит. Атцла еитеихаз амахә катақәа ахылтцуа иалагеит. Абри ауп иаанаго.

С а и д. Сара ус мацзак дсырбеит, агьама дсыркырц са- лагеит ауп. Нас, икоузеи Сырма, адунеи афәи абас абафхатәра ссир змоу, абарт ахәыцқәа раазара ааста еихау разкыс?! Бара базхәыци! Ибдыруеи, абарт рахьынтә азәи идамхаргыи хқыта, х-Ацсны ссир иаха изырызгаша, хкультура, хказара даеа еацарак иацызтцаша сахьатыхфәи дуззак дрылтцыргыи. Бара агәра бымгазои, ус каларц шалшо, Сырма?

С ы р м а. Иахьатәи ҳаамтазгыи ауаа ицъаршьо, зеипш адунеи афәи икам адамра усқан аргылара рылшазар! Абас

абаа ду рчапазар! Адунеиаҕы зегъ реиҕа ихароу абыз-
шәәкәа иреиуазар хбызшәа ссир! Уи хьчаны иахьанза
иааргазар хабацәа. Нас агәра мҕашьас иҕоузеи урт ирышь-
танеиуа ахәыгчкәа абаҕхатәра ссир рылазарц шалшо!..

С а и д. Дара ахәыгчкәа рабацәа, ранацәа шпазнеиуеи
рхәыгчкәа зәу?

С ы р м а. Омашәа ргәы иахәеи таклубаҕы ацәыргакәтца
кацаны зегъы анаахапхьа.

С а и д. Ацәыргакәтцаҕы кашәтцахьеит!.. Уи шыахәуп!
Нас изкыдыбхзеи? Уа иҕандаз, изымбац ирымбарызи!

С ы р м а. Исыхьчарц стахуп. Ғыц иаарго дзакәу сыз-
дыруам макъана. Аусура самхуп.

С а и д. Избан?

С ы р м а. Иаха хәмаррак хаман. Аихабыра иргәамц-
хазар акәхап...

С а и д. Абар, Сырма, ақәпара ахьатаху! Баб биацәажәа-
хьоума дтакуижьтеи?

С ы р м а. Сиацәажәахьеит. Асеиф ацапха еилкаам
азәы имоуп, уаха ацарақәа рызшьа ыкамызт ихәеит.

С а и д. Саҕамзааит, Сырма... Бара ус шакәу агәра бҕома?

С ы р м а. Сара саб ибзиазаны дыздыруеит. Насгъы иб-
лақәа ирхызбаалоит, акгъы шихарам.

С а и д. Дышпабзыҕаз Аполон Сабыда-ица иахьанза?

С ы р м а. Бзиарамзар баацсык сзиуны, ма исзиҳәаны
сгәалашәом. Аха иахьа, ак рхызбаалеит иблақәа.

С а и д. Сырма! Иарбан усзаалак, егәа аилыргара уа-
даҕзаргъы, мышкызны еилыкка имаатыр калазом. Аха
уи азы ақәпара атахуп.

С ы р м а. Исылшом Саид...

С а и д. Ибылшароуп. Бара бзатцәым. Ахы, бхы ҕышь-
тыхи! Абас! Абас быказароуп. Ауаа гәҕәкәа роуп ацста-
заара бзиа иабо, изыцхыраауагъы.

С ы р м а. Итабуп, Саид... Итабуп!..

Дгәыдикилоит.

АФБАТЭИ АҚЭГЫЛАРА

Ацшыбатэи асахъа

Аколнхара ахантэафы икабинет акны. Аполон Сабыда-ица
астол дадтэаланы ачаижэра дафуп.

Забушьа (даафналаны). Аполон Сабыда-ица, цьюук
шэтарц ртахуп.

Аполон (ахэырнхэа днафыхэо). Схэы рыманы исзаа-
зар акэхап!.. Изусткэада?

Забушьа. Даур – акомфареидгыла амазаныкэгаф,
Рамиз – апрактикант, Сырма, нас даеа арпыскгы дрыцуп.

Аполон (иааицэымыгханы, ачаижэра даакэыйны). Иах-
тахузеи зырхэа?

Забушьа. Хнеир хтахуп рхэеит, уаха акгы сарым-
хэеит.

Аполон (дфагыланы, иаңхэа икэгылоу лырбо). Арт наф
инапхэакишь.

Забушьа днеины ичаижэыгакэа аакэганы ашкаф инталыргылоит.

Арпыс дызустада ирыцу?

Забушьа. Дсыздыруам. Иахэадагы дсымбацт.

Аполон (дхэицуа, длеифеиуа). Иаашьты. (Истол дна-
хатэоит даара усурала еилахоу иңира иманы.)

Забушьа дцоит. Иааиуеит Рамизи, Даури, Сырмеи, Саиди.

«Шыжьбзиақэа!» – рхэоит зеггы еицфакны.

(Истол даахыңны днарғыланы.) Бзиара збаша, бзиала шэаа-
беит! (Азэазэала днарғыланы рнапкэа рымхуа, акэардэқэа
дырбо.) Шэаатэақэа! (Айыхэтэаны Саид даагэатаны.) Кох!
Уара Шамил ица уакэзами?

Саид ус шакэу дақэшахатны ихы аайкэоит.

Уахыцо уаалеит, дад! Анцәа ицъшьоуп, уеибга узфыда абас уахьяабо! Уцсынтцры духааит!.. (Итѣицәфы днатәаны, зегъы днарылаңшыны, игәы алаканы.) Иацуха шәыхә-марракны сзыкамлеит, сгәы иалоуп... Сгәы бзиамызт. Ашьякәыгәгәара мыжда сымоуп. Аха даара ибзианы аз-бахә саҳаит. Сгәы иаахәеит!

Р а м и з. Хәарада, уаф агәра игаратәы икоуп уи шәгәы ишахәаз...

Д а у р. Аполон Сабыда-ица! Зтаарақәак ҳамоуп шәара шәфы, убри ауп ҳзааизгъы.

А п о л о н. Сышәзызырәуеит.

Д а у р. Сырма ламхразы априказ кәшәтцеит. Ишцеил-каатәу абри?

А п о л о н. Абри азоума иас, абас шәеикәибатца зегъы шәзааиз?!.. Аусура анатаху ас шәеизибәгалондаз, ҳазлакоу ааста ҳаигъзаауан. Рамиз, уара ахпатәи абригадахә ацара удтцан.

Р а м и з. Исыдтцан. Аха уажәазы арахь ааира иаҳа иахәтаны исыпхәзеит. Уахьгъы сәахьысыгзоит.

А п о л о н. О, макъанатә ахамакәачра уалагазар!.. Аппрактика ушахысыз ала шәкәыбгъыцкгъы утаххоит...

Р а м и з. Хәарада истахуп, иагъсышәтоит, Аполон Сабыда-ица! Избан акәзар икастцарц иаасыхәтаз ак агмыжьуа сааиуеит.

Д а у р. Избан абас априказ зыкашәтцаз?

А п о л о н. Априказ иануп Сырма лусура акынтәи лхы дыззакәйттәу. Цқъа ишәзеилымкаазар, ишәзеитасхәап. Цыпх иказ сынтәа икам, сынтәа икоу, еааны икалом. Аамта цхьака ацара иафуп. Анкьа ҳколнхара анеиҫыркаауаз, чышәрак ззымдыруазгъы хантәәфра руан. Аха уажәы, ахантәәфы хымпада адиплом имазароуп! Абас ауп ишыкоу аклубгъы. Аклуб акультура иахәыштаароуп! Убри акнытә аспециалист дахтахуп. Сырма ашкол ада акгъы далымгацт...

С ы р м а. Аполон Сабыда-ипа! Зтаарак сымоуп. Зныкыр гәыбған сышәтаһазма, сусушья аееимра иахыръканы?

А п о л о н. Бзыниакәаз рзы брыцхасшьон.

С ы р м а. Сара срыцхашьатәны схы збазом. Иаххәап, ишышәхәаз акәзарггы, нас «сызрыцхашәымшьазеи» уажәы, усурада сықәшәырхарц анышәызба, мзызс иаиузеи.

А п о л о н (*ицхәо иҫамшәо, ихы ахьигара изымдыруа, аха еитә иеааргәгәаны*). Егьырт зеггы харкәатцып, шакараан ауаа быжәлахьоузеи акино захзаабымгозеи хәа? Убриггы бхаштма?

С ы р м а. Исхамыштзеит. Шәарггы ишәгәалашәозар акәхап шакарааны сышәзааихьоу ажәлар акино иахәоит, ирзаагатәуп хәа.

А п о л о н. Абар, ассир! Нас бара бусггы сара икастцарызма, схы амца аркызар арцәаха ансымам?!

С ы р м а. Шәара еснагъ уи шәапырхаган. Ақалақь ахь ателшәасуан, акинофикация акәша аихабы иахь. Араиком ағггы шәасхьан акино аагара иакәырхырц. Ақытауаа русура иапырхагоуп, хаплан анагзара иапырхагоуп хәа шәашшуан.

А п о л о н. Ауаа акино рымбааит сымхәеит сара. Иаха хәнеилахоу иакәыршәаны аагара бтахын бара. Акино збарц зтаху, ицаны ақалақь акны ирбааит, реафрақәа анаатаргалалак. Анцәа ицъшьаны амәа ыкоуп, автобусқәа бжәоуп. Нас, шәара шәгәы ишпааназ! Акино азы хапланқәа ххарбгаларызма?! Ххы иадахтяз, ахәынтқарра ихадыртяз аплан анахзынамыгза, ирасхәозеи ускан? Суаажәлар акино иахәапшуан, ахарымамызт хәа сызрахәарызу? Рацхьаза иргылатәуп хаплан анагзара, хекономикатә база аизырхара. Нас ауп акиноқәа, атеатрқәа ианрышьталатәу. Икоу шәымбазои уара адунеиағь! Агазет

шөамыпхьазои, ателевизор шөахөампцшзои? Америкаа ухәа, ҳағацәа зегъы ҳақәхроуп зегъ зышьтоу. Шөара акино ауп хьаас ишөымоу!

Да ур. Адемагогиа ара иаґахым, Аполон Сабыда-ица.

А п о л о н (*ишхәаз изеилымкаакәа*). Ишцоухәеи?

Да ур. Демагогиала ҳаблақәа хьжәфарц шөаламган схәеит. Адунеиафьы икоу атагылазаашьа шөара хшәеи-цәамкәа ҳаргыы иаадыруеит.

С ы р м а. Даґеа зтцаарак сьмоуп. Избан самхразы иац-тәи амш залышөхыз?

А п о л о н (*иґеизнымкыло*). Самхра, самхра... Бшақөытц-ра нақ... Матцура дук бамысхызшөоуп бышцәажөо...

С ы р м а. Сара сзыхәан уи иагьмацмызт. Аха ара аиха-разак аус злоу икалаз афакт ахатоуп.

А п о л о н. Уи уиакара хьаас ибымкын. Иаҳа еиғьу да-ґеак бзысыпшаауеит. Уажә баша аамта сцөышөымган, шөара шөыда ус сьмамкәа ськам... Ххы амца аркызар ар-цәаха ҳамам. Шөара?! Шакафы атцәакьасцәа ааиуа жөды-руоу ґенак ала ара!...

Р а м и з. Шөымфашьан Аполон Сабыда-ица. Ғара хтцәакьасыфцәазам.

А п о л о н (*ишхәаз иґеимыз еилкааны*). Саґамзааит. Чан-чаны санышөк...

Да ур (*иааигғапханы*). Азтцаара аґак шықашөтцарыз-гьы шөахахарштит...

А п о л о н. Иарбан зтцаароу?

Да ур. Сырма ишөылтаз азтцаара. Избан, лымкаала иацтәи амш залышөхыз уи ламхразы?

А п о л о н. Шөара шөзыхәан уи зегъ акакөзами?

Да ур. Мап, зегъ акакөзам. Апарторганизация амаза-ныкәгаф дзалашөмырхөзеи шөеилазбара?

А п о л о н. Далахөымызт, дыкамызт азы.

Да ур. Дзыкамзеи?

Аполон (*деицрашәаны, иеааргәгәаны, даагыланы*).
Икоу шәасхәап!.. Апарторганизация амазаныкәгаф да-
хыкәз, дыззыкәз уи иара иусуп. Закәызеи уара, апартия-
ггы шәашыклапшуа шәалагама?! Иафшәцацәоит арцар-
цәа, иафшәоит.

Да ур. Мап, апартия хашыклапшзом хара. Уи хәкә-
гәыгуеит, агәра аагарцггы хтахуп. Дзыкәмзеи Дикран
Алиас-ица ускан?

Аполон. Абна итыцафы дыкәзар акәхап, шәнеины
шәиазтцаа... (*Ацара иеазкуа.*) Сарггы араиком ах сымцар
кәлом, сыццакуеит.

Ра м и з. Шәаамыццакын Аполон Сабыда-ица. Излаз-
бо, харггы уахь цатәыс ихәкәшәар кәлап. Хәиццоит.

Аполон даагъежны ишыапкәа даанырымкылашәа днатәоит.

Иаха еигъуп хәа сгәы иаанагоит, апарторганизация ама-
заныкәгафггы дынрыдкыланы зегь абра иаашәыпхьар.

Аполон (*мчыла даапышәырччаны*). Абри аус хәыч,
абриакара ацтәы алшәымхын, цкәын кәдыцкәа...

Да ур. Шәара шәзы ихәычуп, аха хара уи аилыргара
зтаху ус дук иахәтәкны хәхәапшуеит.

Аполон. Зегь уск-уск рымоуп. Раамта зхарзрызеи?..
Иатахым арцарцәа.

Ра м и з. Мап, Аполон Сабыда-ица! Иаашәыпхьароуп,
даеа цәажәаракггы хәмоуп.

Аполон (*иааицәымгханы*). Уи закәыхзеи? Ишәхәа нас.

Ра м и з. Ҫынтә изаххәарызеи, зегь ааир хәлацәажәап.

Аполон (*уаха ишәмуаз еилкааны*). Забушья!

Дааиуеит Забушья.

Иаапхьа, Хазарати, Чачари, Дикрани. Еилахазар акәхап,
аха уамак шәынхом хәа рахәа.

Забушья. Уажәйтцәкәа Аполон Сабыда-ица. (*Дцоит.*)

У ч а н а (*ашә аартра ихы иархәаны қъаадқәак кны дааф-
налоит*). Снеир калома?

Аполон иаaira дақәшақатны ихы аайкьоит.

(*Аполон иахь иҕынахо.*) Шьыжьбзиақәа!

Аполон ида зегьы неихатцгылан атак иртоит.

Аполон Сабыда-ица! Аихшьаалақәа зегь еикәхаршәеит.
Шәнапы атахуп.

А п о л о н (*ақъаадқәа имхуа*). Аҳасабеилыргафы иатцаи-
фхьоума?

У ч а н а. Иатцаифхьеит. Шәара шәнапатцафрада зегь
кәцоуп.

А п о л о н. Ианбарзаауго?

У ч а н а. Иахьа изгоит иатаху ақъаадқәа зегьы еикәыр-
шәаны. Уатцәы ма уатцәашьтахь ишпаҳарымтари хәа
стәгыгеит. Аколнхацәа хьаас ирымоуп...

А п о л о н. Хьаас ирымамкәа, пхзашала идырҳаз ауми!
Ианаамтоу ирытатәуп. Гәыбганс ирымоузеи ашәарақәа
ирыкәшәахьеит...

Арпарцәа неиҕапшы-ааиҕапшуеит.

(*Ақъаадқәа днарыхәаңш-аарыхәаңшны инапы рыҕаифхьеит,
нас Учана инаиркуа.*) Цьара азә дышьтых амарцәа.

У ч а н а. Хқыта милиционергы дсыццоит. (*Ақъаадқәа
иманы дцарц иҕынахо, арҕарцәа даареихырхәаны.*) Сата-
мзааит!.. Абзиараз!

Аполон ида зегь мацк инеихатцгыланы атаккәа кәртоит.

(*Дцоит.*)

Иааиуеит Х а з а р а т и, Ч а ч а р и, Д и к р а н и.

Зегь нархатцгылоит.

А п о л о н. Шәусқәа шәрыххаркьеит, аха хәташәым-
тан. Рацәак шәынхархом. (*Арҕарцәа ихы нарықәкны.*) Ус
ауми, арцарцәа?

Азәгы атак каитцом.

Дикран иацы уҳақәымшәеит, Ҳазарати, Чачари сареи еилатәара хәчык қаман.

Д и к р а н. Шьыжъза сааины сцагәышьеит. Сахәшьаца хәаша иацы анышә дартон, мцашәа сымамызт.

А п о л о н. Ҳазарати Чачари акыр уархәахьоу сыздыр-уам. Иацаахыс усымбацт.

Д и к р а н. Мап, акгы смаҳацт. Изақәызеи?

А п о л о н. Акадрқәа рызтцара шықәгылоу иудыруа ауп. Ас хапшьгаратә системала аус анбанзааулари, досу иахыхәтоу, дызматәоу атып акны дықазароуп... Ус ауп аихабыра ишхархәогы. Сырма еицаадыруа лоуп. Бзиара лыггәышьам. Лаб псыерак ихъзарггы лара ил-харагәышьеи, схәан аклуб акны аусура даласыргеит, из-хысхәаауа, ажәа шәзасыршьрызеи. Ҳазарати, Чачари сареи ҳаилацәажәан, иаҳа дахъанаалаша цъара усурак ахь диаагарц ҳазбеит... Абарт арпарцәа лара дрыманы абра иааит. Мацк ргәы иалсит, ҳарзеилымкааит.

Д и к р а н (*иаҳаз игәамцхакәа*). Гәакрас иқалазеи, иаа-лыркъаныиацы ишәмызбарамуа? Сара ибзиазаны издыр-уеит Сырма лусушьа. Цъарамзар, епныхәак лықәнаганы дызбом. Аусура дналагеижътеи лахәыхрахеит аклуб акны. Аһнутцка ишақәнагахара еиғылкааит, ағар атаауа иалагеит, аныхәа бзиақәа мҭапыргоит, ахәыцқәа рты-хымтақәа рцәырғақәтцәкәа еиғылкааит. Клуб ссирк ҳа-мам аха, икоу ахәчы уафы игәы ахыланы днеиратәы еиғылырцааит. Лареи лфызцәеи еиғыркааз иацухатәи ахәмарра, ауаа ргәы итымтцәо иргәапхеит. Ахәмаррағы сзыкамлеит, аха арепетициақәа збахъан, сара сыхәтаахь ала даара ҳатыр ақәстцоит, ирыцхраатәынггы исыцхьа-зоит. Нас избан, ас иаармарианы ари азтцара шәзазнеиз?

Ҳ а з а р а т. Аполон Сабыда-ица! Сатамзааит, аха сара Сырма дамхзааит сымхәазеит. Ахәмаррағы икази хәа уантцаа иказ схәеит.

А п о л о н. Ахәмарра аума аус злоу? Царала дахьақә-
нагам ауп хара хазлацәажәо. Ус акәзами, Чачара?

Ч а ч а р а (*ишхәара иғамшәо*). Аиеи нас... Ихәгу харгьы
иаабоит... Ауаа рҕацхьа иартны зегьы рымхәандаз
ххәеит, аха, ламхра хәа... Сыздыруам...

Р а м и з (*дәагыланы*). Зегь еилкаауп! Дикран Мамсыр-
ица! Сара агәра ганы сықан, шәара абас иашарыла абри
азтәара шәшазнеиуаз. Хара иахтахыз аиаша еилахқаарц
акәын, иагьеилахқаит, икалаз аныкалаз, настгы изых-
дырқьаз. Аколнхарей акытсовети рхантәащәа, амазаны-
кәгащгьы днарыдкыланы иргәамцхеит Сырма еиғлыр-
цааз, ағар хазлаз, хқытауаа ахәмарра идхарбаз. Иргәам-
цхеит, дара рхала хқыта иамоу аиттахарақәа аартны
иахьаххәаз. Дара уи иазхәыцны, рыгхақәа рырееира
щнапыкла реазыркырц ахатыңан, ағар ргәы итцхоз дзыр-
хәаз рыгәағра рхәаеырц рызбеит. Абжьаапны ишашь-
цылахьаз еипш, дара ирызбаз азә дәагыларц илшом
хәа ргәы иаанагеит. Дара ртәала рхәоу еибыртеит, уаха
уажә рыхыкгы ахта иантәчалаха рхәоу еибамкуа,
ирыцхәхәа иштәоу жәбоит. Избан акәзар, имчыдахеит
аиаша ағацхьа. Ирдыруеит азы икартцаз шиашам. Шәара
шәшырғагылоз рдыруан, убри азоуп, шәыкамзаара рхы
иархәаны аилатәара зыкартцазгы. Убри азоуп дзаа-
рмыцхьаз акомғареидгыла амазаныкәгащ Даургьы.

А п о л о н (*иғизнымкылакәа дҕайқьаны*). Иабатәи ком-
ғареидгылоу уара? Иабакоу иара акомғареидгыла хәа
узғу?

Д и к р а н. Акомғареидгыла ыкоуп Аполон Сабыда-
ица, икартцогьы мачым.

А п о л о н. Иказаргьы ахьзасы икоуп. Икартцаз хәа
акгы збом.

Д а у р. Иахьанза ишәымбацзаргьы, уажәынахыс ижә-
барц шәыкоуп.

А п о л о н. Закәызеи уара исурбараны икоу?.. Суршәар-
цгы уеазукма? Усақәарцгы утахызар?..

Р а м и з (тынч). Мап, Аполон Сабыда-ица! Ҳара ҳшәа-
қәпазом, ҳашәғагылоит...

А п о л о н. Уара иацоуп уанфатқаха, аха сара исхыз-
гахьоу рацәоуп. Схы-сҕы маазацызт сара аибашьра сан-
цоз. Ашья, абылра, аконцлагер... Исымбац, исхызымгац
ҳәа акгы ықазам. Шәара шәфытқахаанза, зегь мазеины
ишәымазар шәтахуп. Шәеилахәоуп, шәеилацоуп, ишәфо-
ижәжәуа шәымоуп. Арахь зегь акоуп шәгәы назом!.. Шәа-
ра иабажәдыруеи ҳара иаххаагахьоу? Ҳшьалоуп шәара
шәыпстазаара шаҳахьчаз. Аха шәара?

С а и д (даагыланы). Сатамзааит шәажәа ахьпыстцәо,
Аполон Сабыда-ица. Ишәхьжәгахьоу шәцъабаакәа ҳагыр
рықәзымтцә ара уаф дықазам. Аха шәара шәеипш ацъабаа
ду збахьоу, ицъабаакәа хьбрас итаны, ишидыруа агха
қатцаны иеаналейтәахуа, усқан уи ақәғымтшьақ амазам.
Зны ихигаз мацара азхом ауафы. Еснагь иацитцалароуп,
иртбаалароуп илшонатцы. Аха иаакайтцахьоу абзиарақәа
амач азы ианбжьихуа уи ҳагырқәтцарак ихәтазам. Шәым-
фашьян даеак ағгы... Еиҫа шыакатәарак анықала, шәара
ианшәаамтаз еицәамкәа ацсадгыл ахьчара зылшо ағар
бзиа шыкоу жәдырузааит! Башаза шәрызгәаауеит абарт
арцарцәа!

А п о л о н. Уиақара улазар уаанымгыло абра. Уандуи
уабдуи аачмазафхаргы азы рызтцә дрымазамкәа икоуп.
Иғызғьазуа фнык наургылар ауаа реипш...

Р а м и з. Афнду аргылара ацара ду атахуп. Цюук реипш
имазтгы...

А п о л о н. Ирымазар идырҳаит азы ирымоуп.

Д а у р. Ҳәарада, изытнырхуагы макьяна икоуп. Ҳаб-
нақәа беиоуп...

А п о л о н. Абнагыы еңныхәас иҳашәтоит. Аколнхара иатаху аус азы тцлақәак цахқозар, нас уигыы азин ҳамазами?

Р а м и з. Уаҳа азәгыы ак ишәтазом?!.

А п о л о н. Азә ак иумтақәа, ак имумхыкәа ус аколнхара аиғырцаара ауам, арқарцәа. *(Саид ихы науқәкны.)* Иах-хәап, иацы уаб әтел дысзасит қыдқәак рзы.

С а и д. Сара сабу?!.

А п о л о н. Аиеи, уара уаб! Хылацшфы дук итахуп ихәеит. Мап ицәыскрызма, нас?

С а и д. Зинс ишәымоузеи ажәлар рмал шәара ҳатыр алақашәтартә еипш? Шәара ишәаазама?

Ч а ч а р а *(дәагыланы ацара иеазкуа)*. Сатамзааит, цьоук сзыцшуп...

А п о л о н *(ағьефхәа ибжыы науқәырганы)*. Зны уаангыл, Чачара!

Чачара даангылоит, днатәоит.

Сара сымала сакәзам, ҳқыта иагу зегь зхароу! *(Ичхара хыжжзаны.)* Ишәымаз уара, абри атып! Абыржәытцәкы ар-заҳал зыфәеит. Еиғны аус жәуп шәгәахәуазар, ишәымаз!..

Р а м и з. Арзаҳал фны шәца хәа азәгыы ишәеимхәазеит. Ацара мариоуп, иуадафәу цсыцқала еиғырцааны аусу-роуп.

А п о л о н *(зынза дшыақәкыаны)*. Нас, ижәула цсыцқала. Ишәымаз сымхәеи... Ишәымаз уара, ижәга!..

С а и д. Сатамзааит, аха ари атып абшәтрала ишәыр-тазшәоуп шәара шәышцәажәо.

А п о л о н *(ишихәац дацраланы)*. Изақәызеи уара, иац уаакылсын, уабду икәал уаатагылеит.

Д и к р а н *(дәагылан, ибжыы аарығәгәаны)*. Аполон Сабыда-ица! Апсеибакра ххьаакәа ханартәауам. Уеыр-тынч. Шәаргыы иафшәмырқьан, арқарцәа. Ииашатцәкы-ны иҳагу рацәоуп, аха ас ажәеикәпарала хұсқәа хзеиғыр-цаауам. Арт азтцарақәа рымацарагыы рақәым. Хқыта

еигъхарцаз аускәа реиҕырцаара ииашаны зегъы еиц-
хагуп. Аколнхара аихабырагъы, акытсовет анапхгаџ-
цәагъы, апарторганизациягъы. Акомҕарцаагъы ируалу
зегъ картцит ххәар иашам. Хазтцаара иалацәажәон ааигәа
араионтә комитет аизара ақынгъы. Хара хабзиахар –
ибзиахоит хқытагъы. Зырееира хуалу азтцаарақәа ас
иаартны мышкызны ицәырымтдыр ада цыххәа ыкамызт.
Рапхьаза акәны аҕар рыбжьы ахьақәдыргаз хәтакахала
сара сгәы иахәоит, ииашангъы икартцит. Диашоуп Ра-
миз. Аусура аныжъра иаха имариоуп, аиҕырцаара ааста.
Ихагу мазам, зегъы еицаабоит. Хайцхыраап зегъы! Хна-
тәаны иаартны халацәажәап, рырееишыас икоу амџақәа
рзахацшаап. Убас ауп ишахуалу, апартиягъы ишхаднатцо.
Сырма лызтцаара уаха халацәажәазом. Аус шылуц илу-
лоит. Ус акәзми, Аполон Сабыда-ипа?

А п о л о н. Апартия аихабыра ус ишәыпхьазозар, сара
исхәараны икоузеи?

Д а у р. Даеа зтцааракгъы хамоуп.

А п о л о н. Шәызтцаарақәа зегъ иахьа ихамзбар камло
икума?!

Д и к р а н. Харзызырџып. Изаке зтцаароузеи?

Д а у р. Асахьатыхратә школ азтцаара, Дикран Мамсыр-
ипа. џышықәса рапхьа азтцаара ықәхаргылеит, ишыжә-
дыруа, Адсны аихабыра рҕацхьа. Хгәы иаанагоит уи аус
еитдыхатәуп хәа.

А п о л о н. Ашкол аартразы ахыбра аҕахуп. Артџацәа
ракәзар, икам.

Р а м и з. Имариам, хәарада. Ахыбра, акомҕараа ххы
иадахтцит. Амала ацхыраара хҕахуп.

А п о л о н. Ихамчузеи?

Д а у р. Ажәытә уахәама ыкоуп. Амҕы матәа хәуртә
ишәзыкатцар, хара иаххыбуеит, аценцъырқәагъы хадса-
хуеит, ашәқәагъы.

А п о л о н (*игәәмһакәә*). Ауахәама артңыга шытаттар-
тас ихәмоуп.

Д а у р. Артңыга даеа тыцк азышәыцшаар ауеит. Ама-
тәәхә хәшәтар уигыы хара ихаргылоит.

Д и к р а н. Артцащәә?

С а и д. Урт раагара сара схы иадыстцит.

Д и к р а н. Аполон Сабыда-ица, арпарцәа ирхәо ушпа-
зхәыцуа?

А п о л о н. Ахәара мариоуп, аха акатцароуп иаха иуа-
дафу. Ауахәама иагу акатцара җынҗажәижәба кубометр
ркнынза итәцит.

Д и к р а н. Ацара хәмоуп Аполон Сабыда-ица.

А п о л о н. Ааи, ихәмоуп. Аха азин хәзтода урт ауахәама
ахыбразы аныхра?

Д и к р а н. Араион аихабыра хрыхәап, азин хартара-
тәы. Сгәы иаанагоит ихәцхраап хәа.

Х а з а р а т. Ахыбра кәшәтцит, арахь ашкол аадыртуоу
шәыздырзом.

С а и д. Акыта аихабыра шәахатцгылар, иаадыртуеит.

Х а з а р а т. Хәхатцгылеит, ашәкәы алахтцеит, шыта дара
ирусуп...

С ы р м а. Ус шәазнеир акгыы алтцуам.

Д и к р а н. Хәзарат Кәукәуна-ица! Ашкол җыц аартра –
хқыта азы даара хәартара злоу хтысхцит. Нас избан җна-
пыкла ари аус хзахамтцгылара?

Х а з а р а т. Ишышәтаху, бзиоуп... сара...

А п о л о н. Даара аамта аагеит. Усс икоу зегь хәмоуп...
Ххы амца акызар арцәаха хәамам...

Д а у р. Итабуп, Дикран Мамсыр-ица, зегь рзы! Җнак
хәшәзааиуеит.

Д и к р а н. Изаманоуп.

Зегь ццит Аполон ида.

А п о л о н (*атрубка аашьтыхны*). Алло! Нара! Бааласны
Акәа сыртартә икатцеи.

Ахәбатәи асахъа

Ахмат ифны акны. Ханиа акәрдә дыкәтәаны, саарақәак
лымтаргыланы акәйд аилыцшаара дафуп. Аафра иалагоит иаха-
иаха иааигәахо амотоцикл абжы, нас зынза иааихсыгъуеит. Ахмат
укоума хәа бжык аагоит. Уи захаз Ханиа дызфү даакәйтцны,
доагыланы, абжы ахьгаз ахь лфыналхоит. Агәашә даалагылоит

Р а м и з.

Р а м и з (*даалеихырхәаны*). Шьыжбзиа, нанду Ханиа!

Х а н и а. Бзиара збаша, нан, уааи арахь.

Р а м и з. Итабуп! Ахмат дыказами?

Х а н и а. Рашәара дцеит, шьта даалашт.

Р а м и з. Саид дцама?

Х а н и а. Ашамтазытәкьа дцеит. Уск сымоуп ихәеит,
Акәа.

Р а м и з. Саагьежьюеит, нанду Ханиа. Абригадир икнын-
за снейны сааиуеит. Ахматгы уаанза дааиуазар акәхап,
цъаргы дымцааит, дсымбар калом. Бара уеизгы ара
быкоуп.

Х а н и а. Ара хәкоуп, нан, хфыцъагы, хәбоушьтуа...

Рамиз дцоит. Зыбжы агара иналагаз амотоцикл иаха-иаха ишы-
наскьо хдыруа абжы аамачхоит, нас зынза иаакәйтцуеит. Лышыи-
лышыи еикәтцо, мазалашәа даацәыртцуеит. Какашья. Ханиа
макьана уи дылбазом.

К а к а ш ь а. Сабацо зихәа ани ахьапарч?

Х а н и а (*Какашья даагәатаны*). Бзиала баабеит, Кака-
шья! Абригадир икнынза снейны сааиуеит ихәеит.

К а к а ш ь а. Мазак ихәар итахуп.

Х а н и а. Излабдырзеи, Какашья?

К а к а ш ь а. Иблақәа ирхызбаалеит.

Х а н и а. Бааи арахь...

К а к а ш ь а (*дналышьталаны*). Икалаз бахау?

Х а н и а. Шьыбжьхъазы кәыдк нтасыпсап сгәәхәын...
Бааины исыцеилыпшаа аха бымазар. *(Дтәаны акәыдеи-
лыңшаара дналагоит.)*

Какашьягы даеа кәардәк дныкәтәаны акәыд аилыпшаара дна-
лагоит.

К а к а ш ь а. Ани ахсапът изыпшьалгаз баҳау? Хьзара
анцәа илимтааит ахәәпса...

Ханиа илаҳаз лгәампхакәа дналәапшуеит, аха акгы ахымхәаакәа
еиҥа лхы азышътны акәыдеилыпшаара дналагоит.

Дзакәу хәа анбасхәоз ихабтҗомызт...

Х а н и а *(рцәажәара даеакахы ишалгарц лҗахны)*. Аца-
кәыдгы ахәәпсара аздырзомызт, иаазкәылаз ибжьысуа
иалагеит.

К а к а ш ь а. Акәыд акәым ауаагы хәәпсеит, Ханиа.
Башаза сажәа ахыбгарц бафуп, базызырфыр иаҳа иб-
зеигуп.

Х а н и а. Былкәатц, Какашья, убри ахәычы.

К а к а ш ь а. Дызлакоу ада ак лзысхәозар, сыбз нтакны
ихыртәааит. Хара хтып дахькәыжыцәаз азырхакәан,
шәаргы нап ахьшәылалкыз ауп сгәы пызжәо.

Х а н и а. Иааузеи хара?

К а к а ш ь а. Азә итәы иара иаҳазом. Шәыффы лыргарц
дафуп, арахь шәара акгы шәыздырзом.

Х а н и а. Изакәызеи бызлацәажәо, Какашья?

К а к а ш ь а. Изакәызеи, шәхәычы дхылхырц дафуп,
ахсапът.

Х а н и а. Ххәычы дарбану?

К а к а ш ь а. Арра иканы иааз. Шәмата.

Х а н и а. Быбз нызкылаша тынха дбымамкәа адәы
бышпақәха, баргы саргы...

Какашья. Сыгәра бымгозар ақыта бынразтәаи, ибар-
хәап. Мчыла ләиыхьшыны ләиылыргарц дафуп, рхәоит.
Игәы дталазаап, ихы еилалгазаап!..

Х а н и а. Мышкәак роуп итџа смата дааижьтеи...

К а к а ш ь а. Данааи аенытцәкьа заагарахәа азыхьчаца-
кны дыказамзи иара?

Х а н и а. Ааи, дыкан...

К а к а ш ь а. Лара дшаауаз лахахьазаарын!.. Имџа кны
дтәан – лыгеикәлыршәеит.

Х а н и а. Избан имџа кны дтәан хәа бгәы изаанаго?

К а к а ш ь а. Лызбахәкәа цкьа иахаанза леилыргарц
лызбеит, ахсапыт.

Х а н и а. Азыхьчаца амтдан амџакәа иреиларсыртоуп...

К а к а ш ь а. Игәыдибакылон Ханиа, бара мыжда!..

Х а н и а. Нас иамоузеи уи? Еикәлацәоуп. Ҡышыкәса
дузза еибамбацыт, ианааикәшәа...

К а к а ш ь а. Ианааикәшәа акәзам, Ханиа. Саатнакьак
еидтәаланы еицәажәон. Нас ауп... Ани ателевизор ағы
ахсапыткәа ишыкартцало еипш, агәыдеибакылара иа-
лагеит...

Х а н и а (*леаартынчишәа, аха иааргәгәаны*). Амаџ зыр-
шыа, Какашья, абыз азоуп.

Какашья атак калтцарц лыгенапшьылгоит, аха лара илмырхәакәа
дналыкәцәкьаны.

Абыржәытцәкьа хашта рыцкьа!

Какашья иламхацәгьаханы даагылоит.

Даеазны хгәара бантала, иахцәыпсхәоу рыцсы иамаџоуп,
изымуша шысбыруа... Ибымбаз ибмаҳаз балацәажәоит.

К а к а ш ь а. Исымбазаргьы исаҳаит. Избазгьы дыкоуп,
сыпшәма иоуп, биазтцаар цкьа ибеихәап.

Х а н и а. Еипшкәоу шәоуп. Цәгьарамзар бзиа зымхәац,
изымуц.

К а к а ш ь а. Уиакара беицрамлан... Арра даныказгьы
асалам шәкәкәа изылџуан, рхәеит.

Х а н и а. Асалам лыџуазар, хара хлыхәон азы илыџуан.
Хмата ихабар хаҳалар хтахын.

Амотоцикл абжы агара иналагоит.

К а к а ш ь а. Баацсык шәақәымшәандаз хәоуп сара ис-
хәаз ззысхәаз. Ибзеилымкаазар бахыыкоу быказ.

Х а н и а. Баргы бахыыкоу быказ, Какашья! Уаха абрахь
быгесыбмырбан.

Даацәырттуеит А х м а т. Какашья Ахмат дшаалбаз лкасы аҭацә
лҭы инацыраршәны дласны лҭыналхоит, ацсшәагы иамхәакәа
днаивсуеит. Ахмат иҭалаз изымдыруа уи длыштыацшуеит, нас
иеага нкыдыргыланы аҭныҭа иҭааихон еипш Р а м и з г ы агәашә
даадгылоит.

А х м а т (*Рамиз иахь*). Бзиала уаабеит, дад! Уааи арахь.

Р а м и з (*ахыыста даахыцны иҭааханы*). Бзиара збаша,
даду Ахмат!

Рнапкәа ааибадыркуеит, нас еиманы аҭныҭа рҭынархоит. Ханиа
лыпсы еибакны дуар-уаруа уаанза зеилпшаара даҭыз аҭәыд ап-
хьакра даҭуп.

А х м а т (*Ханиа лахь*). Илыхъзеи ани?

Х а н и а (*дызҭыц даҭны*). Илмышьзакәа... Даакылсын,
амат еипш ашхам насҭаҭәаны дцеит.

А х м а т (*лҭаҭшылара гәаҭаны*). Нас, бара уи аҭара бха-
хы изаабгеи? Иахья дыббама, хзышыцылахьоу ауп, лып-
шәамагы ларгы ус анцәа ишеит.

Х а н и а. Анцәа ишазар даҭеакала иҭазаауан, аха аҭстаа
иакәхап изшаз.

А х м а т. Ибалхәазеи уиакара? (*Рамиз иахь*.) Утәа, дад,
Рамиз, узгылоузеи...

Х а н и а (*уажәоуп Рамиз дангәалҭа*). Уаргы иуахарын,
нан Рамиз, ишылхәатцәкьаз иҭазар...

Р а м и з. Изакәызеи ди?

Х а н и а (*ишылхәара лзымдыруа*). Саид избәхә ала акыр
уахахьоума?

А х м а т. Ииуазеи Саид?

Х а н и а. Сеидроу... Азәы дхылхыр лтахуп, азыхьча-
цакны еидырбалеит... ақыта зегь уи ада хәатә рымам,
лхәеит.

А х м а т. Ишпеидырбалеи?

Х а н и а. Дхылхырц дафуп, лхәеит. Рамиз, уара акгъы
узымдырзои, нан?

Р а м и з. Издыруеит. Аха сара ишыздыруа...

А х м а т. Дызустада лара?

Х а н и а. Сырма лоуп, уара, Сырма!..

А х м а т (*игәырғъара иныңшуа*). Ари иашоума, Рамиз?

Р а м и з. Ииашоуп, даду Ахмат.

А х м а т (*инцәыңакишәа Рамиз иахь*). Ъышьрак аламкәа?..

Р а м и з. Мап, даду Ахмат.

А х м а т. Илыхтысқәахьоу идыруама?

Рамиз. Зегъы идыруеит.

А х м а т. Нас избатцәкьама?..

Р а м и з. Закәызеи уара уа шәхәйтхәытуа шәызла-
цаәжәо? Игәыдибакылон лхәеит уара...

А х м а т (*агәырғъара дамеханакуа*). Нас икалазеи, игәы-
дибакылазар...

Х а н и а. Саргъы убас ласхәеит, аха...

А х м а т. Аиаша бхәеит Ахан-пха!

Х а н и а. Самсон дшымфасуаз ибазаап!.. Ушьта...

А х м а т. О, убри азы биацәхароуп бмата. Самсон
иеипш икоу ахәымга ибарц ахьалшоз ихы иатәеимшьар
акәын ус акатцара. Днавагылар акәын!..

Х а н и а. Уара еснагь лафхәароу цушьоит. Хаҕеиҕа,
апсы дхамтцазаргъы алафхәара уафызаауеит.

А х м а т. Апсы дышцахамтцоу Ахан-пха! Ажәлар рым-
факәа ахьеиларсу акы дацәымшәакәа, игәы рахатны, изы-
пшьыгаз арееира шилшо ала ихы агәра ганы, апхәызба
дааигәыдыхәхәаланы дгәыдикылазар! Ари баапсрак
атцоума нас?! Мап, ари апстазаара ссир иахьтцхыртоуп!

Икәеикәеиуа азыхь цқьа ахьааиуа амтдан зхац акыз анасың – ари цсра ақәзам, хәашьрак змауша насыңхоит Ахан-цқа!

Х а н и а (*иажәақәа лгәамҕхакәа*). Изақәызеи уара уз-лацәажәо, атахмада хшыџа?..

А х м а т. Ибгәаларшәеи! Бани баби быґерыцәзаны, ашьыжь ашахаґы амтәкәа азыхь амтдан банааиуаз. Ибгәаларшәеи, шақа ицқьаз усқан ажәџан, шақа ицш-зас ацсабара, шақа ихааз ацсаатәқәа рашәахәабжь! Иб-гәаларшәеи, акаґ иалахаз ахәыхә цшқақәа реипш, атыгә-тыгәхәа хгәеисыбжьқәа реилазџара!.. Нас иаххаштыр калома арткәа зегьы. Хаштшья амоума уи аамта! Бгәыр-гәала Ахан-цқа, уи аамта ссир дахьаатаґылаз хмаґаґы!..

Х а н и а. Убз уґы иааґақы уара... Иарбан узеигәыргьо?..

А х м а т. Аргама хажәымта ашкәакәахара иахьалаґаз! Нас, избан сзымгәыргьара? Жәџангәашәпхьара хзаатуа иалаґеит, Ахан-цқа! (*Дналзааигдәаханы Ханиа дааигдәы-диҳәхәлоит.*)

Х а н и а (*Рамиз уи иахьибо ҕхашьаны*). Нақ унаскья, уа-ра! Ухшыџ уцәызхьан, аха уламысґы уцәызма?! (*Лыґеи-мылжәауеит.*)

Рамиз бла хаала урт дрыхәапшуеит.

А х м а т. Упату схы иқәуп Рамиз, дад! Усықәмызбан...

Р а м и з. Мап, мап! Иахаґы сгәы иахәоит, Саид ина-сың абас шәахьеигәыргьаз...

Х а н и а. Ишпа, нан?.. Ииашоума нас Какашья илхәаз?

Р а м и з. Саиди Сырмеи ииашатцәкьаны ирызбеит рып-стазаара еилартарц.

А х м а т. Уажәыґ аґәра бзымґазои? Абар, арцьыс замана дахзааишьтит, ажәа хнитґеит, ацсуатцас ишахәґаз еипш.

Х а н и а (*лшьамхқәа днырымкылакәа деизкәыґыны ақәа-рдә днықәтәаны*). Схы исызтаґалом... С-Маңы, Сырмеи... Калашья амоума?! Нын, сара хгәаша!..

А х м а т. Избан калашъа замам? Иашоуп, дахгәылоуп, аха жьрацәараа хабжъазам. Ма лара Сырма дееим быз-хәару?

Х а н и а. Ус хәашъас исымоузеи...

А х м а т. Нас иарбан бгәы еихъызшыа. Иашоуп, лара залымдарак даниеит, аха уи лара иаулхароу. Уи азы еп-ныхәак луто хәа икам.

Х а н и а. Хара ихазбаз ала мацара аус аиҕырцаара ка-лома! Иан дыкоуп, иаб дыкоуп, – иразтцаатәыми.

А х м а т. Иани иаби иаха иразтцаатәны ипхъазозар, уи илымшоны дыкамызт иара ихата. Хара хгәаанagara иара изы иаха хадара аманы иазицхъазеит.

Х а н и а. Иара дгазахазаргъы уара иурееир ауми. Иани иаби роуп...

А х м а т. Иандуи иабдуи хауп харгъы. Иаб хiazтцааргъы, лаб матцурас имоузеи хәоуп рапхъа дыштцаауа.

Х а н и а. Ус ауп нас... Уца иабхәа дзакәызеи хәа азә да-ниазтцаауа, дыпхамшыакәа абри иоуп ихәо дилаехәартә дыказар ауми. Иқытауаа рцарақәа ифан азы дтакуп из-хәару?

А х м а т. Сара шәынтә ибасхәахъеит, Иасон дзыниаз шзалымдароу, аха уажәгъы уи агәра бгазом.

Х а н и а. Сара игәра згап, аха ирхәозеи ауаа?

А х м а т. Изхәо дзеипшроу еипш.

Х а н и а (*Рамиз иахъ*). Нан, Рамиз! Ари сара дааздыр-уеижьтеи иара иизбаз, изқәикыз ада даеакы дацныкәар итахзам.

А х м а т (*ажәа бжъагало*). Сышиашоу аныздыруа.

Х а н и а (*лажәа нагзо*). Унабжъыс Акәанза, икоу абас ауп хәа рахәа.

Р а м и з. Ишышәтаху...

А х м а т. Мап, дад, Акәака ацаха абаумоу?! Уфыза, укә-ла пхәыс дааигоит, ацхыраара иутароуп.

Х а н и а. Ишпа уара? Дзыхшаз ыказамкәа пхәыс дыш-
цаизаауго? Укамхеит шыри... зынза уеилацсама?.. Гәәк-
рас узыниазеи?! Виктория лхатцкы сцааит, даар Сырма
длымбари, дылтамцаажәари. Цкәагы еибамдырри.

А х м а т. Ахан-пха! Абри бара бансыццоз сани барей
шәеиҗәажәаны аус шәызбама?

Х а н и а. Ускан даҗа аамтан, уажәы...

А х м а т. Уажәгы зынза даҗа аамтоуп. Иандуи иабдуи
ара ҳакоуп. Анцәа иҗышыаны, иахзааиуа бзиала шәаабейт
хәа раххәаратә еипш ҳакоуп макъана. Виктория хәа бызҗу,
лыцкәын аихабы агенерал ипха дааигойт хәа анлархәа
иара уатцәкәа дақәшахатхеит. Иааиго дзеипшроузеи хәа-
гы дымтцаазейт. Уажә дааиргы, Саид изы министрк ип-
ха дыстахуп хәа даақәгылозар акәхап.

Х а н и а. Нас уи цогьоума?

А х м а т. Ицәгәам хәарада. Аха ҳара ҳзыхәан дапса-
хару? Ихафсыз азынразы ххы хамыхәо хагәкәа аныбаа-
цсха, ибгәаламшәазои Сырма илхасыз закәыз? Дабаказ
ускан агенерал ипха? Бтаца хазына лакәын, лакъаруан
шыатцакәа хәынтәак рыхккыср хәа дшәо, ахәажә еипш
дныкәпала-аакәпало даакылпшны дцейт... Ираханы иаар
– бзиала иаабейт!.. (Рамиз *иахь*.) Рамиз, дад! Уахатцәкәа
хтаца афныка даахгароуп.

Р а м и з. Уахатцәкәа дызлаахгарызеи, иара дыказамей.

А х м а т. Бзиоуп нас – уатцәуха. (Даахәыцны.) Сыцәгы
ашьха икоуп. Уатцәуханза руак аагара хзеиҗымкаари?..

Р а м и з. Уанза ҳазцари. Ҳара ихамоуп ацә замана. Уа-
жәы иазхап, нас...

А х м а т (игәыиахәаны). Уиггы заманоуп... (Ханиа *лахь*.)
Фырцбанкәак баарыхеишь Ахан-пха, ас агәыргәаҗәаша
хзаазгаз хнаикәныхәап.

Ханиа адулап дынталоит.

Рамиз! Иугәалашәоу мызкәак уажә апхъа, Сырмеи Саиди гәблырак рыбжьаны акыр удыруазар хәа санузтааз?

Р а м и з. Ишпастгәаламшәо!..

А х м а т. Ирыбжьазарц стахын. Цәалашәарак сыман. Ак здыруаны акәым, ус гәынхәтыстала.

Р а м и з. Мап, акгъы сыздыруам хәа шәасхәеит усқан. Аха аиаша шәасымхәазеит... Сатамзааит!

А х м а т. Сыгәра умгеит, ақыаафыр!..

Еибарччоит.

Иудыруеи, шыта даагыларгъы ара?.. Угәы ишпаанаго?

Р а м и з. Убыс избап хәа сгәы иаанагоит саргъы. Даеа ускгъы хгәы итоуп, даду Ахмат.

А х м а т. Изакәызеи?

Р а м и з. Даури Саидеи сареи хнеидтәаланы халацәа-жәеит Иасон дзыниаз аус. Асеиф ацапха еилкаам азәы имоуп хәа агәаанагара хамоуп.

А х м а т. Саргъы убасткәкьоуп уи сшазхәыцуа.

Р а м и з. Акассир аколнхацәа рпарақәа ааигараны ды-кьоуп уатцәы, ма уатцәашьтахь. Хәахафәр хтахуп Даури сареи.

А х м а т *(игәы иахәаны)*. Шәхатцкы сцааит, дад! Уаха зәыр идыруама?

Р а м и з. М а п.

А х м а т. Сара шәысцәымшәан!..

Еибарччоит.

Шакаф рыбақәа аатрызеи уи ахәынап ду шәызкыр!..

Х а н и а *(Ахмат айыхәтәантәи иажәақәа лаҳаны, ахы ахьцо лзеилымкаауа)*. Закә хәынапузеи шәызлацәажәо?

А х м а т. Ахәынапқәа рацәахеит ххәеит, хаазқәылаз, Ахан-пқа! *(Иаалгаз афырцәанқәа акы аалымхны Рамиз иркуа, егы иара иаанкыланы.)* Иа, анцәа хьымзгә хаумырган! Итабуп, дад, иахъа ашыжь абас агәырғъара жәабжь хашта иахьтоугалаз азы! Хара имгакәа ура узгъы абас

хзыргәыргъара хахааит. Хъбаакәа рацәоуп, дад, харт – ацсуаа. Акызатцәык ауп урт зегъы мзызс ирымоу, ихазыртәаарц зылшогы – аизҳара тцеирала, уаапсыла аизҳара. Убриак ауп ҳахәрақәа зегъы зыртҕацарц зылшо. Аамта баапсқәа иахцәырфахьоу хашәыртәаартә еипш ахаранацшрей уи арееира агәамчи шөыгымзааит! *(Ижәуеит.)*

Р а м и з. Иҕабуп, даду Ахмат! *(Ижәуеит.)*

Афбатәи асахъа

Акультура аминистр ихатыпуаф идкыларта. Акабинет ахь анеирта ашә аварақны икыдуп «Ацснәтәи АССР акультура аминистр ихатыпуаф» хәа зну агәыщәмақъа. Акәакьтақны игылоу астал дадтәаланы акьыпхыгала акьыпхъра дафуп амазаныкәгаф, акьыпхьфы А ф и н а. Ашә егы аганахъала игылоу асқамқәа руак ақны дтәаны дыпшуп Ш а м и л А х м а т - и ц а. Иханы икыду арепродуктор ақынтәи иаафәуеит ихааза икоу алирикатә мелодиа. Шамил исаат днахәапшны, агәамтра иныпшуа даагыланы, арепродуктор абжы аакәихуеит.

Ш а м и л *(акьыпхъра иафә Афина ихы налықәкны).* Са-тамзааит... Дзустада уа икоу?

А ф и н а *(акьыпхъра даакәыңны).* Адгәа Еснат-ица. Асахъагыхратә тцараиурта адиректор.

Ш а м и л *(дышгәамйуа иаха иныпшуа).* Нас, излацәажәозеи ариақара аамта?!

А ф и н а *(дааңышәырчаны).* Уи дыршыа сымам!.. *(Еи-тәа акьыпхъра дналагоит.)*

Шамил инапқәа ишътахь иқатцаны алафәира далагоит. Уи аамтазы ашәала дааиуеит қяадқәак еипхьыртта изку Адгәа. Шамили иареи рылапшқәа неикәшәоит.

Ш а м и л. Коҳ! Адгәа Еснат-ица!

А д г ә а. Шьыжьыбзиақәа, Шамил Ахмат-ица!

Рнапқәа ааимырдоит.

Икоузеи? Саид ихабар?

Ш а м и л. Дааит.

Афина дызфыз даакъытцны Адгәа дызлааиз ашә ала дцоит.

А д г ә а. Ишәйдсныхәалоит, сгәы иахәеит! Дабакоу?

Ш а м и л. Ақытахь дыкоуп.

А д г ә а. Апышәарақәа итиуама сынтәа?

Ш а м и л. Игәы итоуп. (*Акабинет ахь ихь накъаны.*)

Ихала дыкоума?

А д г ә а. Аиеи, ихала. Мацкгы дааццакуеит.

Ш а м и л (*ашә ала иааиз Афина лахь*). Снеир калома?

А ф и н а. Шәнеи!

Ш а м и л акабинет дныфналоит. Асцена арыгъарахь ала агъежра иалагоит. Иаапшуеит аминистр ихатыпуаф, икабинет. И р а к л и

Д а в и д - и ц а итыц даахытцны иаафналаз Шамил днеипылоит.

Ш а м и л. Шьыжьбзиа Иракли Давид-ица!

И р а к л и (*Шамил зҕааирхаз инапы имхуа*). Бзиара зба-ша, Шамил Ахмат-ица! (*Асқам ирбо.*) Уаатәа.

Ш а м и л (*днатәаны*). Ацәажәара гәгәа шәымазар акә-харын...

И р а к л и. Ухарцшызар калап... Асахъатыхратә цараи-урта адиректор дыстан. Шьыжьза инатәаз...

Ш а м и л. Бзиароу дыззыказ?

И р а к л и. Бзиароуп, аха... Хҕахрақәеи хамчи еизибар-хом. Апроблемақәа рацәахеит, арахь халшарақәа мацхеит.

Ш а м и л. Ус ауп зехынцъара...

И р а к л и. Хҕараиурта Алықьсандр Чачба ихъз ахыр-царц икоуп...

Ш а м и л (*дааехырчаша*). Коҳ! Тауади-аамстеи аххәа-ны икаҳажьхәеит, арахь шәара рзыргара шәалагама?!.

И р а к л и. Аурыс культура ашьата зкызгьы, иаззыр-хазгьы еихаразак аамстацәа ирылтъыз роуп. Аха рхылтшътра иауагәтасуа. Алықьсандр итцегьгьы изыргатәу дреиуоуп. Зынарха тбааз, здырра ҳаракыз прогрессивтә хәыцфы дуун ианиаамтаз. Иказара ду акәзар, цсра зқәым ауп.

Ш а м и л. Аказатәа адунеи анырыпсахлак ауп иаха рыхъз антытцау.

И р а к л и. Ачачба ианиаамтазгьы хъзи-цшеи игмызт. Машәырла даукахыз Петербургтәи атеатрқәа зегьы рсахъатыхфы хадас! Бенуа, Коровин ухәа иаарывақәалоз сахъатыхф-декораторын. Шақа дыррала итаулоузеи истатиақәа!..

Ш а м и л. *(Әхәыцуа, нас акы ааигәалашәаны).* Ани, Франция ижу ззырхәо иакәхап?! Избахә сычкәын ихәо сахәхеит, аха уиақара далақоуп хәа сыздыруамызт!

И р а к л и. Лондон, Вена, Рим, Париж, Мадрид иреигъу атеатрқәа рқны днарпхәхъан, аусгьы иухъан. Хцараиурта аартра рапхәза иапшъызгазгьы иара иакәын. Аха усқан, аменшевикцәа иадымразеит игәтакы, иара ишитахыз анагзара. Дықәрымцар рымуит. Изхысхәаауа, ихъз ахцара ныхәак еипш иазгәатазарц азызбоуп. Иара иагу рацәахеит. Аремонт азызбоуп, арахъ иазоужьу апара мацхеит...

Ш а м и л. Ас еипш ауаа бзиақәа шәахәхылацшу, аи-фырцаара шәылшап...

И р а к л и. Уахзаазгазеи, Ахмат-ица? Бзиароу?

Ш а м и л. Бзиароуп, хәарада... Цхыраарак стәхуп. Са-ра сзы ихы деигзом схәан, сузааит. Фышықәса рапхәа асахъатыхратә цараиурта далгеит сца, аитцбаза.

И р а к л и. Уи бзиазоуп...

Ш а м и л. Ицәгьа-ибзиа, иара уи ада цстазаашьа сымам ихәеит... Уажәы арра ихганы дааит, иацитцарц итахуп. Академия итало рзы лимитқәак шәоуит хәа сахан...

И р а к л и. Иарбан кәшоу?

Ш а м и л. Ағыхантатә.

И р а к л и. Ашәкәы хзаит Қартынтәи. Ихартәит али-миттә тыпқәа Академия аталаразы. *(Иаңхә икәыз ақбаа-дқәа аақәхны дахәаңшуа.)* Ағыхантатә акынтәи тыпқыкоуп.

Ш а м и л *(игәы иаахәаны)*. Шәапымшла сааиуазаарын!..

И р а к л и. Ахә лымкаала азә имацара ихәзитом.

Ш а м и л *(игәамҗхакәа)*. Избан?

И р а к л и. Сынтәа иалго рахынтәи ағыхантатә факультет ахә ицарц зтаху цытәык ыкоуп. Дара-дара рыбжәарагы аконкурс калашт, иреигхаз иакәхашт ирыдыркыло.

Ш а м и л. Ус сзумуроуп, Иракли Давид-ица. Сара сычкәын зеггы дрылатцаны... Аррагы ихигахәеит, уиггы акратцанакуеит.

И р а к л и. Апышәарақәа зегь зтииз рус ианахәапшуа, уиггы азгәарташт хәарада.

Ш а м и л. Иаххәап, урт арцарцәа даеа факультеткахә апышәарақәа ртиртә катцашьак аимури?..

И р а к л и. Ус акатцара иашахом, Шамил Ахмат-ица.

Ш а м и л *(игәы иалырсны)*. Сара сычкәын иҗы ианааи аиашагы цәыртцит... Уажәада аказы сумыхәацт, Иракли Давид-ица. Саргы ак сылымшо сыкам. Цәара ак анутаху, ус акатцара иашахом хәа саауҗагыларыма? Абжәапны хәтыр хәкәибатцоит, уажәы?..

И р а к л и. Шамил Ахмат-ица! Ахә ари азтәара сара ишысуалу, сматцара ишсыднатцә ада, даеакала сзазнеиуам, сәтоумтцан, җбагы, ас еипш аус, сара сымала азбара азин сывам. Аминистр ихатагы дыкам, даап. Аколлегия аилатәара акны хәхәапшып... Зегь реихә хадара злоу – ачкәын иаамтә мырзкәа иеазыкаитцалааит.

Ш а м и л. Дабакоу иара?

И р а к л и. Дарбану?

Ш а м и л. Аминистр.

И р а к л и. Хашәәхәаратә ансамбль агастрольахь дры-
цуп. Иаха иааит Стамбулнтәи Москва, ател иахзасуан.

Ш а м и л. Нас, иахьа даауазар акәхап?

И р а к л и (*исаат днахәәишы*). Даеа саатки бжаки
рышътахь итәоит ахаирплан.

Ш а м и л. Амашьынакәа шәтахымкәа шәыкам.

И р а к л и. Мап. Афилармониеи атеатри равтобускәа
цоит, ирызхоит. Абас ауп, Шамил Ахмат-ипа... (*Дәагыла-
ны.*) Сәтоумтқан, аеропорт ахь сцароуп...

А ф и н а (*ашә даалагыланы*). Сәтамзааит, Иракли Да-
вид-ипа! Адгәа Еснат-ипа еиҫа ааира дахәоит. Дшәы-
дышәкылома?

И р а к л и. Ацсшьара ашьтахь дааиааит.

А ф и н а. Ахәара кәитцеит. Минуткәак роуп ихәеит,
чкәынакгыи дицуп.

И р а к л и. Аныкәцаф дабакоу?

А ф и н а. Амашьына азәзәаразы игеит, дмааицт.

И р а к л и. Иаапхьа нас, амашьына ааиаанза...

А ф и н а дцоит.

(*Итҫың дөахыҫны Шамил иахь инапы ииҫарц инархо.*) Абас
ауп...

Ш а м и л (*Иракли инапы имхуа*). Азә дипырхагамхакәа
ихаҫа атыҫ анишәҫа, Иракли Давид-ипа, исылымшара
акгыи ыкам уара узы!.. (*Иаалыркьаны иҫкәын иааира изым-
батәбараханы.*) Ара уабаанагеи уара?!

С а и д (*Иракли дааиеихырхәаны*). Шьыжьбзиақәа!

И р а к л и (*инапы Саид инаиркуа*). Бзиала уаабейт, арпыс!

А д г ә а. Сәтамзааит еиҫа шәахьсыргәамтҫуа Иракли
Давид-ипа. Сшылбаауаз абри арпыс дсыкәшәеит сусу-
раҫы дысзыпшызаарын. Арахь дааирц иҫахын... Дьжә-
дыруазар акәхап?

И р а к л и (*Шамил ихы наиқәкны*). Зызбахә ухәаз иоуп.
(*Саид иахь*.) Иухьзузеи?

С а и д. Саид.

И р а к л и. Иудысныхәалоит Саид, Ацсадгьыл аҭаҭхьа
ишухәтәз еипш ууалцшья нагзаны ухынхәра! Сгәы
иахәеит.

С а и д (*дааицихырхәаны*). Итабуп, даараза!..

И р а к л и. Уаб исеихәеит, утцара иацутарц шутаху? Уи
даара ибзиоуп. Алимитқәагьы хауит.

Ш а м и л. Аққәын сара изеитасхәоит ҕынтә изухархәа-
рызеи. (*Саид иахь*.) Аус имоуп, дыццакуеит.

С а и д. Сара сыззааиз даеа зтцаароуп, Иракли Давид-ица.

И р а к л и. Сзырҕеуеит.

С а и д. Ғышықәса уажәацхьа, акультура аминистрра
ахьзала иаашьтын Хьацгәара ақытантәи аколнхацәеи
аихабыреи рнапы зтцаҕыз ахәаратә шәкәы, рқытаҕы
асахьатыхратә школ аартразы.

Ш а м и л (*игәамцхакәа*). Ауаҕы дыццакуеит, уара... Уа-
ра уызыхәыцша утцароуп...

А д г ә а. Саид дызлацәажәо иаха ихадароу зтцаароуп,
Шамил Ахмат-ица.

Ш а м и л. Хьацгәараа русқәа дара ирызбартә иҕоуп...

И р а к л и. Шәаанҕас! (*Саид иахь*.) Хара ихауит уи ашә-
кәы. Аколлегия аилатәара ақынғы ҕалацәажәахьеит. Ус
ауп сымҕашьозар Адгәа Еснат-ица.

А д г ә а. Иашоуп, Иракли Давид-ица.

И р а к л и. Уи азтцаара ықәхаргылеит Қырттәылатәи
ССР акультура аминистрра аҭаҭхьа. Азинғы хартеит
Ацсны ақытақәа рзы ҕ-школк раартра, ари ашықәс азы.
Акомиссия хашьтит Хьацгәарақа, ашкол аартразы тагы-
лазашьас иҕоу аттцааразы. Аха рыцхарас икалаз ахыбра
камлеит. Аҕыц аргыларазы хара акгы хамчымызт. Убри
ақынтә аартра ахьауаз ақытақәа рҕы иаахартит.

С а и д. Иракли Давид-ица! Хьацьгәара ақытан икоуп уаф игәы аззырхаша, асахьатыхрафы ақыбаф бзиа злоу ахәыгчкәа.

А д г ө а. Ақыта клуб акны ааигәа ацәыргакәтцагы еи-
фьркаазаап!

И р а к л и. Ақыбаф бзиа злоу ахәыгчкәа рацәоуп ақы-
такәа зегы рфы.

С а и д. Хәарада. Аха арт ахәыгчкәа ркыбаф рхала азыр-
гара иафуп. Гәацпыхәала рхы аус адырулоит.

Ш а м и л. Дара рхала итырхуазар, нас ашкол зырта-
хузеи?!

С а и д. Иртахуп. Ашколгы, идзыртцаша артцафцәагы.
Уажә ргәацпыхәаны ианафү аказарамфа икәтцамзар ргәы
ахшәоит, икьалахаргы рылшоит. Абыржәоуп ацыхыраара
аныртаху. Хымпада, абыржәы! Азин сышәтөзар иааганы
ишәсырбоит урт ртыхымта сахьакәа, аха аншәоуа зны.

И р а к л и. Агәра згоит Саид, уи ус шакәу!

С а и д. Нас еифьрцаашьак амузари сынтәатәи ашықәс
иалагзаны даеа школк аартра азин шәоуратә акатцара?

И р а к л и. Уи аифьрцаара хәзташа атагылазаашьа ҳа-
моуп хәарада.

Ш а м и л. Ахыбра ыкамкәа аартра ауам, хәа уеихәеит
Саид. Узадхьымзгкылазеи?.. Дыццакуеит ауафы... (*Саид
днаикәцәкьаны.*) Иазхоит шыта! Уара уда ус имамкәа ды-
коума!

И р а к л и. Шамил Ахмат-ица! Сара исгәапхоит ардыс
ихәыщшыа. Излауалагы ацыхыраара атәтәны сахәапшуеит
дзышьтоу аус аифекаара. Саид! Аминистргы даашт иа-
хьа. Иасхәап... Хәзхәыщып, аихабыра рфәацхьа ахыбра ар-
гылара азтцаара ақәыргылара...

С а и д. Ахыбра калоит, Иракли Давид-ица. Ақытантәи
акомфәрцәа ирызбеит ауахәама жәйтә иагу рееины икар-
царц. Уи аамтала ихәзхоит, хыбра фыцк дыргылаанза.

И р а к л и. Атоурыхтә бакакәа рыхьчара иазку аила-
заара азин шәыртоу, ауахәама алакьысра, аоналара?

С а и д. Уи азин ылырхыма шьтатцартас иказтяз?

Ш а м и л. Узлацәажәо ауахәама даара ихархәага дууп
аколнхара азы. Шьтатцартас ирымоуп, уара...

С а и д. Аказацәа раазартас икалар иаха еигьуп хәа
сгәы иаанагоит, артцәыгакәа еилабаа иахьышьтоу ааста.

И р а к л и. Ақыта аихабыра иахырхәаауазеи?

С а и д. Хазыразуп рхәеит. Апарторганизация амаза-
ныкәгаф ихы иадитцеит иатаху амфыматәа азы араион
аихабыра апара азоурышьтыртә аифырцаара.

И р а к л и. Адгәа Еснат-ица! Угәы ишпаанаго, арцыс
ишихәо еипш, ахыбра аус еифекаахар, идәыкәхтцаша ар-
тцафцәа калару?

А д г ә а. Хәарада. Икоуп, артцафра зылшаша сынтәа
иалго. Академиахь ицоггы зегь зталашам... Иара Саид
ихатаггы уа даагыларц избеит.

Ш а м и л (иахаз цьашьаны). Иаба дахьаангыло?! Ақыта
акну?

С а и д. Аиеи, саб. Ақытакны.

Ш а м и л. Мышкәак уажәапхьа атцара иацсымтцар
калом ухәон. Нас уажә икалазеи? Уахьзырхәыда?

С а и д. Азәгы саб. Сара схала исызбеит.

Ш а м и л. Избан?

С а и д. Ауафы иаха дахьатаху дыказароуп.

Ш а м и л. Сара усзеилкаауам, сычкәын!..

С а и д. Уи цьашьатәзам...

Ш а м и л. Нас утцара иацутцарц угәы итазами?

С а и д. Сахьзоит. Ашкол аартны ашьтра инықәлар –
нас сцоит академиахь. Аха сеитагьежьыхуеит ақытахь.

Ш а м и л. Уафрак халтцуазар хәа ауаа ақалақ ахь еи-
ханы иаауеит, уара ақытахь уцар утахуп! Исзеилкаауам.
Иузыртцада ас еипш ахшыф «бзиақәа»?

С а и д. Апстазаара, саб.

Ш а м и л (*дыштрақәкьаны*). Шәихәапши уара! Сара скәалкәало уафрак илтцындаз хәа сишьтоуп, иара иихәо шәахауеит!.. Иракли Давид-ица алимиттә тыц акны утаиртәоит. Асеипш атагылазаашьа еснагь иуауа цыушьома?

С а и д. Итабуп, Иракли Давид-ица, уи азы! Даеазәы дташәыртәа. Сара мышкызны санцогьы уи сахәазом.

Ш а м и л. Ари иихәо уазымзырфын, Иракли Давид-ица. Ақытафь дахьцаз деилаганы даарышьтит. Макьана сара уаб сахьынзакоу исхәо каутцалоит... (*Дфагыланы*.) Усапыс абыржәытцәкьа!..

С а и д. Мап, саб. Сара изызбашаз сызбеит...

И р а к л и. Хатала сара даара хатыр рыкәстцоит Саид ихәыцшьеи игәтаки. Сагьацхыраафуп дзышьтоу аус анагзара. (*Саид ихы наиқәкны*.) Ишухәаз еипш ахыбра акатцара шәзеиҕырцаар – агәра ганы указ ашкол аартра гәыкпсыкала иахатцгыло ауаа шыкало. (*Саид днаидкыланы инапы рыгәгәаны иаанкыланы*.) Уиашоуп, Саид. Уажәакара хқытауаа ркны аҕар бзиа рыказаара атахны икамлацт. Ибзиазаны иухәеит. Ауафы иаха дахьатаху дыказароуп. Ақәҕиарақәа!

С а и д. Итабуп, Иракли Давид-ица!

И р а к л и (*исаат днахәапшыны*). Ахы хшәышьты!

Зегьы рҕынархоит Шамил ида, дгылоуп дкәагза дышьхныпсылазшәа.

Абжьбатәи асахьа

Аколнхара ахантәафы икабинет. Шьыжьымтануп. Даафналоит А п о л о н С а б ы д а - и ц а. Ихылца акнахартәфь инкнаҳаны, ихәхәы аарееины итыц акны днатәарц дналагоны машьынак абжьы гоит. А п о л о н ахышә дынкылпшуеит, аха иааиз дизеилымкаакәа итыц акны днатәаны атцәтцәа абжьы иргоит. Дааиуеит З а б у ш ь а.

Аполон. Дзустада машынала иааиз?

Забушья. Шамил Ахмат-ипа иоуп. Арахь ахалара даёуп.

Аполон. Дагъанбахъза ашьыжь шаанза?!. (*Даахъыц-ны.*) Самсон ихабар?

Забушья. Мап.

Аполон. Хазарати Чачареи ааихьоума?

Забушья. Мап.

Аполон. Ишааилак арахь иааиааит...

Даафналоит Шамил Ахмат-ипа. Забушья уи даагәтаны зымға днаскьоит. Аполон ихы-иёы ааихаччаны днеипылоит.

Шамил. Шыжьбзиақәа!

Аполон. Бзиара збаша! Бзиала уаабейт Ахмат-ипа! Уагъанбахъзеи ас шаанза ара!.. Хьымзг згон сапхьа уааизтгы.

Шамил (*деихашды*). Ахьымзг згаз сара соуп, Аполон...

Аполон. Икалазеи?..

Шамил. Икалаз уара уоуп издырша. Цәгъарак узыз-уны сгәалашәом абас аңхашьара сгәургылартә еипш.

Аполон (*икалаз изымдыруа*). Иашатцәкьаны иухәоу ухәмаруоу, Шамил Ахмат-ипа?..

Шамил. Сара сыхәмарзом, Аполон, уара уоуп исы-лахәмарырц иаёу. Ианулымшоз сумыргәыгындаз. Иаба-коу сызкәургәыгыз амәымацәахә?

Аполон. Ишца? Иаха инарымгазеи?

Шамил. Уақәытц ақьачақьра!..

Аполон. Иаха ахәылбыгәха акәын Самсон абра да-ныказ... Ишсыдутац имазеиуп, амашынақәа сырзып-шуп ихәеит, нас...

Шамил. Насианааи, шәахьааз шәца хәа инапхашәтцеит.

Аполон (*ишәара изымдыруа*). Ишца, мшәан?.. Сара акгы сыздыруам, уара умсит... Абыржә иухәоит– иса-хауеит...

С а м с о н. Анцәа иныс! Сара издыруеит саб ишитаху, насгъы Аполон Сабыда-ица унапы ишанитцаз, ихәеит.

Ш а м и л (*Аполон иахь*). Иазхәада?

А п о л о н. Дыршъа сывам, Шамил!

Ш а м и л. Сара уара затәык уоуп изасхәаз!

А п о л о н. Ател ушсзасызеипштәкьа Самсон даапхьаны инапы ианыстдеит. Дыршъас исымоузеи уара учкәын иахьиахаз?!.

Ш а м и л. Уажәа узынамыгзеит, сурпхашъеит сысас ду иеацхьа, Аполон. Иузеиҕсырцаауеит хәа иасхәахъеит, уара суқәгәыцны... (*Дгәамҕуа даалеиҕеины.*) Икалаз калейт... Уатәуха амашынақәа еитаасышьтыр ишәзеиҕырцаару?

С а м с о н. Уи калашъак амазам.

А п о л о н. Избан?

С а м с о н. Комиссиак аарпхъар сақәзуеит схәан, зегъы азы иастеит. Иаха шаанза убри саҕын. Аполон, ухатцкы, абнапқацаа итгегь цышәка хәа рахәашъа сывам. Исхәаргъы исыххәыцуам. Срыцхашъа саргъы. Исыпхьаны снаганы сырхәацәара иалагар... Заа иуасхәоит... Издыруа зегъы самхахәар калап.

Харантәи иааҕуа иалагоит аверталиот абжъы. Шамил уи дазызырҕуеит.

А п о л о н. Азә думтикәа, ианбыкәу уара азә данҕуэхъаз, ацәарзга...

Ш а м и л (*аверталиот абжъы дазызырҕуа*). Иаауеит. (*Самсон иахь*). Алақмархәара уаакәытцны, Самсон, унеины адәхәыпшаҕы арахә ықәзар нақ ипхатца. Аверталиот уака итәар акәхоит, уца.

С а м с о н (*даахырхәаны*). Уи сылшоит. (*Дласны дцоит.*)

Ш а м и л (*Самсон дишьклаңшуа*). Абригъы игәра зго дубахьоума... Игәшәымшә хәатәуп, акәымзар... ашықәс еихшъаала акнынзгъы унаишьтуам.

А п о л о н. Иахьаггы сцон иауазтггы... Арт злагаз ала... Шамил! Сара иуасымхээр иуазхэарыда... Даара исгәәп-хом уцкэын ихымфапгашьякәә.

Ш а м и л. Сарггы исгәәпхом... Иара шэарггы уаха ус шэымамшәа асахьатыхратә школа аахартуеит хәа дақә-шэыргөыгит.

А п о л о н. Сара акггы дақәсмыргөыгзеит.

Ш а м и л. Шәнапкәә атәфны ашәкәы нашәышьтит аихабыра рахь.

А п о л о н. Ақыта ханыхтарк икахтцеит, уеизггы акггы шалымцуаз аадыруан, иахцәагози...

Ш а м и л. Иалтуеит. Аха уажәазы иахырпатәуп. Абра ма усыцхраароуп, Аполон.

А п о л о н. Исымчугеи?

Ш а м и л. Ауахәама жәытә дырфөыцырц ртахуп.

А п о л о н. Издыруеит, халацәажәахьейт.

Ш а м и л. Еитқакьатәуп, шықәсык иадамхарггы. Иара дықәзгар – нас ишышәтаху...

А п о л о н. Дикран дацырхагамхар. Араиком ахь сцоит хәа сеихәеит ацара азоужьра аусқәа реифөырцааразы. Аха ак алтцып хәа сыкам. Даеа ускггы ыкоуп, уара иузым-дыруа.

Ш а м и л. Иарбану?

А п о л о н. Иееимыз азөы дихьынцашалеит ацкэын. Ишакәымызггы еидырбалеит... Дигарц итахуп хәаггы иалацәажәоит

Ш а м и л. Дарбану?

А п о л о н. Иасон Шьарбалиа ицқак дыкоуп, мзышәак... Хатц дцанггы даахьейт. Самсон ица диман.

Ш а м и л. Закәызеи узлацәажәо?! Нас ариакара ану-дыруаз ател аашьтыхны усзасындаз! Абжьяацны ак анышәтаху ауп саншөгәалашәо. *(Игәы иалсны длеиөиөиуа.)* Ацкэын думамзарггы акаамет, думазарггы ахцөыга.

А п о л о н. Ахматгьы ицəажəашьақəа рыла, иматə ақы-
тақны даагылар итахны збоит.

Ш а м и л. Ахмат ақалақь зегь хыртəаны ақытахь
ирышьтуеит хəа иахар иара изы гəыргьарахоит.

А п о л о н. Ех, ачкəынра!.. Мышкызны ихы дасышт,
аха уажəы...

Аверталиот абжьы ғыц агара иалагоит. Уажəы зынза иааигəазаны.

Ак уасхəашан, данбацо усас?

Ш а м и л. Макьана дыкоуп.

А п о л о н. Икалаз хьаас иумкын. Цьара ак еиғьарцаап,
адунеи абгара иаламгазар...

Ш а м и л. Ак сзеиғурцаароуп, акəымзар... Матцурала
знапы сану иоуп иара... Хəамтақəа шыкоу удьруеит...
Учкəын иусқəагьы маншəалахап хəа сыкоуп.

А п о л о н. Акыр узеилкаауазар?

Ш а м и л. Аиғьырцаара зылшо азəы сияцəажəон.

А п о л о н. Нас?

Ш а м и л. Икахтцап ихəеит.

А п о л о н. Хай, ухатцкы сцааит!.. Шака зихəа?..

Ш а м и л. Уара иутаху афакультет ағьы жəаба ракара
атаххоит, ихəеит.

А п о л о н (*иааигəамтхакəа*). Ирацəазами, Шамил?

Ш а м и л. Имачым аиашаз. Аха изшəогьы рацəами?..

А п о л о н. Дзустада иара?

Ш а м и л. Уи уара иазууеи. Уəааикəуршəар, сара субап.
Сара иара дызбап. Иара изицаша иара ида азəгьы издыр-
уам. Мызкоуп инхаз. Угəы еихьызшьуа акрыкоума?

А п о л о н. Мап, ухатцкы сцеит. Исымоу зсымоу иара
азəк изоуп. Исымамгьы сыпшаап, сцəа стьтыргьы...

Аверталиот абжьы уажə иаха иазхəуеит, нас зынза иаакəытцуеит.

Ш а м и л. Итəеит хəа сыкоуп.

Ашə иаалагылоит Хəзəрати Чəчəри. Хəзарат шəарьцара
дцарц игьы иштоу уафы инибааларатəы деилахəоуп.

Х а з а р а т. Хнеир калома? Шыжьбзиақәа!
Ш а м и л (*днеиңыло*). Уа, бзиара збаша Хазарат! (*Рнап-
қәа ааимырдоит.*)

Х а з а р а т. Икоузеи, ушқакоу?
Ш а м и л. Исыбаргәузеи. Хазарат... Сара сшыкоу еипш
иреиңәоу аңсуа дкалааит!.. Нас акгы хәхуам. (*Дыччоит.*)

А п о л о н. Икоузеи, Хазарат? Зны иакәшахатхан, иахьа
саннеи мап ркит. Азә ыырчмазыф кайтеит, егыи цсракахь
сымцар калом ихәеит. Рлақәа рымсхит. Аңста акыр тазар
сара ирзаасцоит. (*Шамил иахь.*) Абцъарқәа шәымами?

Ш а м и л. Иҳамоуп.

Дааиуеит қәадқәак зку акассир У ч а н а.

Х а з а р а т. Нас хшәышыты!..

У ч а н а. Шыжьбыбзиақәа! (*Даареихырхәоит.*)

Дара инымфәтәшәа атакқәа нықартцоит.

А п о л о н (*Учана иахь*). Аңарақәа рзааугама?

У ч а н а. Иаазгеит. Аполон Сабыда-иңа, аведомстқәа
шәнапы рытәжәфыроуп, шәцаанза.

А п о л о н. Сара цъаргыи сцазом. (*Шамил иахь.*) Ажәеиң-
шьаа ишәиңааит! (*Инапы имихуеит.*) Шәшаагәежылак
шәхәы мазеиуп Чачара икны.

Зеггы цоит Аполони Учәнеи рыда.

Иаагишь, арахь.

Учана иикыз ақбаадқәа Аполон инаимтеитцоит.

(*Илаңш рыхго.*) Фынфәжәеи хңа нызқь... Ари цара дууп.
Угәуеаныз, амарцъа... Анхацәа ирдыруама?

У ч а н а. Издыруа маңуп, аха ирахашт. Иааиуа ина-
рысталап.

А п о л о н (*инапқәа рыңафны.*) Шыта аихшьала кәх-
таанза уаҳа ирмоуазар акәхап?

У ч а н а. Итабуп, Аполон Сабыда-иңа! Шәеитцасырхеит.
Бзиала! (*Дцоит.*)

Аполон (*дѡагыланы, хѡыцра ѡаулак дѡанагаланы*).
 Ҟынѡажѡи хѡа нызкъ!..

Аабатѡи асахъа

Ахмат иаштакны. Х а н и а амзырхаѡ игылоу арымз дыкѡтѡаны ака-
 кан ѡены агѡылхра даѡуп. Аѡны ашьтахъка ѡѡоуки еиѡырцаарак
 ишаѡу хзырдыруа быжъкѡак ааѡуеит. Алабашъа зку А х м а т
 агѡашѡ дааталойт. Абжъааѡнааста длахѡыхъа дыкѡуп, уанза
 идхамбалаѡ матѡа ѡыцла деилахѡуп.

А х м а т (*Ханиа дѡатаны*). Пытѡык ааихъеит хѡа сы-
 коуп.

Х а н и а. Иааихъеит рхаткы сѡааит! Аиѡырцаара иа-
 ѡуп аѡнашьтахъ.

А х м а т. Аѡ ааргазар?

Х а н и а. Аѡгъы ааргеит.

А х м а т. Рамизи Даури рыхабар ыкѡазами?

Х а н и а. Имааиѡт, ирыхъ сыздыруам.

А х м а т (*даахѡыцны, ихазы*). Ыъара акы ианымиазааит
 чкѡын кadyцъкѡа... Саид дабаѡеи?

Х а н и а (*дызѡу дакѡыѡуа*). Аусхѡартакнынза снейны
 саауеит, ихѡан дѡеит. Акы даргѡамтѡуеит изакѡу сыз-
 дыруам.

А х м а т. Дгѡамтѡыр калома! (*Даахѡыцны, ихы даѡѡа-
 жѡошѡа.*) Ех, чкѡын кadyцъкѡа... (*Дахъѡара изымдыруа
 длакѡакуа даакѡхойт.*)

Амотоѡикл абжъы ааѡуа иалагойт.

Акраатѡуоу дѡеижъѡеи?

Х а н и а. Уара уаннытѡытѡ ашьтахъ заманаѡ мѡыцкѡа
 дѡеит.

Ахмат Ханиа дзыкѡтѡоу арымз егы аѡкар дныкѡтѡаны итѡынжѡа
 аатганы аитѡатѡара дналагойт, ак ихѡарѡ итахын, аха аѡыргарагы
 раѡѡак иѡахымкѡа.

А х м а т. Ак саҳаит аҳабла саҳърылаз...

Х а н и а. Изакезыей? Бзиароу?

А х м а т. Шамил дааны дыкоуп.

Х а н и а (*лгәы иаахәаны*). Закезыей иухәо!.. Уара иоум-хәазт, ахшыҗда, аха иара игәы ианахәеит, ма цхызла ибеит! Убри ауп даазгаз...

А х м а т. Хы! Еита ихашшаара балагеит... Иац ашьыж дааит, рхәеит.

Х а н и а (*иаалгәамҗхазакәа, аха мыцхәы илнымҗшуа*). Нас дабакоу?

А х м а т. Сасцәакәак ицзаап. Ахәырпссаррахь иказаа-рын иацы. Чачара икны итәаны иржәуан, рхәеит иахан-тәарак.

Х а н и а. Заке сасцәоузей?

А х м а т. Азә иминистр иоуп, егыи уи иааста еихау хылацшәуп, рхәеит.

Х а н и а (*лыцкәын лгәы издуны*). Аминистр... Ахылацшәы... Иухыша акрыказар сара исыхәаит с-Шамил, нан... Машыноума, мшәан, зыбжы го? Арахь иаауеит...

Ахмат Хания дналҗәпшәуеит, аха акгы ламхәакәа итатынжәга амца наркны дҗагылоит, ларгы лкаканкәа аашьтыхны афныка днеиуеит. Амотоцикл абжы зынза иааигәахоит, нас зынза иааихсыҗуеит. Ахмат агәашәахь иҗынеихоит. Дласны агәашә даалагылоит У ч а н а, уи ишьтахь дааиуеит С а и д г ы.

У ч а н а (*дааицраланы*). Икалаз уаҳама, Ахмат?!

А х м а т. Мап, бзиароу?

У ч а н а. Дыркит. Аца итоу ахәынац еипш аҗычра дшаҗытцәкыз дылкагәа дыркит, рқәакәра згааит!

А х м а т. Дарбану?

У ч а н а. Рамизи Даури рхаткы сара сцааит! Сеикәдырхеит Ахмат, сеикәдырхахатеит! Схәыцкәа иатымха иаакәхон абас карымтцәзтгы.

А х м а т. Ихәа уара, дарбану иркыз?

Учана. Аполон Сабыда-ица. Иа, ажәлар рыгәнаха дзатымтцааит, дагъагеит аха... (Учана дамханагалазаны.) Икоуп, Ахмат, ажәлар рхак!.. Ақәнамга кәзтәз ихъымзар кәлазом. Аа, Иасон ахәаша баша гәнахарыла ушқатаку!..

А х м а т (Саид иахь.) Ииашоума, дад?

С а и д. Ииашоуп, даду!

А х м а т. Иажәымта азахәа ахартцааит!.. Жәларык хны-кәигоит хәа хихәапшуеит, иара... Нас иабакоу ачкәынцәа? Машәыр рмыхкәа икоу?

С а и д. Мап, машәыр кәмлеит. Иабцъарггы тигеит, аха ахысха иадымразеит. Амилициаггы ирыпхьаны иаар-геит. Апротокәл картцеит, иарггы дрыманы ицеит.

А х м а т. Арахь җаахәыра имоуааит, амахагъа. Матцурак иахагылоу зеггы уаау цъахшьоит!.. Ахан-пҗа! Икәлаз ба-хама? Ақыта рпарақәа шиггычуаз дылкагәа дыркит, ани буа хазына.

Х а н и а. Дарбану?

У ч а п а. Аполон иоуп, Ханиа! Ацапха чыда имазаарын!

Х а н и а. Изакәызеи ишәхәо?! Аполон хазына убас кәитцарызу?

А х м а т. Икаимтцазар нас ихы итихәаама?

Х а н и а. Нас изыруеи шыта?

А х м а т. Изырухуазеи!.. Цшзала иуфааит рхәоит.

Х а н и а. Закәызеи, уара еснагь хәмарроума?

А х м а т. Нас ашәы сшәыстцарыма! Досу дызнылаз ам-шоуп изыпшу. Цъаханым итыпуп!

Х а н и а. Нын изқәикызеи инхәыликааит!..

А х м а т. Уи, уиакара хәаас иктәу иакәым, Ахан-пҗа! Бгәырғалароуп ибыхәтоу. Быцкәын иабхәа дыбзаауеит лассы.

Саид афны ашытахька дцоит.

Нас иабаци афырхацәа?

У ч а н а. Сырма дхаргәырғоит хәа ицеит. Дхаман-ггы хнеиуеит рхәеит. (Акы ааигәалашәаны.) Кох, сатам-

зааит! Ахмат, Ханиа бзиа! Шөгәырғара шшөыдысны-
хәаларызгғы схаштит. *(Еибарччоит.)* Шәалагәырғааит!
(Афыцбагы гәйдкыло.) Амрей амзеи реипш еидажәлааит!
Насың цшза рыманы икалааит!

Х а н и а. Итабуп, нан, итабуп!

А х м а т. Итабуп, дад! Цъаракыр ццакыра умоума хаз-
лацәажәоз атдыхәала?

У ч а н а. Мап. Хупхьяанза указ рхәеит. Аколнхацәа
рпарақәагы аревизиа картцаанза исызрытазом.

Машынак абжы аафуа иалагоит.

А х м а т. Нас, унеины ачкәынцәа аауцырхырааны, ацә
уа ифәхәоуп, ишәырмазеи.

У ч а н а. Бзиоуп, Ахмат ухаткы сцеит... *(Дцоит.)*

Х а н и а. Сара сцашан.

А х м а т. Иабыкәу бахьцо?

Х а н и а. Чачара икынза. Ачара шхамоу абеидыруеи,
Шамил...

А х м а т. Бара ишыбхәаз еипш, игәы иадырп, зынза
ицәымсамхазар. Ех, сабиц!..

Амашына абжы зынза иааигәахоит. Ханиа лыла таа агәашә
злакоу ала дыпшуеит. Ахматгы уахь дыпшуеит, аха иаха дызхәац-
шуа Ханиа лоуп.

Ханиа. Еикәатцәоуп уара!..

А х м а т. Иарбану?

Х а н и а. Амашына. Цыпх дызлаказ акәушәа збоит!..
Иара иоуп хәа сыкоуп, уара... *(Агәашә ахь дласны лғынал-
хоит.)*

А х м а т *(дышгылац, деитамйкәа)*. Бабацои? Иара иакә-
зар арахь дааиуеит.

Амашына абжы ааихсыгыуеит, нас алкафхәа ашә аркра абжы гоит.

Х а н и а *(хәыцйас дгәырғаны)*. Иара ихата иоуп, иара!
(Ахмат иахь даахьахәны.) Хәчкәын дааит, уара! Узгылоу-

зеи, унеипыла!.. (Ахмат ихымѡаңгашыа лгәамҥхакәа даа-хынхәны, дааизааигәаханы.) Анцәа даахәаны сухәоит, игәы изырхыша ак умхәан. (Акыр дласны аштә иааталаз Шамил днеиңыланы, лнапқәа ыргъежыуа дгәйдкыло.) Уцә-гъа-мыцәгъа, акыр ухышазар сара исыхәаит, нан сыч-кәын. Ушпакоу, нан? Шәышпакакәоу зегъы?

Ш а м и л (иҗырхышәаишәаны). Хакоуп. (Дааиеихырхәоит, нас иаб зәааирхаз инапы ааникылоит.) Шәалагәыргәаит!

А х м а т (инайшыны даахырхәаны). Даара итабуп, ухаткы сцеит! Уаргъы уалагәыргәаит – утәымуафым хәа сыкоуп!..

Ш а м и л. Сзыргәыргәаша хәа акгъы збом...

А х м а т. Иубарц укоуп! Хара имгакәа дрыман ашта иааталоит анцәахша!

Ш а м и л. Даара харантә дааргозар акәхап!..

А х м а т. Хара хазцарызеи, ассир хҗанаҗы дшыкоу?!

Ш а м и л. Дыссирзар дызмаз рҗы даабарын...

А х м а т. Алаапкқәа рыкны иаангыло, дара иреипшу лоуп...

Ш а м и л. Дхатцеибамызт Саид...

А х м а т. Гәыцқыала аибатахра ааста еихау цқбарак ыказам.

Ш а м и л (азныказ иихәара иҗамшәо, аха җыц дааицра-ланы)... Ауаа цәытҗаччо исархәоит, арахь сара акгъы сыз-дырзом. Ас азәы иҗаитҗома?..

А х м а т. Саргъы ақыта сахьналалаз, учкәын иацаахыс абрадыкоуп хәа сархәоит, уара ишухәаз еипш ицәытҗаччо.

Ш а м и л. Шәарыцара хәкан...

А х м а т. Абҗацьмагъы ушыт рхәеит. Нас шәеиманы уахыз ашта уааталар, Ажәеипшыаа иуиталааит хәа снау-цымларызи. Сгәы азурхар хәа ушәама?

Ш а м и л. Шәхәы мазеиуп шәааи анырхәа...

А х м а т. Уара уакәын иразхәашаз. Аха уара ианузым-хәа, шәааи рымхәакәа иапсуаами. Иухъзеи, хәпхоушыома?

Х а н и а (*Ахмат иахь*). Шьта уаанҕас, уара!

Ш а м и л. Ус акөым саб, ишеилкаатөү...

А х м а т. Нас, усасцәа хазныкөымгар хәа ушәама?
Хабригадирцәа реипш аттахәа ирыцсахуа аминистрцәа
ракөым, Лакәабагы дыстаахьан. Тынч утәаны акрызлау-
фазазеи утахмадацәа хамбакәа? Хҕы акны хақөзаргы
уздыруамызт. Акрыфарагы хатыр амазароуп...

Х а н и а. Уҕы акны анцәа усирбааит!.. Шьта уаангыл
уара...

Ш а м и л. Уи акөзам гәалсрас икатцатөү, саб...

А х м а т. Ишпа, сгәы ишалымсуа?! Хаицөйзуа халагеит
аби пөи шхакөугы. Абри ауп сгәы сзырхьуагы. Ахьымзг
уцөйзуа уалагеит.

Ш а м и л. Ахьымзг уиакара уаназхәыцуаз, зқытауаа
рцыба италаны изырхөыз ипха хафны лыонагалара
уакөшахатымхандаз. Иара дгазахазаргы, уара иухъзеи?

А х м а т. Анцәа ицышаны дкагәаны дырkit анхацәа
рцыба италатцөкьаз.

Х а н и а (*Шамил иахь*). Ааи, нан, Иасон акгы ихара-
тцөкьамзаарын.

Ш а м и л. Дарбан иркыз?

А х м а т. Ухаткы казмышөуаз, уацхьанагыла Аполон
«бзиахә».

Ш а м и л. Икалазеи?

А х м а т. Иахьысхөо умахауеи?.. Акасса дыштәз дка-
гәаны дырkit. Даргамахөит.

Машьынак аагылара абжы гоит.

Ш а м и л. Ишөазхәада?

А х м а т. Ихәзхәаз иоума аус злоу?!.

Иааиуөит Дикрани Адгәөи.

Д и к р а н. Уа шөалагөырҕааит, Ахмат!.. (*Игәыдыло,
ацшәа рахәо.*) Даара сгәы иахөөит. Апцөызба еиҕамс
зырхөо лоуп! Сгәы иахөөит!

А д г ə а. Ишәыдысныхәалоит гәык-псыкала. *(Зегь рнап-
қәа рымихуеит.)*

А х м а т. Итабуп, дад, итабуп! Бзиала шәаабалааит!

Х а н и а. Итабуп, нан дшәыкәыхшахааит!

Д и к р а н *(Адгәа изы)*. Ари, Саид иртәә иоуп. Дзылгаз
атцарайурта адиректор, Адгәа Еснат-ипа! Амәан хәикә-
шәеит. Икоу ас ауп анысхәа, деигәыргъеит.

А х м а т. Сгәы иахәеит дад, ас агәыргъара анхамоу
уахъзааиз. Угәахәтәы уахъзааит!

Х а н и а. Сукәыхшааит, нан, хмәта дзааз. Азәгы
шәахәара хәхымзеит. Иаалыркъаны зегь еиғырцаатә-
хеит...

Шамил днарылтны иеырхшәашәаны хәыцрак дтанагаланы дгы-
лоуп.

А х м а т. Узбахә бзиа Саид икынтә исахаижътеи кыр
шықәса тјеит, аха хәеибамбацыт. Жәаха аминистр иха-
тыпуәә икны дышноугазгы сеихәеит.

А д г ə а. Убри аус азбахәалоуп арахъ сзаауаз. Иацы
аилацәажәара ыкан аихабыра рғы.

А х м а т. Нас, дад, акралтцып угәахәоу?

А д г ə а. Уәә агәра игаратәы икоуп ишалтцуала.

А х м а т. Хәи, дад, сааукәхшааит!

А д г ə а. Ахыброуп цынгылас икоу. Аха Дикран излеи-
хәаз ала, араион аихабыра рхы иадыртјеит ауахәама иагу
ақатцара аиғәкааразы аус ишахатцгыло.

Д и к р а н. Актәи амазаныкәгаә сидикылеит. Иасхәеит
атагылазаашья шыкоу. Даара гәахәала дысзызырфит.
Акомиссия аарышьтјеит, нас иатаххо ацарагы еиғхар-
цаауеит ихәеит.

А х м а т. Хәи, шәхатцкы сцааит, дад! Ари хәызмам ус
дууп хқыта ағар рзы.

Ш а м и л *(зегь рахь)*. Сағамзааит шәахынсыжъуа...
Сымцар калом...

А х м а т. Ишпа, дад?! Иабыкәу уахьцо?! Атаца шыта дааргоит.

Ш а м и л. Асасцәа сзыцшуп.

А х м а т. Арахь иаапхьа, дад! Агәыргъара хамоуп! Хаз-таху ракәзар рычәхаладырхәаит! Ацә, хшыт, хапхашьо хакам.

Х а н и а. Аиеи, нан! Иуманы уаа! Ас агәыргъара шхамоу хныжьны ушпацо?!.

Ш а м и л. Ауадхара ицарц ртахуп. Хаиццоит хәа расхәахьеит, мап сызрыцәкуам... хаицуп.

А х м а т. Цсыхәа амазар иаагылааит, дад.

Шамил. Цсыхәа амам, саб. Уахь ицарц ртахуп дара... (Дикран иахь.) Дикран... (ак ицәарц итәхны, аха дахьхәны иеааникылоит).

Д и к р а н. Акы уазтаарц утахын.

Ш а м и л. Иашоума Аполон изырхәаз?

Д и к р а н. Аполон дызталаз азы дагеит. Иапсам ашь-талара.

Ш а м и л. Шәыказ... (Дааццакны ддәықалоит.)

Х а н и а. Шамил, нан! Ма уахазны уаа...

А х м а т. Бикәатц, Ахан-пха! Уигьы зык иееитәхьеит, дацымцар дзаанаркәрылозар акәхап. Хьаас дбымкын. Хгәылацәа сызкәыхшоу ара икоуп, хгәыргъара хацей-фыршоит. Хацсыргьы хзырееиуа дара роуп. Саид иакәын сара хьаас исымаз... Шьта цьаргьы дцом – хьымзг аиргом хгәарата!..

Амашьына абжы агара иналагоит, нас иаха-иаха имачхо инта-хәаша ицоит. Иаафуа иалагоит атацаагара ашәабж. Аоны ашьтах-тәи ашә ала азәазәала иаацәыртцуеит аматц зуаз агәылацәа. Агәашә иааталоит Р а м и з и Д а у р и рхыргәалаканы. Аоны иныфналаны камак-камак ааоныганы еиларс иааныркылоит. Афар дрыгәты-лакны дааргоит Сы р м а. Ханиа чанахк ааганы ашәхымс акны инышьталтцоит, Сырма уи днаграгыланы ипылеуеит, акамақәа

дрытцыргоит. Зегъы ашәа еицырхәоит. Уанза аоны иныфналахъаз
Ахмат иапсуа шәақъ иманы авансенақны дааиуеит.

А х м а т (*ажәфан днаџаңшы*). Иа, ари сзырбаз ухы-
шьаргәйтца сакәыхшоуп! Хабицара, хатзы, хгәара зыр-
гәацаша ракәхааит! (*Дхысуеит.*) Ех, сабиц!.. Даеазны за-
тәык иадамхаргы сзырхысша хатцарцыск иира сышца-
хаанымхари!..

Ашәа иаха-иаха ихалоит, нас акәашарахъ ииасуеит.

А п а р д а

1981

УАРДА

Q-хәтәк змоу алегенда

ИАЛОУ:

Гәшья	– апхәысеиба
Уарда	– уи лҗа
Тамшаша	– уи лыпҗа
Фарсоу	– дарпысуп
Шаратлыкә	– аныхаҗааф
Дарыкәа	– пхәыс даазымгаҗ ахатҗа
Хапач	– аҗахмада
Гашьюалы	– амшын нахылапшхәу
Пинагора	– уи ипҗа
Цьангъан	
Сакәыт	Гашьюалы иматцуоҗәа
Калакәыт	
Азбафҗәа, арҗарҗәа, атыпҗаҗәа	

Аханҗәцәара дныфналаны амшын иахылапшхәыз даагәеиҗеит. Иажәа маанаггы нахәаны, иикыз абҗы ндәықәҗаны игәы атҗагара иналаиркаҗеит. Уи акәхеит, ипҗсгы неихытҗит. Иара ишәыз аматәа шкәакәаза аҗеаапсахит. Уи нахыс ажәлар Афырхатҗа хәа изырхәеит.

(Амҗараа ирыххәау алегенда акынтә.)

АКТӘИ АХӘТӘ

Актәи асахьа

Апарда аатаанза иаафуа иалагоит ижәйтәзатәиу апсуа мелодиақәа рыла ишьақәыргылоу ахоралтә ашәа. Цшышьала апарда аатуеит. Абна агәтаны. Ацътцлақәа ирыгәтылаку адәхәыцш хәычы агәта иахьазеицшу ишьтоуп мыцхәы идум хахәык. Уи иамариашаны мацк инаскьаганы иреихоу ацътцла ашьапы иаларсу атцәымг дукәа рфы икнахауп: ацьазтә тцәтцәқәа, асақәа, ацыракқәа, ахыцқәа, ахәымпалқәа... Атцла ашьапафы икыдгылоуп абтцқәа, амахәқәа рыбжьара иқәуп ахәақәа. Иаалырқьаны, макьана акыр илашьцоу асцена аарлашо, иаамацәысуеит, уи инақәырццакны адыдра абжьык гоит. Уи нахысгыы имѡапысуеит амацәысреи адыдреи. Урт ирылазѡо асцена аназарантәи азәы ибжьы тәхәәеза иаафуеит: «Ажәлар, шәхатқы! Ажәлар, шәеиха! Ажәлар, шәеиха!..» Амацәысеимқьара далубаауа дцәырқьа-цәырасуа даацәыртцуеит, знацар шәтцатәы асааранза илеиуа, зхахә зыш ауқәа зыжәѡа иқәыцсоу, зжакьа шлақәа дуу, иара ишәага ааста иеихау алабашьа ау зку азәы. Ари аныхацаѡо иоуп. Илабашьа ышьтыхны атәтцәқәа рыбжьы аргара далагоит, нас уи даакәыгтны ацътцла днадгыланы ацьазтә тцәтцәқәа рыбжьы аргара далагоит. Ибжьы ширгац иргоит: «Ажәлар шәеиха! Иааит афхәара, – амш иахзапу!.. Ажәлар, шәеиза ацқьа тыцакны, ацьқәа рымцакны...». Ажәлар азәазәала, ыцъа-хыла аизара иалагоит. Аныхацаѡо еитә илаба атәтцәқәа ырхьархьаруа ахахә дныкәгылоит аизара иафә ауаа дрылапшуа. Иааихыкәшаны нак-аак иааивагылоит зықәра ыкоу ахацәа – аз-

бафәә. Егьырт еизаз наҥ-ааҥ ҕымтуа иааилагылоит. Ари зегьы мѡапысуанатҕы амацѡыси адыди ыҕоуп. Ахорал ашѡ макъаназ ицоит, аха абжы рхѡычны. Уажѡ иаакѡытѡеит.

Ш а р а т л ы к ѡ. Ажѡлар, шѡхатҕкы, шѡаазырѡы! Иааит аѣхѡара! Иааит амш иахзапу. Адырра хартѡеит иаххылапшхѡу анцѡакѡа. Адырра хайтѡеит, зылпха хаура амшын иаххылапшхѡу Гашьуалы. Хныхѡа-ныпхѡаны, ишыҕахтѡа есышықѡса уажѡааны, ѣатѡахѡыс диахтѡит Гашьуалы, хартѡарцѡа, хтыпхѡаѡа иреигьу руазѡы. *(Дарыҕѡа ихы наикѡкны.)* Дарыҕѡа! Иаапхѡа зегьы.

Д а р ы ҕ ѡ а *(ибжыы нарганы)*. Шѡаацѡыртц арахь.

Асцена азганк ала иаацѡыртҕны иааилагылоит арѡарцѡеи атыпхѡаѡеи. *(Мыцхѡ идум кайҕкѡырк наганы аныхѡаѡѡ дзықѡгылоу ахахѡ инықѡиргылоит, нас зегьы еицырбо уи интѡеиҕсоит аишѡт шкѡакѡақѡа, урт ирылоуп изацѡу шѡтҕы ҕаҕишык. Аныхѡаѡѡ днаеиухырхѡаны зымѡа днагылоит).* Хара хмазеиуп, хатыр дузза зқѡу аныхѡаѡѡ Шаратлыкѡ ухатҕкы!

Ш а р а т л ы к ѡ. Шѡалага, Дарыҕѡа! Шѡѡаашѡа, дад, шыҕа. Цасым, лахьеиқѡтѡарак ҕашѡымтѡан.

Зегьы ҕымтуа игылоуп.

Д а р ы ҕ ѡ а *(еиҕа изааигѡаны игылоу арҕыск даарылганы иблақѡа цахеиқѡацѡала иѣеиҕѡоит, нас имахѡар аанкыланы акайҕкѡыр ахықѡгылоу днадиргылоит).* Уалага атыгара.

Арпыс днапыршышыуа акатҕкѡыр аѣынтѡи шѡтышкѡакѡак аатигоит. Аныхѡаѡѡ уи дизыпшѡеит.

Ш а р а т л ы к ѡ. Уара иулахьынтѡамызт. Ухы уақѡитуп, арпыс.

Дарыҕѡа арпыс иблақѡа злаѡахѡаз аамихѡеит, иара ишѡт шику асцена егьи аган ахь дниасны днагылоит.

Д а р ы ҕ ѡ а *(Тамшаша ихы налыкѡкны)*. Бааскѡа арахь, апхѡызба.

Тамшаша даарылтны Дарыкәа иахь лҕыналхоит, аха уи дналы-
хызаны Дарыкәеи лареи даарыбжыагылоит арпыск.

Ари Фарсоу иоуп.

Ф а р с о у. Сара снейуеит.

Т а м ш а ш а. Сара соуп иааипхъаз...

Ф а р с о у. Ус иатахуп. Сатабымтчан... *(Дарыкәа иахь.)*

Иҕахәа сыблакәа.

Ш а р а т л ы к ө. Еимашәымкын, дад, зылахь иану иоуп
изықәшәо.

Ф а р с о у. Иҕахәа сыблакәа.

Д а р ы к ө а. Уара иштуаху...

Дарыкәа Фарсоу иблакәа ҕеихәоит. Фарсоу акаткәыр днадгыланы
инапы нтишыуеит, иаатигоит шәтык, аха уигы шкәакәоуп. Дласны
ихала иблакәа злаҕахәоу ачаха аамыхуеит.

Ш а р а т л ы к ө. Уара иулахьынтцамызт, арпыс. Ухы уа-
кәитуп ҕаанынза.

Фарсоу даагәамтны, ичаха Дарыкәа инаитаны уанза инеихъаз
арпыс днаивагылоит. Дарыкәа Тамшаша лыблакәа цахала иҕеи-
хәоит, акаткәыр днахаиргылоит, лара агәаҕра лцәуадаоны уи
лнапы нтылшыуеит. Иаатылгоит ашәт кәцшъ. Уи збаз ааилазазоит.

Тамшаша дласны лыбла злаҕахәоу ачаха аамылхуеит.

Т а м ш а ш а. Сара... Сара сакәхеит...

Ш а р а т л ы к ө. Ааи дад, бара бакәхеит буаажәлар реи-
қәырхаразы ашәт кәцшъ алхра разкыс изауз! Бара бакә-
хеит зылцха хаура амшын иахылацшхәу иахтынрахы
анеира разкыс изауз. Бгәы бмырцшаан, цсыҕерак кәбым-
тчан. Бца, дад, бгәы ртынчны. Бразкы ибзалнахыз амәа
баныла.

Т а м ш а ш а *(лгәы ңшаауа)*. Ишцазури... Сабацари,
иахәтоу кәсымтчан...

Ш а р а т л ы к ө. Аиеи, дад, убас ауп. Иахьанахыс битәуп
Гашьуалы. Хаштра бықәым буаажәлар ргәаҕы. Хбықә-
ныхәоит зегъы. Бдәықәла бааласны, агаҕа ибзыцшуп.

Ажәлар даарылтны даагылоит У а р д а.

Уарда (*аныхаңааф ихы наикәкны*). Аныхаңааф ухатқы! Сара сцоит агаҕахь, сахәшьа лхатқыс.

Ажәлар аайлауатыруеит, ауу ааилдыргоит.

Шаратлыкә. Иухәашьоузеи, арцыс! Уара уакәым ашәт қапшь зауз. Хавалом иаххылапшхәу ирызбаз.

Азбафцәа. Иухәашьоузеи, арцыс?! Уатарымтцаит анцәақәа!..

Уарда. Сатартца-сатарымтца, дысзыгәағуам сахәшьа. Сыла шаапшуа дсызитор апсымтә Гашьуалы.

Шаратлыкә. Ус умцәажәан уҕы тызәзәа!..

Уарда. Исхәаз схәеит – дистом сахәшьа.

Азбафцәа иргәампхакәа еита ауу ааилдыргоит.

Шаратлыкә (*Акыр иаархааны*). Избоит дшузымгәагьуа, ушлыхызызауа ухәшьа. Аха, иугәаларшәа узхаану ухата. Есышықәса зашыцәа захәшыцәа амшын ахь изышьтуаз, ргәы рыхуан уара уеипш.

Уарда. Иазхоит шыта. Иазхоит хазмыргьацо Гашьуалы иахтахьоу аҕатцахәы.

Азбафцәа (*реыргәааны*). Иазхоит, арцыс, анцәақәа иргәампхо ахәара!

Дарыкәа. Гашьуалы дазыпшуп иҕатцахәы. Ианимоу нтәароуп хажәлар ирзыпшу.

Уарда. Ус агәкаҳара атахым. Ишухәо еипш имариам жәларык рныртәара. Схата сизнеиуеит иахтынра. Сиа-башьуеит хатдатас, сыҕеистом ҕатцахәыс. Гәнаҳа ацзар, исымазааит сара.

Тамшаша. Мап! Мап! Уарда – изатцәу сашьа. Иқәсхуазеи удлапса адунеи! Усышьтуам цьаргьы: Схата сазцоит слахьынтца.

Уарда. Бәыртынч, сахәшьа. Сразкы шысмеижьо агәрага.

Ш а р а т л ы к ө (*дацраланы*). Уа ашьхаруаа жөлар! Шөыз-гылоузеи шөфы азы татәаны?! Дхалиааит амыжда, хта-зырхаша амѡа ианыларц иаѡу.

Д а р ы к ө а. Цыпх атцөы лыкөшөеит сахәшьацха. Нас уара уахәшьа длеицәазма лара?

У а р д а. Лразкы цөгъахеит уахәшьацха, дахылымамыз дзыхчашаз аианшьа.

Ш а р а т л ы к ө. Ухы атыцафы иааг, арцыс! Адгьыл ахь улбаа! Аиҳабыра-аитцбыра ахатыр ба.

Хамтакы азэггы җитуам.

Шөышықәса схытцуеит сара...

У а р д а (*иажәа анагзаха имтәкәа*). Уахаануп шөфык ақөыпщцәа ртархара.

Ш а р а т л ы к ө. Сахаанхомызт, санычкөыназ атцөы сыкөшәазтггы схата. Аха уи сылахь ианырымтцеит ан-цәақәа.

У а р д а. Истахым сара узхаану ахаанхара, иучҳахьоу ачҳара, шөышықәса қөпарада ақазаара. Истахым, апсра сазыпщны, ақөпара агьама мбазакәа атәара.

А з б а ѡ ц ө а. Уаѡ иимгәаггыц игәаггырц итахуп. Умч зқөымхаша уеапшьоугеит, арцыс. Башаза ухы таурхоит.

У а р д а. Агәагъра злам иааирак изыпщзам. Қөпарада изыкалом ахақөитра. Хақөитрада ақазаара, – мап, истахзам!

Ф а р с о у (*днеизааигдахань*). Уара уиашоуп, иухәо цә-быргуп. Ахақөитра уазшоуп, ақөпара утахуп. (*Ажалар рахь*.) Ари дыхьзырҳагоуп, ажәлар шөхаткы! Игәы цьба-роуп, ихәыцшьа цтаруп. Нартаа дукәа дрыцкаруп, ирбоит анцәақәа!

У а р д а. Иухьзузеи, узеиуада, сашьа!

Ф а р с о у. Фарсоу сыхьзуп, Санчара сатәуп. Мап сцәум-кын, уфызара стахуп.

У а р д а (*даахьыцны*). Уаангыл уажәазы, нас ҳаибабап. Изатәым, аус дукәа хзыпщуп.

Ш а р а т л ы к ө. Ишәахауама, ажәлар, хәаргы мөахи-
кьарц дағуп!..

А з б а џ ц ө а. Иазхоуп, арцыс! Иееим узёу. Уеаанкыл!

Д а р ы к ө а. Шәикәатц нақ, иахытау дцааит... Га-
шыуалы деихырца дкаижьыр хәа шәшәома! Атцәы тахцсап
еазны, далаххып даеазы.

Ф а р с о у. Иуцәагозеи уара хылтц дызмам, изаурцгы
згәы итазам.

Ш а р а т л ы к ө. Цасым шықәсык ынтә атцәтцсара.
Ус иапыртцеит анцәақәа. *(Тамшаша лахь.)* Бца, дад, аң-
хәызба. Амөа бықәл – ибзалнахыз блахынтца. Арыцхара
рзаабымган бызлияаз ажәлар.

Иаалыркьаны иаамацәысуеит, уи инаштарххны игоит адыд абжы
цәгьа. Ажәлар ирура рзымдыруа иааилауатыруеит. Аныхапаө
днышьамхнышгыланы илабала атцәтцәақәа ырхьар-хьаруа инапқәа
ажәфанахь ирхоит.

О, зегь зымчу анцәақәа! Хәташәымтцан хәчкәын ига-
зара! *(Доагыланы азбаџца ихы нарықәкны.)* Уа, азбаџ-
ца кыр збахьоу, жәлар русаз злабашьа иахапсхьоу! Хә-
чкәын хәшиқәызуа збоит аргамаду. Адырра хәитеит,
ирмацәысит, дхалахысит зегь зымчу Афы. Хтахоит, хәқә-
заауеит ианахамхәыц хәпсы фызхра цьара акы.

Д а р ы к ө а. Ихәбжьоугозеи, аныхапаө, ухатцкы?

Ш а р а т л ы к ө. Хәыхгас ихәмоу аоуп уажәазы. Дхалах-
цароуп ажәлар иаххымхәыцыз. Ихәбгәп ишьтамта зегьы.

А з б а џ ц ө а *(рыбжьы тганы, еицфакны).* Дхалцазааит!
Хәцәгьа хәбзиа уалахәымзааит!

Ш а р а т л ы к ө. Ишәизааит ушьтамта зегьы! Ажәлар
рылахь уоуааит! Мап уцәахкуеит, хтархара амөа ылызхыз
уара!

У а р д а. Ажәлар шәхатцкы!

А з б а џ ц ө а *(иажәа имырхәакәа).* Убжы хәумырхан!
Хәбла уеаумырбан!..

Г а ш ь а (дласны ажәлар даарылҗны, лкасы аалых-
җааны.) Җаи, абаакәа, иухъзеи, аныхаҗааф, жәларык җаз-
хәацшуа?! Азбафцәа-быргцәа, ишәыхъзеи, абаакәа?!
Ишәхәашьоузеи, шәеикәышлахәа! Шәикәныхәарц ахаты-
пан дахъфгытҗахаз сабик, шәеицгызуа ишәира шәәфуп.
Ишәатәам, ишәнаалом – ирбоит анцәакәа! Җныхаҗааф
хазына, нцәатҗас җазхәацшуа, ухы ишпәтәоушьеи ас
еипш апсыҗера? Агәаҗра змоу ауафы дырхәәеуам. Ажәа
иртоит инаргогы ашьразы. Шәааизызырф арҗыс, ажәак
ишәырхәа!

Азәгы җитуам, иаатынчрахойт.

(Уарда иахь). Уааишьа бзиоуп, нан, уажәа нагза...

У а р д а. Ажәлар, шәхатҗкы! Сара шәара сышәтҗеиуп,
иага шәхәаргы исычҗаеит. Адамыҗа иснышәтҗаз саз-
гәауам, сәакәсыршәап арҗеишьа. Ишәпырхагоу акәым
са сзышьтоу – ахақәитра шәзаагароуп. Җауаажәлар хыл-
тҗда-пылтҗда ишьабаны ианбанзаказааеи абас? Җан-
банзаимазааеи абас җатҗахәыс апсымтә Гашьуалы? Иан-
банзаимазааеи җашьхаруаа тәыс икатҗаны? Җабанзақә-
зааеи адунеи абас җшәапырҗапуа, уи җаицәшәаны?..
Сара сышьтамтә хатҗа зхылахәоу уаф дыказам са сы-
да. Акәҗарафы итәхеит зеггы. Шьхеи-геи рыхьчон, ир-
җагылон җаҗацәа. Саб иакәзар, ижәдыруеит, дтәхеит дыш-
рабашьуаз адауцәа. Саргы сшьа иснаруам илсымхыр
сабацәа рымфә. Иззом – қәҗарада псҗазаарак збом, аха-
қәитра калаанза. Сатәшәымтҗан, ицәыскьазар шәгәы.
Шәымш аабзиахааит!

Ажәлар ирхәара рзымдыруа изыфза иааилахойт.

Г а ш ь а (лгәы издуны). Җаи, нан, дукәыхшоуп уан!
Сгәы уздууп уахьтагылаз уабацәа ркәал. Рышьтамтә
гәгәан. Угәы мытрысын – хьымзг думырҗан.

Д а р ы к ә а. Арт апсҗазаара рҗахзам, иршәихъеит ан-
цәакәа! Зхы зҗахым хьаас хрызтозеи җара! Ажәлар гәы-

раз! Абарт хрыкәзуа иҥахтарым. Аныхаҥааф ухаткы. Из-батәуи җәара акы. Җеи ҳақәшәом атҗәи таҳамҗсар җазны. Гашьуалы дазыҗшуп иҗатҗахәи.

Ш а р а т л ы к ө. Уажәақәа җабыргуп, акыр збахьоу Дарыҥәа. Уаха шаанза аныха амҗан срыҗәалоит анҗәақәа, азин ҳартарҗ җазнык атҗәтаҗсара. Еилкаауп акы – иҗатҗахәи имоур иузом Гашьуалы. Шанала адырра шаасыртаз анҗәақәа, ажәфан аамаҗәышт, иналагашт адыдра, усқан җыҗ ҳаизоит зегьы абра. Итаҳаҗсоит җыҗ атҗәи – далаххуеит даҗазы. Шәидытҗ уажәазы. *(Ажәфан ахь дааматанеуа.)* Уа зылҗха ҳаура, ҳаташәымҗан уажәазы!..

Аныхаҥааф дналбааны дҗоит. Ажәлар еилытҗуеит. Асҗенаҗы иаан-хоит Гәашьеи, Уардеи, Тамшашеи, Фарсоуи.

Г ә а ш ь а. Аҗстазаара акала иҥоуп, нан. Псыхәак амам зегьы еиҗшны. Досу рхатәи мҗа рымоуп. Урзымгәаан ужәлар иҗәыркьазаргьы угәи.

У а р д а. Мап, сан. Хьаас исымоу даҗакуп... Иаарты сымҗа.

Ф а р с о у. Уарда! Сга саргьы. Сга хьызраҗара. Усырҗ-хашьом, сыгәра га!

У а р д а. Угәра зҗоит, Фарсоу, уарҗыс шьахәуп. Избоит агәыҗьбарагь шузтоу. Аха, угәи иалымсын, унсыжьуеит. Схала сҗар сҗахуп.

Ф а р с о у. Умҗа шәартоуп, зеиҗш ҥамло ыҥам...

У а р д а. Сымҗа иашоуп. Сразкы агәра зҗоит. Зегь ман-шәалахар – ҳаибабап.

Ф а р с о у *(даахәыҗны)*. Бзиоуп, нас... Ус анакәха, угәыҗ-ра умеижьааит! Бзиала ҳаиқәшәааит лассы!

У а р д а. Бзиала, Фарсоу!

Ф а р с о у дҗоит.

Т а м ш а ш а. Арҗыс ссирк иоуп... Мап иҗәумкындаз...

У а р д а. Дыкѡзааит ара. Илацш шәхызаап. Сан, иаарты
шъта сымѡа.

Г ə ш ь а. Умѡа уара ухала илухит, сычкәын. Иаартуп,
нан, уца.

Т а м ш а ш а. Саргъы суццоит.

У а р д а. Тамшаша...

Т а м ш а ш а. Мап сцәумкын уахәшьа. Суцхраауеит
уаннеиуа еибашъра. Алашьцараѣ ацәашъы узасыркуеит,
иусталоит ахәқаә...

Г ə ш ь а. Мап лцәумыкын, нан. Дуцкѡзааит, дахъу-
хәаша калап. Сара сыкѡзаауеит шәаб итзаѣы, исыр-
цәарым ххәыштәара. Умч пышәа, нан, уажәшьта. (*Ахахә
ду ирбо.*) Ифышьтыхны абни ахахә цшъа, арахъ иаатцга
уака иатцоу.

У а р д а. Уи ашьтыхра азәгъы илымшацт.

Г ə ш ь а. Акыр шықәса рацхъа уи илиршеит уаб. Уака
итцәахит зегъ зымчу абтцы. Сычкәын хызрацара ццо
даныкәла, иатцхны игааит ихәеит иара. Иааит уи аамта,
Уарда!

Уарда имч зегъ еизганы ахахә ду ирнаауеит, иаатдихуеит ацса зхоу
абтцы. Изхара изымбо дахәацшуеит, нас ишьтыхны иааникылоит.

Итабуп, иаххылацшхәу!

У а р д а (*дахәаңшуа, цъашъо*). Сан, уажәада исымбацт
ари афыза абтцы цъашъахәы!

Г ə ш ь а. Шъта цкъа уаасзызырѡ, сычкәын. Уабацәа
иртынхоу шъарда зымчу, абри абтцы знызатцәык ауп ухы
иаурхәар анауа. Высшьак змам ашәартә уантагыла ифы-
шьтых умаѣа, абас нахәаны.

Ариацшь мақбапсыс,
Уаныла снапсыргәытца.
Уижәла саґа,
Икылкаа игәатцаґара!

Ускан иахыыказаалак иаауеит, унапаёы икалоит, угэ-
такгы нагзоит. Иудыруз, нан, даеакгы. Ари амаза
зымдыруа ихы изархээзом. Угэуеаныз утахоит уи ани-
дыр даеазэы. Еилых амазам, ицныкэоит арт ажэамаза
зхээз.

Уарда. Еилыскааит, сан... Аха исахэа даеакы. Ас
еипш зегь зымчу абты анимаз саб, ихы изаимырхээзеи
данрабашьуаз адауцэа?

Гэашья. Итцэхит уара узын, мышкы зны абас хыз-
рацара ушдэыкэлэоз идыруан азын. Хымзг умгааит, нан.
Ихьантоуп жэлэр рёацхья ух иадутцаз аус.

Уарда. Бысцэымшэан, сан!

Гэашья. Настгы, нан, иудыруз... Абзиа иашьтоу
иоуп аиааира ззыцшу. Арыцха дуниар уеиумтан ацэгья
зуа уимеигзан. Апсахра зухёу дуфызоумтэын, аха ухы
дархэа угэтак аёы. *(Дцойт)*.

Тамшаша. Амёа хакэтца шьта...

Уарда. Хакэлоит Тамшаша, хакэлоит...

Ахазыртракэа змам кэымжэеикэатцэак лыманы дааиуеит
Гэашья.

Гэашья. Абри ушэтца нан, уаб икэымжэоуп, уаб
икэымжэоуп, иузытцэхны исыман. Ага уанииааилак,
– ацшшэы ацсахуеит, – ишкэакэаза икалоит. Убаскан
ауп, – уаб ицара уанацсахо! Ууаажэлэр «Афырхатца» хэа
узырхэоит.

Уарда. Исылсыршоит, сан!..

Гэашья. Иулшароуп сычкэын, даеа мёак ыказам.

Тамшаша. Амёа хата сан!..

Гэашья. Шёца нан, ишэхылацшааит анцэакэа!

Уардеи Тамшашеи цоит.

(Лхы ыышьтыхны леаариашаны дрышьтаңшуа дгылоуп.)

Афбатәи асахъа

Гашьуалы ихан акны. Абызкатаха акырза еипшу еилапаху шахалеи, акъантыжә цахақәеи рыла дықәианы дыцәоуп, баапсыла зыхәда абжы агара иналагаз Га ш ь у а л ы. Са к ә ы т и Ка ла к ә ы т и уи дцапшьо ихагылоуп.

Са к ә ы т. Дтаҳәахаа дыцәан, иаалырқьаны иаазыка-лазеи!..

Ка ла к ә ы т (*ибжыи наимқьаны*). Узгылоузеи Сакәыт унеины дырфыха...

Са к ә ы т (*иныцакны*). Шышы... Шьашәы утарблааит, закәызеи аззы ухырга, амри уара...

Ка ла к ә ы т (*дгәааны*). Аепныхәа сытара уанбақәы-тцуеи, Сакәыт?

Са к ә ы т. Закәызеи уара ак уахар камлазо, арахь ахымфадгашьа узымдырзо?

Гашьуалы, пхыз баапсык дшалоу мфашьо, еиҭа даагызы-гызуеит.

Ка ла к ә ы т. Дырфыха уласны! Ацәа дшалоу дах-цәыпсыр...

Са к ә ы т. Уи сыла иабондаз... (*Ифьйқьаз ааицәымыг-ханы инапы ифь инапыреикуюеит.*)

Ка ла к ә ы т. Еитаҳәеи уажәакәа, Сакәыт...

Са к ә ы т. Сара... Сара ибаапсыз хәа акгы сымхәазеит.

Ка ла к ә ы т. Алаф зхухәаашаз дупшааит!.. (*Диқәым-чуа.*) Унеины дырфыха акәымзар, ихала дфыханы даны-кала улаф «хаақәа» иасхәоит. Ускан (*инап ихәда иныцакны ирбо*) атрышәхәа иаахитцәоит.

Са к ә ы т. Амацъана. Сара издыруеит уара угәы итәу-кыз!.. Сара сиршыны уара адәы уқәзаарц утахуп, ахәымга. (*Итацқәымқәа рацәаны Калакәыт дизыцқьоит.*)

Гашьуалы ибжыцәгъа фтцазаны деитаагызуеит, дфыханы дфыхә-тәоит. Сакәыти Калакәыти иахьгылаз ишыхныпсылашәа иаан-хоит.

Г а ш ь у а л ы. Сзышөмырҗыхазеи, агмыгқәа?

К а л а к ә ы т. Сара истахын...

С а к ә ы т (*Калакәйт ажәа имырхәакәа*). Саргы истахын итгегь уцәзарц. Цхыз ссирк уалазар акәхарын, убас акыркырхәа аччара уаҗын, сах, ухаткы.

Г а ш ь у а л ы. Ишца аччара? Ағызра сағзамзи?

К а л а к ә ы т. Мап, сах, ухаткы! Иабатәи ғызроу?! Убас илашон ухаҗымра.

Г а ш ь у а л ы. Амц шөымхәозааит...

С а к ә ы т. Хөыцҗагы хәхқәа ақды инықәкны ихыр-тәааит, мцык налатцаны иаххәозар.

Г а ш ь у а л ы. Икоузеи сахраҗы?

К а л а к ә ы т. Зехынцҗара тынчроуп, сах гәыраз, ухаткы.

С а к ә ы т. Зегьы рыцстазаара иакәгәырғьо еилоуп. Игәырҗатцәа икоуп.

Г а ш ь у а л ы. Изыргәырғьозеи?

С а к ә ы т. Уара уеибга-уеизфыда уахьырхагылоу, сах лаша.

Г а ш ь у а л ы. Цабыргну?

С а к ә ы т. Уара умсит, сах лаша.

Г а ш ь у а л ы. Ирхәозеи сыткәацәа? Азәгы дыбналарц иеазимкзеи?

К а л а к ә ы т. Мап, сах лаша. Бналашыас ирымоузеи...

Г а ш ь у а л ы. Зегь бналазшәа цхыз изызбазеи, нас?

К а л а к ә ы т. Ацхыз баапс абзиа иазхәоуп, сах, насып лаша.

Гашьюалы иеааипсхарчны атдықьхәа деимсоит. Сакәыти Калакәыти рцәа иаатазызоит.

С а к ә ы т и К а л а к ә ы т и (*еицҗакны*). Абзиара уанахәааит! Уцсынтцры дуззахааит ххаҗымра лаша!..

Г а ш ь у а л ы. Ахьта сылашәтцеит, аныхтәқәа.

К а л а к ә ы т (*дшәаны*). Ашәқәа зегьы ытдарқаца иа-харкит, цҗара цшак зкылымсуа...

С а к ә ы т. Уеимсара зызхәоу...

К а л а к ә ы т. Уеимсара зызхәоу упхыз абзиа иахьатәу ауп, насып лаша змоу саҳ гәыраз.

Г а ш ь у а л ы (*игәы алаканы*). Ус акәхаргьы калап... Аха даеазнык санеимса, шәара шәхарала ахьта сылалейт ауп. Ускан ақды инықәкны ихыстәтәоит шәыхтабаақәа.

Сакәыти Калакәыти ирцәымғханы инейәапшуейт.

С а к ә ы т (*аңсаатә айыхәа иалху аңшандага ду аашь-тыхуа*). Аңша уныздап.

К а л а к ә ы т (*инықакны*). Закәызеи узеу, абзамыкә? Иахагьы дареймсоит...

Сакәыт иңшандага атып ағы иныкайтәоит.

Г а ш ь у а л ы (*итәартә даақәйны, дгыргыруа*). Уцынтә узтаәажәозеи, сматцуар? Иухәазеи?

С а к ә ы т. Зынза уцкәынаханы уғыхеит, схәеит, саҳ гәыраз. Амреипш илашоуп ухы-уғы!

Г а ш ь у а л ы (*игәы иахәаны*). Амреипш ухәама?!

Гашьуалы деимсарашәа даақәыпсычханы иғы ааиртуейт, уи гәаз-таз Сакәыти Калакәыти рцәа интазызаауейт.

С а к ә ы т (*инықакны*). Аимсара дакит, ҳалазит...

Гашьуалы дмеимсазакәа ибжы ныхтаны даағырхәсуейт.

К а л а к ә ы т (*иңсы ааталаны*). Ирыцьшьоуп ан-цәақәа...

Цьангьан ибжы: «Саҳ гәыраз, ухатқы!»

Ц ь а н г ь а н (*дласны даацәырңны, днышьамхнышгыланы*). Саҳ дузза, ухатқы!.. Саҳ...

Г а ш ь у а л ы (*иааиз иажәа ахәаха иамразакәа*). Ика-лазеи? Узаазеи умала?

Ц ь а н г ь а н (*деилаңатә*). Саҳ... саҳ гәыраз, ухатқы. Икамлацыз... иахмаҳацыз... уаф иимбацыз амитәеикәа-тәә кәлейт! Аха сара акгы схарам, саҳ дузза.

Г а ш ь у а л ы. Закәызеи узәахаҕасуа?.. Ихәа уаласны.

Ц ь а н г ь а н *(акыр иеаартынчны)*. Агаҕантәи саа-
уеит... Ацшыхәџцәа излархәаз ала арцыск дгылеит Ашь-
хатәылан. Амџа дықәуп, арахь даауеит.

Г а ш ь у а л ы. Ус анакәха, дарцысуп атңы зықәшәаз.
(Игәы иалсны.) Шака иееимзи пхәызбак иахьлықәым-
шәаз...

Ц ь а н г ь а н. Атңы зықәшәаз пхәызбоуп, сақ ухатқы,
аха...

Г а ш ь у а л ы. Нас, икалазеи? Атңы лықәшәазар аң-
хәызба, арахь дзаауазеи арцыс?

Ц ь а н г ь а н. Ларгы дицуп.

Г а ш ь у а л ы. Исзеилкаауам. Еилырганы ихәа уара аи-
лымга!

Ц ь а н г ь а н. Лара ҕаттахәыс дузыршеит анцәакәа, аха
лашья уи дахамтцгыларц избеит.

Г а ш ь у а л ы. Ишца дахамтцгыларц? Сҕаттахәы сҕеи-
хырц избама?!

Ц ь а н г ь а н. Убастцәка избеит уи аңхамшья, сақ гәы-
раз, ухатқы! Амџа еицықәлеит ашьра ргәы итакны.

Г а ш ь у а л ы. Дарбан иршьырц иртәху, сароу?

Ц ь а н г ь а н. Убас ихәеит, рхәеит...

Г а ш ь у а л ы *(ибжы рдуны дыччоит)*. Ха-ха-ха!.. Шәы-
шықәсала ахра зует, аха абри аҕыза уажәада исмаҳацт!..
Ха-ха-ха!.. *(Иаалыркьяны аччара даакәыңны.)* Зегь зхароу
шәара шәоуп, аныхтәқәа! Ажәлар рхы иаушәыжыит, иб-
жышәхит. Ахақәитра рышәтеит сытәцәа. Ихәаены ишә-
кызарц ахатыпан рхы иаушәыжыит. Мап сцәыркуа, сып-
стазаара иақәмақаруа! Ари аҕыза захахьадаз!.. *(Иеааи-
қәкны.)* Дзыкәгәыҕуазеи уи амарҕаңал?

Ц ь а н г ь а н. Излархәаз ала, абцъар имоуп.

Г а ш ь у а л ы. Абцъар?.. Краатцует урт рабцъарқәа
рымсхижътеи...

Цъангъан. Баша-машакгы акәым, саҳ ухатқы.
Мчык иазнымкыло, аңсатқар зхоу абтқы имоуп рхәеит.

Гашьуалы (иааицәымыгханы). Иабааигеи дыхәна-
тәааит. (Даалахҕыхханы.) Усеицш икоумчык иазнымкыло
абцъар змазарц зыхәтоу сара соуп. Имхтәуп дылкагәаны.

Цъангъан. Уи кәзшә амам. Амазәжә атцоуп. Уи
ззымдыруа иааиуам инапаҕы.

Гашьуалы (дхәыцуа даалеиҕеиуеит.) Еилкаатәуп
амазәжәагы. Иахырхәаазеи әжәлар ртцеи «хазына» ихы-
мәаңгашә?

Цъангъан. Иргәамцхеит әжәлар. Дрылырцеит.

Гашьуалы. Уи сара иабасыхәои... Дыкнархәндаз,
дыршындәз. Иабцъар имхны ихы ианыркәндәз. Анцәа-
кәа исыртәз сәатәхәы аранза дысзааргәндаз... Мап, уи
ранасыжыуам. Агауаа рҕынза иназахьоума икалаз?

Цъангъан. Ирмәхацзар кәлап.

Гашьуалы. Ухаткәкә икашышы ишыцәоу сымшын
ацәкәырпақәа рыжәыстдоит. Иагаз агеит, инхаз ирахәртә
икәтә икалаз ашьхаруаа рарцыски дарей ишрыхкәыз.
Рыхәдакәа пибанажәап дара-дара. Аптә еикәаткәкәа рзы-
насыштыуеит ашьхаруаагы, акырцх рыкәстдоит.

Сакәыт. Ухшыҕ дузза ишатәоу ала ихәыцуп, хәх
дузза, ухатқы.

Цъангъан. Уажә нагзахоит, саҳ, ухатқы. Даеакгы.

Гашьуалы. Уаҳа «сызлаургәырғозеи?».

Цъангъан. Уцәзара сылшом, саҳ лаша. Ирхәоит, ашь-
харуаа рарпарцәа мазала аееидкыларә иәфуп, хәа аб-
цъаргы рыпшааит хәа.

Гашьуалы. Амәақәа зегь шәкы! Ацапшәацәа шәыр-
гыл! Уара, Цъангъан, удагьха, уматха, ишутаху уеыр-
шәшә, аха уаткә ашьыжь амра ашәахәкәа сымшын ин-
хыпхалаанза деикәпах дҕахәаны дысзааугоит уи арпыс-
маргәаңал. Ианулымша, иныкәкны ихыстдоит ухы ақды.

Цъангъан. Сах дузза...

Гашьуалы. Исхәаз уаҳама?

Цъангъан (*даахырхәаны*). Исаҳаит, ухатқы...

Гашьуалы. Х-уапстдәык ахыы узыпшуп. Шәара сма-
туарқәа, Сакәыти Калакәыти, исхәаз ағхәаранза иахә-
шьа дыкны дысзаажәгоит. Ишәзыпшуп шәаргыы уапс-
тдәык-уапстдәык ахыы. Мамзар, шәаргыы ишәывсуам
ақьд хымпыкә ағы аххсара. Хымшуп шыа пхак лаҳа-ла-
ҳауа афәы смаҳайжәтеи... (*Дәарыцакьаны*.) Аҳы, шәыз-
гылоузеи шәеихәлаханы? Амәа шәықәла, акафхәа ашәак
нахәаны.

Сакәыти Калакәыти реаариашаны ашәахәара иалагоит.

Ха хматцуарқәоуп,
Ха хфырхацәоуп,
Хай, хай, хай!

Ха хдауапшькәоуп,
Ха хгәылшьапкәоуп,
Хай, хай, хай!

Ашәа шырхәо ицоит. Урт дрышьталаны дцоит Цъангъангы.

Ахцатәи асахьа

Абна агәтаны. Уахылоуп. Игылоуп зымахәқәа хжәаны изхьынхалоу
атдлақәа. Лашарақәак уажәы-уажә иаацәытдыгчцоит, аха лассы
инытцаба ицоит. Игоит атыфәрфәр абжыы. Асцена аназарахь игылоу
тдлак ашьапаны зыпсы тоу ак шадтәалоу убартоуп, аха макьаназ
изакәу аилкаара уадафуп. Еиҭаагахуеит атыфәрфәр абжыы.
Атдла иадтәалаз аабалыбатан аҭааитднахуеит. Уажә иубартоуп

ари Цъангъан шиакәу. Деимцълаххаа къалатас деилахәуоп,
дшыцәаз мѣашьо иблакәа ааиркәычуеит.

Цъангъан. Сшырзыцшыз сгъазкит, амзышәкәа. *(Дѣа-
гыланы иеырххо.)* Ахьта сынтәеит, слахәит ацәа сәанаста.
Уф, уф... *(Дызкәыршәшәоит.)* Сымаха-сышьаха еитца-
гылом. Ах, шәаргы саргъхандаз, закә хынтафынтароу-
зеи сназлашәтцаз! Ишәсырбап сара знызатәык снапафы
шәаныкала, шәыбтцы амаза анеилыскаа...

Атыфәрфар абжы ааигәазаны игоит.

Уфы еихаки вара!.. Закәызеи фыр-фыр ухга, абна уацәым-
гуп... *(Бжык ааиаханы.)* Сишь, азә даауеит. *(Айла дна-
вагыланы дыңшуеит.)* Уара уакәын исыгыз... *(Айла иеа-
ваизоит.)*

Дааиуеит ицламхәа еихамгыло ахьта иакны икоу Хапач. Фар-
хкәак ааизганы амца еикәйтцарц далагоит, аха икәманшәалахом.
Цъангъан уажәы-уажә дцәытцыңшуа уи дихәапшуеит. Асцена
анафс быжкәак аагоит, Цъангъан уи иаханы атцла иеаваизоит.
Хапач иеадцаланы амца екәйтцарц дафуп. Иаацәыртцуеит Уардеи
Тамшашеи.

Уарда *(Хапач даагәатаны).* Бзиа ууааит, даду!

Хапач. Абзиа абакоу, дад... *(Цкәа днарыхәаңшыны.)*
Абрака азә дсыниап хәа сыкамызт. Шәызустада, дад?
Шәышпацәынхеи икалаз ахлымзаах?

Уарда. Икалазеи, даду?

Ханач. Икалаз уздыруам, ус анакәха, араатәзам. Ам-
шын иахылацшхәу Гашьуалы имшын ацәкәырпақәа хә-
жәитцеит иаха. Икәизәзәааит хқытақәа, хныхақәа. Иным-
хеит ихамаз-ихахрыз.

Тамшаша. Нас, уара узлацәынхазеи, даду?

Хапач. Атцла сыкәнартәеит, санаршә ацәкәырца.
Атцламахә самацсны искит, сыцсы ацәынсырхеит. Уан-

тәи срылапшуан хқытақәа, избартан икалаз зегьы. Ага-
 ҕаттәкьа иаваз зегь агеит. Инхагәышьаз аҳарақырақәа
 рҕы икоу ақытақәа роуп. *(Дызқәыршәшәоит.)* Уф, уф, уф...
 Абар шыта сыпсуазар акәхап.

У а р д а. Амца еикәыстдоит, иаачха, даду.

Х а п а ч. Ус узыкатқондаз...

Уарда дааласны иңыба аихымцей ацәымсеи аатганы амца еи-
 кәйтдоит.

Хаи, ухатқы сцааит сыпсы уапшәмахеит. *(Иеирҕхоит.)*
 Шәаасықәымшәазтгьы ақыт аасхытцуамызт.

Т а м ш а ш а. Амлагьы уакуазар акәхап, даду?

Х а п а ч. Амц сызхәом, сымлашьеит.

Т а м ш а ш а *(леилахәара ңыртло)*. Уажәытцәкьа... *(Хәа-
 жәык аатганы илтәоит.)* Иф, даду, иузоыдахааит!

Х а п а ч. Итәбуп дад. Бзиацәак боуп, бызшаз бисасуп...
(Ахәажәфара иеыназкуа.) Ибыхьзузеи, дад?

Т а м ш а ш а. Тамшаша сыхьзуп. Ари сашьа иоуп.

Х а п а ч *(гәфарас ишышьтҕихыз иныңшуа днарыхәаң-
 шуеит)*. Шәабанзатәикәоу?

У а р д а. Ашьхаруаа хреиуоуп.

Х а п а ч. Ашьхаруаа... Уара Уарда ухьзуп, ус аума?

У а р д а. Ус ауп. Уара иабоудыруеи сыхьз?

Ихы цәытцрыхәхәаны урт реицәажәара дазызырҕеуеит Ыангьан.

Х а п а ч. Мдыршьас исымоузеи... Зегьы ирылафхьеит
 агауаа хазқәызыз ухьыз. *(Ахәажә ырыхнхәуа.)* Исымх наҕ.
 Амла сагар еигьуп.

Т а м ш а ш а *(икалаз лзеилымкаауа)*. Избан, даду? Ха-
 зыразны иуахтеит.

У а р д а. Беанкыл зны. Исзеилкаауам, харас исыдузеи
 даду?

Х а п а ч. Иузеилкаауам? Уара уахәшьа лакәзами атцәы
 зықәшәаз?

У а р д а. Аиеи, сахәшьа лоуп.

Х а п а ч. Насиарбану иузеилымкаауа? Уихамытгылеит
Гашьуалы.

У а р д а. Сихатгыларцгыы сгәы итазам.

Х а п а ч. Игәы нурхеит...

У а р д а. Уи аґы саагылондаз... Уи ада хьаа умоуааит,
даду!..

Х а п а ч. Закәытә гәатцәажәпоузеи иузтоу, ачкәын мзы-
шәа... Уара ухымфацгашьа ҳахиркьейт агауаа. Уи азоуп
имшын ацәкәырца зҳажәйтцаз. Жәларык хлыкәурзит
уахәшьа!.. Уара еилоугейт, уаґагылеит анцәакәа иапыр-
таз атцас. Хнибамыртцәар камло ҳаиґаургылеит ашьхару-
ааи агауааи. Иаҳауеи, исылшозтгыы...

У а р д а. Уеыртынч. Еилкаауп Гашьуалы изыпшыгаз.
Аха уи дахьзом игәтакы.

Х а п а ч (*тәамбарала*). Деихырца дкаужьра укоуп,
ахәажә!

У а р д а. Уи убла ишабара!..

Т а м ш а ш а. Ма иара, ма ҳара!

Х а п а ч. Баргыы бцома еибашьра?!

Т а м ш а ш а. Сара сашьа сицхраауейт...

Х а п а ч. Атцәы боузар – бызґатцахәу бизца. Уаҳа иб-
мыргәаан анцәакәа. Буаажәлар брызхәыц... (*Уарда иахь.*)
Уара ахшыґода, ґеышьтак уәтаумыжькәа уан лахь уцар,
хазык унахәалап. Иаҳа иузеиґьуп...

У а р д а. Иуасхәозеи еиҳабык... Сузеилымкааит уажәа-
зы, аха сеилукаап мышкы зны.

Т а м ш а ш а. Ахәажә га, даду, амла уакуейт.

Х а п а ч. Хәґоу ифааит шәчеицдыка. (*Дцоит.*)

Уарда илахь еиқәны днатәойт.

У а р д а. Ех, Гашьуалы, Гашьуалы!..

Иґойт атыґарґар абжы.

Тамшаша (*дишаны*). Закәызеи зыбжы газ?
 Уарда. Бымшәан, атыфарфар абжьоуп.
 Тамшаша. Имыцхазои?
 Уарда. Ицхауеит, аха ахәынапқәа рҕоуп...
 Тамшаша (*даафархасны*). Ацәа сакит Уарда.
 Уарда. Баацсеит, быцсы бшьароуп. Акы хнарцха, Там-
 шаша.

Тамшаша Уарда хәажәык наилтоит, лхазгы акы аатылгоит. Амла ишакыз рныцшуа иртахны ирфоит.

Тамшаша. Уамашәа ихаауп, ус ауми?
 Уарда. Амла уанакуа зеггы лымкаала ихаауп! (*Еи-
 барчои*.)

Асцена аштахь ала ирыцхәхәа бжык аафуеит.

Тамшаша. Закәызеи зыбжы го, Уарда?
 Уарда (*дәайкьаны иаса аатһиңауеит*). Икада уа?
 Уаацәыртц хатцара улазар!

Даацәыртцуеит Цьангыан.

Цьангыан. Уарбану уара абзиа збаша, ахатцара аз-
 бахә зхамыштыцкәа изхәо?..

Уарда. Узустада?

Цьангыан. Уаса нақ унаха, абзиа збаша...

Уарда. Узустада, схәеит...

Цьангыан. Анымха-хымтәә, арыцха кьала, мчы
 змам, тынха дызмам.

Уарда (*иаса атһра интәйаны*). Арыцха игәы дууп. Уа-
 ра уиггы уныцшуам.

Цьангыан. Агәы схаштхәеит сара хәаша. Ихы ақды
 иныкәкны ихыртәәаит сызфаз, сызкаказ.

Уарда. Дарбану?

Цьангыан. Изууазеи, ихыыз кацәааит зегь хәқәыз-
 хыз, ахақәитра ххазырштыз? Амцагы шәымазаап!..
 Сыгесырцхап, алажә еипш слахәит. (*Иеирхои*.)

У а р д а. Уабаказ атх аафшамтаз, абна агәтаны?

Ц ь а н г ь а н. Зыцсы еикәхаз цъара азәы сышца-
инимиари хәа саауан. Зыла ҳақәишьяаит ацсәеирымга
Гашьуалы. Цәгьацсышьяала сыцсы згеит... Шәара шәаба-
тәиқәоу?

У а р д а. Ашьхаруаа хреиуоуп.

Ц ь а н г ь а н. Шәымфә абахоу?

У а р д а. Агафәхь.

Ц ь а н г ь а н. Азәы шәишьтазар акәхап?

У а р д а. Ҳишьтоуп.

Ц ь а н г ь а н. Сара араатәуп. Издыруа дреиуазар амфә
шәықәстәп.

У а р д а. Зегьы дырдыруеит Гашьуалы.

Ц ь а н г ь а н. Ихьыз кацәааит, ацсәеирымга. Усс ишәы-
моузеи уи ифь? Иматцуцәа шәреиуамзааит?..

У а р д а. Мап. Иағацәа хреиуоуп. Сиабашьырц сизцоит.

Ц ь а н г ь а н. Ҳиабашьырц?! Ҳоҳ, хатқак уоуп, угәы
итоу ас имзакәа иухәозар.

У а р д а. Аиаша зымхәо, ма дшәыргәындоуп, ма
дыцқьам.

Ц ь а н г ь а н. Уиабашьуеит, нас... Амч ду имоуп Гашь-
уалы, узиааиру?

Т а м ш а ш а. Абтцы ҳамоуп ҳара, ацсатцар зхоу.

Ц ь а н г ь а н. Гашьуалы ихьчацәа зегьы ирымоуп ац-
сатцар зхоу абтцқәа.

Т а м ш а ш а. Ҳара ҳабтцы даеакуп! Мчык иазынкылом!
Ажәа мазақәа атдоуп. Уи ааухәеит, унапы инанылоит, изыз-
дәықәуттаз иагьа мчы имазаргьы икылнакаауеит ицсырта.

Ц ь а н г ь а н. Иашатцәкьану?! Иарбан ажәақәоу?

У а р д а. Уи мазоуп. Уаҳа акрухәар утахума?

Ц ь а н г ь а н. Ас агәағьра зегьы ирылам, ушфырха-
тцатцәкьоу агәра згеит. Сгәы азнархауеит ас агәымшәара
злоу сахьуниаз. Уи агыгшәыг дузшьыр, ҳаргьы ҳацсы

еиваагарын, ахақәйтра ҳаурын! Ашамтазы, Гашьуалы иахтынрахыы инагоу амѳа маза шәсырбоит, уи ала ма цхыраарак шәыстап... Уажәазы шәыпсы шәшьа, шәхы нықәшәтә. Сара сышәхылапшлоит, иагъа умхәан абнафы ҳакоуп...

Т а м ш а ш а. Итабуп. Уара даара угәы разуп.

Уардеи Тамшашеи рыбжьара абцы нышьтатаны, атдла шыапы ренадтаны ицәоит.

Ц ь а н г ь а н. Ицәеит! Шьта шәабацари, шәыкоуп снапәфы... Рыбцы мыжда иатцоу ажәамазақәа иара имхәаргыы лара илымхәар дабацари. Иара аѳстаа иаастагыы дгызмалуп, дагыцъбароуп мыцхәза. Аха шьта дабацари... *(Ишьапңынңа дықәгыланы рыбжьара ишьтоу абңы игарң далагоит, аха изышьтыхуам.)* Закә мчүзеи иамоу, иблыша... *(Ибжыы тахаәеза җитүеит.)* Еи, Сакәыт! Калакәыт!

Иаацәырцуеит Сакәыти Калакәыти.

Шәааи шәааласны! Шәшьаҳайтхама, амацъанақәа?.. Деиқәпах дәҗәәаны шәышиашоу ахтынрахыы дшәыманы шәца. Иара сара дызбап...

Сакәыти Калакәыти Тамшаша акы налҗәәәаны, нас деиқәпах шахала дәархәоит.

Шәласы, шәласы! Иара данҗыха нтәароуп иахзыпшу.

С а к ә ы т *(Калакәыт иахь)*. Ҳицхраап. Ихала имч иқәхарым.

К а л а к ә ы т. Изаҗахузеи? Иара иоуп знапы дану?..

Ц ь а н г ь а н. Шәцала, шәцала... Уи сара дназгоит.

Сакәыти Калакәыти Тамшаша дрыманы ицоит.

(Ашаха иманы ицәоу Уарда днеихагылоит.) Абар, снапәфы укоуп шьта, сқәәәра угааит, ачкәын бзамыкә. Уизназгап Гашьуалы, уеиқәпах уҗәәәаны!.. *(Ишаха аармазеины Уарда иҗәәара җеыназкны.)* Сшәырагыы интасыпсап х-уапстәык аразны.

Дласны даацәыртцуеит деихьыжә-еикәыжә еилахәоу зхы-зҕы тахәхәоу азәы, лабала Уарда днеицәхасны днытцаба дцоит. Уарда ацәа даалтңны дфатқъаны, шыапыла Цъангъан днаигәтасны дкаи-жьюеит, иара иаса аатцааны, днеихагыланы, игәы инытцеикуеит.

У а р д а. Аа, уара ахәымга! Шьта издырит узакәыз – Гашьуалы иматцуар... *(Даанаңиш-ааңишы.)* Дабақоу сахә-шьа?

Ц ь а н г ь а н. Сыцсы тумхын, уахәшьа дубарц ута-хызар.

У а р д а. Дабоугеи?

Ц ь а н г ь а н. Дыргеит.

У а р д а. Иаба?

Ц ь а н г ь а н. Дызҕатцахәу иахь.

Уарда. Дызгада?

Ц ь а н г ь а н. Гашьуалы иматцуцәа Сакәыти Калакәыти.

У а р д а. Уара уоуп зегьы еиҕзырцааз... *(Иаса шьтыхны акишара иеазкуа.)* Уеихырца укасыжьюеит, ахәымга!

Ц ь а н г ь а н. Сара сышьра иунаҕозеи?.. Иузеиҕьуп сыцсы ныжьны издыруа сурхәар.

У а р д а *(иаса длаханы)*. Ихәа уааласны!

Ц ь а н г ь а п. Зны ажәа сыт, сшумшьуала.

У а р д а. Саб ицсы иамаҕоуп, усшьуам. Ихәа уааласны!

Ц ь а н г ь а н. Иагьацшьоумган, уахәшьа дызгаз уз-рыхьзом. Унеи Гашьуалы иахтынраҕы, убрака дупшаа-уеит.

У а р д а. Неишьас иамоузеи?

Ц ь а н г ь а н. Бахәеикәатцәак гылоуп агаҕа. Унадгы-ланы ихәа абарт ажәақәа: «Амра цсымра, амза атәымта, абахә мзанра, иаарты угәашәқәа». Ускан абахә ааимкьоит – унталоит ахапы, уагьнанагоит ахтынранза.

У а р д а. Уаха исоухәозеи?

Ц ь а н г ь а н. Амҕа усырбоит. Уи нахыс уара иуусуп.

У а р д а. Мчыс имоузеи хатала Гашьуалы?

Цъангъан. Зегъ зымчу иҕамчы. Уеацәыхьча. Уеыл-
цәыхьча ицҕагы. Илыхъзуп Пинагора. Дгызмалуп, лы-
гәра умган. Зегъ зышьтоу ирхадoup убтцы иатцоу амаза-
жәақәа реилкаара. Уахъ неишьа сьмазтгы сахьухәаша
каларын, аха схы ақды инықәкны ихитцәоит сшааибаз
Гашьуалы, исзынамыгзеит идтца.

Уарда. Мап. Ацсахра зуа ифызара стахзам. Ухы уа-
қәитуп, уца.

Цъангъан (*ацара иеазкуа*). Указшьақәа сгәацхоит...
Ухатцоуп, агәаҕра улоуп, угәы разуп. Аха исыззом, урыц-
хасшьоит.

Уарда. Избан?

Цъангъан. Утахоит...

Уарда. Уи сара исусуп. Уца.

Цъангъан. Избоит ихьатцуа уакәым... Даетак уас-
хәоит, арцыс гәымшәа. Хауп зхәо зәыр иабашьхьейт Га-
шьуалы. Аха иатцахейт, изнеишьа иакәымшәазт. Акгы
улшом уанзацәымца урт рыгха. Дузшьуам уацсаттар из-
қәа иалоумттар.

Уарда. Ахатца иатәам ага ишьтахь ала ақшара. Ус
еипш сқытауаа ирказшьам, ихьымзгуп ус аныкәара.

Цъангъан. Шәара шәыхьымзг арыцхара шәзацуп.
Гашьуалы ибзианы идыруейт шәказшьақәа. Идыруейт
шьтахьла ақшара шәхы ишатәашәымшьо, убри азы
ишьтахька ииаигейт игәы, уака ишшәартам идыруейт
азы. Иааирак азцшым ахшыф зцым ахатцара. Сара из-
дыруаз зегъ уасхәейт. Аиааира узыпшызааит! Итабуп
сыцстазаара ахьсзынужьыз! (*Дцоит.*)

Уарда (*иан лажәақәа игәаларшәо*). Ацсахра зухьоу
дуфызоумтәын, аха ухы дархәа угәтак анагзаразы... (*Ибьы
аашьтихуейт.*) Уаныстаххо супхьоит – укала снапәфы.

Зымфа иршәны дцоит. Уанза ицәыртхьаз зхы-зәы тахәхәоу ауафы
атцлақәа даарылсны Уарда дишьклапшуа даагылоит, нас иаса
аатцааны ифышьтыхны Уарда дишьталаны дцоит.

АҖБАТӘИ АХӘҖА

Аңшыбатәи асахья

Иаабац Гашьуалы иахтынра. Иара дыказам. Рышы-рышы еикәтә
иаацәыртцуеит С а к ә ы т и К а л а к ә ы т и. Иаанацш-аацшны
дшыкам агәра анырга, иаха реаадыртуеит.

К а л а к ә ы т (*имгәа шышыуа*). Уф, уф, уф... Сылфеит,
закәытә хапыцқәоузеи илзытцагылоу, амыжда...

С а к ә ы т. Дабауцхаи, Сакәыт?

К а л а к ә ы т. Счапан ифахыкны. Акгы аалыгымхеит
скьатеикәа аатлырттарц.

С а к ә ы т. Умгәахь дабаказ?!

К а л а к ә ы т (*инапқәа шышыуа*). Счапан ифахыкны
схәеит, аилымга.

С а к ә ы т. Нас, учапан ахыкәоу умгәа аҗы акәзами?!

К а л а к ә ы т. Сакәыт, уанбакәытцуа стәылхра?'

С а к ә ы т. Уабатәылсымхуа учапан ахыкәтцәкәоу уз-
дыруаеи!

К а л а к ә ы т. Ишцасзымдыруа сымгәа аҗоуми! (*Инап-
қәа шишышыыц шышышыуеит.*) Уф, уф, уф...

С а к ә ы т (*инапқәа еинкәо*). Иудырит, иудырит, ах-
шыөтра!.. Аха исзеилкаауам, умгәа дацхазар унапқәа зу-
шышыуазеи?!

К а л а к ә ы т. Сымгәагы дацхаит, снапқәагы дрыц-
хаит. Уара лшыапқәа ракәын иурыз, сара лхаҗы сазааи-
гәан. Уф, уф... Уа сара хәаша... Сара насыпда... Ашхам лы-
мазар салазит...

С а к ә ы т. Асеицш ацхәызба лышхам уагар иубаргузеи,
аха агәра сымам ақьдхымпыкәи аихеи узыцшызар хәа.

К а л а к ә ы т. Избан иара?

С а к ә ы т. Хара даахгеит, аха дабакоу лашья?

К а л а к ә ы т. Уи знапы даныз Ыангъан иоуп.

С а к ә ы т. Аха, дманшәаламхазар, ихы җихырц, ҳара иаҳхараитәырц далагоит.

К а л а к ә ы т (*даахәыцны*). Аиаша ухәеит. Игәра уго ды-
кам уи агъангъаш, ҳара иаҳхараитәырц далагашт...

С а к ә ы т. «Ҳара!». Сара сзалоутцозеи? Уара уакәхоит ахара зыдхало.

К а л а к ә ы т. Избан сара сымала зсакәхо?

С а к ә ы т. Избанзар, Ыангъан ҳицхраарц стахын сара ускан, аха уара иумуит.

К а л а к ә ы т (*дгәааны*). Уцәажәашьа сгәацхом, Сакәыт амцқьа... Амыцхә укәышцәахеит. Ҳапсуазар ҳаицыц-сыроуп...

С а к ә ы т. Ишца уи?

К а л а к ә ы т. Ишца умбои, убас! Апсра аффы ансаҳа, уаргъы усыманы нырцәыка сцоит, сымала сгәы мфь-гьларц азы!

С а к ә ы т. Сыцсы штоу сугону?

К а л а к ә ы т. Избан уцсы штоу?.. Сара сзыхәан, иаҳ-хылацшхәу иҗацхьа ажәак анаауфьтцшәа (*иаҳәызба ир-бо*), угәатцәа иналасырқацит абри ахәызба! (*Иаҳәызба аатҗааны дишьталоит, иара дицәыфьеит. Ус акыр еи-шьтоуп.*)

С а к ә ы т. Закәызеи уара хәмаршьак узымдырзои? Лафк насхәазар сакәурзуама?

К а л а к ә ы т. Ухы тацәуп, Сакәыт, арахь убз царцәоуп, аха иудыруаз сахәызба иаҳа иштцару. Уаргъы саргъы инеиҗепнаххәо хамазам, – иаакахтц зегъы еицыкахтцон, ҳақәнагагъы ҳаицақәшәароуп. Сакәыт. Шьшьы... Убз уфь иаатакы, абзамыкә! Даауеит...

Г а ш ь у а л ы дааиуеит. Сакәыти Калакәыти иеихырхәо асаара реынкарыжьюеит.

Г а ш ь у а л ы. Исашәхәозеи, сматцурқәа?

К а л а к ә ы т *(ишьамхқәа днарықәгыланы)*. Псынтқыр дузза зауша ҳах хафымра! Инагзоуп Сакәыти сареи ихә-дутцаз адтца!

С а к ә ы т. О, зегъ зымчу иаххылапшхәу ухатқы ицаша сара, уажәынахысгыи удтцакәа рынагзара сазхиоуп!

Г а ш ь у а л ы *(игәы иахәаны)*. Афырхацәа, сматцуаркәа! Шәыст шәзықәсыргәыгыз ахыи. *(Q-макәан хәычқәак ргәнахь иришәуеит, дара мјасны иркуеит.)*

С а к ә ы т и К а л а к ә ы т и *(еицфакны)*. Идуззаны ита-буп, ҳах гәыраз ухатқы! *(Асаараанза иеихырхәоит.)*

Г а ш ь у а л ы. Дзеипшроузеи иаажәгаз?

С а к ә ы т и К а л а к ә ы т и *(ецфакны ахәаха рибамтә)*. Адунеи дамбазатц уи лфызә апшза, ҳах лаша ухатқы!

Г а ш ь у а л ы *(игәы иахәаны)*. Излашәхәо ала сара дсыкә-нагахартә дыкәоуп?..

К а л а к ә ы т. Уара дуқәнагахартә ақынза дыкамзар-гыи, ас еипш икәоу ассир уара уда даеазәы дитәхар гәна-харан, сах лаша, ухатқы!

Г а ш ь у а л ы. Илхымфәцгашьоузеи?

С а к ә ы т. Асыс пшқа дафызоуп, сах ухатқы. *(Калакәыт иахь.)* Ус ауми, Калакәыт?

К а л а к ә ы т. Убастцәкәоуп, сах хафылаша. Убас дхаауп, убас лхымфәцгашьә бзиоуп!.. Илыкәнагахаша ажәа ахәа-ра сцәыуадафуп, уара умсит.

Г а ш ь у а л ы. Дабакоу Цъангъан? Лашьә мзышәа дааи-мгазеи?

К а л а к ә ы т. Лашьә дыцәан абнафы дтахәхәа. Ишаха кны дихагылан Цъангъан. Хуцхраап ххәан, аха иара мап ихәеит. Схала дцахны дизназгоит сах лаша ихәеит. Ус акәзами, Сакәыт?

С а к ә ы т. Убастцәкәа ауп, сах лаша! Схала инасыгзоит ихәеит сах идтца. Ацхыраара иахтар итахымхеит. Харгыи арахь амфәа ҳақәлеит уфатцахәы ссир дхаманы...

Г а ш ь у а л ы. Ашарахь иааигәеит, арахь иара дыҕа-
зам... Аҥстаа дихәхааит, амаңыана... (*Дхәыцүа, акыр дгәам-
цүа даалеиҕеит.*) Сакәыт! Уласны сахтынра уаакәшаны
агәашәкәа зегьы еитарыҕәҕәа. Ахьчаңа урылабжәа, азә
дрызгәамтәкәа данааи рыхкәа шхыстәо сызрахәа.

С а к ә ы т (*дааиеихырхәаны*). Инагзахоит, сах ухаткы.
Мтык зкылымсуа зегь асыркуеит. (*Дцоит.*)

Г а ш ь у а л ы. Уара, Калакәыт, дысзаага арахь сыпшза.

К а л а к ә ы т (*дааиеихырхәаны*). Уара удта анагзара
сара сзы насыпуп, сах ухаткы. Уажәытәкәа! (*Дцоит.*)

Г а ш ь у а л ы (*ихы игәы алаканы длеиҕеиуеит*). Адунеи
дамбазаңт уи ләыза аңшза... Хә, хә...

Калакәыт шахала иҕәхәоу Тамшаша дааигоит, лара лыгеимто има-
хәар даңхәрц далагоит.

Амла бакит избо, схәыхәпшқа. (*Дишигәаңхо иныңшуа длы-
хәаңшуеит.*) Афатә лзаага уааласны.

К а л а к ә ы т дласны дцоит.

Ибыхьзузеи, сыпшқа?

Тамшаша аҕак калтцом.

Хым... Избо бааңсаны быҕоуп...

Калакәыт фатәкәак зну гәыблаак иманы дааиуеит, аха лааигәара
анеира изымгәаҕуа длак-ҕакуа дгылоуп.

Узыпшуазеи, агмыг, инаган илыта.

Калакәыт Тамшаша дналзааигәаханы агәыблаа налымтцеикуеит.

Иф, сыпшқа...

Т а м ш а ш а. Иҕәхәаны крызҕартцо аҕаиуан ауп...

Г а ш ь у а л ы (*Калакәыт днаиҕахәхәаны*). Ишпыкәу аң-
хәызба дышҕоухәаз, уара абзамыкә? Абыржәытәкәа ир-
хынхә иустаз ахы, уара уи уаңсазам.

К а л а к ә ы т. Сах ухаткы...

Г а ш ь у а л ы. Даеазнык исумырхәан, Калакәыт..

Калакәйт дшәазызо ахыы зтоу амакәан хәыч икәа иаатганы Га-
шыуалы иитоит.

Дпыртла уааласны! Укнасхауеит цъара шәытара лнызар.

Калакәйт дласны Тамшаша дыпиртлоит.

Узгылоузеи уббаза? Уца, абзамыкә!..

К а л а к ә й т дласны дцоит, иара иеаалзааигәатәуа.

Исырба. Сыпшқа, цъаракыр шәытара бнызар...

Тамшаша лааигәара даамышьтуа днеитацоит.

Акы бнацқа, схәыхәпшқа.

Т а м ш а ш а. Амла сакзом.

Гашыуалы дцәытҷаччо еиҗа лзааигәахара иеазикуеит.

Сааигәара умааин, суцхауеит.

Г а ш ь у а л ы. Ибылшару?

Т а м ш а ш а. Исылшоит. Насгъы иудыруазааит, сха-
цыцқәа цдаруп.

Г а ш ь у а л ы (*иаҳаз ицәымҗханы, даахәыцны*). Блахьын-
тца бацәыбналарц бафуп, аха башаза быгебырххоит. Бара
сара быстәуп.

Т а м ш а ш а. Сара ахақәитра змоу пхәызбоуп. Азәгъы
ситәзам. Умгәыҗын башаза. Иузеигъуп ахыхьчара уашь-
талар.

Г а ш ь у а л ы (*иныхҗаны дыччоит*). Ха, ха, ха, ха!.. Сбыр-
шәарцгъы бафуп?!

Т а м ш а ш а. Уажәы-уашьтан дааиуеит сашья.

Г а ш ь у а л ы. Башья марцағь иеипшума смагәшьхәа
иатцацсхьоу!.. Иитахузеи?

Т а м ш а ш а. Уи иара иуеихәап, уаамыццакын...

Г а ш ь у а л ы. Уеизгъы?

Т а м ш а ш а. Ушьра!

Г а ш ь у а л ы. Уаҳа акгъы иҗахзами?! Сара ишыздыр-
уаз сахра итәитәырц иҗахуп хәа акәын.

Т а м ш а ш а. Изтаһыда шыаза-гәазала ихкьоу уахра фыөгара?

Г а ш ь у а л ы. Даара бцәажәшья «цшзоуп»... Ишсаб-хәара, апхәызба, изитаххазеи башья сара сышьра?

Т а м ш а ш а. Хауаажәлар уаха иумыргәақларц азы.

Г а ш ь у а л ы. Шәуаажәлар хәа бызәу сара снапаҫы икоуп, ишыстахугы срызныкәоит. Ус иқан иахьанза, ус икалоит уажәынахысгы. Ибзеигъзами сара схы базхәы-цырц, беырхааны беыкабтцар, бкастцойт сахтныхәсақәа реихабыс!.. Амчра быстоит, баласыртәоит хәцәахы амал.

Т а м ш а ш а. Ахақәитроуп сара смал. Иоужь итакны иумоу хашьхаруаа аткәацәа.

Г а ш ь у а л ы (даахәыцны). Ибзиоуп, иоусыжьуеит ус брызхәауазар. Аха уанза исабхәароуп башья ибтцы мазас иамоу ажәақәа.

Т а м ш а ш а. Иуасхәарын, издыруазтгы.

Г а ш ь у а л ы. Ибдыруеит. Ихәа, усқан боусыжьуеит баргы.

Т а м ш а ш а. Исыздырзом. Издыруан, аха исхаштит.

Г а ш ь у а л ы. Ихәа, амзышәа, мамзар абахта бтасыр-баауеит! *(Лнапы дамцасны икуеит, лара лыеимжәауа инапы дацхауеит.)* Аа, сылфеит... Дсыцхаит... *(Дхәаауеит.)* Калакәйт!..

Т а м ш а ш а. Сара иуасхәахьан... Уаха сааигәара умааин...

Дласны дааиуеит К а л а к ә ы т.

Г а ш ь у а л ы (дицәхәхәо). Дызустада исзаажәгаз, акаҫыхәа дыцхауа?! Асыс цшқа дафызоуп хәа лырехәара шәаҫын, алахшақәа!..

Калакәйт дшәаны дышьхынцсылазшәа дгылоуп.

Абыржәыткәа реизгара уалага ашьхаруаа иреиуоу аткәацәа зегы. Ашьырта аштаҫы.

К а л а к ы т (*даахырханы*). Инагзахоит, саҳ ухатқы.
(*Дласны дцоит.*)

Г а ш ь у а л ы. Шәыбты иатцоу ажәамазақәа абыр-
жәытқәа ианыбымхәа, рыпсы рхысхуеит. Азәгы дын-
сыжьюам, ршәа касыршуеит абыржәытқәа, была ишабо.

Т а м ш а ш а (*дишаны*). Мап, Мап! Урыламкысын. Ис-
хәоит. Ариапшь мақяпсыс... (*Дааиҗашшаны леааныл-
кылоит.*)

Г а ш ь у а л ы. Ариапшь мақяпсыс... Закә ажәақәоузеи!
Нас? Ишпәкоу анафс?

Т а м ш а ш а. Уаҳа сыздырзом. Исгәалашәар исхәоит.

Г а ш ь у а л ы. Ихәа, аматапшь, бара ибзеигьхоит...

Т а м ш а ш а. Исхаштит. Исараза...

Г а ш ь у а л ы (*ишәара дықәкьаны*). Сакәыт!

С а к ы т (*дласны дааины*). Агәашәқәа зегьы ытцарбақа
иасырkit, саҳ ухатқы.

Г а ш ь у а л ы (*иғизнымкыло дыҳәхәоит*). Сакәыт!

С а к ы т (*дишаны днышьамхнышгылоит*). Сузызыр-
шеит, с-саҳ ухатқы...

Г а ш ь у а л ы. Днаган абахта дтакы абни аматапшь. Зу-
ма, фатәума ак лумтан ажәамазақәа лгәаладыршәаанза.

С а к ы т. Илгәаламшәар, саҳ ухатқы?

Г а ш ь у а л ы. Илгәаламшәар дахьтаку ахь инаушьт-
уеит аҳәынапқәеи, аматқәеи, абызкатаҳақәеи. Урт илгәа-
ладыршәоит.

С а к ы т. Уара ишутаху, саҳ гәыцьбара.

Г а ш ь у а л ы. Ишцоухәеи?

С а к ы т. Хәәынапқәеи, хаматқәеи, хбызкатаҳақәеи
шәа пхак ағьама рымбеижьтеи акрааттуеит схәар стахуп
саҳ гәыраз ухатқы.

Т а м ш а ш а (*дышишәаз лныңшуа, аха леаанкыланы*). Ис-
гәаладыршәоит. Хымпада исгәаладыршәоит.

Гашьуалы иахратәртә атқантәи камчык аатганы икьоит, атызкәа ааймкьоит Сакәйт Тамшаша дналыгәтасны абахта дынтаир-палоит. Гашьуалы еита икьоит икамчы, атызкәа ааибакуеит, нас икамчы ахыказ иныкайтдоит.

Г а ш ь у а л ы. Дыпхәызбоуп, арахь аибашьфы игәы лызтоуп, афстаа иакарагы дгызмалуп. *(Еиқәыршыхаа игылоу Сакәйт иахь.)* Дабакоу Цьангъан? Дабакылази ишәизааша? Адтәа устоит. Амра фагылаанза ихабарк ану-цеилымкаа, укнаҳаны удсыршьеит. Еилукаама?

С а к ы т *(дшәаызо)*. Еилыскааит, саҳ ухатқы...

Г а ш ь у а л ы. Уажәазы усызлыпхь сыпқа.

С а к ы т даахырхәаны дласны дцоит.

(Дышгәамйуа иныңшуа длеиөеиуеит.) Зака пхыз баапсызи сызлаз... Лара дзеипшроу ала иагъа дымзышәахап иара. Иабааигеи, дахәнатәааит, уи абтцы мыжда...

Дааиуеит ацсыз ацәапшшәы змоу аматәа зшәу П и н а г о р а.

П и н а г о р а. Сзутаххазеи, мыч дузза змоу саб гәыраз?

Г а ш ь у а л ы. Быцхыраара стахуп, сыпқа лаша.

П и н а г о р а. Сара сыцхыраара?! Сузызырөуеит, саб.

Г а ш ь у а л ы. Изыбцәыззарызеи, уи ашьхарцыс мзы-шәа избахәкәа сгәапхом. Хусқәа ееихом ианхзеилымкаа ибтцы мыжда амаза.

П и н а г о р а. Уи акара хәаас иктәым уи, мыч ду змоу саб. Илхәазеи иахәшья?

Г а ш ь у а л ы. Ө-ажәак рыда сзылмырхәеит. *(Ахәара ицәыуадафны.)* «Ариацшь мақяацсыс»... Уаха акгы.

П и н а г о р а. Хәаас икоумтқан. Илхәоит инхазгы. Ла-ра илымхәар иара исырхәоит. Снапы иантца.

Г а ш ь у а л ы *(игәы аалаканы)*. Зеипш дыкам сыпқа хазына!..

П и н а г о р а. Аха... Исүтозеи хамтас уи азы?

Г а ш ь у а л ы. Уи анбылша сахра абжа бымоушәа ип-хьаза.

П и н а г о р а. Агәы тбаа дузза узтоуп уара, саб гәыраз!
Уара угәыразра гәамтакәа ицәызкьарц ацшьазгаз уи ар-
цыс шә-мазак игәы итацәахны имазаргыи иузеиылскаап
сара. Хьаас дыктәым, дааиааит арахь. Игәы-игәатцәа тых-
ны снапала инаусыркып.

Г а ш ь у а л ы. Сыпха гәлымтцәах!.. Зегь зымчу уи абцы
амаза еилкааны ианхазга, адунеи зегьы хнапафьы икалоит.

П и н а г о р а. Ус иагьыкалоит, сыгәра га!..

Г а ш ь у а л ы. Ашьырта аштахь снейшт, сынрылацшы-
шт атәцәа еизырцаз. *(Дцоит.)*

П и н а г о р а *(лхы лгәы алаканы)*. Ариацшь мақыацсыс.
Саб иахра абжа!.. Иааит сыззыцшыз... *(Лнапқәа еиынлкьоит.)*
Пинагора! Ха, ха, ха!.. *(Льгелызынымкыло аччара далагоит.)*

Бжык җацаза иаафеуит: «Ахахаи!».

(Уи лаҳаны аччара даакәыҗеуит.)

Абжы еитагахуит: «Ахахаи! Ара зәыр шәыкоума? Ахахаи!..». Пи-
нагора даашакь-шакьоит.

Ари хымпада иара иоуп. Сцап, сөазыкастцап ицылара.
(Дласны дцоит.)

Ахәбатәи асахьа

Иара уака. Азәгы дыказам. Даацәыртцуеит У а р д а. Зегьы блала
иааимидоит.

У а р д а. Закәызеи, мшәан, азәгы дахзамкәа!.. Еи-
мыздаз мачым, аха Тамшаша цьаргыи дсымбеит... Цәхәи
кьантази рыла итәуп ахтынра зегьы. Игәыткьа-цсыт-
кьаха, рыхқәа рыкәае еилоуп. Сызтцаалак шәазызо рцәа
италоит, исцәыбналаны ицоит, рыгага иацәшәоит... Иа-
банзанеицеи ишәизааша Гашьуалы...

Даацәыртцуеит П и н а г о р а. Уи уажәы нхаф цхәызбатцас деила-
хәоуп, лшьапкәа хтуп.

(*Уи дшаалбаз дицәшәаны дцәшәа шытахыла лҕыналхоит.*)
Баанҕас, бымцан ацхәызба.

Пинагора даатгылоит.

Бызустада?

П и н а г о р а. Араатәуп сара...

У а р д а. Бызәузеи араҕа?

П и н а г о р а. Тәыс сылзыкоуп ах ицха.

У а р д а. Пинагороу?

П и н а г о р а. Аиеи. Уара дудыруама лара?

У а р д а. Мап, лызбахә сахахьеит.

П и н а г о р а. Уабанзатәиу уара? Усс иумоузеи ара?

У а р д а. Шыхатәылантәиуп...

П и н а г о р а. Нын! Саргы уантәиуп.

У а р д а. Ииашаны?! Гашьуалы иҕатцахәхаз бреиуоуп,
ус анакәха?

П и н а г о р а. Иудырит. (*Даақәыңсычханы.*) Ех, знык иа-
дамхаргыы хтәыла снықәпшны сыкандаз...

У а р д а. Мачк иаачха, сахәшьа. Лассы ибоуеит аха-
кәитра. Ибыхзузеи?

П и н а г о р а. Гәында.

У а р д а. Баасзырфы, Гәында. Цхәызбак лыцшаара
сашьтоуп, бсыцхраа.

П и н а г о р а. Исылшо аҕы суфызоуп. Дызустада лара?

У а р д а. Сахәшьа лоуп. Дымтарсны дыргеит. Абра
цъара дыказар ахәтоуп.

П и н а г о р а. Илыхзузеи?

У а р д а. Тамшаша.

П и н а г о р а. Дызбеит, рыцха...

У а р д а. Избап дызрыцхау? Илыхзеи?

П и н а г о р а. Абахта дтакуп.

У а р д а. Зеггы ирыцкуп лыцсы ахьтоу.

П и н а г о р а. Лыцсы тоуп, аха...

У а р д а. Избан «аха»?

П и н а г о р а. Ддыргәәкит цәгъаза. Мазажәклдырхәарц
иафын.

У а р д а. Нас?

П и н а г о р а. Азныказ мап лкит, илхаштызшәа кал-
цеит... Аха, ишпалуаз, дандыргәәк...

У а р д а. Уи калашъа амам!.. Иабабдыруеи бара?

П и н а г о р а. Ааигәа сыкан, зегъ сахауан.

У а р д а. Нас иеитахәеи, ибаҳазар.

П и н а г о р а. Цқъа исгәалашәом... (Ак лгәалалыришәо-
шәа дхәыцуа.) Сымфашьозар иалагоит абас: Ариапшь ма-
қъа-псыс... (Деиҥаахәыцны.) Мап, уаҳа сгәалашәом! Еи-
тасаҳар издыруеит...

У а р д а (даамхаццакны). «Уаныла снапсыргәытца». Ус
аума?

П и н а г о р а. Уаныла снапсыргәытца... Ус ауп хәа сы-
коуп. Анафс икоу хәеи...

У а р д а (даахәыцны). Аказы сбыхәарц стәхуп...

П и н а г о р а. Иарбану?

У а р д а. Исахәа, дабатаку сахәшьа?

П и н а г о р а. Иуасхәоит. Аха саргыи сухәоит аказы.
Исыт ахақәитра. Уахәшьа дануго, сга саргыи.

У а р д а. Ажәа быстоит, бызгоит. Дабатаку?

П и н а г о р а (илырбоит). Абра дтакуп уахәшьа.

У а р д а. Аартышьас иамоузеи?

П и н а г о р а. Уи мазоуп. Иузеилыскаауеит уаханза. Аап-
сара уныпшуеит. Еигъуп зны уңсы ушьар. Уаала сара сахъ.

У а р д а. Даеа зтаарак.

П и н а г о р а. Уара узтаарақәа нтәазом. Хаицәажәо-
натцы Гашьуалы даахәхтыгәлар митәуп иахзыпшу. Уаала.

У а р д а. Бара бахъ сыбгоит, аха Пинагора ҳалбар?

П и н г о р а. Дықазам хымш раахыс, лаб иахра дналап-
шырц дцеит. Насгыи сара хазы сынхоит, уа азәгыи уи-
базом, уааласы...

Уарда. Баала нас, сга, сыңсы сыршыа.

Пинагореи Уардеи еицны ицоит. Асцена егы аганахь ала
даацэыртцеит Гашьуалы.

Гашьуалы (*игэы иеанны даанаңи-ааңины.*) Аосттаа
дихэхааит, дабасызцэыртци... Сгэы исанахэоит абра цыа-
ра ааигэа дыкоушэа... Цыангыангы дынкылахэаша да-
бацарыз, ишэизааша?.. Дабацеи Пинагора?..

Азэ ибжыы аафуеит: «Апсахра! Апсахра!..». Ари Сакэыт ибжыоуп.

Сакэыт (*даацэыртцыны днышьамхнышгыланы.*) Ами-
тэеикэатцэа калеит! Уахра ацэа циеит, агэрамгара хзи-
чацеит уматцуцэа...

Гашьуалы. Икалазеи, Сакэыт?

Сакэыт. Уипсахит Цыангыан.

Гашьуалы. Ишца?! Амц ухэоит, алахша!

Сакэыт. Сыбз нтакны ихтцэа, мцык налатцаны ис-
хэозар. Итышэшэаша абарт сыблакэа ирбеит уи дыоны
дышцоз. Идагэахаша слымхақэа ирахайт уара иузихэоз
ажэа гэымхақэа. Ибжыы тхаа ахэхэара дафын «ахақэитра
соуит» хэа!..

Гашьуалы. Аа-а... шэарт ахэымгақэа! Цсахрамзар
ишэылшозеи сытэцэа...

Сакэыт. Избан саргыы сзалаутцо, ухатцкы?.. Сара...

Гашьуалы. Уаргыы иара ифызатцэкыа уоуп. Сыпса-
хроуп зегь шэызфэу. Имфа абахаз?

Сакэыт. Ашьхаруаа рахь.

Гашьуалы. Цэгьарамзар бзиақ рзызымуц, нхашьас
имоузеи урт рфы, ахэымга?.. Игэра шцазгеи, дзысым-
шьызеи ианаамтаз...

Сакэыт. Уи убас дгэыргьатцэа дрыззон...

Гашьуалы. Дгэыргьалааит, рацхьатэи атцла амахэаф
дыкнархаанза. Ашьхарцыс избахэ имхэазеи?

Сакэыт. Ихэеит, сах ухатцкы, аха...

Га ш ь у а л ы. Ихәа иуаҳаз уааласны.

Са к ә ы т. Сөы исзақәнаргом, саҳ...

Га ш ь у а л ы (*дәаиңахәаны*). Ихәа иуаҳаз, амзанра!..

Са к ә ы т. Уаҳ... Уаҳ аңсымтә иңсы ихытәуеит иаар-
ласны, иеазирхиалааит ихәеит. Идагәахаша абарт (*илым-
ҳақәа ирбо*) слымҳақәа ираҳаит, саҳ лаша ухатқы.

Га ш ь у а л ы. Ҳаит, ахәымга! Ашьхарцыс дабакоу зихәа?

Са к ә ы т. Уи шыта аҳтынахыы днеихьеит ихәеит.
Сшәаны сыкан... Аха анцәақәа ирыңышыаны уеибга-узфы-
да ухағы лаша збоит.

Га ш ь у а л ы. Арахь ааишыас икайтәзеи? Агәашәқәа
зеггы ытәрбақа иаркымы?

Са к ә ы т. Аҳапала иааиуа амәа маза агәашә кьақьаза
иаартуп. Акарулцәаггы шыуп. Итышәшәаша абарт сыб-
лақәа ирбеит, аҳ ухатқы.

Га ш ь у а л ы (*дшақь-шақьо*). Дабакоу сыңха? Дабацеи
Пинагора?

Даацәыртәуеит зхы-згәалакоу Пинагора.

Бабази, Пинагора? Ашьхарцыс арахь дааихьеит...

Пинагора (*лөыртынчны*). Издыруеит.

Га ш ь у а л ы (*дгәамйны*). Шака бгәы ртынчны бцәа-
жәозеи...

Пинагора. Арцыс дыкоуп снапағы! Игәшәы-мышә
хәаны дышытастцеит сматцуф пхәызба лиартағ – даға-
шәеит сшыацхәа.

Ка ла к ә ы т (*даафнахны*). Ашьхаруаа-атәцәа зеггы
еизцоуп. Имазеиуп рышыразы.

Пинагора. Иатахзам рышыра, иахьхәхәаша калоит.
(*Сакәыти Калакәыти рахь*.) Мацк шәааңшы. Ацәа иешеи-
талак деикәцах дөахәаны арахь даажәга. Нас сара дызбап!..

Даацәыртәуеит Уарда, аха макьаназ дырбазом.

Уарда. Аамта зшәырзуазеи, абар сахыкоу!

С а к ы т. Иара иоуп, иара!..

К а л а к ы т. Иара ихатә! Ибтҕғы имазам!..

Сакыти Калакыти расакәа тырпаауеит.

У а р д а (*иаса тҕааны*). Шәааскәа шәхацәазар!

Сакыти Калакыти Уарда ижәланы иабашьра иалагоит.

(*Дрылагыежьюеит аахақәа рыто.*)

Уи аамта ихы иархәаны Гашьуалы итәарта итатцәаху акамчы аатцганы Уарда ихикьоит, уи нахыс мыч имамкәа дынхыдышь-шьюеит, иасагы инеимпытцафрны инкахауеит.

Г а ш ь у а л ы (*Сакыти Калакыти рахь*). Шәыцпшузеи, аныхтәқәа? Дәашәхәа деикәпах!

Сакыти Калакыти Уарда шахала дәрхәоит.

Нас ишцоубои шыта? Уара анасыпда уоума сара сабашьра згәагыыз? Иабакоу узықәгыгуаз убтцы?

У а р д а. Хьаас иумкын Гашьуалы, ианыстаххо икалоит снапәы. (*Дгыларц далагоит, аха илишом.*)

Г а ш ь у а л ы (*дицәхәхоит*). Ушьамхнышгыл, ала цын-та икылкьаз!

У а р д а (*тынч*). Ашьамхнышгылара сашьцылам, Гашь-уалы. Уи уакәымгәыңын сыңсы танатцы.

Г а ш ь у а л ы. Аеидцалара иацсам... Еигьуп иаарласны дапырхзар.

К а л а к ы т. Сара снапы данта, саҳ ухатқы! Абарт снапқәа рыла дысхәаруеит!..

С а к ы т. Избан уи ишьра уара иаха узапсахаз? Сара дысшыуеит...

У а р д а (*дыччо*). Шака шәхацәоузеи! Ишәылшару ифә-хәоу ишьра?

П и н а г о р а (*Калакыти Сакыти дрыцәхәхәаны*). Шәыспырцқәа, нак!

Афыцагы иласны ицоит.

Саб, сара снапы данта. Хааизныжь хамтақы.

Г а ш ь у а л ы. Бара ишыбтаху, сыпха. Амала иаарласны... (Дцойт.)

П и н а г о р а. Ацсра уацәысыхъчеит, ишубо. Иузынсыжъуеит уцстазаара, аха уи азы исоухәароуп убтцы иа-ццоу ажәамаза.

У а р д а. Еита ашәахәара балагеит...

П и н а г о р а. Ихәа, уахәшья лыпсра утахымзар.

У а р д а. Иазхоуп, Пинагора. Доужь сахәшья быцстазаара хамтас ибыстар бтахызар.

П и н а г о р а. Ашьхаруаа атәцәа зегъы ашьыртафьы еизцоуп. Адтца нарыстар зегъы ршьуеит. Ихәа...

У а р д а. Урт иреиуоу азәы идамхаргъы ихахәы хәыцк аналшәа, шәахра зегъы амца ахсыжъуеит.

Г а ш ь у а л ы дааиуеит.

П и н а г о р а. Бзиоуп... Уаасзызырфьы, ус анакәха. Уара агәыцъбара узтоуп, агәагъра змоу еибашьфуп. Исыззом – усгәапхоит. Доухажъуеит уахәшья. Ахақәитра рахтоит ашьхаруаа-атәцәагъы. Ухы уақәитахтәуеит уаргъы. Аха умцан цъаргъы, указ хара хәы, арпызас уқахтоит. Уазхәыц, утәылафьы ахааназ иузыцшым амчра уахтоит. Уазыразума.

Г а ш ь у а л ы. Сазыразуп, сыпха! Хусқәа тынчоит ас агәымшәа арпызас данхау. Имчала хахрагъы хартбаауеит. Уаангыл хара хәы. Сыпха дустоит, – махәыс укастоит, сахра абжагъы уара иустоит!

У а р д а (ацәы илхуа). Акамчы схукъеит, арахь махәыс скаутарц утахуп. Ус картцазом хара хәы.

Г а ш ь у а л ы. Уи шәара шәфоуп... Хара хказшья хазуп, акгъы амазам... Насгъы иухоумырштын уара ужәлар ушырылырцаз. Хынхәышья умазам урт рахь.

У а р д а. Уи уара хьаас икоумтцан!.. Ацсахра сидугалеит, аха иудыруазааит уи афьыза ахәымгара ашьхаруаа ишыр-казшьям.

Га ш ь у а л ы (амзаатә изааны). Акы дацәшәом! Ихьа-
ттуа иакәым. Мап, ас еипш иҕоу ауафы ипсы җаны иньж-
ра ҕалом. Дышьтәуп. Дацырхтәуп. Сакәыт! Калакәыт!
Абыржәытцәҕа иаажәга аихеи ақыдхсыҕәи! Шәласы!
Ихы хышәтцәа сыблақәа ишырбо, абраатцәҕа!..

Асцена аназаратәи Сакәыт ибжы аафәует: «Хҕахеит! Митәеи-
кәатцәа ҕалейт! Шәсыцхраа!..». Дыфәа даацәыртцәует.

С а к ә ы т. Уахра хыбҕалейт, Гашьуалы. Бҕьарла еикә-
ныху ашьхаруаа рарпарцәа хакәлейт. Абылра иафәуп иаар-
цыхьашәаз зегьы, рхы иакәитыртәит атәцәаҕы. Агыг-
шәыгқәа ирфызаха арахь уханахь аaira иафәуп... Хазит...
Хҕахеит... Уара хуқәзит, апсцәеирымга...

Дласны даацәыртцәует уанза иаабахьоу акасыжә-кьантыжә зхар-
цоу. Иарманапала дласны ихарцоу ааихыхны инкаижьуейт. Ари
Фарсоу иоуп. Уарда днаидххыланы иаса ала уи дызлафәхәоу
ашахақәа цитцәтәоит.

У а р д а (дфайҕьаны). Шьта шәазызырфы шәыызхьауаз
ажәамаза:

Ариацшь, мақьапсыс,
Уаныла снапсыргәытца.
Уижәла саҕа,
Икылкаа игәатцағара!

Уарда, ихаланы иара иахь иааиуа абтцы аамтцааны, ицарц зәына-
зыкхьаз Гашьуалы изқәа иналаирқаоит. Гашьуалы бжы баап-
сзак өтцаны дбалыбато бызкатахала италахау иахра тәарта далоуп,
нас ипсы ихьтцны днылахауейт, абызкатаха еилапахра хыхь
инаикәхауейт. Асцена иаха иаалашоит. Ари аамтазы Фарсоу иаа-
цәыртцыз Сакәыти Калакәыти драбашьуейт, афыцәаҕы ишьуейт.
Пинагора дшәаны лыҕереицны акәакьта аҕны дтәоуп. Фарсоу уи
дгәатаны иаса шьтцааны дишьырц иеыназикуейт.

У а р д а . Думшыын, Фарсоу! Хәхьцо даагоит! Хәуаа-
жәлар ирбааит ршьажәфы иңҗа дзеипшрахаз. *(Фарсоу ды-
нидгылоит, игъыдибакылоит.)*

П и н а г о р а лыезаны дцоит.

Сыңсы уапшәмахеит, Фарсоу. Уара уоума хәрҗарцәа аазгаз?

Ф а р с о у . Мап рымхәеит, ахақәитразы иқәгылеит.
Аныхаңаафи азбафцәеи ирзымдыруа мазала хәеибытаны
арахь хәихеит аңхыраара уахтарц.

У а р д а . Уара уфырхатцоуп, Фарсоу!

Ф а р с о у . Дабакоу Тамшаша?

У а р д а *(акамчы ахькаршәу ирбо)*. Ишьтых, Фарсоу!

Фарсоу акамчы аашьтыхны иазиура изымдыруа икуп.

Имфанти абахтахь.

Фарсоу абахтахь акамчы нымфантицойт, агәашәкәа аатуеит.

(Пинагора дышцыз гәатаны длышьталаны дцоит.)

Абахта афьнтәи даацәырцуеит Т а м ш а ш а .

Т а м ш а ш а *(дгәырзҗаны)*. Фарсоу?!

Ф а р с о у . Быңшы, Тамшаша, иббома Гашьуалы дзеип-
шрахаз?! Дшьуп хәжәлар раҗа.

Т а м ш а ш а *(ишьны икажьу Сакәыти Калакәыти гәа-
таны)*. Арт алахшақәагы рыңсы рхухма?

Ф а р с о у . Ирхыхуп, Тамшаша! Сгәы иалоуп быргаанза
сахьзырхьымзас.

Т а м ш а ш а *(лгәы хытхытүа)*. Уарда дабакоу?

У а р д а дааиуеит. Уи уажә аматәа шкәакәа ишәуп, иара дишьтагы-
ланы дрыңхәхәа дааиуеит П и н а г о р а .

Ф а р с о у . Абар дахьааиуа, нартаа дукәа рхылтцшьтра,
зуаажәлар ахақәитра рзаазгаз афырхатца Мард-иңа Уарда!

Т а м ш а ш а *(Уарда дгәыдыло)*. Хәңсы еиқәырхоуп!..

У а р д а . Хәуаажәлар еиқәырхоуп, Тамшаша! Рхы иа-
қәйтуп.

Т а м ш а ш а (*Пинагора дгәатаны*). Ари арыцха дзус-тада?

У а р д а. Пинагора лоуп. Тацас дбоурц лтахын! Аха сара исызбеит, пцәыс аагара ззымгәағьыз Дарыкәа гәа-тәәжәпа дизызгарц! Иаха еикәнагоит.

Рыхфыкгы еибарчгоит. Иаафуеит афырхацәа рашәа.

Ф а р с о у (*дазызырәуа*). Харцарцәа роуп! Афырхацәа риааира ашәа рхәоит. Ус анакәха, хәга иахра кәыбаса еилартцеит.

У а р д а. Ахахаи ашәақәлацәа! Арахь иаашәыпхьа хар-царцәа фырхацәақәа! Ахақәитра хамоуп! Ашәак аацәы-рыжәга уи ахьзала! Иаашәыпхьа шыта шәартара змам атыпхацәа! Иаашәыпхьа хауаажәлар зегьы. Икәашааит, ишәахәааит, – иапылааит ахақәитра мра!

Иалагоит лассы акәашарахь ииасуа ашәа.

Уаса нышьтатца Фарсоу! Улыцкәаша Тамшаша!

Фарсоу Тамшаша акәашарахь днеипхьоит. Урт иаарыкәыршаны зегьы инарыгзоит «Аибаркыра».

А л г а м т а

ГҰЫМСТАТӘИ АМААМЫН АХТЫСҚӘА

*Аинтермедиа зцу ѿ-хәтәк змоу
Ашықәсҕыцазтәи алака*

ИАЛАҚӘОУ:

А ма а м ы н

А б н а х ь ч а ѿ

А т а а Б а б а д у

А б г а д у

А с т ы ц х а

А б г а х ә ы ц ы

А м ш ә

А х ә ы ц қ ә а

АКТӘИ АХӘҘА

Актәи асахъа

Амузыка абжъы гоит. Асцена хиоуп азынра ишақәнагахаша. Абна агәтаны адәхәыпш акны игылоуп ирхианы икоу, аха макъана зылашарақәа аркым ацсаз. Амузыка нтәоит. Асцена ашьтахьтәи иаафәуеит Абгаду ашәахәабжъ, ашәа шахәац иаргъы иаацәырцәуеит.

Ачыкъ иаавтцны иаацәырцәуеит А б г а х ә ы ч ы.

А б г а х ә ы ч ы. Икалазеи Абгаду? Избан уара, ухәаа-заауа абна узылоу?

А б г а д у (*Абгахәычы аагәатаны*). Ари уара уоума тыхәабаба? Избан сзыхәаа-заауа, ашәа ахьысхәо ума-хәзои?

А б г а х ә ы ч ы (*ицәылхуа*). Хә, хә, хә!.. Аззы ухга абна улоуп, арахь ашәа ухәо цьушьоит.

А б г а д у (*агәы иалырсны*). Избан уара апхамшьа, ус узсацәажәо? Ишуанасмыжъуа узымдырзои?

А б г а х ә ы ч ы. Хәи, хәи! Зынза уеурцәгәзеит, иах-хәеит хәа!.. Зынзаскгъы хәаас ушсымам удырузааит.

А б г а д у. Хәаас усымазам ухәама?! (*Тацкәымла иршәо.*) Ус ухатцазар уаргъы саргъы ихаибарбап... (*Иашьталоит.*)

А б г а х ә ы ч ы. Закәызеи уара, хәмаршьак узымдырзои? Лафк насхәазар сақәурзуама?

А б г а д у. Шәаргәындак уоуп, арахь убз аанкылашьа уакәшәазом. (*Иаахәыцны.*) Икоутцозеи арақа?

А б г а х ә ы ч ы. Ус баша... Неиааира саатытцит.

Абгаду. Амц ухәоит, агызмал... (*Еитә таҷкәымла иаршәоит.*) Ихәа абыржәытәкәа, узыкәоузеи абра?

Абгахәычы. Аа, усыламкыысын! Зеггы-зегъ уас-хәоит, амала сumpкәан.

Абгаду. Ихәа, уласны.

Абгахәчы. Ашәарахкәа зеггы еизараны икәоуп, абри адәхәыпш акны.

Абгаду. Нас икәлазеи, ашәарахкәа уажәада иум-базаци?

Абгахәычы. Икәлазеи» шца? Аныхәа рымоуп уаха. Ахәыцкәа зеггы аацхәоуп.

Абгаду. Закә ныхәоузеи?!

Абгахәычы (*ицәылхуа*). Уара зеггы здыруа, ишцоу-зымдыруеи закә ныхәоу?! Ашыкәс җыц иапылоит.

Абгаду. Аах!.. Ашыкәс җыц! Ахәыцкәаггы кәлоит ухәама?

Абгахәычы. Аиеи, икәлоит ахәыцкәаггы.

Абгаду (*иаахәыцны*). Ус анакәха, ахамтакәаггы аар-гоит! Нас уарггы унацхәоума?

Абгахәычы. Амц сызхәом, сара снацхәазам.

Абгаду. Нас узаазеи арахь?

Абгахәычы. Уи сара исусуп. Иуасхәазом.

Абгаду. Утахызарггы иумхәан... Сара издыруеит уара узааз.

Абгахәычы. Ихәа нас, иудыруазар.

Абгаду. Ахамтакәа уоурц утахуп.

Абгахәычы. Ахамтакәа зырто ахәыцкәа роуп.

Абгаду. Ус анакәха, иугычырц утахуп. Издырма?!

Абгахәычы. Иудырит, Абгаду. Икастцарызеи нас, рхала исырымтозар.

Абгаду. Уцсы цәгьоуп уара, тыхәабаба.

Абгахәычы. Избан иара?

Абгаду. Сара сзугәаламшәазеи арахь уанаауаз?

А б г а х ы ч ы. Ушдасгэаламшэеи! Усгэалашэеит.

А б г а д у. Нас уаала хэа зсоумхэазеи?

А б г а х ы ч ы. Угэуеанзамкэан ахамта ссир узы-
кастар стахын сара. Ианызгычлак ашьтахь, иаха ихаау
алпшааны, «Еаанбзиала!» хэа, иузназгарц стахын.

А б г а д у. Амц умхэазои?

А б г а х ы ч ы. Мап, уара умсааит!

А б г а д у (*агэра хайаны*). Ус акэзар, иуанасыжьюеит.
Нас, иаасахэеи, угэы ишпатоу изкэукыз аус анагзара?

А б г а х ы ч ы. Сгэы итоу абасоуп. Абра ааигэа цыара
кэукэумыдрак афы сёыстэахуеит. Зегь анааизалак, Атцаа
Бабаду ахамтакэа иманы дааишт, абрака цыара инышь-
теитдашт. Иара игэы рахатны ахэычкэа Ашыкэс Ёыц
рыдиныхэалонатцы, сара мазала саацэыртны, ахамтакэа
аамтцааны, есс, узцалозаргь уцала!.. Снытдашэкэа сцоит.

А б г а д у (*айдалхуа*). Даара кэышрыла ихэыцуп, аиа-
шаз... Зака убзамыкэузеи, тыхэабаба! Зегьы еипхныф-
ланы инаушьталоит, унышьтагэа укны иааумырхуеит,
уцэазаанамго иааусуа удрабоит уеиханы узымгыло.

А б г а х ы ч ы. Нас, даеакала ишеигьу удыруазар
ихэа. Ахшыф ду умами уара.

А б г а д у. Исымоуп, хэарада! Сара схы, уара иухагылоу
еипш итыкка икоу цыушьома!..

А б г а х ы ч ы. Ус анакэха... Аха тцаара пхашьарам,
уара утэы хаскынла итэума?

А б г а д у (*игэааны*). Убз хэапса аатыганы ихыстэоит,
апхамшьа. Мыцхэы итугацэеит. Еигьуп хааизхэыцны
акафы хкылсыр, ахамтакэа злахгаша аус еифахкаар. Даа-
ра исгэампцоижьтеи акраатцуеит ишхазныкэо. Цыпх-
тэи аныхэазы хаармыпхьазеит. Иара сынтэагы хар-
гэаламшэазеит. Хамтакхмоузо, гэыргыарак халахэзамкэа,
зегьы хрылахэдааны хкартцеит. Хартахытэкэам уаргьы
саргьы.

А б г а х ә ы ч ы. Уара уахькәышу азы уртахзам. Уи еил-каау усуп, аха абри сара сзыхдыркъозеи?

А б г а д у. Уажәыггы иузеилымкаазаци?!

А б г а х ә ы ч ы. Даара акыр сазхәыцхьеит, аха сзых-дыркъо абри ауп хәа грак схы иадызбалом.

А б г а д у. Сара иуасхәап, уара ухшыџ ицнамкозар. Акы – угызмалуп, џба – уцсы цәгьоуп, хпа – утыхәа бабоуп.

А б г а х ә ы ч ы. Агра анакәха, Амшә бзамыкәи, Ажәа шәаргәындеи ракара гра змада. Аха урт аарыцхьеит.

А б г а д у. Ажәатцәкәа аарыцхьану?! Иашацкәан иу-дыруама?

А б г а х ә ы ч ы. Ишпасзымдыруеи, схататцәкәа избеит. Ихәфсыз аныхәазы абрака икәышькыраауа акәашара иафын, абжы, цәытцәза ашәакгы ахәон. Амшә акәзар ибыбуа ирылан. Уи акәындаз Ажәа аехәараггы иафын, апатцәкәа хахаза тәамбарала иаххыччон.

А б г а д у. Хәи, ацәыршәага! Иусырбап сара, ахыччара закәу! Шәыргәындеи бзамыкәи зегь аарыцхьеит, хара хәгыргәаламшәеит. Ихәибарбап, дарггы сарггы. Убыс «ныхәак» рзыкастцап, ахаан ирхамыштуа. Урыхәап-шишь, ахәыцкәаггы аарыцхьеит, аифызара рыбжәар-цеит... Мап, ари чхашәа змоу акакәым, исычхаранггы сыказам.

А б г а х ә ы ч ы. Ефызцәазааит, рхы неиныркъеит! Хара хзы хадара злоу – ахамтакәа рыцәгароуп.

А б г а д у. Мап, Цыхәабаба! Ари аус, ус инхажьуа акәкәым. Урт зеггы еифызцәаны икалар, рымчгы гәгәахоит, тыц харымто иалагоит. Ибжыхтәуп реифызара уаха цсыхәак ыказам.

А б г а х ә ы ч ы. Зны ахамтакәа рцәаагап, Абгаду, нас дара-дара чан-чаны еибакуеит.

А б г а д у. Аиаша ухәеит. Нас ишцакахтцо? Акыр уз-хәыцзар?

А б г а х ә ы ч ы. Ахап ағы итәахны исымоуп Атқаа Бабадуи, Астыпқаи рыматәақәа. Уаргыи саргыи иааха-шәтцаны, ҳынаханы Амшә ахь ҳдап. Уақа атыөраөоуп ахамтақәа еизганы иахьрымоу. Атқаа Бабадуи Астыпқаи ҳакәтәкәоу цышыаны ахамтақәа шаахнаҗалак, ихаманы ҳабналоит.

А б г а д у (*иаахәыцны*). Уара ишухәо еипш, ҳара ҳа-зымдыруа акынза игазам Амшә. Усала иалтцуам.

А б г а х ә ы ч ы. Ус иаурым угәахәуазар, рапхьаза ишысхәаз икаҳтап. Ихаманы ҳафып, амға ҳшықәу их-хьзаанза иахфап. Нас ҳардыкуазаргыи ҳардыклааит – ихачхагәышыап.

А б г а д у. Ус сара сақәшахатым. Азынра ҳангытсаанза маҷ-маҷ исызсырхар стахуп.

Иаацәыртцуеит А м а а м ы н.

А б г а х ә ы ч ы (*уи гәатцаны*). Абар, аизара иалагеит.

А м а а м ы н. Уа, хәлыбзиақәа! Ишәыдысныхәалоит иааиуа Ашықәс Ғыц!

Абгадуи Абгахәычи атак кәртцом.

Ишсашәхәара, шәхатцкы, аракоума аныхәа мөапысраны иахьыкоу?

А б г а д у (*Абгахәычы ахь*). Изахәйтә сифатузеи ари иааиз, аф зысша!.. (*Амаамын ахь*.) Уажәада цьаргыи ус-җамхацт. Узустада уара?

А м а а м ы н. Саргыи уажәада шәсымбацт, аиашаз. Гәа-хәарала схы шәсырдыруеит. Смаамынуп сара.

А б г а х ә ы ч ы. Смаамынуп ухәама? Африкантәи уаа-ма? (*Абгаду ахь*.) Африкатәкәагыи аарыпхьеит!

А м а а м ы н. Мап, сара араатәуп.

А б г а х ә ы ч ы. Ишца «араатәуп»? Амаамынқәа Афри-коуп иахьынхо.

А ма а м ы н. Африка инхоз сара сабдуцәа ракәын.
Урт сара сырхаанзам. Сара араатәуп, Гәымстатәуп. Абра
ааигәоуп рацәак набжәам.

А б г а д у. Нас, умшәазои уара?

А ма а м ы н. Сзыршәарызеи?!

А б г а х ә ы ч ы. Атыцантәи азынра уацәымшәазои хәа
иуазцаауеит.

А ма а м ы н. Азын анбаацсу мацк иахцәыхьантоуп, аха
шьята хашьцылеит... Афны цхақәа хазгылоуп, хрыхьчоит.

А б г а д у. Шәрацәафума уақа инхо?

А ма а м ы н. Храцәафымкәа! Хышә ханреихауп.

А б г а д у. Кааух!.. Нас, зегьы цъарак шәеицынхома?

А ма а м ы н. Зегьы хәицынхоит, бзиагьы хәибабоит.

А б г а д у (ахазы). Ус анакәха, рымчгьы гәгәоуп. Ауааи
шәареи ишәеизықазашьоузеи?

А ма а м ы н. Даара хәизааигәоуп, хатырла хәибабоит.

А б г а д у (ахазы). Шәеифымцааит...

А б г а х ә ы ч ы (аҭыргызмалны). Даара сгәы иахәеит!
Хатырла аибабара зегьы иреигъу ауми... Шәеигымхааит
даргьы шәаргьы.

А б г а д у. Ахәыцқәагьы шәаргьы аифызара шәыбжәа-
зар акәхап?

А ма а м ы н. Хәарада! Даара хартәхуп, харгьы хәц-
сы иахзалымхуа бзиа иаабоит. Дара роуп аныхәахь саа-
зыцхъаз, сагьырзааит.

А б г а д у. Иарбан ирыцеиоушо, ахамтақәоу?

А ма а м ы н. Ахамта сыртозаргьы мап ацәыскуам.
Омашәа бзиа избоит ахамтақәа...

А б г а х ә ы ч ы. Амандаринақәа, апельсинқәа бзиа иу-
бозар акәхап?

А ма а м ы н. Сыцсы рылоуп, аиашаз!.. Омашәа саман-
шәаланы ауп рцәақәа шырхысхуа...

А б г а х ы ч ы . Атҗла ақәләра уазыманшәалоу?

А м а а м ы н . Иахьа избама? Иарбан тҗлазаалак ақәыцә акьышәкьышәра афынза ахалара сылшоит.

А б г а х ы ч ы (Абгаду алымхәфәы). Исхәыцит!

А б г а д у . Ихәа, уааласны...

А б г а х ы ч ы . Ацәажәашьала бзамыкәк ауп. Ххы иа-хархәароуп. Ахамтақәа хнапафәы ианыкала, иара инах-тар атҗла иқәахтцоит, хара хәфәуеит. Цьоук хашьталаны иҳахьзаргы акгы шҳамам баны иахкәатцуеит, нас хәа-хынхәны атҗла хәамтцагылоит, иналбааганы ахамтақәа ааифахшоит.

А б г а д у . Ишца, хыцъараны иахшону?

А б г а х ы ч ы . Аиеи, мшәан!..

А б г а д у . Ус сара сакәшахатым. Уареи сареи иеифахшоит.

А б г а х ы ч ы . Аиеи мшәан, уареи сареи! Аха ус шакәхо иара иазымдыруазароуп.

А б г а д у . Аа-х, елыскааит!..

А м а а м ы н . Шәеиҫахәытхәтуа еибышәхәозеи уа?

А б г а х ы ч ы . Даара хгәы уахәоит Гәымстәтәи Амаа-мын. Хфызара удаагаларцгы хәзбеит. Убри акәын хәз-лацәажәозгы. Хәикәшахатханы иҳәзбеит.

А м а а м ы н . Афызара – уа бзиоуп. Аха сара шәара шәсыздырзом.

А б г а х ы ч ы . Уи уадафзам, хфызара шаашьтухлак хзакәу еилукаауеит. Ушахьымхәуа агәра га, уцсы танатцы хаухамыштүа бзиа хәубо укалоит.

А б г а д у . Згәы разу, аиаша зтаху фырхәцәоуп хара. Хәхьухәацшуа, гәыла-цсыла, цәафала уҳәипшны уаабоит.

А б г а х ы ч ы . Уааи хәифызцәахап!

А м а а м ы н . Аифызара, хара амаамынқәа лымкаала хатыр хзакәуп. Исыдыскылоит исыдыжәгалаз гәыкала ишәхәозар.

А б г а х ə ы ч ы . Хəарада, сылашара, гəык-псыкала!
Иааг унапы!

Амаамыни, Абгахəыци, Абгадуи рнапқəа еимырдоит.

А б г а д у . Шьта аус ахь хайасып, ицəырга Тьыхəабаба.
А б г а х ə ы ч ы . Ус дук хəпхəа ишьтоуп, хəгьалапи-
башəап.

А м а а м ы н . Ихəартуу усзар, салашəырхəыр стахуп.

А б г а х ə ы ч ы . Зда псыхəак ыкам усуп. Икоу уи ауп, -
цьюкуы ирызбеит хəзыцшу аныхəа хдырбгаларц.

А м а а м ы н . Ихдырбгаларц ухəама?! Иарбан уи згəа-
гьыз?

А б г а х ə ы ч ы . Атцаа Бабадуи, Астыпхай.

А м а а м ы н . Атцаа Бабадуи Астыпхай?! Урт бзиақəаны
ауп сара ишсахахьоу.

А б г а х ə ы ч ы . Ианбзиаз аамта иафсхьеит. Хлымха
итасит аус баапс аифьрцаара ишалацəажəоз. Ахамтақəа
зегьы дара иртəыртəырц, аныхəа бжьырхьырц, ашəарах-
қəеи ахəыцқəеи еидырсырц рызбеит.

А б г а д у . Ииашатцəкьаны убас рызбеит. Сара слымхала
исахаит иахьеибырхəоз. Ирыцхраатəуп ахəыцқəа, аныхəа
еиқəырхатəуп.

А м а а м ы н . Еиқəырхатəуп! Хымцада ацхьираара ка-
татəуп. Иабакоу дара, ахамтақəа?

А б г а х ə ы ч ы . Амшə шьапкьакьа атыфрəфы итцəахуп.

А м а а м ы н . Нас иаххəап, Амшə урт ирынамтартə
икахтцар?

А б г а х ə ы ч ы . Изеицəаазари, агəы шразугьы ибза-
мыкəуп Амшə. Икоу ххəеит хəа хəгəра агазом.

А б г а д у . Мыцхəы рыгəра агоит Атцаа Бабадуи Ас-
тыпхай. Аус баапс шырызбаз агəра ахаргаанза икалаша
калоит, – имхəыцзакəа ирынатəит.

А м а а м ы н . Нас, икатцатəузеи? Ишəхəа шəааласны!

А б г а х ә ы ч ы . Сөйза гәйраз, Амаамын! Уара уласуп, уеилкәоуп, ухшық таруп. Хара ихалшом уара иулшо...

А м а а м ы н (агәы иахәаны). Исылшо саңәаашьом, ишәхәа!

А б г а х ә ы ч ы . Иулуршароуп ахамтәкәа рғычра. Иа-хыкәоу хара иухарбоит.

Амаамын иахәз агәампхәкәа ғнатуам.

Зәумтуазеи?

А м а а м ы н. Схаан ағычра сеанысымшәацт. Сашь-цылам...

А б г а х ә ы ч ы . Уәанушәар уашьцылоит, сыхаара! Зны иадамхаргыы уанғыч уашьцылоит. Саргыы мышкызны сашьцылап хәа сгәы иаанагазомызт...

А б г а д у (абгахәычы ажәа анагзаха амтәкәа инаңәхас-ны). Закәызеи узлаңәажәо, абзамыкә?!

А б г а х ә ы ч ы (иағәыкәыз рееиуа). Аха... Аха зда цсы-хәа ыкамыз аус анаасыдгыла исылсыршеит агәағра. Аус бзиа азы иулумыршаша икәоузеи.

А б г а д у. Ааи, ааи. Сара исгәалашәоит уи аус. Афыр-хатцара ду кәутцеит усқан.

А м а а м ы н. Сахьышәтаху сыхиоуп! Исылсмыршары-зеи ахәықкәа рзы... Ағычра анакәха – ғычразааит!

А б г а х ә ы ч ы . Хәи афырхатца! Шака усгәаңхөзеи! Закә ыза пшаахузеи иаахавагылаз! Ас агәымшәара злоу уацны уабамцара! Абар, амаамын гәымшәа цкәа ззырхәо!

А б г а д у. Ахы, баша аамта ҳарзуеит. Хшәышыты.

Абгадуи Абгахәычи ацара реазыркуеит.

А м а а м ы н. Шәаанғас уара зны! Ахәықкәа ахамтәкәа рызшашьас икәхтөзеи? Ишцарытәтәу? Ирызтода?

А б г а х ә ы ч ы . Утахызар, Ашықәс Ғыц шааилак уара ухата ирызша.

А м а а м ы н. Сара уи шықартцоггы сыздырзом. Ас еипш аныхәәкәа схы рыласмырхәзацт. Цабыргны, аны-

хәәкәа раан хәхы́коу Гэымста ахамтақәа харталоит, аха уи кәзцо хәазаф лоуп.

А б г а х ә ы ч ы . Хәаас икоумтцан, сыхаара! Ахамтақәа рытара иахьа иаабама! Хара ирахтоит ишаны. Уара иуусу урт атыфара афьнтэи рғычроуп.

А м а а м ы н . Аныхәа аракоума иахы́кало?

А б г а д у . Аиеи, абракоуп. Ахы, хшәышыты!

А м а а м ы н (*аеырха́йаны*). Ицатәны ианы́кала, хаш-цәмцо! Шәаала!

Абгахәычы агәалаканы Амаамын игәанамтартә Абгаду иалацә-кәуеит. Ицоит зеггы.

Афбатэи асахьа

Иара уи абнакны. Асцена иагәылганы икоуп Амшә атыфара. Амшә уи иаатыцны ихәарпсаруа, ацәахәәкәа зылдоу, икьәфәу, аха мыцхә итбаау айқәа ашьатцара иалагоит. Асцена азганк ала иаа-цәыртцеит А б г а х ә ы ч и , А б г а д у и , А м а а м ы н и . Урт зеггы Амшә гәартоит. Абгадуи Амаамыни реыпхьакны атцла иавагылоит, Абгахәычы Амшә азааигәара инеиуеит.

А б г а х ә ы ч ы . Уа хәлыбзиа, Амшә шыапкьа́кьа!

А м ш ә (*Абгахәычы аагәатаны*). Ари уара уоума, Цы-хәабаба.

А б г а х ә ы ч ы . Узәузеи?

А м ш ә . Айқәа ашьатцара сшафәу убоит, арахь узәузеи хәа утцауеит.

А б г а х ә ы ч ы . Суцхраап утахызар.

А м ш ә . Схала исышьастцоит. (*Айқәашьа́йцара ишафәу икаҳауеит.*)

А б г а х ә ы ч ы (*ицәылхуа*). Сыцхыраара мап ацәу-куеит, арахь абақхәа укаҳауеит!..

А м ш ә . Иахьадаггы схала айқәәкәа сышьастцахьеит уара уцхыраарада.

А б г а х ә ы ч ы. Нас уажә иухъзеи?

А м ш ә. Атаа иакит, настғы мацк иманшәалам, иґы-
цуп азы. *(Иахьиоу ашьапқәа ытьыхны ашьаґара иаґуп.)*

А б г а х ә ы ч ы *(амшә аиқәа цқба инахәаґины)*. Хо, хо,
хо!.. Закә еиқәа ссирузеи! Изака модоузеи?

А м ш ә. Изака модоу сыздырам, аха ахәаанырцәтәуп.

А б г а х ә ы ч ы. Иабааухәеи? Ахәаанырцә указма?!

А м ш ә. Ахәаанырцәка ацара бзиа избазом сара. Ара-
каґы сґыгәза ськоуп. Абнахьчаф хамтас исзааигеит Бу-
мбурдилиантәи. Уахь дыкан иара.

А б г а х ә ы ч ы. О, ауаа дукәа ґызас ишьтыхны иу-
мазаап!

А м ш ә. Дзышьтысымхрызеи ґызас. Атынчра зтаху
уаф қьиоуп иара. Хабна ихьчоит, ашәарах хаихьчоит. Нас
иґызара мап зацәыскрызеи? Цяра дцацыпхьаза хамтак
имамкәа дысзаазом.

А б г а х ә ы ч ы. Излазбо акасыжәлых мыцхә бзиа избо
дреиуоуп у-Абнахьчаф.

А м ш ә. Уи ус уихымцәажәан уара. Дхатца бзиоуп, нас-
ґы «акасыжәлых» азакәзам ахәаанырцәка дызцо. Ика-
зара дирбоит, ауаатәыґса агәырґара ритоит.

А б г а х ә ы ч ы. Дшәахәаґума иара?

А м ш ә. Даґышәахәоит, даґыкәашоит. Дартиступ,
абыргцәа рансамбль «Нартаа» далоуп. Зегь рааста икәа-
шогы иара иоуп. Адунеи зегьы рызбахә рдыруеит дара.
Афестивалькәаґы ирылахәхахьеит. «Ахьтәы павлингьы»
ранаршьахьеит.

А б г а х ә ы ч ы. Ахьтәы шца? Ахь иалху зыцсы тоу пав-
лингтәкьоума?

А м ш ә. Зака утцарадоузеи, уара Тыхәабаба! Априз ахь-
зуп! Зегьы иреиґны иахьықәґылаз азы иыртаз хамтоуп.

А б г а х ә ы ч ы. Нас, уара иуирбахьоума уи ахьы иалху
апавлин?

А м ш ө. «Ахътәи павлин» адсуа музеи аҕны иҕоуп, аха сара уи асахъа сирбахъеит. Аттыхәа бабаза, аблақәа кәеи-цеиуа уамашәа ицшзоуп.

А б г а х ә ы ч ы. Ус акәхап... Уара излазбо цъара уцарц угәы итоуп, ус ауми?

А м ш ө. Аеазыҕатцара сахъаеу умбазои! Атцаа Бабадуи Астыцхаи сырзыцшуп, иааирц иҕоуп, аныхәахь хдоит. Уара избо, усда-хәысда абна улоуп, уаацхьамзар акә-хап.

А б г а х ә ы ч ы. Уа иузақәмыршәеит! Сышцаацхьам! Зегь рапхьагьы саарыцхъеит. Уахь акәын сымәа ахьхаз, аха сшымәасуаз уара уғы снымәахытцит, ахамтақәа зтоу аатцәақәа ргарағы умч мхар саауцхраап сгәахәын...

А м ш ө (*аиқәа ашьацара иаалганы, ирееиуа*). Иҕабуп, хара хамч рықәхап хәа сгәы иаанагоит.

А б г а х ә ы ч ы. Ишутаху, сара стәы схәеит... Иабаҕоу дара? Уахъацәымшәаша итцәахума?

А м ш ө. Стыфарағы итцәахуп. Уара узазтцаауазеи?

А б г а х ә ы ч ы. Хъаас исымоуп. Цъара азә дталар хәа сшәоит.

А м ш ө. Дарбан изгәагьуа сара стыфара аталара?!.

А б г а х ә ы ч ы. Зеицш ҕамло ыҕам. Иагьа лывас абна илоуп. Снарыхәацшыр ҕамлари...

А м ш ө. Даара иубарц утахызар, азамана, урыхәацш. (*Атфара инталаны ахамтақәа зтоу аацәақәа аатганы инышьтанайоит.*) Абар! Ажәеицшьаа дзыкәныхәаша ашәарахқәа, даара ахамта рацәа еизыргеит ахәыцқәа рзы.

А б г а х ә ы ч ы. Иагьа иеигәыргьашт дара!..

Абгаду ағытца азы аауа атла иаавтцны аатцәақәа инарыхәацшуеит, Амаамын ианарбоит, нас уи алымхәғы акы нтанахәоит.

Азин сутозар снапағы иааныскылар стахуп.

А м ш ө. Иазууазеи?

А б г а х ә ы ч ы. Ихьантазар збоит.

А м ш ө. Иаанкыл, ус утахызар.

А б г а х ә ы ч ы (*ишытнахуеит*). Акыр ихъантоуп, аха ишытнахып хәа сыкоуп.

А м ш ө. Иарбан «ишытнахып» хәа узёу?

А б г а х ә ы ч ы. Ишытихып хәа сыкоуп схәеит. Атцаа Бабаду иоуп сыёу. Имч ақәхап хәа сыкоуп.

А м ш ө. Ишпақәымхо! Амчаз иаутахуазеи! Иатаххар иара сарггы сицхраауеит.

А б г а х ә ы ч ы. Дабакоу иара, лассы даарушь?

А м ш ө. Шьта дааихъазар акәын, аха сасцәақәак изааит рхәеит, ипырны.

А б г а х ә ы ч ы. Ипырны ухәоу? Иабантәааи?

А м ш ө. Апланета Шарцьетцәа афьнтәи. Ицыруа Асаан хәа изышьтоу иаанагазаап. Иқьала ааигәара адәхәыпш афь итәеит рхәеит.

А б г а х ә ы ч ы. Уцши уара! Нас уртггы аныхәахь инеи-уазар акәхап!

А м ш ө. Инеирггы калоит, имнеирггы калоит. Аны-хәақәа зехьынцъара имџапыргоит. Зеггы ртаара иахъ-зашам. Аха сара, инеиуазар калап сгәахәны сеиқәа фьц сышьастеит. Иага умхәан харантәи иааз сасцәоуп, пхашъароуп. Адггыл шәарахқәа аиқәа рышьазам рхәо изы-кастари...

А б г а х ә ы ч ы. Атцаа Бабаду исасцәа ныжьны макъана дзаауам. Чеицъыкак рзыкаимтцазакәаггы иушам аны-хәаеха. Астыпцаггы дықәшьқыраа рыматц луазар акәхап. Аамта баша изхәрзуеи... Уааи хкәашап.

А м ш ө. Ишца, абыржәу?

А б г а х ә ы ч ы. Уазыкатцаами?

А м ш ө. Сазыкатцоуп, аха аныхәафь хкәашар еигъзами?

А б г а х ә ы ч ы. Аныхәафггы хкәашеит, аха сүхәоит мап сцәумкын. Сарггы сшыкәашо усырбарц стәхуп. Ахә

ушьап. Сара сзы акыр иацсоуп уара уажәа. Саргыы ушы-
кәашо збап.

А м ш ө. Бзиоуп, ус иутаххазар.

А б г а х ә ы ч ы (*абжыы тцаны*). Амузыка!

Амузыка алагоит, Абгахәычи уажәы-уажә аатцәақәа рахь ихьац-
шуеит. Амшә зынза аеатазаны икәашоит. Урт кәашонатцы Амаа-
мын аатцәақәа аашьтыхны ицоит. Абгаду гәыргыаны иччоит. Аб-
гахәычы акәашара иакәытны аинкәара иафуп. Амузыка нтцәоит,
Амшәгы акәашара иалгоит.

А б г а х ә ы ч ы (*еинкьо, абжыы тцаны*). Прауа! Прауа,
Шьапкьақьа! Шака ирцеиааны укәашозеи, афырхатца!

А м ш ө (*агәы иахәаны*). Иашаны иугәацхама?

А б г а х ә ы ч ы. Сгәамцхашьас икоузеи! Убас ипцшзаны
укәашоит! Убас уеилкьаны, уцъашьахәны!.. Хәашьак
сзатом!..

А м ш ө. Абнахьчаф иоуп исзыртцаз. Иара икәашарақәа
рфьнтәи ауп. Ари акәашара Бумбурдилиатәи афестиваль
акны даныкәашоз зегыы гыланы изеиныркьозаарын!

А б г а х ә ы ч ы. Хәара атахума, уи тцабыргхоит! Асеипш
икоу акәашара згәамцхара дарбану! Насгыы, иагьа дкәа-
шаф бзиахап ихата. Аха имзакәа ихәатәуп, уи атцаф бзиа-
гыы дшышьтихыз. Акьбаф злоу атцафы!

А м ш ө. Сара соума зызбахә умоу?

А б г а х ә ы ч ы. Нас уаха дарбану! Абәфхатәра цқьа
улоуп! Аиаша уасхәап угәы иалымсын, аха астцәкьа улоуп
хәа сыкамызт.

А м ш ө. Сара итцегь акәашарақәа здыруеит. Иутахызар
сузыкәашап.

А б г а х ә ы ч ы. Мап, мап, иазхоит. Уи акара усыраацсар
стахым. Ак уасхәашан: сара сыкәашара шпоубеи?

А м ш ө (*иаахәыцны*). Уцәгьамкәа укәашоит, аха грак
умоуп...

А б г а х ә ы ч ы. Иарбану, ихәеишь?

А м ш ә. Уаныкәашо нақ-аақ ухьяңшуеит. Ус атахзам.

А б г а х ә ы ч ы. Шьцылароуп уи...

А м ш ә. Сара сыртыаф – Абнахьчаф абас исиртдоит:
Уаныкәашо ухы умыртцыслароуп! Ииашаны иуызароуп!

А б г а х ә ы ч ы. Ишпазури, сара ртыафыда схала истаз
ауп. Ахы, сара сцеит. Абзиара узыкалааит Шьапкьякья!
(Уаанза ицахъаз Абгаду инашьталоит.)

Амшә аңсы ашьарц инатәоны аатәакәа шыкам гәанатоит. Абжы
тцаны абыбра иалагоит.

А м ш ә. Аах, сара абзамыкә! (Ахы иасуеит.) Аа-у, сара
гәақ, сара еилымга, ишдасыхъуаз абас... Агәра шпазгеи
Абгахәычы гызмал... Ишпақастқои шыта? Сышпашьи...
Сышпарцхашьеи... Схәычқәатқәагы шыхәркьиуаз иры-
сымтеи, арахъ зегъы иара иаманы ицеит. Ааит уара агәы-
мха... Ааи сара аилымга... Иқастқарызеи?.. Рхынхәышьас
иамоузеи?.. (Акы аагәалашәаны.) Абнахьчаф адырра ис-
тап. Уи дсыңхрауеит, анышә итқазаргы иңшаауеит.
(Амәтәы иалхыу ателефон атрубка аашьтыхны алымха
инадкыланы.) Алло! Алл-оо! Абнахьчаф иқала аума са-
хьақәшәаз? Сфыза гәыраз, Абнахьчаф! Арыцқара қалейт,
арыцқара! Ирғьычит ахамтақәа зегъы! Аа?.. Абгахәычы
ауп уаха иарбану! Ишпа? Уахъза ухәама? Аиеи, аха сара
сшәоит. Аиқәа ғың сышьоуп, Бумбурдилиантәи ис-
зааугаз, иқашьыр хәа сшәоит ада сымазам. Исышьыс-
хуама, аарлақәа исышьастцеитеи!.. Бзиоуп нас... еилыс-
кааит схәеит... (Атрубка ықәнажъуеит, нас аиқәа ашьхра
иалагоит, акыр иадхаланы иашьнахуеит нас атыфра
ахағы иныкнаҳаны ацара ағазнакуеит.) Знык абарт снап-
қәа урцыхашәаит амзышәа, иусырбап сара ағычра
закәу!.. (Иласны ицоит.)

АҞБАТӘИ АХӘҢА

Ахцатәи асахьа

Иаабац асцена, аха атыфра ыказам. Асцена ашьтахынтәи иааф-
уеит ахысбыжкәа. «Сныжны умцан. Сухәоит, сымала снумы-
жын!..» – ари Абгахәчы абжәоуп. Аацсара аныцшуа иаацәырцуеит
А б г а д у, уи ашьтахь А б г а х ә ы ч ы.

А б г а д у. Ушьахәйтхама уара уласы! Дхәхьзарц акгы
шигым умбазои?

А б г а х ә ы ч ы. Уаасзыцшы уара. Егьуп хәатгылар.
Ихәдырбало хәа акгы хәамазам.

А б г а д у. Ауаа рказшьа уара уеиха сара издыруеит,
хәишьуеит. Урт усоуп ишыкоу. Гәрамгартас уаашьтырхыр,
иаразнак иуеихысуеит. Хшьамхы хәахаргароуп, уаха
псыхәа ыказам.

А б г а х ә ы ч ы. Саацсеит, уаха сылшом. Абра цьара
чыкык сеаваззоит...

А б г а д у. Ацстазаара угәы ахшәазар, ишутаху... Сара
макьана сцалоит.

Абгахәычы ачыкь иаватәоит. Дласны даауеит ашәакь зку А б -
н а х ь ч а ѿ. Уи дгәазтаз Абгаду царц иалагоит.

А б н а х ь ч а ѿ (*ибжьи акаѿхәа иақәиргоит*). Уаанҕас,
Абгаду! Уаанҕас мамзар сүеихысуеит...

Абгаду шәаны иқыць-қыцьуа иаагылоит, ацхәтәи ашьапкәа
шьтнахуеит.

А б г а д у. Сумшьын! Цьаргы сцазом, амала умхысын.
(*Ишьамхнышгылоит.*) Сумшьын, сухәоит срыцхашьа.

А б н а х ь ч а ѿ. Ацстазаара утахуп, арахь ағычра уа-
ҕуп, ашәаргәында!

А б г а д у. Акгы сымгычзеит сара. Харак сымазам.

А б н а х ь ч а ѿ. Уѿны узцозеи нас, харак уаммзар?
Угыл абыржәытцәкьа!

Абгаду (*игылоит*). Сшәеит аиашаз... Абцар укуп.
 Абнахьчаф. Иабакоу ахамтақәа зтоу аатқәақәа?
 Абгаду. Сыздыруам, сара исымгазеит.
 Абнахьчаф. Иабакоу Абгахәычы?
 Абгаду. Сыздыруам, исымбазеит.
 Абнахьчаф. Ушьтахь игыланы инеиуан...
 Абгаду. Икалап, аха сара сапхьақа акәын сахьыпшуаз.
 Абнахьчаф. Амц ухәоит, Абгаду. Аиаша ухәар –
 уоусыжьуеит, амц ухәар – уахьсырхәуеит.
 Абгаду. Избан сзахьурхәуа? Сара исымхәеи акгы
 шысхарам.
 Абнахьчаф. Иазхоуп амцхәара. Иабакоу Абгахәычы?
 Абгаду. Сынтагыланы сықәуеит ишысымбаз ала.
 Абнахьчаф. Абгақәра агәра згазом. (Ишәақь нақәи-
 кует.) Иабакоу Абгахәычы? Атдыхәтәаны акәны суаз-
 таауеит, иудыруаз...
 Абгаду (*ишәаны*). Иуасхәоит, ахақәитра шсуто ала
 ажәа сутозар.
 Абнахьчаф. Иустоит ахақәитра.
 Абгаду. Ииашатқәкьаны соуужьуама?
 Абнахьчаф. Ажәа анушта, уоусыжьуеит, амала аиа-
 ша хәа.
 Абгаду инарбоит ачықь иавтыхәхәо Абгахәычы атдыхәа.
 Уаацәыртц арахь, Тдыхәабаба! Уаацәыртц схәеит!
 Иара иихәо иахатгылазом, нас днеины инапала атдыхәа аанкы-
 ланы дахоит.
 Абгахәычы. Уаау, уаау!.. Ишсыхьуа узымдырзои ураа?
 Абнахьчаф абгахәычы атдыхәа шику асценахь иааигоит.
 Нас, ишоужьра стдыхәа, сара цьаргьы сцап хәа сгәы
 итазам (*Айыхәа ауижьуеит*.) Насгьы иудыруазааит, сара
 скәымшәышәны саазоуп, ус азныкәарақәа срышыцылазам.
 Абнахьчаф. Срышыцылазам ухәама? Агьычрагьы
 уашьцылазами?

А б г а х ы ч ы. Акгыы змам, изыхзым роуп игьычуа. Сара азә итәы згартә еипш акы сазрыщханы сыҕазам.

А б н а х ь ч а ѿ. Нас, уара уус алазам ахамтақәа рғыычра, ус акәу?

А б г а х ы ч ы. Сусыс иалоузеи? Иабатәи хамтоу! Иабатәи ғыычроу?! Схы итам, сгәы итам. Уаха абри сара сҕы уаламцәажәан.

А б н а х ь ч а ѿ. Шьапҕьякья адырра снаҕеит, ахара зыднатогыы уара уоуп, Тыхәабаба. Уааласны иухәар, уара иузеигьуп. (*Ашдакь наҕдикуеит.*)

А б г а д у. Излазбо ала аус дуқәа шәымоуп. Сара сцап, сышәпырхагахом. (*Ацара аҕазнакуеит.*)

А б г а х ы ч ы (*Абгаду ахь*). Ишҕеилкаатәу «сара сцап»? Ишпыкәу ушцо?

А б г а д у. Шәара шәхатә усқәа шәымоуп, саргыы исымоуп схатәы.

А б н а х ь ч а ѿ. Сара уи шоусыжьуа ала ажәа стихьеит.

А б г а х ы ч ы. Исзеилкаауам, избан?

А б н а х ь ч а ѿ. Избанзар, цсыцқяла иахәеит...

А б г а х ы ч ы. Иарбан иахәаз, агәымха?!.

А б г а д у. Уцыхәа бабаза иахькылхәхәоз исырбеит. Сара исымхәаргыы иара ихата ибон.

А б г а х ы ч ы. Шака исцәымгүзеи ацәгьахәара! Фуф, ацәарзга!.. Убз уҕы итамгылазо, иуказшьоузеи?.. Уца наҕ, сыблақәа урхымгылан...

А б г а д у. Сара иара усгыы ацара сгәы итоуп... (*Ацара аҕазкуа.*) Уусқәа маншәалахааит, Тыхәабаба!

А б г а х ы ч ы. Уаазырҕи... (*Инахьзаны алымхаҕы.*) Амаамын ахыҕоу здыруеит. Сара сыда ахаангыы иузыпшааран уҕазам.

А б н а х ь ч а ѿ. Закәызеи уа шәызлацәажәо? Уцозар уца, Абгаду.

А б г а д у (*иаахынхәны*). Цашьас исымоузеи, хатыр дуз-
за зкәыстцо Абнахьчаф ухатцкы... Сухәоит, суашьапкуеит,
иоужь Абгахәычы. Харак аманы иказам, ирыцхашья. Иат
ахақәитра.

А б н а х ь ч а ф. Аиаша санахәар иаусыжьуеит, иҕана-
тцызгы усқан ианасыжьуеит. Мап анакәха, ашьацхәа
инасыркуеит, уа иафәтәазааит ҕаанынза.

А б г а х ә ы ч ы. Каух! Ацхын дуззагы ара сафәтәазаа-
уама?.. Уи гәатәажәпароуп, рыцхашьярадоуп... (*Иехарцәу-
еит.*) Ма исхароу акрыҕандаз... Сзыхкьаз хәа сзымдырзо...

А б г а д у. Сухәоит Абнахьчаф, ирыцхашья. Иумбазои
агәы цжәаны иштцәыуо?.. Иғызкны ицсыр ауеит, ама-
лагы агәы цшқоуп.

А б н а х ь ч а ф. Ауштышьас исымоузеи?! Ашықәс Ғыц
аины иаахадгылеит, ахәыцкәа ракәзар еизахьеит, арахь
аҳамтақәа ыказам. Закә ныхәоузеи, хамтада... Ашәа-
рахкәа ирызгәаашт ахәыцкәа, реиоызарагы атыхәтәа
цтәаашт. Мап, иаусышьтуам аҳамтақәа ҳауаанза.

А б г а д у. Ус акәзар... Исараза сара. Абгахәычы! Иугәа-
ларшәа аҳамтақәа ахьыкоу. Ахы, цкьа уаахәыци... Из-
дыруада абнахьчаф уицәыпхашьозар, сара слымхафь
ихәа. Изгаз хәа акрудыруазар ма сара исахәа, хәытхәытла.

А б г а х ә ы ч ы. Шака укәышузеи, апсыцәгья... (*Абжьы
тҕаны.*) Акгы шысзымдыруа шәасхәахьеит сара. Сау-
шәыжь!

Ихаш-хашуа иаапсаха иааиуеит А м ш ә. А б г а д у ионы ицоит.

А м ш ә (*Абгахәычы гәатаны*). Абар, ағыч гызмал!
Абар сжьаны аҳамтақәа згаз! Иааг арахь, иааг! Иааг абыр-
жәытцәкьа аҳамтақәа!

А б г а х ә ы ч ы. Аҳамтақәа уара ухата иуамхафеит,
арахь сара исықәутцеит ацхамшья! Аламысда: зака
иееимзеи ухымәапгашья.

А м ш ə. Сара соума иламысдоу, апхамшыа гызмал уара!
Арахь сара исықəутарцгы уафуп ацəарзга! Сыгəра ганы
ашəарах еизыргаз сыртеит, уара уаалаганы исцəугы-
чит. Схəыцқəатцкəагы агьама дмырбазакəа сахзызауа
итцəахны исыман. Уара?..

А б н а х ь ч а ѿ. Угəы цумжəан, Шьапкьақьа. Уара хара
шумам агəра згоит. Еилкаауп Абгахəычы ишаусу икалаз
зегы. Еидьуп усыцхраа. Уааи.

Абнахьчаѿи Амшəи еицхырааны Абгахəычы ацкьа иадыркуеит.
Шьта убра уафəтəаз.

А б г а х ə ы ч ы. Исыхьхуеи, сафəтəазаауеит...

А м ш ə. Уаухашьтран хакəзам.

А б г а х ə ы ч ы. Соушəмышьтыр шəабацо! Хара шсы-
дым анааилышкəалак, шəхала соушəыжьуеит. (*Абжьы
тганы.*) Сара агəра згоит аиаша аиааира шаго!

А м ш ə. Нас сара исамхафатцкьеит хəа угəы иаанаго-
ма уара?

А б г а х ə ы ч ы. Иуамхамфазаргы ахьчашьа уакəым-
шəеит. Угьылдызуа акəашара уафын.

А м ш ə. Мшəан, акəашара салазгалаз уара уами!

А б г а х ə ы ч ы. Хəицыкəашар стахын, уи баапсыс иа-
цəоузеи?! Насгы угəуеаныстцеит, азəы иуцəимгааит хəа
уасхəеит, аха уара... Ажəеипшьаа ибоит сара акгы шыс-
харам. Ижəдырузааит исзыжəуа шыгəнахароу.

А м ш ə (*агəы цшаауа*). Сфыза гəыраз, Абнахьчаѿ! Сгəы
цшаауеит. (*Ацəыуара иамханакуа.*) Ирыцхасшьоит ихəы-
ланакааит.

А б н а х ь ч а ѿ. Иарбану?

А м ш ə. Абгахəычы мыжда... Харада ахара адахцəошəа
збоит. Иага умхəан сара исхароу рацəоуп.

А б г а х ə ы ч ы. Аа, иуахауама? Иуахауама Абнахьчаѿ,
Шьапкьақьа иахəаз? Икалаз иара ишахараз иакəшахəтхейт.

А б н а х ь ч а ѿ. Иарбану уара иухараны иупхьазо?

А м ш ө. Акәашара самханагалацәән...

А б г а х ә ы ч ы. Аицкәашара хәфын. Нас шәазхәыци, акәашареи ағычреи сзеилагзарызу?

А б н а х ь ч а ѿ (даахәыцны). Ус анакәха, Абгахәычы амала икәзамызт.

А м ш ө. Икәлап. Уи сазымхәыцзацызт. Уара уда икәдаз?

Абгахәычы җнатзом.

Ихәа уара мцахәыцәа!

А б н а х ь ч а ѿ. Ихәа уоухажьыр утахызар.

А б г а х ә ы ч ы. Исхәар сақәзуоу сыздыруам...

А м ш ө. Ихәа! Ихәа акрудыруазар.

А б н а х ь ч а ѿ. Ғызак иахәсабала сухәоит, ухацхраа. Ахәычкәа хамтада инумыжьын.

А б г а х ә ы ч ы. Ғызак иахәсабала!.. Уи даҕеакы иамусуп. Аха исхәеит хәа изхәартоузеи, арахь иауужьтхьейтеи.

А б н а х ь ч а ѿ (даахәыцны). Абгадугты ыкан ус анакәха!

А м ш ө. Ахата убама?

А б г а х ә ы ч ы. Ашьтақәа аргам избеит. Уи моу иҕны ишцоз снахьыцшит, уара уҕынтәи санықәтцтәкьа.

А м ш ө. Хәи, абна иацәымгхааит! Хәи, усқан иаасоу-хәазтгы...

А б г а х ә ы ч ы. Иуасхәарын, ас ағычра шыкәлаз здыр-уазтгы.

А м ш ө. Хәи, агәымха, Абгаду!..

А б г а х ә ч ы. Соушәыжь шыта.

А м ш ө. Ушцаухмыжьуа рыцха, харада утакны ухамоуп. (Абгахәычы аунажьырц ағынанahoит.)

А б н а х ь ч а ѿ (ибжы ҕытцаны). Уеаанкыл, Шьап-кьакьа!

Амшө аеааннакылоит.

Умыццаклан. (Абгахәычы ахь.) Иабагеи Абгаду аатцәакәа?

А б г а х ә ы ч ы. Уи сара исыздыруам. Абгаду иканатцо сара исанахәома! Соушәыжь, сара издыруаз зеггы схәеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Уа уәахәзааит, агызмал!..

А б г а х ә ы ч ы (абжыы тцаны). Ус сызныкәара иашам. Закәызеи уара шәызәу? Цсыцкәара иатәым ас ахымѿац-гашә! Ишәмахаци уара, адемократиа шыкалаз?! Сара сашшуеит! Апрокурор икынзагы сназоит! Ас инсыжы-раны сыказам! Избан абас зысыжәуа?..

А м ш ө (ацәыуара иамханакуа). Сѿыза гәыраз! Ирыц-хауп, иара иахаратцәкәамзар. Цсыцкәала иадыруаз зегы ахәеит. Абгаду анышә итцазаргы алымхацәкәа ирынкны сара иузаазгоит. Ари ауҳажьып.

А б н а х ь ч а ѿ. Башаза ирыцхаушьоит. Уи закәытцәкьоу сара иаха издыруеит. Ахабла зегы азашшуеит кәтышә-тра ннажбуам хәа.

А м ш ө. Коҳ! Афасааит! Устцәкәа ацсы цәгьоуп хәа сыкамызт. Ииашамкәа агәра рымгозар ауаа?

А б н а х ь ч а ѿ. Ишцаиашам. Ажәлар рәы икылганы аусгы рызбхәеит.

А м ш ө. Нас?

А б н а х ь ч а ѿ. Ашьра ақәыртцеит.

А м ш ө. Хәи, ацәарзга! Убранза инеиртә гәакрас изы-ниазеи?

А б н а х ь ч а ѿ. Ацсыцәгъара.

А м ш ө. Нас ацсы зланхазеи?

А б н а х ь ч а ѿ. Убри уара уеипш гәыразык ахәара икаи-тцаз иаххәыщны иоурыжыит.

А м ш ө. Нас уи ашьтахыгы аеамырееизеи?!

А б н а х ь ч а ѿ. Аухатцәкәа инкылсын, зымшала иау-рыжыыз икәыттара инталан, икәыткәа иреихаз аарыл-цааны иагеит.

А м ш ө (игәааны). Хәи, аламысда зынза ибжысхәа-заап. Итәкызааит... Уа итацсааит, ацәарзга!

А б н а х ь ч а ѿ. Уара баша аамта умырзын. Абгаду ахы-казаалак икны иааугароуп. Урт рус еивтцамкәа иказам.

А м ш ө. Уи сара избап.

А б н а х ь ч а ѿ. Уласы, уласы аныхәа ааигәахеит, арахь ахамтақәа ыказам.

А м ш ә. Ах, абжысқәа, абна шәацөымгхааит! Иаакар-тазеи! Хәазықәдыршәазеи! Сышпаршыи, сышпадыр-пхашьеи!..

А б н а х ь ч а ѿ. Алақмар нас иухәалап. Ухәары- чаруа акәымкәа, Уласны уца.

А м ш ә. Сгәы цыжәжәоит... Сгәы... *(Ионы ицоит.)*

Абгахәычы абжыи тцәйтцәза ашәак цөырнагоит, аха иазынаиамгзакәа икрым-өрымуа иаакәытцуеит, нас ғыц иналагахуеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Даара угәы алақазар акәхап, ашәакгыи ухәарц уәфуп.

А б г а х ә ы ч ы. Протест ашәоуп сара исхәо. Сышнеиуа акрыфарагыи сақәытцуеит. Ускан ашәарахқәа зеггыи шәара ишәәгагылоит, соушьтразы иқәгылоит. Иумбари шәызлацшраны икоу закәхо!..

А б н а х ь ч а ѿ. Иуфо уаур иуфашт, аха иузтода! Ашәарахқәа уара узыхәан рыгедыраацсарым, аха уцс хәчы наухшәар иагъа игәырғыап ахабла ркәытқәа. Узфү уа-кәытцны ахамтақәа ахытцәаху угәалауршәар иаха иузеигъхап.

А б г а х ә ы ч ы *(ицәаауа)*. Уаау, уаау... Сара акгыи сымгазеит, акгыи сыздыруа-аам...

А б н а х ь ч а ѿ. Хә-шәымтәк афәхәара устоит. Саагье-жәаанза иугәаламшәар упкара салагоит. Иуахама? *(Дцоит.)*

А б г а х ә ы ч ы. Сумпкакәа, саазара уадыцсылазаап! Уаау сара хәаша... *(Абжыи тцаны зны ишәахәоит, зны ицәаауеит.)*

Иаафүеит ашәа хаак. Ари А с т ы ц х а лоуп, ашәа шылхәо даацөыр-цуеит.

(Ашәахәара иакәыцхәоу, аөрыцхатәзаны ахәхәара иалагоит.) Шәсыцхраа! Уаѿ шәыказами уара, шәсыцхраа!

А с т ы ц х а. Иҗада ара?

А б г а х ә ы ч ы. Сара соуп, Астыцха! Сыңсы баңшәмаха!

А с т ы ц х а. Унан, Цыхәабаба! Узыниазеи уара арыцха?

А б г а х ә ы ч ы. Арыцхаратцәкәа саниеит Астыцха.

Бансыщымхраагы аргамаду сҗахеит.

А с т ы ц х а. Иҗалазеи?

А б г а х ә ы ч ы. Ашьацхәа сакит скагәаны. Аныхәахь
сцап хәа сахәаакәлаз ишыббо абас срыцҗахеит.

А с т ы ц х а. Ишпаузгәамтеи уара рыцха, ашьацхәа?

А б г а х ә ы ч ы. Амахә ықәын, итцәахны. Изыргылаз
ихаҗа даҗашәааит хәа баҗааит!.. Бсыцхраа, сшыапы хәрит.

А с т ы ц х а. Исылшозеи? Икастцарызеи?

А б г а х ә ы ч ы. Абри ашаха бааханы иҗжәа. (*Илнар-
боит.*) Нас убри адаҗ пыртлатәуп. Бхы бамеигзан абааң-
сы... Сыңсы анеиқәбырха адәы сықәуп бара бзы, бааң-
цакы.

А с т ы ц а. Уцхыраара сазыхиоуп, аха исзеилымкааит
изахьзу адаҗ.

А б г а х ә ы ч ы. Закәызеи бара ибзеилымкааз... (*Ил-
нарбоит.*) Абар абри ауп. Аха зны абри ашаха баха.

Астыцха ашаха аанкыланы дахарц далагоит, аха амч шлымам
лныцшуеит.

Баха, бымч бамеигзан...

А с т ы ц х а (*еиҗа дахо*). Сеиггазом, аха исылшазом,
Цыхәабаба...

А б г а х ә ы ч ы (*иггәамҗны*). Закәызеи бара акгы была-
замкәа... Ашахатцәкәа цқәа ибызкуам.

А с т ы ц х а. Сымч мацуп, Цыхәабаба. Ишпазури сал-
хызар асы?..

А б г а х ә ы ч ы. Бынказыт бышцо ауп ибықәнаго,
ашәахәарада акгы злам... Акыр сықәзар дыснымиози
мчык змоу. Бнаскәа наҗ.

А с т ы п х а. Мачзак иаачха. Лассы дааиуеит сабду –
Атқаа Бабаду. Игәы разуп, амч дазрыцхам – уеикәирхоит.

А б г а х ә ы ч ы. Атқаа Бабаду лассы дааиуеит бхәама?
(Алахь еикәйаны.) Акгы сыхуам, убри саницәца...

Иаафуеит абжкәа: «Сара акгы сымгазеит... Усмысын...». Ари Абга-
ду абжьоуп. Иаацәыртүеит А б г а д у и А м ш ә и. Амшә Абгаду ахә-
лымшәы тқаа иakup, асцена агәтағы иагәтасуеит. Абгаду қахауеит.

А м ш ә. Угыл.

Абгаду еихоит, аха агылара ацәыуадафуп.

Угыл схәеит.

Абгаду ҕагылоит.

(Абгахәычы ахь.) Шьта ихәеи апхьан узлацәажәоз.

А б г а х ә ы ч ы (уамашәа иабазшәа). Иарбану сызла-
цәажәоз?!

А м ш ә. Абгаду ахамтақәа шагаз атәы.

А б г а х ә ы ч ы. Уи афыза схәакәым, сыхгы итасмыр-
шәацт!

А м ш ә (игәааны). Иухәаз еитахәа уара амзышәа.

А б г а д у. Иакәым ак уамхамхәазааит, Тыхәабаба.

А б г а х ә ы ч ы (Абгаду иахартә иныцакны). Уара иукә-
намго акгы ыказам, аха... (Абжыы рдуны). Сара избаз
ашьтақәа роуп. Насгы ионы ишцоз снахьыцшит. Абри
ауп сара исхәаз.

Дааиуеит А б н а х ь ч а ҕ.

А б г а д у. Иара уигы хәашьас иумааз? Атыфра ааи-
гәарагы сыказамызт сара!

А б г а х ә ы ч ы (зеггы ирахартә). Иашоуп, указамызт.
Аха сургәаан азы исхәеит. Сымацара сынужьит, арыцхара
санақшәа. Уара қяф уа абна улоуп, сара ара сымлашыуа
ацәкьа сағәтәоуп аныхәамшха.

А б н а х ь ч а ҕ (дгәааны). Саб ицсаныс шьтатцәкьа сшу-
меигзо. Ихәа аиаша, Абгаду акәу уара уакәу изгаз? (Иишәақь
Абгахәычы инақдикуеит иара шәаны, аереицьны инатәоит.)

А б г а х ә ы ч ы. Аиашатқәкә схәозар.. Аиашатқәкә шәтахызар... Абгадугғы иамгеит, саргғы исымгеит. Изгаз даеакуп.

А т а а Б а б а д у дласны дааиуеит.

А т а а Б а б а д у. Икәлазеи абаацс! Хазшыыда? Хаи-мызтәада? (*Амшә ахь.*) Баша сышпаукәгәыгуаз Шьап-кәкә. Иухъзеи, ахәычқәа рхәы узымхьчо ағынза умчы-дахама?..

А м ш ә (*ахы царкәыланы иаагылоит*). Ацхашьара сакны сагоит, аха исыхгәышыеит...

А б г а х ә ы ч ы. Аах иаахазнаузеи! Закәытә хынта-фынтароузеи хазланатаз!..

А б г а д у. Ихәа ура изгаз. Уаха царта ахьхамам умба-зои...Мамзар сара исхәоит.

А б г а х ә ы ч ы. Амаамын. Гәымстатәи амаамын ауп изгаз. Сара схата избеит.

А м ш ә. Уи закәыхзеи хабнағы ицәыртцыз? Амц ухәо-зар?

А б г а х ә ы ч ы. Шәара зегғы шәнеипхьашышыаа снашәхагылааит мцык налатцаны исхәозар!

А б г а д у. Саргғы сшахәтуп. Иара ахәтуп.

А б н а х ь ч а ѿ. Нас уажәраанза изышәымхәазеи?

А б г а х ә ы ч ы. Харшәеит. Сара иамысхуеит хәа са-лаган, аха иара аеырцәгыаны абас җаанатит: «Хара хышә-фык хреихәуп, сыцәгә анааухәа бгашьтра шәыкәмкәа шәынсыртәоит». Абас анахәа, саргғы сшәеит. Сытцыркәа исышьтоу сзымхошәа, даеа җацәақәак зсырхарызеи сгәахәт.

А б н а х ь ч а ѿ (*Абгаду ахь*). Нас уаргғы уацәшәама?

А б г а д у. Саргғы нас... Абгахәычы ас ағы тызәзәаа ианацәажәа, ных ных сгәахәит. Аеалагалара ишацсамыз збеит. Амала исхәеит сара: «Уара ламыс умауааит ахәы-чқәа рхәмтақәа аарымкәкәааны ишпоуго» схәеит. Аха

сыгәхьаа акуазма, ус ахәеит: «Сшәықәжыцәаит ахәыч-
қәагы шәаргы». Еес, инықәха ицеит.

А м ш ө. Ҳара хазгы убаствәкьа ахәану!

А б г а х ы ч ы. Еицәоуггы ахәеит, аха уи сҕы иакәнар-
ганы исызхәом. (Абнахьчаф иахь.) Шьтагы соуумышь-
тзои, Абнахьчаф?

А б н а х ь ч а ф. Иабацарыз Амаамын? Угәыишпаанаго?

А б г а х ы ч ы. Гәымстака ицазар акәхап, аоныка.
Уаха иабацарыз.

А т җ а а Б а б а д у. Ишпааури нас. Абнахьчаф ухаткы?
Ашықәс Ғыц абар хашәхымс иаахытцует, ахәычкәа ра-
кәзар иахьыпшуп. Амаамын хәа шәызҕеу акәхап абрахь
санаиуаз хаиҕахаит, сшабазтәкьа иаахәны ифит. Аха
акгы акны исымбеит.

А б г а д у. Иафахьазар акәхап.

А б г а х ы ч ы. Ишпа уара, халымкаау?

А б н а х ь ч а ф. Халымкаа ухәама?! Ус анакәха шәаргы
шәыбыз алоуп, ахәымгакәа! Сҕәа ианыруеит арака ыс-
таарак шыкоу. Амаамынкәа агычра здыруа ирышьтрам...

А с т ы ц х а (ацҕыуара дамханакуа). Атҗаа Бабаду, цыара
ак збатәуп. Ас агылара калом, – ахәычкәа хьыпшуп.

Асцена аганаҕы иаацәыртцует А м а а м ы н.

(Уи лылаңи иҗаишәоит.) Абан, абни акәзар, Бабаду?

А т җ а а Б а б а д у (уи аагәатаны). Абар иара! Иара аха-
та! Ишәкы! Ишәкы уара...

Амаамын Атҗаа Бабадуи Астыпхаи ирыцәшәаны ифует, аха амшә
уи лкагәа иакуеит.

А т җ а а Б а б а д у. Ихәа амзышәа! Иабакоу ахамтакәа?

А м а а м ы н. Исхәазом. Издырует, аха исхәазом.

А с т ы ц х а. Избан изумхәо.

А м а а м ы н. Избанзар, шәара шәыбзиазам. Аныхәа
бжышәхырц шәәфуп, ахәычкәа рхамтакәа рцәыжәгарц

шәызбеит. Насгьы ашәарахқәеи ахәычқәеи еишәырсыр
шәтахуп. Шәыбзиазам шәара!

А б н а х ь ч а ѿ. Иуазхәада уара ус?

А м а а м ы н. Исазхәаз иазыжәузеи? Аус злоу ахам-
такәа урт рнапәы икамлароуп.

А б н а х ь ч а ѿ. Уара ииашатқәкьаны агәра угома, Атаа
Бабадуи Астыпцаи ахамтакәа ртәыртәырц ишафьтцә-
кьоу?

А м а а м ы н. Агәра зымгозтгы игычны изгарымызт.
Урт рыгәтакы баапс анеибырхәоз злымхақәа рыла изахаз
исархәеит.

А б н а х ь ч а ѿ. (*Абгадуи Абгахәычи рахь*). Шәара шәоу-
ма Атаа Бабадуи Астыпцаи баапсқәоушәа Амаамын
агәра азыргаз?

А б г а д у. Усс ихамоузеи цьбеит!.. Хатала сара даара
пату рыкәстцит, рыгәрагы згоит Астыпцаи, Атаа Ба-
бадуи.

А б г а х ы ч ы. Иахамбаз иахмахаз хәашьас ихамоу-
зеи?! Ишьтагәаны ианышәкахы арқьиарц иәфуп Амаамын
мзышәа! Ааи, ааи... Ицхоумшьазои уара ахәычқәа рхәы
агычра ухы иахьатәоушьаз?! Цу, ацәарзга!

А м а а м ы н (*иахәара азымдыруа ишанханы*). Акгы
сзеилкаауам... (*Абгадуи Абгахәычи рахь*). Шәара шәакәзами
нас Атаа Бабадуи Астыпцаи рзы баапсрас икоу зегьы
сазхәаз? Шәара шәакәзами агычра сазыказтцаз?.. Измаа-
ноузеи уажә шәызлацәажәо?

А б г а х ы ч ы. Иубзузеи, убз тахыртәааит...

А б н а х ь ч а ѿ. Иазхоуп шыта, апсымцкьа Цыхәабаба!
Уаргы мцымзар ак ухәом, Абгаду. Шыта еилкаахеит абарт
апсы қымқымқәа шракәу ацәгьоура узыруз. Уара иур-
гычны нас дара иртәыртәырц, абри акәын ргәы итаз.
Аха иахьумыгзеит. Иахьа ныхәоуп хрылакьысрым, аха
инымѿасыр хайцәажәақәарц хакоуп.

А м а а м ы н. Сара ахәычкәа рныхәа бжырхуеит анырхәа, рыгәра згеит. Абзиа кастдозар хәоуп изызгәагъыз агъычра. Сара ахаангы сымгъычзацызт. Иаасзыр-узеи... Шьта цәас исхоузеи зегъы шәфәпхьа?.. (*Айдыуара иамханакуеит.*)

А т а а Б а б а д у. Угәы умырцшаан, Амаамын. Абгадуи Абгахәычи бзиаи иашьтоу шракәым зегъы еицаадыруеит. Уара абзиа уашьтан, иагъынаугзеит.

А м а а м ы н. Абзиа сашьтан, аха, сыздыргъычзеи; абас ахьыз баапс схылартә сыкартазеи?

А б н а х ь ч а ѿ. Азәгы агъыч хәа узихәазом. Дара роуп жәйтәнәтә аахысгъы уи иафәу.

А м а а м ы н. Рәызарагъысыдыргалан сақәшахатхеит... Аха уажәынахыс уи мап ацәыскуеит сара, ишәахауама, ахәынгакәа, мап шәцәыскуеит. Саташәымтан, даду Атцаа Бабаду! Астыпха пшза! Сара ибаапсны сшәызхәыцит, аха иахьа инаркны бзиа шәызбалоит. Саташәымтан! Ах, сышпадырпхашьеи...

А с т ы п х а. Уара абзиа каутцеит Амаамын. Уатахтцарым. Итабуп хәагъы уаххәоит ахамтакәа ахьумырзыз.

А т а а Б а б а д у. Хара иаабоит уара угәы шыразу, абзиа ушашьтоу, ахатцарагъы шулоу. Иахьанахыс фызас ушьтаххуеит, ес ныхәа уаахапхьалоит.

А б н а х ь ч а ѿ. Афырхатца Амаамын! Указшьакәа сгәапхоит. Иабакоу ахамтакәа?

А м а а м ы н. Ара ааигәа, апсатцла ихәныганы истцәахит азәгы имбарц.

А т а а Б а б а д у. Уца. Уласны иахзаага!

А м а а м ы н. Уажәыткәа. (*Иласны ицоит.*)

А б н а х ь ч а ѿ (*Абгадуи Абгахәычи рахь*). Нас, иахышәхәауазеи шәхымфәпгашьа?

Абгаду ахы царкәны иаагылоит, Абгахәычгъы уи гәатаны иаргъы ахы ланаркәуеит.

Зәышәымтүазеи?

А б г а х ә ы ч ы. Иаххәарызеи... Сыңхашьаны сыңсуеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Уңхашьом аха, иухьша уңәа иалашәа-хьеит азы ушәаны уңсуеит, амцқьа. Ас ада ыҕреееишьак уеузақәмыршәозар, хабнаҕы усымбароуп уаха. Уанаан-хаггы бзиақ уазымпшын. (*Иидақь аирбоит.*) Абри узы-пшуп.

А б г а х ә ы ч ы (*ишдазызо*). Саргьу? Саргьы сушьуану?

А б н а х ь ч а ѿ. Еиңәоу уқәнагоуп, уара зеггы еиқәзыр-еаеаз.

А б г а х ә ы ч ы. Ус анакәха, стахеит, слахьынтца мыжда збоуп. Ажәак схәар стахуп, иҕалома?

А т а а Б а б а д у. Ирхәа Абнахьчаѿ.

А б н а х ь ч а ѿ. Ихәа.

А б г а х ә ы ч ы. Сразкы шәызбеит избагәышьоит. Ахам-таггы шыта ишысәатцахәым агәра згеит. Сшәымшьыр уеизггы ижәуам, аха сшәыхәоит аказы. Анышә санашәто ахабла азааигәара сышәжы, насггы кәтытцра бзиақ ахы-коу ахь схы рханы.

А т а а Б а б а д у. Иахьа ныхәоуп, азәггы хилакьыс-зом, ус иаңуп. Анаѿстәи улахьынтца инапы ианахтцоит Абнахьчаѿ.

А с т ы ц х а. Сүхәоит, Абнахьчаѿ, шәаламкьысын аны-хәашьтахьггы, ирыцхауп.

А б н а х ь ч а ѿ. Уаха ас аңгьаршрақәа ирыламгозт-ггы сыркьысуамызт, аха арт бжьысқәоуп. Аихаразак Абгахәычы. Ишәмахаи иахәаз ауасиат. Акәтытцрахь ахы рханы ижызар атахуп. Нас абри агәра злазгари?

А с т ы ц х а. Ус иагьа иҕазарггы ирыцхауп. Знык ауп аңстазаара анратәашьоу. Иңсыр уаха иаазом. Сара сакә-зар, ааңынраз сзытуеит, аха иааиуа азынраз еиҕа сыңсы талахуеит. Аха дара...

А б н а х ь ч а ѿ. Рыдедырееиуазар хрылакьысуам, дара ирхәо хазызырѿып.

А т а а Б а б а д у. Абгадуи Абгахәычи! Зтаарак сымоуп шәара шәәы.

А б г а д у, А б г а х ә ы ч ы (*еицҕакны*). Хаузызырҕуеит, ухатцкы!

А т а а Б а б а д у. Изышәтаххазеи абас аус хәымга аи-
ҕырцаара? Ишәзырҕатцазеи?

А б г а д у. Иахзырҕатцахзеи, хгәааит...

А т а а Б а б а д у. Шәзыргәаазеи? Шәзыргәаада?

А б г а д у. Шәара зеггы.

А т а а Б а б а д у. Избан?

А б г а д у. Избанзар хашәтахым.

А т а а Б а б а д у. Ус шакәу злашьақәшәыргәгәо ишәы-
моузеи?

А б г а д у. Ихамоуп.

А т а а Б а б а д у. Нас ишәхәа.

А б г а х ә ы ч ы. Сара исхәоит.

А б н а х ь ч а ҕ. Уара зны уаангыл. Иуеихабу дцәажәоит
иараза.

А б г а х ә ы ч ы (*хырхәаны*). Сатамзааит!..

Астыпҕа. Ижәбома?! Ижәбома?! Сатамзааит аҳеит.
Аамсташәара алоуп. Ус анакәха, зынза ибжымсзацт, уи
гәататәуп, иаазатәуп.

А б н а х ь ч а ҕ. Хазхәыцп Астыпҕа. Ирхәо хаһап уи-
нахыс хрышьклацшлап, ирхымҕацгашьахо аабап. (*Аб-
гаду ахь.*) Ажәа умоуп Абгаду. Ухазгәааны узыкоузеи
нас?

А б г а д у. Шака тдуазеи Ашықәс Ғыц аныхәақәа мҕа-
пыжәгоижьтеи, аха хара хашәпхьазом. Шака шәшозеи
аһамтақәа, аха хара акгы хашәтазом. Абартқәа зеггы
рызгәаауп. Убри азоуп ацгьакатцара хзағуггы. Хашәы-
дышәкылазтгы: икашәтцо ҕахцарын, иеилашәтцо ххы
алахархәрын, ахәычқәаггы бзиа ҳарбарын, ҳаиҕызцәа-
харын. Аха шәара еснагь шәхагәтасуеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Еилкаауп. Шьта уаацәажәа, Абгахәычы. Ихаухәозеи уара?

А б г а х ә ы ч ы. Исхәахуазеи... Абгаду иахәазтцабыргуп. Шәара ацьцәахәа шәгәыргъо аныхәакәа мѿацьжәгоит, ашәа шәхәоит, шәкәашоит, хара хгәы хтатцәуо, хамлашьуа абна халоуп. Хатәажәбом, хашәтахым. Иашоума асеипш хазныкәара?

А б г а д у. Ихаѿсыз аныхәазы Ажәа шәыргәында аашә-пхьеит. Икәшькьраа акәашарагь иаѿын рхәеит. (Абга-хәычы ахь.) Иахьзузеи иакәашоз?

А б г а х ә ы ч ы. Фокстрот. Изыкәашозеи ххәом хара. Аха атцәы халнахуан, ақышә хакәтцаны харшәуан, хцәа хыхуа ицәажәон ацатцакәа кьакьаза. Уи хара хгәы хнар-хьуеит.

А б г а д у. Хара хазлеицәоузеи?

А б н а х ь ч а ѿ. Шәгәалакәа рацәазаап...

А м ш ә. Аиаша ххәозар, иара хара ихагугьы рацәоуп. Ирхәо тцабыргуп: рыгәхьаа анахамк ацәгьарахь рхы дыр-хеит. Иаазатәуп.

А б н а х ь ч а ѿ. Рхымѿацгашьа ѿеизтгьы иаахапхьа-лон. Аха, иаххәап, ажәытә шәыгракәа зегь ааххарштны, хаилазаара шәалахтцар – шәыгешәыргееиуоу?

А б г а д у. Ус хзыжәуандаз, уаха иахтахыз. Иашәхәо зегь кахтцалон. Ххы бзианы имѿацаагалон.

А б н а х ь ч а ѿ. Абгахәычы, ихаухәозеи уара?

А б г а х ә ы ч ы. Абгаду иахәаз саргьы исхәазшәа шәы-пхьаза... Шәѿызара ханалашәырхә, грак хамамшәа хәе-бзиахтәуеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Акәтгьычрагьы уакәытцуоу?

А б г а х ә ы ч ы. Сышцакәымтцуа! Иара угьы сгәы ах-шәахьеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Нас санцслак акәыттцарахь схы шәырха зухәазеи?

А б г а х ы ч ы. Раапсара сыдуп. Рчеицьыка исфахьоу
хатыр сзақәуп, убри азоуп...

А б н а х ь ч а ѿ. Шәгәы ишқаанаго зегьы?

А м ш ә. Ргәалақәа зегьы рхәеит, аха ариақара ахын-
тафынтарақәа хазлартцаз азы атамзаара шытарымтцазои?

А б г а х ы ч ы. Сгәы итагәышьян уаанзагьы, аха сан-
шәыршәа схы интыпшша ицеит. Саташәымтдан сызкәых-
шоу, изуз зегьы рзы! Уаха кастцазом.

А с т ы ц х а. Атамзаара шытанатцеит! Ианахәжып, иры-
цхауп!

А б г а х ы ч ы. Табуп, Астыпцха! Бара лымкаала сыб-
тахуп, сәгьейлыбкаауеит. Ахаан исхаштраны сықазам
бажәа гәлымтдәахқәа!..

А т а а Б а б а д у. Уара Абгаду, иухәозеи?

А б г а д у. Даара ипхашьяны сықоуп ихәхьыз. Рееишья
змам ыкам. Ихәшәразар ихәрееиуеит.

Аатдәақәа аманы иааиуеит А м а а м ы н. Инаган Атцаа Бабадуи Ас-
тыпцхаи рацхәа инышьтанатцоит.

А м а а м ы н. Абар, кыс рымамкәа ишәзаазгеит ахам-
тақәа зегьы.

А т а а Б а б а д у. Итабуп, хныхәа ахьыбжымхыз! Ағы-
чра иқалаз уара иухарам, уи азбахә ххәахьеит. Иахьяна-
хыс иухьзахтцоит Амаамын-Фырхатца хәа ахьыз шыахә.
(Зегь рахь.) Шәазыразума?

З е г ь ы (Абгадуи Абгахәычи рыда). Хазыразуп! Уи
фырхатцоуп!

А т а а Б а б а д у. Абгадуи Абгахәычи! Атамзаара шыта-
шәтца Амаамын әәацхәа лымкаала.

А б г а д у. Сатамзааит Амаамын.

А б г а х ы ч ы. Афырхатца! Сатоумтдан (ихырхәоит).

А т а а Б а б а д у. Ируз ранаужьуама?

А м а а м ы н. Иранасыжьюеит, уаха карымтцозар.

А б н а х ь ч а ѿ. Шəгəы ишцаанəго зегьы, азин рахта-
рыма Абгадуи Абгахəыци аныхəа аеалархəра?

А т ц а а Б а б а д у. Иалахархəып, ирхымѿацгашьахо-
гьы аабəп.

А м ш ə. Рхы бзианы имѿапыргар, ахəыцқəагьы ир-
гəацхап, есышықəсагьы иаахацхьалап.

А б н а х ь ч а ѿ. Шəазыразума зегьы?

Зегьы. Хəзыразуп.

А б н а х ь ч а ѿ. Ахамтақəа рахтома?

А м ш ə. Ахамтақəа захто ахəыцқəа роуп.

А т ц а а Б а б а д у. Сара сгəы иаанагоит, Амаамын аха-
мта бзиа аиура аеацсанатəит хəа. Шəгəы ишцаанəго?

З е г ь ы. Аеацсанатəит! Иахтап иреигьу?

А м а а м ы н (*ихырхəаны*). Мап ацəыскуам. Омашəа
бзиа избоит ахаа-мыхаақəа. Аха зны ахəыцқəа ирзышəша...

А б г а д у. Ацьашьахə сыбла иабоит! Ахамта артоит,
иара мап акуеит.

А б н а х ь ч а ѿ. Агəытбаа азтоуп Амаамын. Зегьы иреи-
цшзам, аламыс хазуп.

А м ш ə. Ас еипш аѿыза гəыраз ацшаара уадаѿуп.

А т ц а а Б а б а д у (*Амаамын ахы нақəкны*). Уажəада су-
нымиацт, аха узызбазеи схəом. Назаза сгəаѿы инхоит
уаамысташəара, Афырхатца! (*Абгадуи Абгахəыци рахь*.)
Акаѿы шəкылсуеит абри шəаѿыцшыр.

А м ш ə. Аиаша самыртал! Сгəы иаатухəааит...

А б н а х ь ч а ѿ. Ахы, Ацəа Бабаду ухатцкы! Зегь мазеиуп.
Шəалага Астыпцхай уарей аныхəа! Ицшуп еизаз ахəыцқəа.

Зегьы реаармазеины иаагылоит. Ацəа Бабадуи Астыпцхай урт
иаарылтны ацсаз шыкоу рəынархоит еизаны икоу ахəыцқəа ина-
рылацшуа.

А И Н Т Е Р М Е Д И А

А т а а Б а б а д у (*игәы алаһаны*). Абар иааит аамта!
Иаахадгылеит Ашықәс Ғыц!

А с т ы ц х а.

Абар хашәтааит ғацхә,
Дшәықәныҳарц дааит Бабаду!
Шәғацхә схырхәоит – Астыцхә,
Сагьақәныҳәоит шәныҳәа ду!
Ғаанбзиала шәнеилааит ахәыцқәа!
Аныҳәақәа шәзыпшызааит есымша!
Агәабзиара ацзааит шәызхара!
Ишәтцалааит ибзиазан атцара!
Иахтааит аныҳәа ссирзагы!
Харгы ҳакоуп хазхианы,
Иааилацбуцбушт ҳацсазгы,
Ибырлашцсараха ицшзаны!
Ғаанбзиала шәнеилааит ахәыцқәа!

А т а а Б а б а д у.

Баша-машам ари аныҳәа,
Ашықәс Ғыц иазкуп!
Ханапыла хныҳәа-ныцхә,
Ақәғиарақәа хзыпшуп!
Уаха иааиз ахәычы цшзақәа
Агәырғара шәзыпшуп.
Ашәарахқәа, агыгшәыгқәа,
Хамтала ишәзыпшуп!..
Сара сакәзар ғыц сышәзаахит
Ацсазгы шәзасыркуеит.
Ғапыхьагы сышәтаах'уеит,
Ғыцбарахла ҳаибабоит.

А с т ы ц х а. Бабаду! Ажәенираалақәа, ахәыцқәагы
ирдыруеит. Иахмырцхьазои?

А т а а Б а б а д у. Ишпахмырпхьо, смата хәычы Ас-
тыпха! Аха Ашыкәс Ҷыц ааира шәымтақәак агуп. Аң-
саз еилацьдыуа ишаахарклак, усқан хрылагоит ашәа-
хәарақәа, ажәеинраалақәа рапхьара. Реазыкартцалааит
ахәычқәа.

А с т ы п х а. Ишәахама, ахәычқәа? Шәеазыкашәтцала.

А т а а Б а б а д у. Иаха бзиа икәашаз иреиґу ахамта
рзыпшуп.

А с т ы п х а. Иаха ишәахәазгы.

А т а а Б а б а д у. Хәарада, уртгы ирахтоит иалпшаау
ахамтақәа, ажәеинраала Ҷырхәала иапхьазгы ирзып-
шуп ахамта ссирқәа.

А с т ы п х а. А т а а Бабаду! Иубома ахәычқәа тьыпх аас-
та ишрызхаз?

А т а а Б а б а д у. Мбашьас икоузеи! Ирызхаит, ипшза-
хеит, сыгәгы иахәоит!

А с т ы п х а. Ҷапыхьанзагы иаґа ирызхашт.

А т а а Б а б а д у. Ашколахь ицоггы калашт. Атцара
бзиан иртцалашт... Усқан асасцәа ссирқәагы рзаарц икоуп.
Урт зустцоу шәаххәап, ахәычқәа...

А с т ы п х а. Сара... Сара ирасхәоит, Бабаду!..

А т а а Б а б а д у. Ибзиоуп, Астыпха! Бара ирахәа ус
аныбтахха.

А с т ы п х а. Ҷапыхьаз шәара шәныхәа иаґаауеит Шар-
пыетцәа аґы инхо. Урт Бабаду иґан уахагы, аха иццакуан
азы имцар камлеит.

А т а а Б а б а д у. Аха ахәара картцеит иааиуа Ашыкәс
Ҷыц шәыдысныхәаларц. Ҷаанбзиала хәа рыхьзала ишәас-
хәарц.

А с т ы п х а. Уаф иимбац ахамта цьашьахәқәа шәзаар-
гоит, ашәа Ҷыцқәа шәзырыґеуеит.

А т а а Бабаду. Аха ахамтақәа рыртазом атцара бзиан
изымтцо, зани заби ирхымхәыцуа.

А с т ы п х а. Убри ағынтәи шәеазыкашәтчала. Атцара бзианы ишәтчала, шәанацәеи шәабацәеи ирхәо кәшәтчала.

А т ц а а Б а б а д у. Атцара бзианы ишәтцалоит, ус ауми ахәычкәа?

А х ә ы ч қ ә а. Аиеи.

А т ц а а Б а б а д у. Ажәеинраалакәа ғырхәала ишәтцоит, ус ауми?

А х ә ы ч қ ә а. Аиеи.

А т ц а а Б а б а д у. Акәашара, ашәахәарагы шәеазыкашәымтцалои?

А х ә ы ч қ ә а. Аиеи.

А т ц а а Б а б а д у. Хәи, Бабаду дшәыкәыхшахааит! Даеакы сшәазтцауеит. Абрака ижәбоит ахынта-фынцара хазлаз. Амаамын шәхамтәкәа еикәнархеит. Ус ауми?

А х ә ы ч қ ә а. Аиеи!

А т ц а а Б а б а д у. Уи афырхатцара канатцеит. Ус анакәха, ахамтә бзиа иапсахеит. Шәазыраззар иахтоит. Шәазыразума?

А х ә ы ч қ ә а. Аиеи!

А т ц а а Б а б а д у. Амаамын фырхатцә! Уара икаутцаз азы ахәычкәа иахагы бзиа урбеит. *(Аайдә аахыртланы хамтәк аатгыганы Амаамын иеитцоит.)*

Зеггы рнапкәа еиныркьоит.

Аус бзиа кәзтцаз, еснагь абзиа изыпшуп.

А м а а м ы н. Итәбуп Атцаа Бабаду! Итәбуп ахәычкәа! Атакс, нас сышәзыкәашоит.

Акуранткәа рыбжы агара иалагоит. Хыхынтәи илеиуеит, иааиуа ашыкәс афыра зну. Иалагоит асаура... Ашыкәс Ғыц иазку итафу ашәа ахәара иалагоит, зеггы уи иаацырхәоит. Атцаа Бабаду алапшхырцага лабцашь иманы апсаз днадгылоит.

А т ц а а Б а б а д у *(ибжы рдуны)*. Ғаанбзиала агыгшәыгкәа, ашәарахкәа, абзиа зтаху афызара иашьтоу! Шәгәы

бзианы, азҳара шәыманы шәҗалааит. *(Илабчашь аңсаз ина-
диркыислоит, иара алашарақәа еилаарцыруа иакуеит.)*

Зеггы рнапқуа еинырқьоит.

А с т ы ц х а. Ҷаанбзиала шәнеиааит! Шьта акәашарахь
шәаахапхьоит зеггы!

А т а а Б а б а д у. Амаамын! Уфырхатцара аабейт, агә-
ра хҗейт. Шьта ихарба указара.

А м а а м ы н *(аеаазыҗайцаны иаагылоит)*. Сара сма-
зеиуп!

Амузыка алагоит. Амаамын африкатәи аритмқәа ирықәыршәаны
акәашара иалагоит, нас амузыка аеанацсахлак уи иашьашәаланы
ацсуа кәашарахь ииасуеит. Уи акәашарақәа зеггы иргәапцханы
еинырқьоит.

А т а а Б а б а д у. Ахәыцқәа! Ишәгәапцхама Амаамын
акәашарақәа?

А х ә ы ц қ ә а. Иахгәапцхейт.

А т а а Б а б а д у. Уаҳа изтахыда акәашара?

А б г а х ә ы ц ы. Сара истахуп.

А б г а д у. Сарггы истахуп.

А т а а Б а б а д у. Ус анакәха, шәеивашьқьраауа шәеи-
цыкәаша.

Амузыка еиталагоит. Абгахәычи Абгадуи еицыкәашоит.

А т а а Б а б а д у. Ижәбома ахәыцқәа? Абгахәычи Аб-
гадуи шәзыкәашейт. Ус анакәха уанза рхымҗапгашьа иа-
шатцәҗьаны мап ацәыркит... Шәҗызара иашьтоуп, бзиа
шәырбейт. Иранаҳажьуама рбаапсрақәа?

А х ә ы ц қ ә а. Иранаҳажьуеит!

А т а а Б а б а д у. Ҷаанггы аныхәахь иаахапхьоит, ус
ауми?

А х ә ы ц қ ә а. Ааи! Аиеи!

А с т ы ц х а. Шьта акәашарахь иаахапхьоит ахәыцқәа.

А м ш ө (абжыы тцаны, ыргэаа кайаны). Астыпха! Сара сзышэхаштзеи? Шака тцуазеи акэашара сөазыкас-тоижьтеи...

А т а а Б а б а д у. Мап, ушцаххаштуеи Шьапкьякья! Укэаша. (Ахэара иалагоит «Иаирума».)

Амшө кэашо иаакэлоит, уи игэацханы дацкэашоит Абнахьчафгы).

А с т ы ц х а. Ахэычкэа! Ишцашэгэацхеи амшө-кэашара?

А х э ы ч к э а. Ибзианы!

А с т ы ц х а. Нас, шэааскья шэаргы. Шэааигэаны шэаагыл.

Ахэычкэа реизгарафы ацхыраара картцит, Абгахэычы, Амшө, Абгаду, Абнахьчаф, Астыпха, Атаа Бабаду. Иаарылтыз зеггы рнапкэа ааибаркны ацсаз иакэшаны иаагылоит.

Астыпха. Шэааи иаххэап, бзиа еицаабо ацсатцла цш-за иазку ашэа.

Амузыка ахэара иалагоит. Зеггы напеибаркыла ацсаз иакэшо ашэа еицырхэоит.

А т а а Б а б а д у. Афырхацэа ахэычкэа! Даара ибзианы ашэа шэхэоит. Ус анакэха, даеа ашэак ххэап. Ишэгэалашэома тцыпх аныхэаз еицаххэоз «Ацсатцла хэычы азынра ахьта иакуеит» зыхьзу?

А х э ы ч к э а. Аиеи.

А т а а Б а б а д у. Ус анакэха, еицаххэоит еица.

Акэгылара иалахэу зеггы ахэычкэа рыманы еица ацсатцла иахыкэшо ашэа еицырхэоит.

А с т ы ц х а. Шьта ажэеинраалакэа рыцхьарахь хаиасуеит. Иацхьарц зтахыда ахэычкэа?

А х э ы ч к э а. Сара! Сара! Сара!..

Амикрафон нарыдкыланы ацхьара зтаху ахэычкэа ажэеинраалакэа иадырцхэоит. Ахамтакэа рыртоит. Анафс ирылархэоит акэа-

шара. Хәфык-фөык ахәычқәа дыркәашоит. Уртгы ахамтақәа рзыршоит. Анафс, ацуфарақәа рхәара, ахәмаррақәа...

А с т ы ц х а. Афырхацәа ахәычқәа! Омашәа шәазка-заны имфәпыжәгеит аныхәа. Шәааи атдыхәтәан, даәа ашәак еицаххәап.

Ашәак еицырхәоит. Ақәгылара иалоу зегы ааизоит.

А т а а Б а б а д у. Афырхацәа! Даара агәахәара сышә-теит! Аринахысгы ишәзеигъасшьоит азҳара, атцара, ахә-марра, аччара, айфызара, абзиабара. Уажә ҳаимлысуеит еаанынза. Еаанбзиала! Бабаду дшәыкәхшоуп, схәычқәа!

А с т ы ц х а. Еааны цшзала ҳаитеиниахуеит. Бзиала ахәычқәа!

Иалоу зегы ахәычқәа иреихырхәоит. Амузыка ҫыц краамта ицоит.

А н ц ө а м т а

ҲАРА ҲАХЪ ДААУЕИТ АҶАА БАБАДУ

Қағыларак змоу Ашықасғыңазтәи алақә

И А Л О У П:

Астыцқа

Ажъа

Аҗаа Бабаду

Абгахәычы

Гәында

Абгаду

Цъамхәыхә

Ахъажъ

Ашамыхъажъ

Атларкәыкә

Ақәгылара иалагаанза игоит ахәычтәы хорқәа инарыгзо ашәақәа. Азал агәта иахьazeипшу игылоуп макьана зылашарақәа аркым, аха ирхиоу апсаз. Уи акәша-мыкәша – апсаз асахьақәа зну адекорация хәычқәа. Апсаз наӕ-ааӕ иавагылоит аматәа цшзақәа зшәу, досу изакәу хьырдыруа асабрадақәа зәоу А х ь а ж ь и А т л а р к ы к ы и. Урт иххаччо еизаз ахәычқәа инарылаланы досу ртыцқәа рзыцшааны азәи-азәи еицырхагамхартәи еицш идыртәоит. Амузыка хәычы-хәычла еихсыгьуеит. Ахьажьы Атцларкәыкәи реарееины апсаз наӕ-ааӕ иавагыланы ахәылцаз аадыртуеит.

А х ь а ж ь. Хәлыбзиақәа ахәычқәа! Халагоит иааиуа Ашықәс Ҷыц апылара иазку аныхәатә қәгылара!

А т л а р к ы к ы. Хәқәгылара иахьзахтцеит – «Ҳара ҳахъ даауеит Атцаа Бабаду»! Ари АшықәсҶыцазтәи алакә шәхарбоит ҳара ҳашкол итоу атцаоцәа рымчала.

А х ь а ж ь. Ақәгылара далахәуп Атцаа Бабаду иматә Астыцҳа. Иалахәуп Абгадуи Абгахәчы Цыхәабабей, шәара ижәдыруа апсаатәқәеи ашәарахқәеи, иара убас алакә-қәа рфырхацәа! Атцаа Бабаду иакәзар, шәара ишәзишоит АшықәсҶыцазтәи ахамтақәа!

А т л а р к ы к ы (ахьажь ахь). Аха уи ахамтақәа зегьы ирзишома?

А х ь а ж ь. Ааи, зегьы ирзишоит. Аха иреигьзоу ахам-тақәа рзыцшуп иаҳа изырфәуа, иаҳа еиҶекааны ажәеин-раалақәа ирыцхьо, иаҳа ашәа хаа зхәо, иаҳа икәашаз ахәычқәа!

А т л а р к ы к ы. Уи ссируп! (Ахәычқәа рахь.) Ус анакә-ха шәеазшәырхиа ахәычқәа! Хәқәгылара ашьтахь шәар-

ггы харгы хааилаланы Атцаа Бабадуи Астыпхаи аахагә-
тылакны халагоит аицлабра. Ишәгәалашәыршәа бзиа
ижәбо ажәеинраалақәа, ашәақәа. Шәазыхиаз акәашара!

А х ь а ж ь. Абасала халагоит ақәгылара!

Ахьяжи Атларкәыкәи аахырхәаны, нас ахәыцқәа рыгәтафәи
ртыцқәа ылхны инатәоит, ақәгылара ахынзацо ахәыцқәа ирхы-
лацшуеит.

Алашара ҕыцәауеит, иахәоит амузыка. Азал ҕыц иаалашоит, азал
ашьтахь ала даацәыртцуеит ашәахәара иналагаз А с т ы ц х а.

Са сыбнатәуп, са сзынратәуп,
Сара исыхьзуп Астыпха.
Асыбымбыл сара салхуп,
Аха сгәы ыкоуп ипхаза.
Шықәсык аахыс ҳа хаибамбац,
Ғацхәа шәызбап сгәазхара.
Сгәы тгәырҕаауа инашәасхәап:
Ғааибзиала ахәыцқәа!

Ашәа антдәамтаз иаацәыртцуеит: Гә ы н д а, А ж ь а, А ш а м ы -
х ь а ж ь. Зеггы Астыпха лахь рхы рханы: – Мшыбзиа Астыпха! –
рхәоит.

А с т ы ц х а. Бзиара жәбааит. Итцуазеи хаибамбеижь-
теи!

А ж ь а. Шықәс дуззак. Быгәхьяагеит, Астыпха.

Г ә ы н д а. Хагымхазеишь аныхәа?

А с т ы ц х а. Мап, мап, шәагымхазеит. Атцаа Бабадуггы
макьана дмаазацт. Уи даанза иаахҕароуп алацшхырцага
лабачашь, акәымзар, апсаз алашара цырцырқәа хзарк-
зом. Насггы Ашықәс Ғыц ахь иаахапхьароуп абна илоу
апсаатәқәа, ашәарахқәа, агыгшәыгқәа зеггы.

А ж ь а (*ишшәаз аныңшуа*). Ишпа, агыгшәыгқәа?! Иах-
зыҕыҕуа иалагар?

Гә ы н д а. Умшәан ахахаи, уаха җаанбзиала хәа Ашы-
қәс Ғыц хапылоит – аизгыгра калазом.

А ш а м ы х ь а ж ь. Абна зеггы снахапыруеит уажәы-
тәкәа. Аныхәахь иаасыңхьоит зеггы. (*Ажәа ахы нақәкны.*)
Ажәа! Уааи хәиццап! Уара укәыркәыруа урылазаап, сара
хыхьла спырцыруа.

А ж ь а (*имзакәа*). Сара сшәоит, Ашамыхьажь. Абгаду
аацәыртцыр уара узы ишәартам, аха сара... (*ацәыуара
иамханакуа*) сара слышьтагәа сакуеит. Мап, мап, еиғьуп
сара Атцаа Бабаду сиңылар. Сиңхраап ахамтақәа раага-
рағы. Иагәа шәымхәан, ицәуадафуп тахмадак...

А ш а м ы х ь а ж ь. Бзиоуп нас. Ус анакәха схала сцоит.
(*Ицоит.*)

Гә ы н д а. Астыңха! Бааи बारेи сареи иахаркып аңсаз
алашара цырцырқәа!

А ж ь а. Ссиршәа быкоуп бара, Гәында! Атцаа Бабаду
дыкамкәа алашара шпабыркуеи! Насггы аркышьас ибы-
моузеи алапшхырцага лабачашь ыкамкәа!

Гә ы н д а. Иабакоу нас иара, уи алапшхырцага лабачашь?

А ж ь а. Итәахуп уи абнағы: Амшә атығрағы. Анапыжә-
қәа ракәзар (*иднарбоит*) аа, абра иааиуеит. Узацәымцеит
уанакггы.

Гә ы н д а (*дишәаны*). Нас ишпақахтои? (*Акы аалгәала-
шәаны, лгәы аатгәыргәааны.*) Исызбеит! Исызбеит ика-
татәу! Шәааи амшә Аныхәахь иаахапхьап!

А ж ь а. Уа акггы алтцуам. Аныхәа ааста еиғәанашьоит
ацәара. Тагалан аахыс атығра ицоуп, иагтытцзом иниа-
саанза азынра.

А с т ы ц х а. Ус анакәха, Ғаца Цьамхәыхә ида псыхәа
ыказам. Уи идыруеит Амшә абызшәа. Дласуп цшатлакә-
тас, дтцаруп аеш еиңш.

Гә ы н д а. Цьамхәыхә дыпшаатәуп. Ида псыхәа ха-
мазам.

Зегы еиңәкны рыбжы дыргоит: «Цьамхәыхә! Цьамхәыхә!..».

Ц ь а м х ә ы х ә (*дласза даацәырйеит*). Икалазеи?

А с т ы ц х а. Цьамхәыхә хфырхатца! Цсыхәа хамам уара уда!

Ц ь а м х ә ы х ә (*даахырхәаны*). Сыхиоуп сахьатаху, Астыцха! Шәыдтца сазыцшуп!

А с т ы ц х а. Цьамхәыхә! Уара уда изылшода алацшхырцага лабчашь аагара. Быжь-хәык рынхытц абна агәтаны, икоуп Амшә атыфра. Убрака итәахуп...

Ц ь а м х ә ы х ә. Еилыскааит! Иаарласны абра ишәсырбап алацшхырцага лабачашь. (*Дласны дцоит*.)

Ацсы ахәламзо, иласны иааиуеит Ашамыхьажь.

А ш а м ы х ь а ж ь. Амитә калеит. Амитәеикәатцәа калеит!

А с т ы ц х а. Икалазеи Ашамыхьажь? Ихәа уааласны!

Г ә ы н д а. Атцаа Бабаду дпырны дмаазеи?

А ш а м ы х ь а ж ь. Ибжысит Аныхәа. Ахамтақәа калазом.

А ш а м ы х ь а ж ь (*ажәа еилаго*). Мап дмаазеит... Мап, мап... дааит, аха дзымаазазеит.

А с т ы ц х а. Уи ишца?

А ш а м ы х ь а ж ь. Атцаа Бабаду дзыкәтәаз аракета акосмодром ағынза изымназакәа абна агәтатәкьа итәар акәхеит.

А с т ы ц х а. Унан! Икалазеи! Избан?

А ш ь а м ы х ь а ж ь. Абылтәы азымхеит. Иага шәымхәан, Амрагылара Наскьантәи ахамтақәа рыто дмаауеи...

А с т ы ц х а (*Ажьа лхы нақәкны*). Ажьа! Уцароуп уара, ицхраатәуп Атцаа Бабаду.

А ж ь а (*иагәампхакәа*). Сцагәышьап, аха...

Г ә ы н д а. Зынза ушәаргәындазаап уара Ажьа. Сара суццоит.

А ж ь а (*аеаархайаны*). Оыңа ханыкоу акгы сацәшәа-
зом. Атцаа Бабаду Абгаду җатцахәыс дастом. Хашьты Гәын-
да! (*Аида ахәоит*.)

Сапхәа бгылаз,
Сара с-Гәында,
Җаипылап Бабаду!
Са сшәыргәындам,
Са сымчыдам
Хәаас исымам Абгаду.

Гәындеи Ажъеи цоит.

А ш а м ы х ь а ж ь. Астыңа! Атцаа Бабаду ас дшақәшәаз
анызба сышзахәоз арахь сеихеит. Аныхәахь иаасымпхәац
рацәоуп. Хьымзг згеит ацхыраара ансыбымта.

А с т ы ц х а. Ибзиоуп, Ашамыхәажь. Уаха сызәузеи Атцаа
Бабаду даанза.

А ш а м ы х ь а ж ь (*Астыңа илырбо*). Абри ахәы икәу
бара ирахәа. Сара нахьхьитәи ахәқәа срызцоит.

А с т ы ц х а. Хашьты. Уи сшаалгалак Цьамхәыхәгы
снеицылап.

Нак-аак ицоит. Агыгцәа ргыланы иаацәырцуеит А б г а д у.

А б г а д у (*аеырцәгыаны абжыы тцаны*). Цыхәабаба сым-
хәеи! Уабакоу?

А б г а х ә ы ч ы (*икәырбзо иаацәырцны*). Ара сыкоуп
ухаткы! Убжыы антүцалак анышә сытцазар стаххоит.

А б г а д у. Сыбжыы угәапхом акәу?!

А б г а х ә ы ч ы (*аеырқяқяны*). Ишцасгәампхо убжыы
хаа... аха ухәда ухьыр хәа сшәоит иухьша иагаша сара.

А б г а д у. Уабаказ уажәраанза? Иусырбап сара агхара
закәу!

Амузыка ахәоит. Абгаду Абгахәычы ытырқыа иашьталоит.

А б г а х ә ы ч ы (*афра иахьаҕу*). Сара ара сықан. Шәаң-хьағы саахьан. Ашьаңхәа насыргылан, нас абна акә-кәымдыр саватәаны сыңшын, схәыцуан...

А б г а д у (*аанҕасны*). Нас узызхәыцуазеи уахьтәаз?

А б г а х ә ы ч ы. Аныхәа хсырбгалароуп хәа соухәахьан. Уи катцашьас иамоу хәа схәыцуан.

А б г а д у. Нас иухәыцзеи?

А б г а х ә ы ч ы. Даара схы азышьтны схәыцит, аха акгы сзымхәыцит. Уи хамч акәымхар хәа сшәоит.

А б г а д у. Шака угазоузеи уара Цыхәабаба. Ха-ха-ха!.. Иарбан исылымшара сара!

А б г а х ә ы ч ы. Амч мацара азхом, Абгаду. Ара ахшыф атахуп.

А б г а д у. Уи мчы змам роуп изтаху!..

А б г а х ә ы ч ы. Аус злоу зегь зымчу алацшхырцага ла-бачашь хнапаҕы аагароуп. Астыңҕа лнапаҕы ианыкала, усқан Аныхәагы калоит.

А б г а д у (*инаңшны*). Абар ларгы дахьаауа! Цьам-хәыхәгы лышьтахь дааиуеит. Ха-ха-ха!..

А б г а х ә ы ч ы. Цшьаала Абгаду! Ара амч мацара аз-хом, маанала хныкәароуп. Цьамхәыхә дласуп, дтцаруп, ус дузкуам.

А б г а д у. Закәызеи уара уцо-уаауа ахшыф, амаана...

А б г а х ә ы ч ы. Астыңҕа лаанкылараз, зны Цьамхәыхә итың дыкәтатәуп.

А б г а д у. Изла?

А б г а х ә ы ч ы. Ишааиуа абрака рымфа хкуеит. Цьам-хәыхә ацәкьа дахаркуеит, деикәцахны шахала дҕах-хәоит... Нас амца ааикәтцаны Астыңҕа днахахаргылар даазытүеит, алабачашьгы сара изгоит. Ускан ари абнаҕы зегь рааста мчы змоу сакәны сҕалоит.

Абгаду. Аах, уара агызмал! Иаха иуадаѳу сара исуркатѳоит, алабачашъ уара иугарц утахуп. Иусырбап сара...

А б г а х ә ы ч ы (*ананы ақышә инадкыланы*). С-с-су... Уеытѳаах!

Абгадуи Абгахәычи реыртѳаахуеит. Даацәырцуент А с т ы ц х а.

А б г а х ә ы ч ы (*иналпылан аеырхаазаны*). Мшыбзиа Астыпха! Бабаѳои тѳаара цхашъарам?

А с т ы ц х а. Сахъѳо уара иазууазеи, Цыхәабаба?

А б г а х ә ы ч ы. Бымшәазои абнаѳы бхала бахъыѳоу?

А с т ы ц х а. Сзыршәарызеи?!

А б г а х ә ы ч ы. Иаххәап, иаалыркъаны Абгаду аа-цәырцыр?.. Абар, иаргъы. (*Астыпха илимбартә Абгаду «уцәырц» хәа адыргақәа анарбоит.*)

А б г а д у (*аацәырцны*). Бышпәѳоу, Астыпха? Быгә-хәаазгеит бсымбеижътеи. (*Абгахәычы инақәцәкъаны.*) Уз-гылоузеи укәырбзо Цыхәабаба?

А с т ы ц х а. Шәара шәгәы иѳоу сара издырит. Аха ижәдыруазааит акгъы шалымтѳуа.

А б г а д у. Иҳамбари!

Абгадуи, Абгахәычи, Астыпха дыргарц илишьталоит. Лара дыр-цәыбналарц далагоит.

А с т ы ц х а (*аѳра дахъаѳу ҫылтүеит*). Цьамхәыхә! Цьамхәыхә!

Абгадуи, Абгахәычи Астыпха илихъзаны дыркуеит.

Ц ь а м х ә ы х ә (*дласны даацәырцны*). Хаит, шәарт амц-кьақәа! Ишәсырбап сара Астыпха лгәы анырхара закәу. (*Абгадуи Абгахәычи дреисуа далагоит, аха изгәамтәзакәа ашьацхәа дакуеит.*)

А б г а х ә ы ч ы (*гәырзъаны*). Даҫашәеит! Ацәкъа даҫа-шәеит! Ашахақәа уарых Абгаду, шыта имариоуп иҫахәара!

Абгаду (*абжыи рдуны иччоит*). Хаа-ха-ха! Уағашәеит Цьамхәыхә, сқәақәра угааит! Шьта уааимфысыжәжәап маха-маха.

Ц ь а м х ә ы х ә (*Абгаду ахь*). Самх абыржәйтцәкья ашьацхәа!

А б г а д у. Уцши уара! Хиршәарцгы дафуп! Еиғуп иухәар, алапшхырцага ахьыкоу.

Ц ь а м х ә ы х ә. Уаха акгы утахзами!

А с т ы ц х а. Хаушәыжыр ишәзеиғуп... Шәара азәгы шәитәхзам.

А б г а д у. Избан иара?

А с т ы ц х а. Избанзар, шәара шәхада азәгы дышә-тахзам... афыза дшәымам, афызара захьзу шәыздырзом, цәгьарамзар бзиаи шәашьтазам. Убартқәа рзы азәгы шәитәхзам.

А б г а д у. Сыртахымкәа... Хьаас исымоуп...

А б г а х ә ы ч ы. Амцхә бцәажәацәоит сыхаара.

А б г а д у (*Цьамхәыхә икаба иацыхәхәо алабачашь алаңи ицашәаны*). Уаагылшь, уаагылшь Цыхәабаба... (*Алабачашь Цьамхәыхә икәа иаатнагоит.*) Хаа-ха-ха!.. Абар, алабачашь зегь зымчу! Сара сзы шьта ишәартам Амшәгы, Алымгы, Абжьасгы. Хаа-ха-ха!..

Абгәхәычы Абгаду инаптасны алабачашь аамкәйтцәаны иагоит. (*Абгаду абжыицәгьа ахацаны уи амнахырц иашьталоит.*) Иааг схәеит арахь, апхамшьа Цыхәабаба!..

А б г а х ә ы ч ы. Амч уара уеизгы иумами изутаххәзеи... Иаарласны иаацәырцуеит А ш а м ы х ь а ж ь. Астыпхаи Цьамхәы-хәи шәәхәоу анаба, азныказ ишанханы иаанхеит.

А с т ы ц х а (*фылтүеит*). Ашамыхьажь! Иаацхәа амар-цья хөызцәа зегьы. Уизца Атцаа Бабаду, уаласы!

А ш а м ы х ь а ж ь. Уажәйтцәкья спыруеит, мацзак иаа-шәычха. (*Иласны ицоит.*)

Абгаду (*иалашыфкзаны*). Арахь исыт схәеит, Цыхәа-баба, акәымзар маха-маха уеимфсыршәшәоит, апхамшыа!

А б г а х ә ы ч ы (*иацәыбнало*). Иустазом. Зегь акоуп, иустазом.

Еидараха иаацәыртүеит Атцаа Бабадуи Ажъеи.

А с т ы ц х а (*дгәырзъаны*). Бабаду! Бабаду! Сара издыр-уан уара ушсыхъоз!

Ц ь а м х ә ы х ө. Алацшхырцага лабачашьагы сцәыргеит. Уиада хныхәагы зныхәахом...

А т ц а а Б а б а д у (*иартмак нышьтайаны*). Хаит, шәарт апхамшыакәа!

А б г а х ә ы ч ы (*аеыргызмалны*). Ахамтақәа хзааугама, Атцаа Бабаду!?

А т ц а а Б а б а д у. Иаазгеит, аха уара уусс иалоузеи? Сара абзиара иашьтоу роуп ахамтақәа зысто.

А б г а х ә ы ч ы. Алабчашь рымызхыз Абгаду ауп. Сара иара иамысхит. (*Аеырхаазаны*). Астыпқа илыстарц стахын...

А б г а д у. Ааит, уара ахәашгаш! Уара уоуп арт зегьы сзыркатаз, ашьацхәагы зыргылаз, уажә зегьы сара исхаратәны ахәыхра уашьталеит.

А т ц а а Б а б а д у. Уажәытцәкьа ифәшәхәаз пшәыртла! Иааг арахь алабачашь!

Абгахәычы алабачашь Атцаа Бабаду инатоит.

А б г а х ә ы ч ы (*Абгаду иазааигәаханы, иныйакны*). Сара ишәасымхәази... Сара ишәасымхәаз...

А б г а д у. Иарбан исоухәаз?

А б г а х ә ы ч ы. Убжьы умырдуцәан хәа, хшыфла иныкәатәуп хәа.

А т ц а а Б а б а д у (*дрықәцәкьаны*). Ицшәыртла схәеит!

А б г а х ә ы ч ы. Уажәытцәкьа Бабаду лаша!

Абгахәычи Абгадуи Цьамхәыхә ашьацхәа дамырхуеит.

Амала, сара акгы схарам, убри жәдыруазааит.

А ж ь а (*уаанза ишәаны игылан, аха шыта аеархайаны*).
Иухаратгы, иахьа узбама, агызмал...

А ш а м ы х ь а ж ь (*иласны иаацәырйеит*). Шәарахи
цсаатәи зеггы ирасхәеит. Уажәытәкьа иаауеит ацхы-
раараз.

А т а а Б а б а д у. Иатахзам. Хара хазхоит, смата лаша,
Астыцха!

А б г а д у. Сускәа еeim. Есс, узцозаргы учала. (*Иб-
наларц иалагоит, аха ырышьтуам*.)

А б г а х ы ч ы. Сара схатәгәацхарала схы шәыстоит.
Ахәара кастоит, уи азгәашәтарц.

А б г а д у. Аа, уара ацхамшьа!

А т а а Б а б а д у. Шәеаанышәкыл шыта.

Абгадуи Абгахәычи шәапырхапуа Атцаа Бабаду икны инеиуеит,
иара рлымхақәа ааникылоит.

Шәгәы ишцааного, ирзутәузеи арт ацхамшьақәа?

А ж ь а. Сара издыруеит! Сара издыруеит ирзутәу.
Амала срыцәшәоит. Атцла иадәахәаланы исышәтәи, нас
сара избап.

А ш а м ы х ь а ж ь. Сара сгәы иааногоит, арт амбжых-
қәа, азоопарк ахь ырытәзар еигьуп хәа.

Г ы н д а. Ирыцхауп Атцаа Бабаду, ахақәитра рыцә-
харзрым, иаухажьып.

А т а а Б а б а д у. Амала атамзаара шытарцароуп,
ажәаггы хартароуп уаха абаацсы шыкарымтцо. (*Абгадуи
Абгахәычи рахь*.) Иахышәхәауазеи?

А б г а д у. Исхәагәышьозеи... исхароуп. Уаха абаацсы
кастазом. Ак сыхьзаргы саташәымтцан...

А т а а Б а б а д у. Уара Цыхәабаба?

А б г а х ы ч ы (*ихырхәо*). Асааранза схырхәоит рацәак
шысхарамгы. Сыцсы танатцы шәара сышәаызоуп.

А т а а Б а б а д у. Атамзаара шытарцеит Абгадуи Аб-
гахәычи. Икартаз абаацсы иахьхәит. Иранахажьуеит ус

анакәха. (Азал аҗны итәу ахәычқәа рахь.) Иахышәхәаа-уазеи шәарт ахәычқәа, иранахажьуама?

А х ә ы ч қ ә а. Ааи! Ааи!.. Аиеи!..

А т ц а а Б а б а д у. Ахәычқәаггы ақәшахатуп (Абгадуи Абгахәычи рахь.) Шәца шәхы шәақәитуп.

Ицоит.

Абар Ашықәс Ҷыцгы ааины иаахадгылеит. Астыцха! Иаркы шыта ацсаз, алашара цьуцьукәа. Ажъя! Уаарых арахь ахәычқәа рхамтақәа. Ирахтап ишаны, Ҷааныбзиала нахәаны.

А ж ь а (амакәанқәа аманы иааиуеит). Ирахтап Атцаа Бабаду! Аха уи анафс уаха акгы җамлазои?

А т ц а а Б а б а д у. Ишцаҗамло! Уи анафс игоит ашәахәа-ра, акәашара, ажәеинраалақәа рацхьара. Иаха зхы бзианы иаазырцшыз иаха иреигьу ахамтақәа рзыцшуп!

Астыцха илку алацшхырцага лабачашь ацсаз иахьлырсуеит, алашарақәа акуеит. Зеггы анапеинкьара иалагоит. Иахәоит амузыка. Зеггы еицырхәоит ашәа: «Ҷааныбзиала Ашықәс Ҷыц!». Атцаа

Бабаду ахәычқәа ахамтақәа рызшара далагоит.

А н т ц а м т а

МГӘЫЗ ҲАСАН

Аповест

Амш ахәылбыҗеһара инеихъан. Анатолиатәи ашьха Арыпхрақәеи амшыни рыбжьара ишьтаз ақалақь Самсун апшзара иацто еилацъуцьуа иаацәыртхъан зқыла афымца лашарақәа. Иаха аахыс аағылартас ихамаз асасааирта «Кафкасиа» хаадәылтцны, ақалақь иалсны ицоз амҗаду иаваршәны, амшын ахықә ала инашьтыз шыапыламҗа ианыршәланы ҳеынаххеит сөыза Даути сареи. Уи ауха ақалақь Аспорттә хан хада аҕны, мызк аахыс ари атәылақьны имҗапыргоз агастрольқәа хыркәшо, атыхәтәантәи аконцерт мҗацысраны иҕан Апснынтәи инеиз жәлар рышәахәареи рыкәашареи рансамбль иалаз артистцәа. Аконцерт иалахәыз хреиуамызт сөызеи сареи, аха иҕан уи алагаранза даеа саатки бжаки шыбжьазгы, рацәак инаскьагамыз уи ахан ахь ихәханы ҳназгоз, ҳгәы зырхытхытуаз...

Ҳазлапшуаз ақалақь инеизакны акыр ишыцқьазгы, абжьаадны уафы илапш итдамшәарыз уи иалапсаз ағәам-самқәа цшааны, еиларгьежь-еилархынхәуа, цьара иаашьтхны даеацъара еимырбгьыжәаа инкацсо, тыц рынатомызт атыцантәи ауаа «сибириатәи» хәа изышьтоу Урыстәыла аганахь шықаз ала иасуаз акыр иґыхьшәашәаз апша. Атыц итанаргыломызт амшынгы. Ацәқәырцақәа еишьтаргыланы ипхатца иаманы иаауан, нас ацақьа кәашқәа илыхәхәоз агаґа ацаҗқәа

инарыжəтцаны ишəахцссараха ицкьа-шəкьа иныкəна-
тцон. Ёафратагалара ацəа рыкəнылахьан ақалақь иаха-
гылаз ахəы ҳараккəа злахыбыз ашəапыцьяпгы, рым-
џасра аамта шааиз рнырцшуа еилаџежь-еилақапшыааза
рыџедырцшзахьан, шəыга ссирла реырџычахьан. Ам-
шын иаџызаха макьаназ агəеилашра иаџын ақалақьгы.
Рныкəцаџцəа цсшьахак зырымтоз амашьынақəа аан-
џасрак рымамкəа инеивкьа-ааивкьо, еипцхныџло амџа-
кəа ирнын, зытра итытцыз ашьхымзақəа ирџызаха ауаа
еилагыежь-еилахынхəуан, ҳахьынапшуа зехьынцьяра
ҳалапш итцашəоз ахəҳахəтырта тыцкəа ркны. Уажəы
ҳазваланы хнеиуаз амџаду нырцə-аарцə иавагтаа, да-
ра-дара мацк ақара инеицəыхараны игылан мызла
рџы зык нақəрымтəацт ухəаратəы аџаза зəтəаз, ац-
хынтəи амра царагы иабылхьаз, итцабыргны аакьы-
скьа азы зымбацыз, зхахəы еилашьыпкны иказ, акырза
ишқəыпшызгы рыцстазаара мацьяна иаржьақцахьаз,
ажəцəа рыкəнызтцахьаз ахбыцкəа. Ирыцхны ртəоуқəа
ирхаз ачырхəкəа, рсаарақəа ирныз ачацькəа, аҳалыжəкəа,
ахаатə-мыхаатəкəа рыдгало, ииасны ицоз амашьынақəа
ааныркыларц рəазтəылхны рнапкəа ркьон, рыбжькəа
рхацаланы ихəхəон. Хəарада, агəыцра рыман ирывыкь-
кьаны инеиуаз амашьынақəа рахьынтə акы иадамхаргы
иаанџасны, Аллаҳ итцапшуаз азə даатытцны псымышь-
тыга лирақəак рхазыршəалаша хəҳахəтрак рзыкартцап
хəа. Аха ҳабла иахьынзабоз ахбыцькəа шгылац игылан,
амашьынақəа аанџасрыда ишцац ацара иаџын... Арт
рџыза асахьақəа иара Самсун адагы уаџы ипылоит
Тыркəтəыла ахы-атцыхəа зехьынцьяра. Рапцхьаза акəны
ари атəыла иаланагалаз ара хəҳахəтрамзар даџак ыкам
ихəап, аха уи рапцхьазатəи гəаанагароуп. Адунеи егырт
атəылақəа зегы рџеипш, ахəҳахəтра адагы икоу ра-
цəоуп ари атəылаџгы...

– Уахатәиала азәыр хзаап угәахәуама?– иаалыркьаны даацәажәеит сфызә Даут.

– Зегь мыззар цытфок шцакамлари... Икало аабәп, – атак истеит.

– Даутгы саргы уи азбахә ала уаха хмеицәажәзеит Аспорттә хан аҗацхә хнеины хнагылаанза. Иниас-шиасуаз ауаа мацмызт, аха урт хконцерт ахь анеира згәы итаз ракәзу, ааигәа иказ апарк ахь цсшьара инеи-уаз ракәзу хаздыруамызт. Цбагы, хконцерт ахь иааиуа зегьы хрышьтамызт... Хгылан хабжкәа нтыганы ац-сышәала хайцәажәо, цъара азәы хгәатаны ихала дыш-пахадымгылары хәа хгәыгны.

– Абни ацкәын хлацшыкәтцаны дахзыцшуеит, хара хтәкәа дреиуазар калап, – җааитит Даут апарк аталарта азааигәара игылары хара хәхь ицшуаз «җажәеихәбака шыкәса иртагылаз ацкәын еикәа дсырбо.

– Дацсуацшразам, – схәеит сыбжы нытцакны.

– Иан датырқәазар каләит... – ибжы ааирмацит Даут-гы, уи ацкәын хара хәхь ихы азкны иҗшааихаз гәатаны.

– Кафкасиантәи афольклор хзаазгаз шәреиуоума? – дшаахадгылазтәкәа иажәакәа нахзикит.

– Ус ауп... – схәеит саргы.

– Шәара, уа икоу атыркәцәагы, хара хашьцәа шәоуп, бзиала шәабеит! – ихацыц җежкәа аахырцацъаны дааччашәагы кәицан хнапкәа аахамихит.

– Ауаатәыҗса зегьы хайшьцәоуп... – саргы сааччашәа кәстцеит.

– Мап, сашьа! Ахристианцәеи хареи хайшьцәазам, – урт гьааурқәоуп: аурысцәа, агәырцьцәа, афнанцәа...¹ Шәара, хара шәахтәуп, шәатыркәцәоуп...

– Хара хәцсуаауп, сашьа! Хара ихәиуоу арагы ишәы-ланхоит, «абаза» хәа ирышьтоуп... – акыр иаархааны сеитаацәажәеит.

¹ Афнанцәа (тыркә.) – аурымцәа.

– Абазақәа ара иҕоу мусульманцәоуп, иатыркәцәоуп. Нас, шәара Кафкасиа иҕоу шәмусульманцәазами?

– Җабжафык христианцәоуп, җабжафык мусульман-цәоуп.

– Амусульманра ныҕәызго җара ихәиуоуп, егьырт... Хатала уара узустада?

– Саб дмусульмануп, сан дхристиануп, – ишыҕаз наиасхәеит.

– Аа, Аллах, Аллах!.. Ус ҕалашьас иамоузеи?! – иахаз ҕыашьатцәҕьаны ҕааитит зыхьызтцәҕьа җзымдыруаз уи ачкәын, аха иаарласны ихы-иҕы ааипсахын инацитцеит: – Сара гәыкала суацәажәоит, уара алаф сылухеит, усхыг-чоит, – иеынхиршәааит.

– Мап, җатыр зкәу!. Җара җеы ус иҕатцәҕьоуп... – агәра исыргарц инаҕшыазгеит.

– Нас, уара динс иныҕәугозеи?!.

– Амусульманраҕы сазыразуп, ахристианраҕы... Ацәаамаҕы стәлоит, ауахәамахьҕы снейуеит. Анцәа дазәыкуп, – схәеит.

– Аа, Аллах, Аллах! – еиҕа ҕааитит иахаз мыцхәы ицәа-шьаны. – Уара уаҕьмусульмануп, уаҕьхристиануп, ус аума?!

– Урт раҕхәа исызгылоуҕы адин сымоуп.

– Даеакҕы?! Уи арбану?

– Амыртатра.

– Уи закәызеи?

– Җара, ацсуаа җзы, ахристианреи амусульманреи раҕхәа ихазгылоу динуп. Ахристианра аурымқәа иах-зааргеит, амусульманра атыркәцәа ихадыргалеит. Амыр-татра, уи ажәытәза аахыс җажәлар дара иртәхны иры-дыркылаз динуп, җара җтәытцәҕьаҕы убри ауп... – акыр ихы итағало сыниацәажәеит.

– Җамтак аҕара акы дазхәыцуа уаҕа җақәғымтәу дгы-лан җацәажәаф, аха нас дааиташәан акыр днацраланы ибжьҕы наимҕьаны ҕааитит:

– Амусульманра апхъа игылоу дин ыказам! Аллах ейхау даеазә дыказам! Уара агъаауркәа рцәажәашъа умоуп...

– Досу идин иара изы зегъы иреихауп, инцәагъы ус ауп, уи уазымгәамтын... – иара усгъы иуадафхахъаз хайцәажәара уаха арғыцкра стахымкәа акыр артатара инапшъазгеит, аха лытцшәак аймуит, илакытцәкәа тыр-лашыцаа дамханагаланы атоурых «цкәа» сыртцара днала-геит:

– Аллах ейхау дыказам! Адунеи акны амусульманра иацназго даеа динк ыказам! Атыркәцәа ирейгъу даеа милатк ыказам! Балкан инаркны Чынынза инхо зегъы атыркәцәоуп, Кафкасиа икоугъы хара ихайуоуп, иатыркәцәоуп... Хара зегъы анкыза Алтаи ханхон, Алц Арслан хәа атыркәа дуззак дыкан, уи иоуп арахъ хаазгаз. Шәаргъы Алтаи шәынхон, аха Кафкасиака шәиасит. Хара, иахъа ари атәыла акны инхо Хазартәи амшын² атцакала хааит, ускан атыркәа-сельцукцәа хәа ихашьтан. Шәара шәтәкәа хәдакала Кафкасиака инеит. Атцыхәтәаны аурысцәа индыртцәо ианалага хашьцәа-амусульманцәа ракәын азы арахъ иаахгеит, рыцсы еикәхархеит. Урткәа узымдыруа укам уара, аха иркыахәны усацәажәоит...

– Уара излоухәо ала ари Аспорттә хан зыхъз ахугъы датыркәан, ус аума? – ахан аоналарта авара атзы иаласаз абарельеиф ахъ дынхъасырцшит.

– Иашъар Доғәу цшъынтә адунеи ачемпионра игахъан, датыркәа кәцаф дуун... – акыргъы ихы ышытыхны даацәажәеит.

– Хара ишаадыруа уи кавказаа дхәиуан, д- убыхын.

– Ааи д-убыхын, хара хвилаиет Самсун деиуан. Аха датыркәан Иашъар Доғәу!..

Уаха ажәак имакра иапсамызт...

² Хазартәи амшын – Каспиатәи амшын.

– Наӑ дупырызгап утахызар... – җааитит уанза иеҗа-
ламгало игылаз, атырқəшəа ахымаҗауаз аӑнытəи җаз-
лацəажəоз изеилымкаауазаргы, аха еинымааларак шҗа-
хыыз еилымкаашы змамыз Даут.

– Макыана иатахым, сҗəеит саргы.

– Ара игылоу Қємаль Атəтиурқ ибакоуп, ус аума? –
җаинымаалара арееира сҗахны, сажəа нахыганы апарк
аталарта иазааигəаны игызгыззуа игылаз абака ду ах
дынхысырцшит.

– Уи җара патухазикəзам, – абака ашкадагыҗамцшзакəа
аҗеф аатиргеит.

– Ари атəылазы ицбабаакəа рацəаноуп ишаадыруа
Қємаль Атəтиурқ, – сҗəеит. – Ахақəитразы деибашыт,
ареспублика шыақəиргылеит, ажəлар алашарахы икыли-
геит, Тырқəтəыла Европа иалаирхəит...

– Урт зегы баацсны икаитцеит: Османлы хирбгале-
ит, ападишыах дахиҗəеит. Ауropa ахристиан-гяаурқəа
хрыдҗеихəалеит, атырқəа жəлар ршыара иқəиркьеит...
Аамтак ааҗгараны җакоуп, – уи ибакақəа зегы кəыбаса
иқəахҗоит, Россия Ленин ибакақəа ишырзыруз еипш.
Иааиуеит уи аамта, харакгы бжам!.. – зынза дацра-
ланы ибжыгы мыцхəы инаимкьеит, иаргы уи гəатаны
азəыр иаҗазар хəа дшацəшəаз иныпшуа дахыгылаз да-
гынхыацш-аахыацшит, аха җара җада уи заҗаз уаф дшы-
камьз агəра анига акыр ибжы аармачны инацитцеит:
– Қємаль Атəтиурқ хдин аҗатыр изымбеит, дагəтасит,
арақытцкыа ижəуан, дагыагеит...

– Шəтəыла аӑны арақы зжəуа мацəзам...

– Убарт роуп, зегынцыара ари абака афызцəа зыргы-
лазгы. Аха раамта ааиуеит, х-«Рефаах» аиааира анага...
Ускан, шəара шəфызцəа ауаагы хтəыла ршыапы рзыкə-
мыргыло икахҗоит... – аргама дагыамақарит.

– Уаха хконцерт ахы уҗазнеир хгəы иахəоит, бзиала уа-
абейт! – сҗəеит җыц схы наикəкны. Сажəакəа рҗак кам-

ттакәа, амца зхылахъаз иблақәа шакъ-шақьо Дауті сарей днаҳәацшит, уаҳагъы ажәак наҳақәымтқакәа азныказ дынҳадтңны ифьнеихеит, аха харак дымнаскъацкәа даа-хынхәны дласны деитааҳадгылеит.

– Атырқәара мап ацәышәкуазар, ара ус шәымазам, уаха шәықәгылара мџацъжәгаргъы калазом, – абас иа-жәақәа наҳақәцсаны деитаахынхәны ифьнеихеит.

– Уи аамтазы наскъашәа еилагылаз арцарцәеи атыц-хәцәеи мацк акара даарылтңны даагылеит мыцхәы зы-шәагаа ыкамыз арцыск. «Аранза уааскәа» хәа, ибжъы наикәиргеит ацара иафыз уанза ихәцәажәоз ауаџ. Азны-каз даалак-џакзаргъы, зыбжъы иқәзыргаз иажәа даха-тгыланы уи иахъ ифьнеихеит иаргъы. Харак димгеит, апарк акны дынцәйтцагаланы иацәажәара далагеит. Хә-хъынапшуаз рхымџацгашъақәа рыла еилымкаашъа хә-мамызт ажәа хаақәак рейбыхәара ишацәыхараз. Мацк ражәақәа анааимырда, ихәцәажәоз уи ауаџ дназпхъаз арцыс, иарманапала ихәдацәа аанкыланы икъарахә аат-цааны инеифеикит. Хәблақәа ирбоз хцәымыгханы хней-фәцшит Дауті сарей.

– Ари дапсуоуп! – агәра ганы даацәажәеит Даут.

– Хәмшала ак кәмлааит, хәынаххәп, – схәеит саргъы.

– «Уахъ анеира атахзам» хәа апсышәала хашьтахъ ала азәы ибжъы ааҳаҳаит уи аамтазы.

– Бзиала шәаабейт, хашьцәа апснаа! – дыххаччо даа-хәдгылеит цшра-сахъалеи еилахәашъалеи гәахәарыла уаџы иблафы иааиуа иказ џажәеижәабака шықәса зхы-туаз хатқак, хнапқәа ааҳамхуа хзамџақәа неимда-ааим-до дынрыгәзны хәагәыдикылеит.

– Билянт сыхъзуп, с-Тарбоуп, ара Самсун сеиуоуп, ихы нахирдырит. Ани ауаџ шәгәы нирхазаргъы шәара шәус алашәымтқан, хара даабара хәкоуп... Адин фанатикцәа дреиуоуп, иаадыруа иоуп.

– Згəы нхаз иара иоуп, сашьа! Ацсуааггы шəатыркə-цəоуп анихəа хзақəшахатымхеит, уи иара даргəааит... – иказ ааркьағны инасхəеит.

– Ацсуа – дацсуоуп, атыркəа – датыркəоуп. Уи иахьан-за изеилымкаацзар уажə еиликаауаны дыкоуп, гəыр-фас икашəымтцан. Иара ихатаггы датыркəазам, длазуп, деицаацəажəеит Билиант.

– Хайцəажəо хашгылаз апарк шыказ ихы хакəкны ифəаихеит уи алаз-фанатик «пату икəызтцаз» арцыс.

– Ариггы хара дахтəуп, дацсуоуп, – ханхьеирцшит иахзааигəахаз, ахьшыщба аблакəа зхаз уи ачкəын иахь.

– Ацсышəала дызцəажəагəышьом, аха еиликаауеит, инацитцеит Билиант.

– Ерхан. Мгəыз Ерхан, – ижəлеи ихьзи неихəеит ини-даагалаз хнапкəа аахамхуа.

– Иаб идыруама хбызшəа? – дтцааит Даут.

– Иаб дыказам, дыцсгəышьахьеит... Аха иабду дыкоуп, даара ибзианггы ихəоит. Ицстазаарағы акырза зхызга-хьоу, акырза здыруа ажəйтəкəа дреиуоуп, Мгəыз Хасан, дцəажəон Билиант.

– Ихьтцуазеи? – икəра аилкаара стахын.

– Тьркəтəыла инхо ацсуаа реихарафзак реицш ацсы-шəала ацхьазара дазыманшəаламызт Билиант, уи азы азнаыказ даамахеит.

– Тьркəшəала ихəа, еилыскаауеит, – схəеит ускан.

– Доксан екьи³, – Билиант дыниапысны даацəажəеит иаххəоз еилызкаахьаз Ерхан.

– Уи кəра дууп, дызхаануггы рацəахап... Ишьапы дыкəгылоума?

– Мамоу, сашьа, аиарта дылоуп, акыр шыкəсаггы тцеит. Аха иеилкаара зшьапы икəгылоу хатцкысггы идууп, – да-аччеит Билиант, иагьнацитцеит, – сара схазоуп изысхəо...

³ Доксан екьи (тьркə.) – ышындажəеи жəафа.

– Апснэтэик дибар, ииартэ дылтыргыы калап. Дахыккоу арантэи мыцхэык бжъазам, саатбжак ала шэназгоит, уатцэы аамта шэоуазар... – иабду хизнеир итахытцэканы даацэажэеит Ерхан атыхэтэаны. Саргы атак истеит, хатала сиецэажэалар шыстаху, хагыеицэажэеит уатцэ ашыжы хайкэшэаны иабду иахь хайцны хашцо ала. Аконцерт ашытахь, иибаз иахаз игэы ишахэаз нахэаны «итабуп, уатцэы хайкэшэоит» хэа дцеит Ерхан. Ауа акыр атых пахэит аконцерт ашытахь, уи иахэапшырц иааз, асасааиртахь ихацнеиз атыцантэи апсуаа гэыпфыки хареи. Адунеи иаакэшэеижьтеи рабдуцэа ахыаньтцыз Апснэтэи апсуак дзымбацыз урт рызхара изцэажэомызт, рызцаарақэа рацэан...

Ишеибакхэахъаз, адырфаены жэа-саатк рзы саагылеит асасааирта афапхъа. Мацк акара ахьта афазаргыы, иаха иасуаз апша ахабаргыы ыкамызт, амшын акэзар апхыз цэула иалоушэа, аемиртысуа еикэшышыы ицэан, ажэфангыы кеикеиуан, иарбанзаалак цтацкгыы хыршэламызт, ашыхақэа инарывтцын ихалахъаз амра шеишеи ацыпхьқэа ашамтаз аахыс агэеилашра иалагахъаз ақалақь ырлашо иалацхон.

Асаат жэаба ирафсит, аха дыкамызт Ерхан. Жэеиза ирзааигэахеит... Сижьар стахымызт, акыр збахъаз, антыра наза змаз атахмада имата... «Цъара машэырк имыхъзааит» хэа схэыцуа сышгылаз, амфаду иаамфахытцын асасааирта шыказ ала афаанахеит машыына ласык. Ари Ерхан иакэын, изымбацыз даеа хатцакгыы диватэан.

– Бзиала уаабейт, сашъа! Саргы Мгэызаа срахэшьапоуп, Исмет сыхъзуп, – апсшэа аасахэаны ихы аасирдырит, уи ахатца: Ерхан «асас дсырцшит, апхашъара кастцеит» хэа ихы данызбо даауан. Иара ихарам, сара дынсырхеит, уск сыман, сафаноумтцан... – иапсшэа акыр ицканы дцэажэон Исмет.

– Җаамта ахьмачу акәымзар, даҗа гәамтцрак ыказам, – насхәеит саргы.

– Уажәйтдәкә амҗа ҳақәлоит, даҗа ыцдәкә уцзаргы хтаһуп.

– Уаха ахәылбыҗахә Адсныкә амҗа ҳамоуп...

– Ерхан исеихәахәеит, – шәахәахәзәоит.

– Гәырҗак шәалахтар стахым...

– Гәырҗа ыказам... Атахмада ус итаххәит, шәбара деилахәит...

Шәымтақәак рышьтахь, ҳыызцәа иреиуаз даҗа ыцдәа аашьтыхны, амашьына ханталаны ақалақь халсуа амрагылар шыкәз ала ҳәынаххәит. Ерхан иҗапхәз амра ибләкәа ацәыхьчо, ибласаркәа еикәатцәакәа неитан, зынза ҳақәғымтүа иус дағын – иацхәа машьынак гылар иара изы ихьмызгхарашәа, ацшалас ишьтазар ихьымзо, еипхасуа амҗа ианыз амашьынақәа акакала дрыхьзаны дрывыкькьо пхәкәа анеира дағын. Аамта баша ирзуамызт Исметгы. Җамҗа иркәағырц итахызу, хзакә уаау еилиргарц дашьтазу, иара дзакәу хирдырырц дашьтазу, аханатә аилкаара уадаҗны дынахыкәша-аахыкәшо, иажәакәа рыпхуа, аха иихәарц иитахыз атыхәтәанынза инамыгзакәа, даҗаакахы дниасуа ацәажәара дағын. Излеихәаз ала, Анкаратәи ауниверситет далгахьан, занаатла декономистын, фирма дук акны аус иуан, иара ихәашьала «ихы амца акызар арцәаха имамкәа» ахәхәхәтра инапы алакын. Далацәажәеит Адсны дацхраарц шитаху, аихарак аекономика ашьтыхра аус акны. «Тырқәтәылеи Адсни рыбжьара аекономикатә еимадара кәхтарәуап, чыдала ахәхәхәтра ҳабжьататәуап», – ихәеит атыхәтәан. Уи аус аиғырцаашьа дшазхәыцуа аилкаара хтахны, иажәалагалакәа ҳаргы ибзиоу ракәны хшазхәыцуа ирдыруа зтаарақәак наиахтәит.

– Ацснаа атцла бзиақәа шәымоуп, – иаха иеаартны даацәажәеит усқан хазтцарақәа ртак катцо. – Ихтцәаны, ирмазеины еиғшәырцаар, ара зхатәы гбақәа змоу атырқәа ҫызцәа ҕамоуп, интажыны ихаманы ҕаауеит. Ахәқәа харакуп ара, еиҳарак ашәтцла. Ацътцлагы ахә бзиоуп, – Маикопынтәи иааргоит арахь. Даара ибзиоуп! Шәаргы ишәзыреер, Ацсынгы ҕацхраауеит... Шәара шәҕы иҕоу ацсатцла цәҕа ишәпоуп, аха ҫызцәа излархәаз ала, акыр итатацәоуп. Сибириатәи ацсатцла ара цәҕа иртахуп, уахынтәи ишәзаагар иаха еигьуп, – апара ду канатцоит, Ацсынгы ҕацхраауеит. Ари аган аҕы амҕы фабрикақәа рацәазам. Аха арахь изаахгозеи, ҕашиашоу Истамбулка ма Бурсака ихаманы хдоит. Сара Мексикантәи, Африкантәи ианаазго иахьрысто, – иихәарц ииҕахыз ак ицәагхар хәа дшәо, уи аус шыбзиоу ххы итагалло, иеатазаны ацәажәара даҕын Исмет.

– Ацсны унеихьоума, сашьа? – азтцара истеит, акыр данцәажәа ашьтахь.

– Сымнеизацт, аха ҫызцәа атырқәцәа акырынтә инеихьеит. Атцла рацәоуп, рхәеит. Ашәтцла бзиақәа рцданы амца иакәтцаны ирбылуеит, рхәеит! Ус калазом, сашьа!..

– Иулшартә уҕоума? – сеитаизтцааит.

– Уи азы проблема сымазам, сашьа! Ғымш рышьтахь Мозамбик сцараны сыҕоуп, уахынтәи сшаахынхәлак шшәызнеиуеит, ицшәкаанза иахьгылоу срыхәапшыр стахуп...

– Уаха Ацсны ала уызыхьауа акрыҕоума?

– Иҕамкәа! Арацәа бзиа ыҕоуп, рхәоит ҫызцәа. Кокс ззырхәо... – изакәу айтахәара дналагеит. – Еилукаама?

– Еилыскааит...

– Уигы ара даара ирыгуп, аиха артәаразы иртахуп. Ерегли ахьырхәо, Зонгулдақ азааигәара иҕоуп афабрика, адуней аҕы зегь реиха зус дуу ирхьцхьазалоуп,

ағбагы шиашоу уаанза инеиуеит, уи азы проблема калазом, сашья!..

Уи нахыс хамтак азəгы ґахамтит, Исметгы акыр иеаанкыланы хажəа дазыпшын. Хмашына, амəду ааныжыны арғыарахь иаахатґины ағынанахеит. Ус хналагылеит идумыз анхарта онқəа рыла еибаркыз қалақ хəычык.

– Ари азы Чаршамба рхəоит, – хаицаауеижытеи рапхьаза акəны адəахы днацшны ғыц даацəажəеит, уанза дызлацəажəоз аус азы уаха хтакк змахаз Исмет. – Хəхыцо ақытагы ари иадґахəалоуп, – инацитґеит.

– Ара апсуаа нхома? – дґааит еицыз ихайхабыз Ражден.

– Иагысыдыруам... Анкья итəан, рхəоит, аха еимлысит сґəахəуеит, Аллах иныс, исыдыруам!.. – ижəақəагы дəарыхеит.

– Иабацарыз? – саргы сығеналазґалеит.

– Уи, Аллахи дарей рыда издыруада?! – даачашəа иуит. – Ара ахныкəгара уадафын. Иаха апґтазаара маншəаланы иахырбаз ахь иґеит, еимлысит. Ус ауп нас, ауафы ихы ахныкəиґаша ауп дахытəо.

Ерхан ґ-минуткгы дадымхалазеит имашына ари ақалақ хəычы аналґара. Даґа мацк акара хнаскьахьаны инґəеит асфальт мəа, уи нахыс абґанґ зқəыпсаз қыта мəан, асаба харчыла хныбжалеит. Уажəы хапхьа ала харґапшуан акыр ихаракыз ашыха рыпхрақəа. Акырза иреипшын Апснытəи хашьхақəа, аха еилыґраа-еи-лиатґəаза шəапыґапла ишыхкьазгы зынза ирнымаалоз, апхəызба пшза лзамəа ашəахста баапс анызар иафызаха, ауаатəыґса рыпсыцəґара иарґиаз адамыґақəа рнын: еималахьаз ажəытə мəақəа, урт ирыхкьаз аґыбґарақəа, арґазақəа.

– Исмет! Арт ашьха цшзақәа ирну адамығакәа ирху-хәаауазеи? – схы найқәскит ашьхарахь дхьарпшуа, уажәада имбацызшәа ихы ларкәны амашьына асаркәа дынкылцшит иаргыы.

– Урт дамығазам, сашьа! – сцәажәашьа иагыааңьейшьейт. – Анкәа атцла антыргоз икартаз амәакәа роуп. Акыр еимахәит, аха уи хәрееиуейт, сашьа, Аллаһ ихәар...

– Зышәага назоу тцлак ахьырғәагылам, иахуҳәаауазеи?

– Ара даара атцла бзиақәа гылан! Ашәтцла, згәы шкәәкәаз ашәтцла! Даара ацара рацәа дырхәит арт адгьылкәа зтәыз. Ицканы иртиит, аха ғыц иазхәхуейт...

– Ианба? Даәа шәышықәса рышьтахь!..

– Хара хзахаанхазом, – уи тцабыргуп, – илахь ааикәи-теит, уи нахыс акраамтагы дымцәажәазейт.

– Хара апснаа, атцла цшза атыцха цкәа леипцш хәхәапшуейт, ицканы атира хазыраззам, – уаха маанала ацәажәара стахымкәа Исмет схы найқәскит.

Исмет уи нахыс Апснытәи атцлакәа рызбахә уаха да-ламцәажәазейт, иааинаабалартә ихы-иғы акраамта гәырфак нықәлейт. Хмашьына, ашьхақәа ркалт иатцсны ицоз азиас иаваршәны инеиуан. Халацш ахьынзанаоз зехьынцъара иказ архақәа рғы икәазаха итагылан зиатцәара ааста зышлара еихаз аңықәреи мхкәа. Еица акыр ханынаскәа, хазныз амәагы ааныжыны армарахь ала гәарабжьарак хныбжьалейт. Даәа километрак акара хназоны еипцш нхартак ағапхьа имашьына ааникылейт Ерхан «хааит» аанарго дагынахәапшит, ибласаркәагы аамхны амашьына ашә аңыба интейтеит. Хнейбарпшны асақь гәашә зғаз ашта хантәлейт. Апснаа хаштақәа акырза иреипшыз, ари ашта тбаа аиатцәареи ашлареи еимаркуаз шыацла ихкәан, амра лаша ағапхо игылан фбаны еихагылаз апснаа хәфнқәа акыр иреипшыз ахахәтә фны, уи ашьтахь ала инашьтын шәыртцлала итәыз абахча,

аоны аварахышəа мацк инастханы игылан ацыкəреи зтаз аца, уи атцакагы ирцыхышəаз фатəык еимакуа еилакаркаруа еилагыежыуан акəыткəеи, агəагəшыкəеи, мацк иааскыашəа игылан амашына акəыркəа зтаз уардынкгы...

– Хəафхаргалейт акəаскыа афбатəи аихагылахь. Фны-матəала ишакəнагахара еифкааз азал хныфнысны уи анафс иказ ауада хныфнашылейт. Азкəакытак акны игылаз адиуан акны шыыршыаф цкыала ихкыаз аиарта дылаиан акыр акəра шимаз аргама изныцшуаз, атахмада. Ханыфнашыла, ицымшь шла хəбабакəа ирытцатцəа-хыз зцыцккəа кацсахыз илацəа тахакəа еикəпсан, аха хшаафналаз ицəа ианырны иааиртит, уажы атуан ах ирхаз, аха цстазаарак зхымыз иблакəа.

– Шəаама? – изамфəа тахакəа мацк акра иаакəацан ибжы нтикааит атахмада.

– Гыаальди... Мусафыр гыаальди!..⁴ – иеынеизааигəа-тəны илимха дынтацəажəейт Ерхан.

– Нас, соыкəыртəа!.. – мацк даагəамтцшəа иаха ибжы нтигейт, ихəцə акынза икəыз ихызагы мацк инхьаршəтны дагыфəеихейт. Ерхан уи днаицхрааны, ибга ахчы натцатаны дныкəиртəейт.

– Бзиала шəаабейт, дад, ацснаа! – ибжы амч натаны фəааитит Хасан. Иахəтаз атаккəа наитаны, зфəааирхаз зцəеи зыбафи еикəыршаз инапы ааимаххит. «Шьта сыкə-риа», – ихəейт имота иахь, Ерхангы дыницхрааны ихчы ааитцхны днаириейт.

– Бзиала шəаабейт! – ихы нахзикит ускан Исмет, азəа-зəала хнапкəа аахамихит, уи дынишьтагыланы дынхалсит Ерхангы.

Ус, ипхашы-пхатцə ауада иаафнашылейт фыцыа зыкə-ра мацмыз ахəсакəа, рыхкəа аахакəкны, – «Хошь гыаал-

⁴ Мусафыр гыаальди (тыркə.) – асасцəа аауейт.

дыныз!» – рхәеит, хнапқәагы аахамхуа инахалсит. «Бу-ирум, шәаатәақәа...» – дааххагъежбит ахатцгыларафы акгы агзмышьюаз Исмет. Ражден еихабык иахасаб ала Хасан иааигәара ақәардә наидигалейт, Даутгы саргы атахмада ишыапахы иказ ақәардәқәа рфы хнатәейт. Уаха җитүамызт хтәара иазыцшыз атахмада, аха акраамта акгы ихәомызт хантәагы... Иара җыц даацәажәаанза ацәажәара аеалагалара хзымгәагыа җымтүа хтәан хамтакы.

– Ушпақоу, аихабы? – ейта Хасан ихы наикәикит Ражден, уи уаха аңғимтза.

Индәылтцыз Ерхан дыцсахуа, атахмада иеынеизааигәатәны «ушпақоу хәа итцаауейт» аанарго тырқәшәала илымха иңтеихәейт Исмет.

– Ацснааи сарей хабжъара атырцьман дыстахзам, дад... – «нак унаскъа» аанарго ибжы нытганы даацәажәейт ускан Хасан. – Слымха мацк икәадагәышыоуп, шәыбжы нтыганы шәаацәажәа. Шәара ацснаа, шәыбжы тыганы ацәажәара азин шәымоуп, Анцәа дышәзыразхааит!.. Сшыжәбо сыкагәышыоуп, дад, аха стаҗсангы сыкам. Анцәа имчала шәара шәанысзааи итцеггы сеигъхоит. Сымчымхара шәамцшын, шәаасацәажәа. Срыцхашәымшыан Анцәа шәйтцапшуазар...

– Итцеггы шәеигъхап, Аллах ихәар... – тырқәтәылантәи ацсуаа рцәажәашъа дшашыцылаз иныцшуа даацәажәейт Ражден.

– Аллах избахә ухәейт, дад, илцха-игәыцха умазааит!.. Аха, Аллах ззухәаз иоуп зынза зыгәра зымгазо... Дысхылапшуазтгы ас сеизыххаа скаижьюазма!.. – мацк акара даапышәырччейт. – Сара исзыжәуазеи, сыда хъаа шәмоуааит... Ацснутәи шәааижьтәи итцуазеи?

– Шьта мызкы иназынапшуейт, – атак иитон Ражден.

– Шәабакақәаз?

– Адапазар, Диузца, Стампыл, Измит, Бурса... – инеи-кəипхьазеит.

– Хашпажəбеи?

– Анцəа ишихəара шəыкоуп... Инхоит, интцует, ирыг-зам ауаа...

Хасан хамтакы ацəажəара даафəйтцит, аха нас еита азтцаара ныкаитцеит.

– Иаха Самсун шəыкан. Шəус ашытахь, хапсадгьыл ахəштаара змырзыз хашыцəа, бзиала шəаабейт хəа аф-ныка шəназыпхьада, цшəымара шəызууда?

Азəгы фəхтуамызт...

– Д-Ашəбоума? Д-Кəазбоума! Д-Аргəынума? – деитаа-цəажəейт изтцаара атак анимаха. – Руа дарбану жəытə апсуала асасцəа дукəа ацə ахы хырца ишəзызшыыз?

– Хара хааижьтеигьы акрыфара хагзам, аихабы... – Хасан иажəа ахы ахьцоз шеиликаазгьы днаваланы даа-цəажəейт Ражден.

– Акрыфаракəа зегьы еипшым... – даакəыпсычхаит. – Мызкы хаимдеит шəхəейт... Цсуа цкьак шəиниама?

– Апсуаа рацəафны иаабейт...

– Иапсуа жəла, имилат хьзы «апсуа» хəа, ифəфəза ипа-спорт ианны азəыр дышəпыхьашəама?

– Мамоу...

– Ацча-ччахəа апсышəала ицəажəоз ахəычкəа цьа-ракыр шəрыниама?

– Мап, ус еипш хəчы дхамбейт.

– Цсуа ырак цьаракыр ианны шəылацш итдашəама? Апсышəала радиок, телевизорк абжы шəахама? Ари апсуаа иртəылоуп хəа цьара дгьылфəтцак хəхьыз ахны ижəбама? Апсуа бызшəала иахьапхьо цьаракыр шəнар-гама? Абри атыц акны апсуаа ртцейцəа фырхатцала еи-башьуан атыркəа итəыла рыхьчеит хəа цьара бакак гы-ланы ижəбама? Шəахьеймдоз арткəа азəыр хьаас иманы

ишэахама?.. Иагыжэымбазейт иагышэмахазейт... Нас, анцэа ишихэара хаканы хазлажэбазейт?! Хара ихагу шэара ишэымбар, ишэымхэар, уаха хзыкэгэыгрыда?.. Урткэа рееишыас иамоузеи хэа ишэхэыцуазей, хзыкэгэыгуа хашыцэа? Мэас хазнышэтцозей?..

– Атэымцэара шэыканатц урт рырееишыак ыказам. Мэас икоу акы затцэык ауп – Апсныка ахынхэра, – сгэаанагара аасыртит, апшэма хгэыхеанзамкэа ас иаалыркыаны иаартны дцэажэо анызба.

– Апсныка ахынхэра... Уи шэара еицу шэыпсы иатаху аума, мамзар?..

– Шэашыцэа апснаа рхэыцшыоуп ари. Уи ауп иахтаху хара ара иеицугы...

– Атыхэтэан иахаз ажэакэа азныказ рыкэфимтит Хасан, аха дааипххэыцааны еитафеаитит:

– Ажэытэкэа абас еипш ажэак рхэон... Амшэ, «Сынтэа аеафра бзиахоит» ахэазаап, «Излаудырзеи» хэа ианазтэа «сыпсы убас иатаххейт» ахэазаап! Апснаа шэыпсы иатахаз мацара ала ари аус рееишыа амоума, сыздыруам...

– Рееишыа змам акгы ыкам... – Ражден дналаган, акыр инароуны, иразаны, апснаа атэымцэара икоу рашыцэа, рабацэа рыпсадгыыл ахь рырхынхэра ишхазэлымхау, уи азы еиедырцаауа аускэа дрылацэажэейт. Атахмада, хэыза еихабы дипырхагамхакэа дизызыроуан, атыхэтэан иажэа дшалгаз агэра анига, деитаацэажэахт:

– Уажэакэа сгэы иамыхэейт сызхэом, Анцэа ахызара шэитааит... Аха исзеилымкаауа сазтэауейт, сатанашэымтан! Хазышэтахузеи? Ихалашэхузеи Апсныка хнаганы?

– Хашыцэа шэоуп!.. Адунеи иану апсуаа зеггы хапсадгыыл акны ханыкала, хамч гэгэахап, хамчхараггы иацахтцап... – даацэажэейт ускан Даут.

– Шэымч иазшэырхар шэтахуп, уи шыахэуп... Аха ас еипш ахэыцра шэхы ианбаташэеи? Агэырць хэеикэа-

тəа Гəамсахəырד ззырхəо дшəықəмақаруа далагеижьтєи аума?

– Хара ххы аадыруанатцы уи гəырфəс ихəмоуп. Хабəцəагы уи хьаацəгыс ирыман, – еита сажəа наластєит.

– Нас уажəраанза шəабаказ? Рыхабарк захдмырбазєи шəабацəа? Шəабаказ шəара?.. – дхацəхарашəа акыр ибжьы нтицєит.

– Иахтау зегы Анцəа ихəитомызт, аихабы. Хабəцəагы аамта баапсык итагылан, – ирылшоз мачын, аихатəы гəашə аркын, уи аартра харгы хамч ақəхомызт, – ихəєит Ражден акыр инєитцыхны.

– Хасан еита ацəажəара даакəйтцны акраамта ғымтуа диан, нас еитах игəатцанза даакəыпсычхан, ибжьы тахəəза даацəажəєит.

– Шəиашагəышьоуп... Шəара ишəхасуазгы шырацəаз здыргəышьоит. Зцапха унапы иакым агəашə аартра умч злақəхагəышьозєи, – ус ауп, аха сахьазааиуа... Изых-кьазаалакгы шəагхацəєит. Хабəцəа қəыхəлақəа рхы ишанызбоз, «Апсны! Апсны!» шырəытцакыз, ишыгəжəажəоз ари атəыла уаха изамышыцылазакəа, рыпсадгыл атцəымыг еипш ргəы ишалакьакьаз ирзалымхзакəа имфəсит. Сара сықəра зықəразгы, ара ишизгы, ахыц итаркыз агыгшəыг иафызаха, рабацəа рыхьымзг рыхыхра ишазхьауаз, уаха уи азы ак рылымшазакəа рынырцəымфəа иазцєит. Урт рхаан ас амфəқəа аатызтгы, иахьа шəзызхьуа рєєишьак аиуан...

– Иахьагы иауаны хазхəыцуєит. «Апсныка хнеир хтахуп» зхəо афəр иреиуоу цытфык хрыниєит.

– Аихабəцəа? Урт шəызрацəажəама, ирхəозєи?

– Храцəажəєит. Урт «Аллах ихəар хнеиуєит», рхəоит... Дахьиаз даахəыцымыцит атахмада.

– Аллах аргама даакəгыланы апсуаа шəыфныка шəца-роуп, ихəар, ускан ицашт!.. Аха, Аллах лабфəба азəгы

димбазацт... Зыкәра неиз, ихәарехаз ауафы, дад, хәы-
цыртас имоу тынч апсроуп, шәара апстазаара шәаз-
хәыцуеит. Нас акафы еицааишьас ишәымоузеи?

– Дара мцозаргы, ма рычкәынцәа нарышьтааит, –
җааитит Даут.

– Еи, дад! Апстазаара ус иказам... Апсуа дызжуа ди-
мамкәа дыгҗахар итахзам...

– Рабацәа ирмазтаазакәа Апсныка иеихар, ускан
икартцозеи?.. – иааирмариет Даут.

– Аихабы димазтаазакәа аитцбы ихала ус мѳак ыли-
хыр аузом хара җеы, ус иахьахәгзеит җеар.

– Уи цәгьоу, ибзиоу? – деитаацәажәеит Даут.

– Дад, уара узтаашьақәа рыла акыр уцкәыноуп сгәа-
хәуеит... Апсуа леишәа, ара хаанагеиҗьтеи иахчапаз ак
акәзам, хабацәа Апснйтәи иааргеит!.. Аизхәыцра аны-
камла, апсуарагы зыкалазом. Хара–хара хәихамтгы-
лозтгы, хәихымхәыцуазтгы иахьа хшыкоу аҗынзагы
хзыкаломызт.

– Иахьанза шәаанагеит, уи цабьргуп, аха уажәынахыс
уи мацара шәазеикәырхома? – дхьатцуамызт Даут.

Хасан еиҗа хамтак җимтит, цьара акы иашьтоушәа
икәац–кәацо атуан ахь ипшуан амса зхылахьаз иблақәа.

– Уи мацара ала цхьака нарха дук хауа, ххы еикәхар-
хараны сзәзхәыцуам... Ицьоушьаша, хәпстазаара иаха
иманшәалахацыцхьаза, хәпсуара, хлеишәа лақәуа иа-
лагеит: аибабара, агәеизыбылра, аихатцгылара мацҗеит.
Зегьы уазыруа ацара–рхара хәа акы иашьтәлеит, – дмыц-
цакзакәа дцәажәон Хасан.

– Апстазаара ацара атахуп, хәарада, аха царала ац-
садгьыл изаахәома ауафы? – Хасан иааиатаскит.

– Уажәа цабьргуп, дад... Парала иааумхәо акгы ыка-
зам, апсадгьыл ада. Уи хәызмам малуп. Аха иара атца-
рагы дук хәамазам ара икоу. Цабьргуп зыцсы злоу ац-

суаа мацəзам, аха абри атыркəа идгьыл а́кны итəуу, атыркəцəа «абаза» хəа ззырхəо: апсуааггы, ашəуааггы, асазкəаггы, ашьхаруааггы зеггы хмазара ааидукиларггы, уаф беиазак имоу амал хмазам. Уиашоуп, дад, уи алаггы ххы хзеикəырхо хакəзам. Хəар рызбахə шəалацəажəеит... Аха, дад, шəара шəəари хара хəари раазашьа еикəшəазом. Сара, есышьыжь, есыхəылбьгьеха абри сазызырəуеит, – инап цсыда иапхьа игылаз аишəа икəгылаз арадиомагнитафон ахь инаирхеит, – Апснйтəи ажəабжькəа сзаанагоит. Аабыкьа, акарматцыс еипш лыбжьы хааза пхəызбак жəеикəршəак лхəон: «Сыпсадгьыл Апснйтəыла», – лхəеит. – «Схы-сыпсы реипш бзиа усымбозар, схы ақды иныкəтцаны ихыртцəааит!» – лхəеит. Ацəымсеипш ибажəхахьаз сгəы лырпссахəеит, исылəаахьаз сдакəа, ашьа ыыц рталаны итахəмаруазшəа а́кара апстазаара сгəалырцхеит, Анцəа цсынцыр бзиа латəеишьааит!.. Апсны агəбылра рытаны ишəаазоит, ара даеак ала и́коуп, дад. Цсадгьылс ирдыруа, рхəыцра зызку атыркəа итəыла ауп. Гəыбгансггы ирымоузеи, ирдыртцо уи ауп! Апсны рымбацт, нас агəбылра злароурызеи? Азбахə ала ажəабжьык роухəарггылакəушəа ирзааиуеит... Шəара шəыкəлацəаггы абри шəапхьа ишьтəу атахмада исəызаха агракəа рымоуп: рабдуцəа рыпсадгьыл азы рыла аш хылахьеит, уахь ацаразы рызшьапык амазам, апснаа шəыбжьы рлымхакəа цкьа ирахəзом, ирахарггы ргəы а́кынза изнеизом. Абас ауп, дад, ауаса ахьымтəаша иантəалак абга иафоит, рхəоит. Ауафы ипсадгьыл анынижь нахыс акакала и́казшьа бзиакəа ицəызуа и́фынеихоит. Хара хабатцəа, Апсны агафə ааныжьны атəым гбакəа ианыртала аены инаркны апсра-азра амфə ианылахьан, хара имицызггы псадгьылда ханрыжьхьан. Анцəаггы хайбгəеит сгəахəуеит уи азы. Ихазы иалихыз адгьыл пшза «ишəыхьча, шəхы аланыкəыжəга» хəа ихай-

теит рхәоит хәгәра ганы. Хара уи хазымхәыцзакәа, иара ахьчара ааста хәцсы айкәырхара хазхәыцны инкажъны хәкәтцит. Дхәкәшәиит нас... ииашангы иахзиуит, еицәоугы хәхәтан. Бзиарас хзыниазеи ара?! Амилат хрылазит, хыхьчашьагы хәмазам, ихәхьчандазхәагы хашьтаны збом. Азы иаанахәаз хәифызаха, ацстазаара хәхьаго хәцны ацара хәфуп. Пхьан ишысхәаз – зегы иоуа рцъыба артәра иашьтоуп, шәызфүзеи хәа унаразтцар «ацстазаара ус икәлеит», рхәоит...

– Ус икәлатцәкьейт... Иахьа ацара зызмырхаз акгы дацсазам, хмыфыр икәхтцарызей!.. Узлоу уратцахар укәаханы инаухысны ицоит... – даацәажәейт усқан Исмет, Хәсан уанза иихәоз ажәәкәа дшырзыразымыз иныцшуа.

– Уара узакәыда, дад, усзымдырзейт? – Исмет изы фәаитит Хәсан.

– Исмет иахаз азтцара шигәамцхаз, азынаказ атак-катцара шицәуадафхаз иныцшуа дкәанызануашәа даа-кәхейт, аха нас атак кәимтцар ада цсыхәа шимамыз дазхәыцзар акәхап, Хәсан иеынеизааигәатәны тыркәшәала абри ица соуп хәа иаб ихьыз неихәейт. Хәсан азынаказ уаха икәфимтит. Исмет еита атахмада илымха дназааигәахан уанза иихәаз еитеихәейт, «Исмет соуп» хәагы нацитцейт.

– Абра умааийжътей итцуазей? – акыр иаартынчшәа дтцааит еита Хәсан.

– Хәсан изтцара ибзиазаны ишиахазгы, атак акатцара дахыццакуамызт аинрал ифәпхьа игылоу асолдат дйфызаха уажәы иееикәырцшыыхаа иаагылаз Исмет.

– Сыфны ашәхымс ухымтцижътей итцуазей хәа суазтцаауейт, зфумтцуазей? – иажәәкәа ааирцъбареит атахмада.

– Гәыбған ахьсуто азы уиашам сызхәом... – иаалыр-кьаны ишья илабазшәа даацәышхан, ибыз ифы итабылгьо даацәажәейт усқан Исмет.

– Хәы-шықәса абра умааизацт. Узхымааиуазеи? Иуа-хаша уацәшәаны уааиуам... Ушьтахь иузырхәо улазоит, нас сара иуасхәо аума иузымчхауа?..

Хасан иажәакәа хара иахьхәхәуаз ицәымыгханы, ииу-ра изымдыруа дгылан Исмәт, нас ихы наларкәны, атах-мада илымхә иеыназааигәатәны тыркәшәала ажәакәак иахәара далагеит. Икалаз хцәымыгханы, хаштәац хтәару, дара ааизныжьны хдәылтцру хзымдыруа хнеиҕацшы-ааиҕацшын, хтыпцәагьы хнархытцит азныказ, аха хдәы-лтцны цашьакгьы шхамамыз ххаҕы иааганы уа хәаа-нахкылеит.

– Ацсышәала уцәажәа, ацсышәала!.. – иахьынзаилшоэ ибжьы нтицеит Хасан! – Ацснаа иахьрахауа цхоушьома?!. Ирахааит! Хзакәхаз цкьа ирдырааит... Иагъзлоугәагъза-зеи укәакәа икәу ахьымзг уатцазза, убзоушәа ацснаа рыцныкәара? Ирахарым угәахәуама, зымгәа ада хәыцра змам уара?.. Дьпжәар акәын хәхьшьа уанылхылтцуаз... Атыркәажә ихәда хызза ишитаху длаҕеиуа Истамбул да-лоуп апсуа тыпхә сышлызныкәаз хәа ибақь дасуа, уара ара уоуа апарархара уашьтоуп. Иазууазеи ацара, ахьымзгыда уара?.. Уаха акгьы уацсамзар, ухы иаагәыдтцаны уешьы, ма убри ак улырша!.. Сызблак... Сызблак иабо ма икатца, сшьапгьы сашьтам, – уи сара исырееиуеит... Хаи сабиц!.. Ацсуара ацәа паҕеит, ихарпхашьеит... – ицсы шеилахәаз аргама иныцшуан атахмада. Уи гәазтаз Исмәт азы зтаз атцәа аашьтыхны «зык унахәа» нахәаны икьышә иныкәикит.

– Нақ унаха... – имч зегьы еизыркәкәаны диқәыхә-хәеит, Исмәтгьы иатцәа нықәыргыланы ауада дныҕ-нытцит. – Сағанашәымтцан, дад, ацснаа, – сгәамтцра са-цызеит...

– Азы шәыстап, мацк шәнахәа, – сәынеизааигәатәны сыбжьы наикәсыргеит усқан.

– Исыта, дад, исыта... – дазыразхеит. – Итабуп, дад! – ихәеит җамоқәак нылбааданы.

Атаҳмада иҗәәажәара итцегь иахроурц шахтахызгьы, икалаз анафс уаҳа ажәак иқәтцара хзымгәағьуа ҳаилатәан. Ас дгәамтцны дшыказ хидтцны ацарагьы хзыгәағьуамызт.

– Ацсныка иаалааит шәхәеит... Изыжәуазеи абри иеипш икоу Ацсны днаганы?! Малрхарамзар даеакы дазхәыцзом. Иахьшәа хазына, амал имоуп хәа тырқәак диитеит. Мызқәак ишитахыз данлылача, дынлыгәтасны даеазә даашьтыхны диманы дцеит. Абни днеины дизымшьит, арахь икьарахә имака иаватцаны афы зыкьзымрсуа хатцак иакәушәа адәы дықәуп! Изыжәуазеи ари дацсуоуп хәа?.. – иеизеикәкуамызт Хасан. – Уигьы жәдырузааит, ацснаа, – деитаналагеит. – Уи атырқәа хара хәы иигәағьыз афыза Адапазар ма Диузца итәоу апсуаа рәы изыгәағьуаны хәшәамазам, ишианармыжьуа идьруеит азы. Аха ара хмачхеит, хлеишәа цеит. Аанда ахьылақәхаз ауп ауафы дахьхытцагьы. Аа, Аллах, Аллах... – игьызбжы ауада иныфныфит. Еита хамтакы ҳақәғимтит Хасан, ҳаргьы ус хтәан.

– Жәаф шықәса схытцаны, заагарахәа инеиуаз ацсуа тыпцацәақәак ркалтқәа ирхьыпшны алаф баапс ахьрархәаз иахырқьаны, уи аены рымфа аакны хәык атырқәцәа хәызбала ишьны, ахахә рыдҗахәаланы амшын иастеит. Анкьа, абас акәын моасшьас ихәмаз. Уажәы?.. Хаазааит... Хаазааит... – атыхәтәан дынтыгзааит Хасан.

– Иахтаху зегьы Анцәа ихәтәеишьом. Ацстазаара ахьыкоу баапсрак ацымзаргьы калом... – атаҳмада игәы никыларц инацшьеигеит Ражден.

– Еи, дад, хара иахтаху зегьы Анцәа ишхаимто сзымдыркәа, аха... Иузишаз ауп Анцәа иуито, аха уи арееишәа уеакәуршәароуп ууафызар. Ауафра мацхеит, имацхеит, дад... – еита даағьзын инапқәагьы ахьыза инылеикша-

нылеикшеит. – Уи шыта уаҗа җалацәажәарым, – акыр иб-жыы аацсахны деитаацәажәеит. – Акы сшәазтәауеит: абри Гәамсахәыр д хеикәацәа дызшәықәмақарузеи, цәгъарас ацснаа шәфәнтәи иидырузеи?

– Җара җәынтәи цәгъарак имбазеит.

– Нас иитахузеи?

– Ацсны деилаҗацәоит...

– «Ацсыз иеилаҗацәаз абаф ихәда икылахеит!..» – абас ажәак рхәалоит атырқәцәа... Ижәлар уи иахырхәааузеи? Уаангыл хәа иазхәаша уаф димазами?

– Ижәларгы ашхам рылеитцеит, цәымгас җадиркит, Ацсны рнапаҗы икаларц ртахуп.

– Аа, дад, зыжәлар еилазгас ауафы дшәартәоуп, имарианы шәизымхәыцын. Рхыпхәазара абанзакоу дара?

– Пшь–миллионк ирзынацшуеит.

– Шәара?

– Җара, шә–нызқь җакоуп...

– Аа, Аллах, Аллах! – иахаз аргам ааицәымгхеит.

– Ацсны афнуткагы ишәылоуп сгәахәуеит. Урт шакаф ыкада, җабацәа ртыц иқәтәоу?

– Уртгы җара җааста җынтә еихауп.

– Дареи шәареи шәеигәылацәоуп, ажьрацәара шәыбжәамкәа шәыкам.

– Иҗабжәоуп. Ртыпҗацәа җафны ифнагылоуп, хтып-җацәагы рымоуп...

– Нас еинаалашыак ыказами?.. Уи схәеит хәа, рнаа-лашыастгы ишәымоузеи, шәыфны инеины ацшәмара рәазыркзар... Ас еипш икоу ауаа шәартәоуп, дад. Аа, Анцәа иоуп, уаҗа азәгы шәизыхьчом...

– Урт җара җәы акгы рылшазом!.. – иажәакәа ааир-кәазит Даут.

– Агәыпбарара ацсуа кәзшыоуп... Аха ак уасхәап, дад. Атырқәцәа абас ажәак рхәоит. Агәырцы амаҗи

аайдѣахәаланы аатцәак итадыртәазаап, аатцәа ахгыы ҕархәазаап. Икаларызеишь хәа ишыцшуаз, амат артцәаа-хәа ихәхәеит, рхәеит. Иухъзеи хәа ианазцәа, агәырцъ дысцхаит ахәазаап!.. Шәара, дад, аматццәкыа иацхауа рҕы аус шәымоуп, шәус мариак акәзам... Цъара акы иац-шъаргар, тынхас ишәымада? Шәара шәмачуп... – игәа-танза инаганы дцәажәон Хасан.

– Аибашъра хҕы итазам апснаа, аха ихабашъуа иа-лагар, усқан атынхагыы дкалап, ҳадгъыл ҳацхраап, уаха ишцақахцари... – ихәеит Ражден.

– Тынхас шәзыкәгәыҕуада? Хара ҳацкәынцәа цъбароуп, аха акы шәаниар, уахъ анеира рылшарыма, сыздыруам... Атырқәеи аурыси шәрықәымгәыҕын, дад, урт еицхыра-аны ҳацсадгъыл ҳақәызцаз роуп. Ааи, дад, ус хзырымукәа ҳақазтгъы, урт ахеикәатцәакәа ас ҳақәмақаррагыы рзыгәаҕрымызт. Аурыс... Аурыс зынза шәикәымгәыҕын, амарцъа! Аха иҕагыларагыы қашәымтан... Мустафа Қьемаль избәхә шәмахацкәа шәықам. Ипсра аламталазы атырқәа жәлар абас ажәак рзынижыт: «Иагъафы шәра-башъыргыы, аурыс шәимабашъын» – хәа. Қьемаль дкәы-шын...

Уи нахыс акыр игәамтирақәа иҕырцәганы, Апсны иқоу иану, «шәзиасқәа иртоу закә цсызқәоузеи?» иазаа-рыгза зтцаарала ҳахтеикит Хасан. Харгыы иаадыруаз ак агмыжкәа изеитахәара ҳаҕын. Цыдала игәы иахәаз ажәабжык шааиаҳалақ, «Аа, Анцәа ицышьоуп! Анцәа ихамтоуп!» хәа ҕааитун, зны-зынлагыы «Иншьаллах! Иншьаллах!» – ихәон. Апсны ҳахынзалацәажәоз ишаа-боз иаха длахҕыххейт атаҳмада, акырынтәгыы ихы-иҕы ччапшқәак нықәххит.

– Апсныка ацара-ааразы амқақәа аатит... Сабацәа ахъаныцыз адгъыл сшыапы нықәсыргыландаз хәа шәы-

казами? – сиазтааит игəлаказаара акыр ишеигьхаз сацшы.

– Ацсныка анеира акыр сеанысшəахьан, дад, саныч-кəыназ, аха снармышьтит. Шьтазыхəан, Ацсны сыблакəа ирымбо анеира... – ишаабоз ихы-иґы гəырфак ныкəлеит, – сазыразым.

– Шəназмышьтда ускан, ишəцырхагахада? – цкьа еи-лыскаарц стахын.

Хасан мацзак акара ччацшык икьышə иныкəххын, аха лассы иныкəбеит.

– Уи атаарых акыр иаууп, дад, аха уаназтцаа, мыцхəы шəхы шəысмырхькəа иааркьаґны ишəзеитасхəап. Схəы-чаахыс, Ацсны азы сызлымгара чмазарак сызцəыртц-хьан. Быжьбака шыкəса схыцуаны шыапыла амшын агаґа иаваршəынгьы сдəыкəлахьан, аха саб сыцшааны сирхынхəит. Имариаз цьысшьон!.. Мацк акара сналалап. Пхьан, хьык атыркəцəа шысшьыз шəасхəеит. Азəгьы имбаз цьысшьан, аха сыцəгьа рхəеит, ажандармцəагьы сыпхарс исышьталеит. Ацсныка сцеит хəа саб иахь дыр-рак ныкатданы, флыкак снакəтəаны Соксуанза снейт, уантəгьы ахəаа ыкоуп ахьысгəахəуаз шыапыла сдəы-кəлеит. Аиасра сеазыскит, аха асқьарцəа слышьтагəа сыр-кит. Скьалахазшəа еыргаза кастдан соурыжьит. Мышкəак рышьтахь еиґа сеанысшəеит даеацьара, аха еиґа сеи-кəымшəеит. Уи нахысгьы уахыла схəеит, ґынла схəеит, анакəа аныкоу схəеит, акырынтə сеазысшəеит, аха исза-муит. Амлакра, ахьтакра, исхызымгаз икоузеи... Азынра ианазааигəаха, хыцдакыртакгьы соуп, кəрышькəакгьы сырхап хəа збаны Артвин азааигəара уаф беиак икны цьмахьчас схы кастцеит. Шыкəсыбжак сизаапцеит. Атцы-хəтəан «сцоит сыхəґаа сыґа» анысхəа, «умгəа сыртə-уан, уи узхоуп», – ихəеит ацшəма, сеансыргəґа лаба-лагьы дсысит. Саргьы нас, азə илаба сныззала адуней

икәсхуазеи, схәан, дышһны ачеиз дәстеит. Еиҫа ахәа-хыы сцеит, аха еиҫасзамуит. Аһныҫа хынхәышыа уеиз-гыы исымазамызт... Ашыҫахь, Чорум ахыырхәо снанагеит, – уаҫагыы ҫышықәса инареиханы ауасахьчара кәстеит, нас Ерзерум сагеит, Узуниала, Каисери... Сахьнана-газ хәа иҫоузеи! Атдыхәтәан, Чорум сеитананагеит. Уа ашәуақәа рҫны сшыҫаз ажәабжһны исахаит Қьемаль-пашһа хәа азәы ар шеизигоз. Дзакәыз, дзышыҫаз сара иауздыруаз, аха ар рҫы снанагар абҫьар шҫасырымҫари хәа збаны сизцеит, сағьидикылеит. Абҫьар сырҫеит, ҫы бзиаггы сақәдыртәеит. Мызқәак уи ир срылан, аха еиҫа абналары сықәшәеит. Полу азааигәара хшыҫаз, иҫаҫыз лазк ибыз хәапса хәымгарақәак сзаирхәан, исызиана-мыжһит, – уиггы дысшыр акәхеит. Ишсышыклахысу-аз сыҫсы рыҫәғаны Диузҫьа азааигәара Гәма ахыырхәо апсуаа ахьтәаз срызнеит. Аха уаҫагыы раҫәак сызным-хеит: Чарқьаз Еҫем хәа убыхк, ар ршыапы ихырғыла-ны деибашһуеит, кавказаа иреиуоу дрыпхьоит анырхәа быҫта пҫак сҫоит хәа сҫынҫны сзымтәеит. «Чарқьаз Еҫем хара дҫаиуоуп, хымыздык иҫаргарым, хиҫхраап» хәа иеибыхәаны, уаа хышәҫык апсуаа хәааидкыланы хизцеит. Хәибашһит Есқьишыьхир азааигәара иҫаз ҫа-балаа хнарывагыланы. Атырқәа иқәлаз аһнан иакәын, ани агрек ззырхәо. Азныказ акыр дахҫәааин, аха атыхә-тәан дҫәыбаса дҫахҫеит. Аибашһра еилгаанзagyы Қье-маль-пашһа ахәынҫарра ахагылары иеазикхһан, уи азы Чарқьаз Еҫем иара диаҫьзар хәа дшәаны ир иара иахь ииағаны акы дапсамкәа дҫаитҫар иҫахын. Чарқьаз Еҫем, зхы иақәгәыгуаз, зынарха дуз азә иакәын, «изуам» хәа дыҫан. Еиҫагылеит. Атдыхәтәаны, дшыршыуаз агәра ани-га, атәыла ныжһны, уанза дзеибашһуаз ртәылахь дым-ҫар амуит. «Уара уахьҫо харгыы хҫоит» рхәан апсуаагыы раҫәаһны иццеит. Хара, уеизгыы, иатҫахо иоуп хаздгыло,

хгəы иакəшəаз хидпсылароуп, ус Анцəа кəзшыас ихаи-
тєит. Сара уи амфə ылсхыр стахымхєит, ар саарылтцны Ис-
тамбулка сцєит. Хымз инєиҳаны сцəпшыєит Кавказка ицə
цъара гбак спыхьашəозар Ацсныка сызнєиуазар хəа, аха
сгəыггра башахєит... Уахь ала ишамуаз агəра анызга, гбак
снакəтəаны Трабзон снєит, уантəгы ахəаахыы сєихєит.
Сарц азааигəара, иахьа Кьємал-цашьа хəа иахьашьтоу,
ускан Азлагара хəа иашьтан ацсуакгы мацфымкəа
итəан. Ажьибақəак рфы снанагєит. Уа сєаадыскылан,
акыр сєаанырҳаны бзиа сыпшыхєит. Даргы фыцъа
аишыцəа ыкан, заманақəакгы ракəгəышыан, сгəы итаз
мзакəан ианрасхəа, «хəргы ара иахусхəузеи, Ацсныка
хуццəит», рхəєит. Мап сзымкит... Акыр хєыназыкатцаны
хаамта ааит хəа збаны, шамтак азы ацстхəакəа зтачыз
ацста хантəлєит хныхəаныпхьаны. Ххы хəкəгəыгуан
– хəык ацсуаа хайцын, бцъарла хайкəных хəкан. Аха,
ахəаа ахытцра рацəак хəгымкəа, асқьарцəа хгəартєит,
аиғəахысра тахтєит даргы хəргы. Исыцыз Ажьиба
аитцбы игəы ахы ташəєит, уа дахцəыршыит, аихабгы
баацсыла дырхєит атцыхəтəан. Уаха ишахзамуаз еилка-
аны ахəы дсыманы сдəықəлєит абахə сағаланы амфала
цашьа уєизгы икамызт. Ишсышыклахысуаз акыр дхаз-
галєит, аха исзамуит, абахə дысцəагєит. Уи нахысгы
шыыбжъ ааиаанза даргы саргы хайғəахысуан. Сарма
напы рхəит. Атцыхəтəан суатəа ашшара абаф кəыбаса да-
ғəа хыкгы сықəшəєит... Сыхгы нтцəєит, сыхдыррагы
сцəызит... Санаацш ахəшəтəыртағы сышьтан, сшьап-
гы хыртцəахьан. Ашьтахь сус рызбєит: «Хəык асқьарцəа
шəшыит, аа-фык ахəра рышəтєит», рхəєит. Азныказ
акнаҳара сықəртцан, аха ацсуаакəак ирфызаз цашьак
дысзылпхан, сыкнамхəкəа жəаа-шықəса насықəтцаны
стəркит. Уантəигы акырынтə сыбналарц иацшьызгєит,
аха исзамуит – шыапызатцəла сабанзацарыз... Абас ала

интәеит, дад, Аңсныҕа сымға. Саб иашта сныкәтижәтеи
өажәеи хҕа шықәса тхьаны сааит абра. Сани саби псгәы-
шьахьан, сашьеихаба сара сыкәтәанзагьы Балкантәи
аибашьраҕы дтахахьан, сашьеитба сзыкәгәыгуазгьы да-
бакахыз, хқыта хәычы иналтчыз ҕынҕажәеи хөык аха-
цәа днарылаттаны Чанақ-калеҕа дыргахьан, Антантаа
рабашьрахь. Азәы идамхаргьы дзыхнымхәзеит – зегь уа
итәхеит. Санцоз иахыз өажәеи ааба тзы рахьынтәи, са-
нааи рыбжаҕыкгьы ыҕазамызт, иахызаахьан: ачымаза-
ра, аибашьра, амлакра, ахтәара, ауаҕышра, икәызөзәа
иргахьан. Инхаз рғьы, лагажәи тәкәажәи еилатәан,
рычкәынцәа аибашьра иафахьан. Уи нахысгьы иңсуаз
ңсит, инхаз еимлысит, изит, итаңәит хқыта. «Абаза мо-
халхеси» азырхәоит шәанааиуаз шәызнысыз амға, «Аң-
суаа ргәарабжьара» ауп измаануогьы. Аха ахьыз мацара
иахзалоузеи... Алазцәа, атыркәцәа, ақьуртқәа... Зеипш
утаху амилаң бзәзоит аңсуаа рыда... Аа, Аллаҳ... Аллаҳ...
– даағызы-ғызит атахмада. – Санааи хәон хәычы еи-
лабаахьан, акарма ақәлахьан, хаштәи хамхи алтырреи
амғи рхысхьан. Сахьынаңшлак сгәы зкуаз хәа ак збо-
мызт... Аха сахылеит шыапызатцәла, саб итың сырзрым,
схәеит. Стааңәарахеит, ңзатцәык дсыхшеит, даныҕеидас
ңхәыс дизаазгеит, аңагьы дихшеит, аха иара ңсынтңры
имоугәышьеит, акыр дшычкәыназ дыңсгәышьеит. Смаҕа
дыҕоуп – Ерхан! Аха уигьы Самсун иеадикылеит, сара
сышьтахь ари атың дахылоны сзасхәыцуам... Абас ауп,
дад... шәхы шәсырхьит, издыруеит, аха суаз, аңснаа Анцәа
шәансзәаига ишәасымхәар изасхәарыда, ара исхәаргьы
еилызкаауада... – аңәажәара акыр иарааңсз атахмада
азы шитаххаз гәәтаны инаидызгәлеит, деилахангьы ғам-
өақәак ижәит.

– «Ех, сабиң ғамөак азы!.. Аңснәтәи ғамөак азы ыжә-
ны сыкагәышьәандаз, нас сыңсыргьы...» – абас ааиҕыт-

Ѓыалон зны-зынла саб, – ацəажəара деитаналагеит. Азыхь цќыакəа ыќан ара хaaигəара, аха иара изы урт ғыама рымазамызт. «Хай, хабипс хнагааганы... Урыс хык хaцəшəаны, иныќахтaзеи», даағызуан дынкахəыцуа данынатəоз, ихы данызбон, саб ғыышыа...

– Аамта баацсын, айхабы. Хахаанымзарғыы шəќəыла иаадыруеит, ихтəаны имцар амуа итадыргылеит, ғыыб-ган рымазам, – сажəа налaстceит.

– Уаангыл, дад! – ибжыы нтицеит. – Даға аамтaк ита-гылазма шəара шəабацəа, шəабдуцəа?! Ишудыруа уна-вала-ааваланы умцəажəан... – еитa днасыќəцəќьeит. – «Аурыс иғы хaaнхар хцəа циеуан» зхəоз ыќан хaбацəа анаайдтəалоз. Еигьыз ќартaма?! Цəацеразами ах иaға-гылаз рашыцəа нкажыны, хaцсы аагап хəа рабацəа ры-бафќəа аурыс ихəаќəа ирызныжыны, рыпсадгьыл нкажыны иахьыќəтдыз?.. Харшыуазарғыы ара харшыааит зырым-хəazeи... Ирзыпшызеи ара иахьaаиз? Aпсны хaaнхар ау-рысќəа рцəа цыреуеит хəа изыцəшəоз ртыпхацəа, рхала иќəыргыланы иртиуа aќнынза инеит. Aцəа рцəоуп!..

– Шəабацəа ара ианаанага бзиак ишаќəымшəаз аады-руеит, aпснаа, – ғааитит Ражден.

– Ижəдыруазарғыы, ахых-шыых ауп Aпснынза иназaз. – Aбра инаркны, Самсун анафс Бафранзаагаға зегьы aпсуааи aзaxəќəеи⁵ рыбафќəа ахьамам ыќазам. Зегьы хантцəозар хантцəаратəы хтагылан, аха еитaх Aнцəа дха-цхрааит, хара иахaтыр хзымбазарғыы, иара итəы ќаи-цеит. Аха хaбацəа ирыгхаз азы ххы хирдырит, ииашан-гыы иахзиуит. Уртќəа зегьы ианрылапш ауп хтəыла ханыќəтцуаз аены уа хaцсындаз анырхəа, рыхшыф aтып aќны ианааи, Aнцəа ахы зуитaз ухəыцырц азоуп, уаха ус имамќəа еснағ уара душытоума!.. Изыниаз рхы шырзал-мыргоз анырба, иртахыз рылдыршеит ацашьaцəа: зшыап

⁵ *Азахəќəа – адыгаа.*

инанагоз ахацәа абцъар иатцадыргылеит, «шәыпсадгғыл шәмышхчеит, аха ҳапсадгғыл шәыххчароуп», рхәеит. Даргғы, шыта ҳашытаһыка ҳзыкәгәыгуа псадгғыл ҳамам, абра ҳеанхраалап, епныхәак ҳауа икаһтцарым ҳәа иаз-хәыцны ршәакъ апсақәа адгғыл иларсны «абри адгғыл ххы шақәахтцә» ҳәа тоуба руит, рыхгғы ақәыртцеит, ршәа азкартәеит зықьыла, жәанызқьыла. Чанак-кале мацара быжь-нызқьык иреитдам иапсуаны итаһаз. Балкан, Арабстан, Булгаристан... Ус шақацъара!.. Ус акәымкәа рхы-рыпсы Апсны иазыркындас, ршәа азкартәандас, ус-қан акафы ҳкылсрын. Шәара шәабдуцәа иаха икәышхеит, дад. Итцабыргны икәышхеит, ишхацәазгғы аадырпшит. Сыпсадгғыл ашәарта итагылеит, сыпсы згап ҳәа ибна-лаз иакәзам ахатца. Сышпсуагғы здыруеит, аха Анцәа иахынзасаиразо сықәпалап ҳәа моак ианылаз, – убри иоуп ахатца! Шәара шәабдуцәа ракәхеит ус ахатцареи ахшыфи аазырпшыз, урт рныкәашәа иахъанзагғы шәаанагеит, ҳапсадгғыл ахәыштаарамца шәмырцәеит, адунеи зегь аґапхәа шәхы ґышьтыхны, шәыблақәа аартны шәыбжыы нытганы шәцәажәартә шәеыкашәтцеит. Шәхы шәацхраауеит азы, Анцәагғы шәара дшәыцуп, дышәхылапшуеит.

– Ҳаргғы ихагу мацзам... – ажәак дналагеит Ражден, аха мыцхәы еицраланы иказ Ҳасан иеизаанкыломызт.

– Ак згым ауафытәыґса дыказам, жәларгғы ыказам, ҳәынтқаррагғы ыказам, Анцәа ус ишеит адунеи. Ихагу ҳәа узғу шәара иагшәыжыыз акәзам, адәахь икоу шәашыцәа зегғы убра – ҳафны, Апсны ҳаканы икаһтцашаз – убри ауп акыр шәыгзар ишәыгу. Уажәа сапыґлеит, сағаномутдан – инацитцеит.

– Ихацәцаз ҳацәцеит, – ацәгьагғы абзиагғы.. Ишухәаз еипш апсуаа зегғы ҳафны ҳаказар, ҳаицхырааны ҳапсадгғыл Апсны ҳарпшзар – абри ауп ҳара иаһтахугғы. Асас-

рагы хəаак амазароуп! Ханамыхəоз хажəбеит, шəтəыла халашəырхəит, хашəмырзит, уи азы итабуп хəа нахəаны хашьцəа зегы Апсныка ихазнеир, абри ауп хара апснаа хгəы иатаху, – акыр дацраланы ибжыгы ааирдуит Ражден.

– Шəыркəатц, дад, шəыркəатц!.. – иаха дгəамтцны иахынзаилшоз ибжы нтигеит Хасан. – Анкьа, хабдуцəа псəтацəгыкəа зталаз азыхəашь иаманы ацара иəфуп иахьатəикəагы. Реихарафык уи рхы андраалахьеит. Макьана амахпсахра иəфу азəыр шəпцыхьашəозар, – убарт шəрыцхрааны иалыжəга, егырт рзы шəмаапсан. Шəара шəымфəа хьантоуп, дад, шəапхьа ишьтоу аускəа рацəоуп, ус ауп, амфəа ду иану ицынгылагы дууп. Апстазаарафы, тыпк акны гылашьак ыказам, пхьака имцо шьтахька ацара икəшəоит. Хара ииасыз азиас хəфызоуп, рхынхəышьа хəмазам, хəпсадгылаз акəцара мап анацəахк нахыс шəара шəзыхəан адагы, ххазыхəангы акы хшапсамхоз жəдырхьазар акəын. Зыпсадгыл пату ззакəамтцз – апсадгыл амазаара дапсазам. Шəахкəатц нак! Баша шəаамта хəкəшəмырзын, хара шəхəкəгəгыгынгы мфакы шəанымлан, амарцьа, шəхарпхашьоит!.. Апсны иахьа иахынзахьзоу зыбзоуроу шəара шəоуп, – апснаа! Уажəынахысгы апсуа таарых зчапаша, уи иацу аидара хьантакəа зкəакəа икəызхраны икоу шəара шəоуп. Арткəа зегы ирытцало шəара шəыда ауф дыказам, – абри жəдыр! Шəхы шəакəгəгыг уаха азəгы... – даеа ажəакəак ихəарц итахызаргы, аха имырхəакəа еимхəараны иааи-зцəыртцын, акраамта иеизеикəымкуа ибжы тхаа аихəласреи аимхəареи дырфын. Еицыз хабжы нытцакны «уаха дхаргəамтцрым» хəа неибəххəеит, аха даагыларц игы итамызт атахмада, акыр ицсы анааивига, еита ацəажəара дналагейт:

– Акы сшəазтцауейт, дад, – акыр иааирхааит, уажəы.
– Апснаа зегы хашьцəа шəоуп, иагьа хгəамтцыргы, еи-

лаххуада – еилахтцода... Чыдала гәйтцхак сымоуп: уажә ас Анцәа шәанспыхәиришәа сшәазтцауеит, ицхашьара-зарггы сатанашәтдарым. Хажәла зыжәлоу, Мгәызба зхылахәоу зәыр дыкоума, Ацсны?

– Мгәызәа рыхьыз зху ақыта ыкоуп – Мгәызырхәа... Мгәызәа ыказарггы калап, аха исыздыруам... – ишыкәмыз иааптцәаны ахәара итахымхеит, атахмада игәы иирхьырц зтахымхаз Ражден.

– Мгәызырхәа азбахә арадио исанахәахьеит... Мгәы-зәа ыкоу икаму шәзымдыруа шөыкәм, шәнавала-аавам-лакәа аиаша сашәхәа, – ибжыы ааиргәгәеит.

– Иказам, – схәеит иааркыафны.

– Нас хажәла уажәраанза уи ақыта иахтцаны изшөы-моузеи? – мацк иеаанырханы деитаацәажәеит. – Шәара шөыбзиара акынтәи икашәтцоит, аха хара уи хәпсазам, нак иахышәх! Шәара ишәнаало даеа хьзык ахышәтца. Ха-а-и, хәбацәа-цсәтацәгьакәа, закә хьымзгүзеи хәз-тәашәтцаз!.. – еита даагызит, акраамтаггы уаха җитүа-мызт.

– Ауада даафнашылеит Ерхан. Иабду днеизааигәаханы «Асасцәа рхәы мазеиуп, азин хәутозар акы инахарц-хәуеит» – ихәеит.

– Бзиоуп, дад... Суазкәа сынрамханагалан шөхы шөсырхьит, шәгәы цысезарггы калап, аха сатанашөым-тцан... Амлаггы шәахаркит. Шәара ишәыхәтоу ала хзы-шәпымлазарггы, ихәлшаз ахәычы хәзыразуп. Шәнеи, дад, шәнеи... Сарггы схәы ааргашт, хьаас скашөымтцан...

Азал агәтаны игылаз астал акны, ацсуа чысла ххәы рхиан. Иагьа ххәазарггы дхәдымтәалеит, атахмада Ха-сан уанза «зызхара зҗеитцахьаз» Исмәт, «гәыбған сы-шөымтцан» – ихәан аштахь дналбааит. Дхәдымтәалеит иара иааста қәрала еихабыз асасцәа рыдтәалара ацсуа леишәала азин змамыз Ерханггы, ишихәтаз еипш хаматц

уа даххагьежбуан. Апснаа хайшəачаракəа ркны мыцхəы аамта зыкəхарзуа арыжəтə ахьхамтцагыламыз ххы иар-хəаны, акы хнацханы, ишахəтаз еипш рчеидьыка апсшəа наххəааны, хамфəагы хнацшны, аамта мгакəа хайшəа хыхытцит.

Аамта акыр инеихьан, Самсунынтəи Апсныка хдəы-кəлара афəхəаранза ф-саатк ракəзан иагыз. Хфызцəа хзы-пшын, хнаскьазгоз ауаа шнеиуаз аадыруан, ианхаамтаз хтып акны аказаара ххəтəн. Аха иагьа хццакуазаргьы акрыфаны иаразнак амфəа акəлара хцсуа леишəа ианаломызт. Фыц хнапкəа аазəзəаны еита Хасан дахьиаз ауадахь хнеит. Пхыз цəулак далоушəа, цьара кəацарак имамкəа илацəакəа еикəпсаны дышьтан Хасан.

– Шəыццакцəеит сгəахəуеит... Шəымфəа хароуп, цкьа акрымфакəа амфəа шəыкəлар апхашьара кашəтцəеит, – дышиац иемыртцысуа даацəажəеит.

– Ихагзам... Шəчеидьыка шəахыбаамзааит!... – иахəтаз наххəеит.

– Мачк сгəамтра сапызеит, сжəйтə хəыцшыа сьенастан... Хабəцəа ирыхьыз азы, ара икоу иахьатəи апсуаа гəыбганс ирымоузеи. Шəгəы итоу бзиоуп, хара шəнапшуеит апснаа. Шəара шəиашоуп, хара ара ус хамазам, хадгьыл ахьыкоу уа ауп, Кавказ, Апсны... Шəрыцхраа хфəр, азыхəашь иашəмырган, зегь шəзалымгаргьы ишəы-хəап ззышəгəахəуа алыжəга. Аха ижəдыруазааит, дад, хара хазшыахəуа рацəоуп. Атыркəцəеи хареи аизыка-зааракəа хабжьалеит. Апсуа изы ажьра-цəара иатцанакуа жəдыруеит... Ара икоу апсуаарахьтə зыпсы злоу мацфəзам: адгьылкəа кəазаха ирымоуп, рынхамфəакəа бзиоуп, афабрикакəа змоу ыкоуп, ахəхəхəтыртакəа еи-фьркааит... Арт зегьы ныжьны ацара, имариоу усым. Ахныкəгара зцəыуадафугьы мацфəзам, аха ирымоу ахəычы ара рхы аланыкəыргоит, псымышьтыгак дырхəуеит. Ас

иҕоу шөыхтәаны шөаала хәа рашәхәап, аха уа хәх-
неиуа хныкәгашьас иҳаузеи хәа иазымхәыцыр ау-
зом. Аңсуа ихьмызг раңоуп, ак ситозар хәа азәы ина-
пы даныпшыло аҕазаара ихы изақәнаргазом, гәырфәс
ихы шөитар итаххазом... Амучаңәагы хәлоуп – акру-
ра зтахым. Адәахы иахьынтытца еилахәоуп, еилацо-
уп, рыкәрышь ыкоуп, ркьарахәқәагы рмаҕа иавтоуп,
аха иахьынтәарго дара рыда азәгы издырзом. Ус иҕоу
жәгеит хәа, аңснаа хыхьк, гәырфәк шөзаарымгозар ак-
гы ишәзапсахазом. Дәәакгы. Араатәи аңсуа, итааңәеи
иареи акаҕы еицааины Аңсныҕа ацаразы иееитцәхәаны
дтәазаргы уаала, аҕныҕа узгоит хәа аниоухәа, мап ику-
еит, мышкы- зны уара уаазгаз абри иоуп хәа ыпцныхәак
иоур кәлоит хәа дазхәыцуеит. Абас, аңстазаара иатахым
кәзшьак хәмоуп, дад. Ус Аңцәа хәишеит. Иара ихала имфә
ылхны дызлацаша ала знеишьак азыпшаатәуп. Абригы
шәазхәыц, шәус иаҳа иарманшәалоит. Хуаа уахь рнеира
зшьахауа дәәакгы ыкоуп – адин!.. Хәбаңәа ара ианаа-
нага азәык-фыцьак ракәымзар цәамак инталаны ана-
маз акра зырееиуаз дрылазамызт. Аха уажәы зегы хам-
сылманцәоуп, адингы аматц азаауеит. Аңсныҕа шөаала
анышәхәа, аңбаама азтаара цәырыргоит, анамаз абахкуа
хәа иаашәҕагылоит.

– Аңбаама аргыларә хгәы итоуп, адгьылгы азалах-
ххәеит, ишыкатцәкьаз наиасхәеит усқан.

– Аллаҳ ахьзара шөитааит, дад! – иаҳаз игәы иахәаны
дааңәажәеит. – Аллаҳ ихыбра шәыргылар италашагы уахь
анеира агәаңхара ритоит. Адин, ауафы даазоит. Аллаҳ им-
фә цқьа ианылаз уицәымшәан, уиқәгәыг... – ибжы тымга-
кәа иқышә канзақәа қәац-қәацо дааматанеит Хәсан.

– Хәшыңәа рабдуңәа рыпсадгьыл ахь ацара ртахханы
ианыкала, атырқәңәа уи иәҕагыларым ргәахәуеит, – уи
азы атахмада игәаанагара аилкаара стахын.

– Изаґагыларызеи?! Ргəы иахəангы иазыразхоит!.. Ихалаз халырххьеит... Рызбаарақəа тахарбазар, ртəыла ахақəйтра азышьақəхаргылазар, хапсы хгəағызар, хказшьа бзиақəа иахынзарылшоз иахəыртраазар, ршьа харəыцзар, шыта хзыртахузеи!.. Ауаа аныртахыз аамтақəа цахьеит – ртəыла иазымкуа ирацəахеит. Изаххынхаларызеи, хадгылқəа, хафны-хгəара дара руаа ирзынхажьуазар?.. Атырқəцəа рыхшыф кьағзам, хбаапсгы ргəалашəоит, хабзиара ирбахьоу анафс аґьабаақəагы дхарбахьеит, ирхаштуангы хəшəамазам. Хабацəа хтцəаны ара ианаарга, ирфозеи, иржəуазеи... Аґадишьах рыхгəхьаа шикымыз, Аллахгы дшырхыламцшуаз агəра анырга, рхала аґсеиқəырхара иашьталагəышьеит. Архəра, агычра, ақəылара, мгьал ғатцак, кбақ хык азы ауафшьра... Иаакарымтцаз икоузеи!.. Амфакəа ркуан, ақытақəа ирықəланы еимыртцəон... Ауафытəыфса млала аґсра ахы дантацшлак, агыгшьыг ааста деицəахоит, дад... Уи Анцəа шəахаанимтəааит аґснаа... Рсацбақ хəычқəа аарыдфəхəаланы қəылара хəа ицон. Ианаалашьцалак, уанза игəартахьаз малк имоуп ззыргəахəуаз ифны инкылсны ухы, уцара хаутароуп» хəа инеиґагылон. Хаала иритар итабуп рхəарын, аха хаала змал рызтодаз!.. Изызнеиз иеанирххалак, рсацбақ амца инақəтцаны идыршуан, нас аґшəма даанкыланы ихы инахартцон. Ускан ихы ахытцəахыз имхəар дабацоз!.. Ипсатəа шкəакəахааит, сабгы иагыараан икаитцахьан. Уажəааигəанзагы ххынтытц-аатытцəо иахцылон рыхқəа хəымаа-жымааха ихыргьежьааза аґсуаа хшəахстақəа зныз... Даара рлеишəа цəгьан хабацəа. Уафытəыфса дрыхəатцəкьомызт... Артқəа рхадмырштцагт: ажəытəгы ргəалашəоит, иахьа хазтагылоугы, уатцəтəи хґеипшгы еилыкка ирбоит. Уи азы хақəфьртцом, ихəхəлачхоит, иаххатцгылоит, псын-

тры дук шхамам рбоит азы... Наҥ җарпыргазар ихахь-тәуазом... Мап рхәазом, җара акыр хәеиҗырцаар... Ара ханаанха, даҗа шықәса җынҗажәа рнаҗс Апснытәи азә шәааит хәа, сәыза таҗмадак дышәпыхьамшәозар аҗсы-шәала зәахәы зхәо шәиниарц хәшәамазам, иахьа хҗа-шәала ус ауп... Хҗызшәа ызуеит. Хашнеи-шнеиуа арга-ма ажьра-цәара аилагарагы җалагашт... Ус ауп нас, зан лахьшәаҗа, заб иашьа иҗҗа хатә пхәыс дышьтызхуа ауаа уаҗа ирҗахҗаарызеи... Аа, җара насыпдақәа... – еиҗа игәатҗанза даақәпсҗхәит Хасан.

Ражден исаат днахәаҗшит. Хәамҗа иаҗа-иаҗа акьаҗ-хара иаҗын. Еиҗыз хәхьзала, аҗшәмацәа иахәтаз ажәа нарызхәаны, шыҗа хамҗар шыҗамлоз далацәажәеит хәи-хәбы, Хасан ахәарагы ииҗеит хамҗа ааиртырц азы.

– Хамҗа хҗаарт шәхәама, дад?.. Ус ауп, асас бааҗс из-хара аниҗалак аҗныҗа ддәықәлоит!.. – заа ихы-иҗы чҗаҗ-шыҗ нықәххын, абас даацәажәеит. – Арт ажәақәа шәа-ра ишәызкзам, дад, – инаҗитҗеит. – Хәбацәа абас лаҗк еибырхәалон, иаасгәалашәан... Шәгәы иамыхьааит... Шәус шәаҗшы, шәҗызцәа шәзыпшуп. Сыблақәа шәырбаратәы Аллаҗ исатәеимшәазаргы, шәыбжы сирхәит аҗснаа, шәысасра ситәит. Уажәынахыс сара схазы ари иеиҗау даҗа насыпк сазыпшзам. Аха, дад, акы сышәзахәар сҗахуп, уб-ри мхәакәа шәысзышыҗуам. Акы шәахьынзәҗауаз абас ак сызбеит... Хьаак сызцәыртҗит, шәсыцхраа, рацәас исзы-шәымбан...

– Иҗалшо ак акәны иҗазар... – ихы наркәны днеихагы-леит Ражден.

– Шәсызиацәажәа, смаҗа Ерхан. Дьжәга Апсныҗа, шәна-пы даныстоит... Хҗызшәа изхәагәышьом, аха ишәыр-җап... Дьҗкәына җаруп, шәирпхашьарым сгәахәуеит, ак игхаргы дшәырееип...

Ас иаалырќаны Хасан ицəыригаз ажəа мыцхəы хайгəыргəеит иеицыз зегы, уи хара иахтаху шакəугы нахəаны, «итабуп» хəагы наиаххəеит.

– Цьара дгьыл ғатцак ишəта, хабдуцəа рыхьыз зху Мгəызырхəа ахьырхəо ақыта акны. Иеипш зеипшу азə дизаажəа, хажəла ирғиааит, хəхьымзг ххихааит, ицсы ихəламзо деихəласуа ацəажəара дағын Хасан.

Ажəа иахтеит имата хəшиацəажəо ала, насгы уи иаххəо данакəшахатха, ари аус акны иашьара изуа хашивагыло.

– Убри шəзыќаттар, сара сыцьанатгы убри ауп. Уатцə ашьыжь абранза дысзааиртə исызиашəхəа, имəа изаасыртуеит. Сара сабанзаќазаауа... Саарееины, ихəмоу ахəычы нəтины, иан даашьтыхны дцааит, сара ацара ахьсылымшаз Ацсныќа!..

Хасан даагəйдкыланы «хаирла-бзиала» хəа наиаххəеит.

– Дад, сара харак инеиуа сакəзам. Сыбаə ара инхəгəышьоит, аха сыцсы уахь иназгоит, Ацсныќа. Уи ала ажəа шəыстоит... Шəца, дад, шəца хəцсадгыл ахь! Иаа, хшамкəаны хəзшаз Анцəа Ду сухəоит, хəбацəа иратəамыз гəнахəарак ќартазаргы, уи азы ацснаа гəыбѓанк рзыќоумцан иаа, сумыхəои зхьышьаргəытца сакəыхшоу, адəахьы иќоу ацсуаа зегы рабацəа рыпсадгыл ахь ахынхəразы агəамчи ахшыəи рыта!.. – дааматанеит атахмада атцыхəтəан.

Ауада ааныжьны азал агəта ағынза хназахьаны ибжы наххыгзеит: «Сматə! Сматə дышəхəшəмырштын!..» Хəматц зуз ахəсақəагы ацсшəа нарахəаны амашьына хəнталеит, Ерхəнгы иныцдырќаны, иаха-иаха аныкəашəа иаццə «Ацсуаа ргəарабжьара» дныбжьалеит. Пытќ акара ханынаскьа, сышьтахьќа сынхьацшит, ари ақыта ағы макьаназ зылəатцə əеиуаз, иакзатцəыкыз

аңсуа нхарта даеа знык сылапш нахызгарц стахны, аха уаха сылапш итәмшәеит, мыцхәы ижәпан хмашыына ишьтнахыз «Аңсуаа ргәарабжьара» ағы еилаханта аилагьежра иағыз асаба еикәатцәа.

Ерхан, арахь ханааигоз ишыкаитцац, иацхәа инеиуаз зегы дрывыкккьо имашыына анагара дшағызгы, даеа тынч аамтак хмоур калоит хәа хазхәыцны, ихы итагало иаххәеит иабду хнапы ианитцаз ажәакәа, акыр дрызхәы-цызшәагы хгәы иабейт.

Сабду уатцә ашыжь сизцоит, мөас сызкәитцо санылоит, – ихәеит Самсун ханнеига.

– Самсун ақалақ ахада ихатарнакцәа рзаарыгза ханаскагаразы ауаа рацәа еизахьан хсасааирта ағацхәа, ара икан имацфымкәа атыпантәи аңсуаагы азахәкәагы. Хцара аамта анааи аңсшәакәа еибыхәо инеилатцәеит аңснааи аңшәмацәеи. Автобус хталамтазы чыдала аңсшәа иаххәарц хтаххеит Ерхан, ажәлар хрылацшит, хрылахынхәит, аха халапш дытцашәомызт.

– Ателефон акны азәы дитаххеит, отель акнынза днейт, уажә дааиуейт, – ихәеит хәишыштаз еилызкааз Исмет, ирласны дааипхьарцгы асасааирта шыказ иғынеихейт, аха уи аоналара дахьзаанза асасааирта даадәылтцит Ерхангы. Акы шынеибыхәаз акара гәахтеит хәхьырзыпшуаз, Исметгы дахыглаз даахәы-тәыхәытцәит. Уи нахыс уаха рееидмырхалакәа хәхыглаз ахь рәаархейт афыцәагы. Изоит хәа дшағызгы, Ерхан игәы иамыхәара ак шиахаз аргама иныпшуан. Исметгы абжьаацны ааста иблакәа кәыс-кәысуа иашаткәаны илахь еикәызу, игәы иахәара ак иаханы, аха изарц дағызу аилыргара сәуадафны снейғацшит данаахадгыла.

– Иееимыз акыр калама? – Исмет схы наикәскит, аха иара иаразнак атак камтакәа зны Ерхан днейғацшит.

– Исхəарыма сыздыруам... – даалакфакит, – аха мхəашьагыы сымазам...

– Икалазеи?

– Ателефон картцеит... Хасан игəабзиара еицəахеит, – ихы-иґы гəырфак ныкəйтцеит Исмет.

Хамфə намгзашьак хамамызт. Ацсшəакəа нарахəаны хавтобус ханталан Ацсныка амфə хныкəлеит.

Хнеиуан хапсадгыыл ахь хназгашаз, хауаажəлар рыпс-тазаара иафызаха илакьуа амшын агафала инашьтыз амфəду ханыланы. Слымхə итафуан атахмада Хасан иа-жəакəа: «агафə зегьы, ацсуааи азыхəкəеи рыбафкəа ахь-мам ьказам...». Икаларын хазнысуаз уи амфə атцака ишь-тазар, хрыгрысны хнеиуазар урт хашьцəа рыбафкəа... Слымхə итафуан даеакгы, – «Сыбаф ара инхагəышьоит, аха сыпсы уахь иназгоит, Ацсныка...». Сгəы иснатон, хамфə нак-аак хавтобус иавафуа ихацнеиуазшəа ажəак зыхəлымшəо, аха акыр зхы-зфь лашаз аццəа, урт рыгə-тафь иказшəа атахмада Мгəыз Хасан ипсгы. Слымхə итафуан атдыхəтəантəи уи иажəакəа: «Сматə! Сматə дышəхашəмырштын!...».

Акаа, 1992

Р. С. Шыкəсыкгы мтыцкəан Хасан хгəы ззеанитцахьаз кəлеит, акыртуа фашистцəа Ацсны иакəлеит. Иагьа цынгыла роузаргы ашьхакəа ирхытны, амшын изхытны рəаархеит зыпсадгыыл ахакəиттəраз икəпоз ацснаа иаарывагылаз ашь-харуаа ртєицəа. Урт ирылан Тьркəтəылантəи арпарцəагы. Акыр сизфлымхан Ерхан, игəыцьбарашьала дышцамааири хəа агəыгра сыман, аха ихабарк сымбеит. Аибашьра ашь-тахь сеитанеит Тьркəтəылан. Самсун сшыказ телефонла сыеимаздеит Ерхан. Саатбжакгы мтыцкəа дкылххы дыс-зааит сахьыказ асасаирта акны. Акыр хаицəажəеит. Исеи-

хәеит Мгәыз Хасан ипстазаара аҗны атдыхәтәанзатәи исас-
цәа ҳакәны хшықалаз ханитаз уи амш аены еицыз ацснаа,
иашта хантытцуаны еицш, иаалырқяны иааигхан уаха дза-
лымтцзакәан, иматагы хнаскыаганы даахынхәаанза инар-
цәымҗа дшықәлаз. Сызтаара атак катцо исеихәеит иабду
Хасан инхартә шитихяз. Самсун ақалақь иатәу район бзи-
ак аҗны җн-дук ажәеизатәи аихагыла аҗны хә-уадак змоу
анхартә бзиа шааихәаз, тырқәа тыпқак пхәысс дшигаз, ах-
шарагы дшизылшахяз. Сиазтааит «Апсныка анеира иазу-
хәыцуазеи?» хәа. «Сускәа акыр еилахоуп, иаасырееир мчыб-
жык акара снейра сыкоуп, Аллах ихәар», – ихәеит атакс.
«Аллах имхәар?..» – акыр ихъантахаз иблақәа нткааны
снырхыпшылеит. Азныказ сыблақәа дырхыпшылон иаргы,
аха нас җыцха длапшны: «Зегы знапы хану Аллах иоуп», –
хәа даацәажәеит акыр ибжы тахәаены.

Дысгәалашәаны избахә сазтааит Исмет. Ерхан излеихәаз
ала уи Африкака атдла аахәара дахыцаз уаха дыхнымхәзеит.
Дзыниаз абри ауп хәа иааткааны азәгы акы издыруамызт,
аха ихәеит уи избахә ала җба-хца жәабжы шгәараз: цьоукы
алацәажәон аҗба азна атдла қярстақәа шааигоз амшын
баапсхан аҗба заакәрылеит хәа, даеа цьоукы алацәажәоит,
уа дахънеиз уаҗ беиазак ипца пхәысс диган, иабхәа имал зе-
гы иара иитеит, уа дагъаангылеит хәа, даеа цьоукых агәра
ганы иалацәажәон абнапқацәа дышрыцыз, икылатәаз абы-
нуаа еикәатцәақәа дыкны дыргеит, ипсы ихыхны дызны
дырфеит, дагъырзымхеит хәа.

Ерхан ахәара изыкастцеит иабду Хасан инышәынтра
аҗнынза сигарц. Мап имхәеит иаргы. Җыц иааихәаз «ПЕЖО»
снакәыртәаны, уаанза дшызбахяз еицш дықәкыа дымцақәа,
иапхыала инеиуаз амашынақәа дрыштыагыланы амҗа
снықәигалеит. Чаршамба ханнеи амҗаду хаамҗахытцны
ашьхақәа рганахь ала җфынаххеит. Лассы хныбжалеит
смааижьтеи асфальтгы зкәыртцахяз агәарабжыара мҗа

«Абаза мохалесси». Даанымгылакəа днавсит иабду анкьатəи игəаратə. Ишгылац игылан Хасан иргылаз акəасқыа, аха акыр аҗеицанакхьан аштə: ихəычхəхьан, наҗ-ааҗ жəбоурууп схəаратəи хыбра қəыпшрадақəак дыргылахьан, аштə иқəыз ашыац иатцəара ықəбылхьан, жəқəакгыи еилақаауа аштə иқəгылан.

– Хасан инхартə иахылаз дзеиуада? – сыниазтцаит Ерхан.

– Длазуп. Ацара бзианы ишəеит, – уаха иажəа имроуит. Акытə иатəыз азеипш қсыжыртə аталартə ацхьа амашьына хлалбааны агəашə хантəлеит. Акыр ирацəаз анышəынтра-қəа рыбжьарақəа хнарыбжьысуа, хнакəаратца-аакəаратцə хҗынаххəеит. Азныказ, иабду дахьамаидаз ихаштма сгəахəуа аҗнынза снагара дадхəлеит, аха атыхəтəаны «аброуп» ихəеит даатгыланы. «Уцсатə шкəакəахааит...» хəа снахагы-леит ажəырт зхысхьаз нап зыдыкламыз анышəынтра. Сылапш нақəшəеит азшымтра иаалыхəхəо уи ахчнызас игылаз абас афыра зныз ахаш хəхə:

«DELI HASAN ABAZA 1899- 1991».

Анышəынтра шақа ирласны ифашьə аҗара ицсыз ицсатə иазеигьуп, – даацəажəеит Ерхан.

Ус акəап... – схəеит саргыи.

ГЭАШЬАНИЕИ

Аповест

Ақытахь инагаз амѡа абжьаларта акны ианнеи, изыкѣтѣаз БМП аандыргылеит. Зхѣычы дызгѣытѣахѣхѣа итѣаз Гѣашьанеи дналыхѣацшит афицар ичын змаз аруаѡ, аха ажѣак налыкѣымтѣазакѣа дынтѣытѣны дналбааит, азѣ ида егьыртгьы наишьтѣалеит. Саатк цѣит, сааткгьы инархысит, аха шѣылбаа хѣа азѣгьы иреи-хѣомызт. Дара тѣан рнапкѣа еикѣыршаны ажѣак рыхѣлымшѣо еидыцсылазшѣа. Даѣа саатк акара аатцуаны, уаанза уи итѣатѣаз иреиуаз азѣ дааит.

«Арахь бѣытѣц бласба быманы» – хѣа налыкѣѣтит. Инеицхырааны иѣытѣцит аѡыцѣагьы. Аныкѣара илым-шо акынза зымч кацсахъаз ахѣычы дгарыгаѣо инапкѣа иан иналыкѣыршаны даагылеит. Дѡышьтѣыхны даал-гѣыдыхѣхѣала даанылкыларц лѣахын, аха дышьтѣыл-хзаргьы харак длызгомызт, ларгьы лшьамхкѣа днаргомызт.

Уи нахыс машьынак инакѣдыртѣан, лхатѣеи лареи еиднагалеижьтѣеи цѣара акы иахнамгозар ес-мчыбжьа Акѣантѣеи излаауаз ма излацоз ркѣытѣ амѡа инанылеит. Ѣбака километр ианыѡаскъа иаандыргылеит изыкѣтѣаз. Еиѣа илалбааргеит. «Шьѣа бѣа, алаѣс. Бахънеиуа

акы мзакәа ихазраҳәа, лассы хнеиуеит, рҕеырмазеины икәзааит» хәа деиҗаҗәеит дыҗеырччо илдыруаз уи ахатҗа, имагә аҗынҗалагғы лышьтахь ала дналыгә-тасит, дагынҗәыҗаирххит, аха лыҗекалмыжкәа леаа-нылкылеит. Лыжыҗәа ааизганы диҗажыҗәарҗ аалтахеит, – уи акәын мчыс илымазас, аха уигғы лхы илзалмырше-ит, – дгәыткәа-җсыткәаха иблакәа тырхаха дылзыпшуан лхәыҗы. Уи нахыс ахытшытра дналагеит. Шәымтақәак лыҗелызнымкыло аитдасра даҗын, аха лассы җнуткәала лымчкәа зегғы ааизыркәкәаны акыр леааикәылкит.

Дара неиаанза иааргахьан җыҗәа аткәаҗәа, иаазгас руазәкҗы лара дылтәын, – лхатҗа иаб иашьа иҗа иакәын. Аҗбатәи дшылзымдыруазҗы илбахьаз җкәынан. «Мирон дзыкәмзеи?» – лгәы даатахәыцит, гәыхытхытракҗы даамеханакит азныказ, аха раҗәак уи леалымҗеит. җәа-ра уск дахнаганы дзымаазарҗы, җажәака шыаҗа ры-да ахыбжьамыз леаҗхьа игылан лара илтәыз ауаа... Лхәыҗы дшеикәхоз ала шыта агәыҗра лыман, аха инаг-заны ихалҗомызт иарҗы ларҗы урт ахыглаз акынза иназаанза... Иааурыжыыз аткәаҗәа еивагыланы рҗаар-хеит. Дара назгас шәҗа анырхәа иара усҗы илкыз лхәы-җы имахҗәа аартрысны дласны лҗыналхеит. Аргама мыҗ чыдак наилаланы длывсны днеиуан иарҗы. Уаха иааи-хәламхазакәа рааира иазҗшны игылаз ркынза иназеит.

Уи нахыс еиматәаны атҗәуара иалагеит аҗыҗагғы. Рымҗ зызхозҗы уи ак акәын, – агәырҗара рылшо ика-мызт, уи азы ргәы аҗаҗха аатуамызт.

Лабхәында иҗыз аҗкәын, лхәыҗы даашытыхны, дигәы-дыхәхәала дааигәыдкыланы, игәшәа хәо диманы, длас-ны иҗынеихеит.

– Мирон... Мирон дабакоу? – лабхәында икны (акыс-гғы деихабын) лхатҗа иазҗара аҗсуара ишатҗанамкуаз дшаазхәыҗызҗы, иара уаха уи азбахә аниҗытҗымшәаза,

иазтцаара лгәағыт акыр ианыфаскә. Акраамта атак кәим-теит иара, – днеиуан лажәакәа имаҳазазшәа.

– Гәашьанеи, – ихы налықәикит нас даатгыланы, ахәычы дызманы инеиуаз ифыза иеааитцарханы. – Хәзтагылоу ббоит... Хәчкәынцәа азәырфы хәцәтахеит... Мирон ихәычы дыкоуп, даҳзаабгеит Гәашьанеи. Бара икәышу пхәысуп, стаца, – уаҳа акгы имхәеит, аха лара уи лызхан...

– Дабажу? – днаиазтцааит еита акыр ианыфаскә.

– Иан лывара.

– Мамагы?

– Дихыцсааит... Анышә еицаҳтеит...

Лшьамхқәа зынза иналытцааит азныказ, аха еита ләааизганы лғыналхеит.

– Хәфны иахыда шыта. Хамцахә дырцәеит... – лгәы тахәаены деитаацәажәеит.

– Акыртцәа рнапакны икоуп. Афны хәа акгы нымхазеит. Аснариад ақәшәан иаблит.

– Ахәычы иаб инышәынтрагы дзахагылазом...

– Дахагылоит, Гәашьанеи... Баргы бахагылоит, аха аамта атахуп, мацк аамта. Афн ғыщгы ҳаргылоит. Батал ғыц дахылоит иаб игәарата... Хьымзг имазам, – иаб фырхатцала дтахеит...

Лыблақәа тырхаха лабхәында днеиғапшит лара, ғымз раахыс лцәа ианмырцыз, ихәаза кәандаракгы лгәы инталеит, гәанылаггы инеиталхәеит ллымҳа итасыз ажәақәа: «Хьымзг имазам, иаб фырхатцала дтахеит»...

Ақыта чкәынцәа ахьтәаз апозиция ақынза иназеит. Уаа жәохәфык иреихамызт, дара уртгы абцар змази измамзи еикаран. Лгәы нтыцсааит...

– Ахәычы шыта сицәшәазом... – лабхәында лхы наиқәылкит, – сара ара саанхоит...

– Бара быпхәысуп, ара ибусхәузеи, афныка баала, – ихәеит иара.

– Исуалу здыруеит... – иаалыркәҗеит.

– Бара буал сара сыхәда икәуп, исырееиуеит... – акыр-за длыдхалеит уи нахысгы.

Мыщхәы дылхынхалеит лхәычгы, аха уигы амыхәеит, ажәа кәандакәак наиахәаны дгәыдкыла-дхыдкыла дноулыжыит атыхәтәан.

Абцар дахәеит. Дахәеит, дара рхатакәа абцар ишар-гәакуаз шылбозгы. Ианыхталкза гәыцәк змаз псаатә шыга шәақьк патронакәак нацтцаны илыдыргалеит. Мап ацәылкит, «автомат стәхуп» лхәеит. «Автоматгы харгы иахтәхуп, аха ихәмам», рхәеит: цьоукы хаала илархәеит, цьоукгы атәы лылырхит, илызгәамтцызгы кәлеит. Уаха дышрыдымтцуаз агәра анырга, чкәынак дналыцтцаны аштабахь дрышьтит. Уакагы, илтахыз анылхәа, илхамтцгылеит, «бара цхәыск бакәым, абцар зкыша ачкәынцәа идхаркуа хәмам», ихәеит аштаб аихабы. Ау-ха цьаргы дымцакәа уа даагылт. Апшра лыкәшәеит даеа җымшгы. Рцәажәашьақәа рыла еилылкааит адыр-җаены гәыцк адтца рытаны цьара ишдәыкәыртцоз. Урт рәааизгара дазыцшын.

Аамтә ашьыбжышьтахь инеихьаны еипш, аееизгара иалагахьан дара. Уи иалаз, илдыруаз чкәынак днаид-гыланы «шәахьцо саргы сыжәгароуп», лхәеит. Ус еипш икоу аус иара ишимызбо налахәаны, агәыц рцыза иал-хәарц налабжәеигеит, ларгы уаха мхәакәа аштаб аихабы икны икәз уи иаадәылтца даазыцшит.

– Чыдала суацәажәар стәхуп, – лхәеит днеипыланы.

– Сыбызырҗеуеит, – атак кәитцеит иаргы.

– Мацк акара хнаскып.

Лажәа днахатцгыланы лара иахьынзалтаххаз длыц-наскәеит, аштә акны икәгылаз аибашьцәагы иааиц-гәартеит... Макьаназ ицәажәоз лара лакәын: диҗамп-

шзакәә, лхы тцаркәыланы, дмыццакзакәә. Аганахьшәә дыпцшуа ихы азышьтны лажәәкәә дырзызырџуан иаргьы.

– Беилыскаауеит, Гәашьанеи, аха ҳара адтца чыда ҳамоуп, уха иалагзаны инахмыгзар калазом.

– Сышәпырхагаһазом. Ажәә устоит...

– Аиґахысра ҳақәшәаргьы калоит...

– Ацсра сацәшәазом.

– Ахысшәа быздырзом...

– Истоит исдырбар...

Уи нахыс уха еидымхалазеит. Ихы ышьтыхны ллак-та дынтацшит «Апыза», ухаґы аґәәк лыкәымтцазакәә, игәы шынитцасыз иныпцшуа аґәыц еиуаз ачкәынцәа ахы-гылаз ахы иґынеиһеит, ларгьы днаишьталеит. Данаары-лагыла, иґызцәа руазәк илапш наидырхаланы ихыыз ҳәаны ибжыы наикәиргеит.

– Уавтомат ҳтаца илутәит, лхы ишалырхәашаґы лур-боит.

Икоу закәу изеилымкаауа днеиґәцшит иара, аха аґәәк ахәара дахьзаанза деиґаәцәәжәеит «Апыза».

– Ус иаґахуп... Уара уґаццазом уажәазы, – уабцъар арахы исыґа аанарґо инапы наирхһеит.

«Апыза» идитцаз шиґахымыз, аха инеимгзар ада цсы-хәәк шыкамыз шеиликааз иныпцшуа иавтомат ааихыхны иґәаиһеит, аха уи имґакәә ґәаитит:

– Автомат сызґаз Мирон иоуп... – нас Гәашьанеи ихы налықәкны – ахархәашәа бсырбап ихәеит.

Аґыцъаґы еицны ашґа аґәґаны амахәкәә тәарґәәа икәгылаз аратцла ашьапакны ианнеи иаатгылеит, уи на-хыс: ахыршашәа, акылапшышәа, апатронататцашәа, ахыс-шәа лырбара дналагеит. Цъара ак лызгәнымкылар ҳәа дшәо лхы азышьтны икаитцоз дахәәцшуан, дизызырџуан лара. Иаргьы ак лаґмыршәәкәә ишгәнылкылаз аґәра аниґа автомат налитәит. Лыґнапык рыла иаанылкыле-

ит лара. Мыцхәы илцәыхъантан ашьтыхра. Уи азоума, ма Мирон ихъз иахъадхәалаз азоума, илгәыдыргәғәаланы иаанылкылеит.

– Уажәы шәаазырфы. Амш акыр инаскьеит, хамфагы акыр набжьоуп, хаидарақәагы хъантоуп, хдәықәшәтца! – ибжы нарылафит ашта ахыыказ аоны ацхашәа игылаз «Апыза».

Агәыц иалаз зынза жәафафык ракәзан иказ. Лара джәахафыкын. Ирыцхрааны, алагәым зтаз аатцәақәа ина-рытартцеит хфык ачкәынцәа. Абжәаапынгы ишиказ-шәаз еипш рацхәа днагылеит «Апыза». Ашта ианынтыц, агәарабжьарамфа данымлакәа, еинчыла иказ ахьацара илганы инагаз амфахәастала ифынеихеит, ифызцәагы рыгерыпхны инаишьталеит. Харак инаскьяанза иказ, ам-фаду ахь илашьтыз ақыта мфа ааотцәаны еита ахьацара иныталеит.

– «Абгалац», – ишьтагыланы инеиуаз, ишәагаа аамыц-хәымкәа, аха иааиланы иказ фажәихәбака шықәса зхы-тцуаз ачкәын дааизыпшны ибжы найкәиргеит «Апыза», – хтаца унапы дануп, уаалхылапш, – ихәеит.

– Сеидара урхъантеит, – азныказ уаха имхәеит «Аб-галац», аха нас инацитцеит. – Аоны дыкандаз...

– Лара ус илтахеит... – деитацәажәеит «Апыза».

– Иахтахқәоу рацәоуп, аха... – Гөашьанеи дахьрыцыз шигәамцхоз уаанза иаартны имхәацаргы, уажәы ата-гылазашәа аниоу, аеаартра игәагыт. – Лкалт амаққәа инарфәо, дабатаху...

– Саргы истахзам, аха...

– Нас даанужьындаз...

– Уи мариан...

– Дахтацахаанзагы дыздыруан, школк хаицтан. Ус-кангы дыпхәызба тынчын. Аибашьра зылшо дреиуазам, – лыхгы лзыхьчазом. Сара схылапшра лызхарым... – ха-

рак инаскьяанза, дирхынхэыр итахны «Апыза» иажэакэа
наикэицсеит.

«Имахазазшэа ацара дафын иара. Уаха аңеимтза еиҥа
инаишьтеихэеит «Абгалац»:

– Сара деилыскаауеит... Мирон ишыа лурц лҥахуп, аха,
ларгы ак анлыхь рхэычы дрыцҥахоит...

– Иузымдыруа ак ыказаргы иудыруеи... – инам-
оатэшэа ҥааитит «Апыза». – Дҥацзааит... Цыара тагылазаа-
шыак аныкала, азэы иадамхаргы даҥалкыртэ илзыкта.

– «Иузымдыруа ак ыказаргы иудыруеи» – абарт ажэа-
кэа ихы иаатагьежит «Абгалац», уахагы Гэашыанеи лыз-
бахэ ала акгы имхэеит.

Ахыацара анаос амхы ыкан, уи иалсны ицар акэын.
Акыр игэиенны ахтыста дынхытны зышэра аамта аа-
ихыаз ибзары-бзаруа иҥагылаз аҥыкэреи дналагылеит.
Мацк акара данынаскыа даатгыланы иоызцэа днарыз-
хыацшит, – еицхыраауа реидаракэа ахтыста ахыгара
иафын даргы. Псаатэк ачытбжы аагаргы илымхакэа
ираоымыршэо, ашэарах даоызаха, игэиенны дышне-
иц днеиуан. Амхы акалт ахь иназаханы иаалырҥканы
даатгылеит, иавтоматгы ахысразы ирмазеины днеи-
хэтҥыкэлеит. Уи даагэатаны реаармазеины адгыл
реыназааигэартэит ишытахь ала инеиуазгы. Изла-
лылшоз ала рхымоацгашыа леакэлыршэарц дафын
Гэашыанеигы. Ишытахька иказ, инапала шэара ара
шэаапшы хэа разхэоз адырга нарытаны, итыц дна-
хытцын, излеизауаз ала ишытыбжы мырго ибҥа аар-
цыкэны еиҥа цхыака иҥынеихеит «Апыза». Акыр даны-
наскыа зны даатгыланы, нас иеыоцитхит, иапхыакагы
дыцшуа даагылеит. Ахш рҥытажжы акацэыхэа иаха-
гыланы аҥыкэреиаза афара иафын ахэакэа. Амхы ак
зтамло аанда шктэыз даазхыцит, аха уажэы уи аха
рымамызт.

Амхы ианалс мацк акара иаатгыланы аатцәакәа иры-
таз ачкәынцәа реидарақәа аарымданы даеа цюуки
наталеит. Рәацхәа ифашьтыз атыраси алтырреи ры-
ла ихкәаз анаара ала идәықәлазтгыи иаха рымфа ар-
кәафуан, аха ишәартан – уи ахыхь иказ шәапыцәапла
ихкәаз ахәы ампытцахалащәа рнапакны иааргахьазар
ауан, иангәарта еибашьрахон, уажәазы уи дара рус акны
иааиуамызт. Акыр икәнаршозаргыи иаха иахьшәартам
атыцкәа рыла ацара атахын. Паргъарахь ала иаахатәины,
инакәаратца-аакәаратцо ақытакәа ирылсны ицоз азиас
акынза ианыназа, азывтца инаваланы рфәинархеит. Уи
нахыс, имфадаран. Арахә икартцахьаз цъара-цъара мфә-
хәастак ыказаргыи дара-дара еимадамызт, – мыглей,
шәапыцәаплеи ихкәан азывтца.

Уаанза дзышьтагыланы днеиуаз «Апыза» иеааикәыт-
ханы, иара ишьтагыланы инеиуазгыи иапхьака иниажьуа
агәыц рыбжьарашәа иааиуаз Гәашьанеи даалзыцшит
«Абгалац». Леатцалырхар лтахымкәа дышзахәоз днеи-
уан лара, аха шыәәқәак ныкалтцапыцхьаза лкалт ина-
хьынпашалоз амагкәеи лареи аибарххара иафын. «Абга-
лац» аргама ибартан, лышьтахька иказ, аидара иатцаз
ачкәынцәа рааира дшапырхагаз, иара усгыи зшыапы ина-
намгоз лара, дызтцаз автомат лныкәарафәи ишылпырхагаз.

«Бабцъар сара исыркы» хәа налеихәеит. Даатгыланы
гәрамгарала днеиәацшит лара: ларма жәфахыр ихшьыз
автоматгыи аалхылхит, аха иара имтакәа, мчыла илцәи-
гар хәа дшәазшәа лыфнапык рыла иаалгәыдлыргәгәалеит.

– Ианыбтаху ибыстоит... – лхы-лфәи гәамтцрак шныкә-
лаз аагәатаны деитаналықәцәажәеит «Абгалац»...

– Исцәыхьантазам... – уаха ажәак нацымтцазакәа мацк
акарагыи даатрысшәа лфәиналхеит.

Дыхтеикыр итахымхеит иаргыи. Шыәәқәак ракара
нарыбжьаны иеаатцарханы длышьталаны ифәинеихеит.

Ақыр илашыцахьан ахабла афадахьтәи аҭацә аҕнынза ианыназа. «Абра ҳацсы аайтаҳкуеит», – ихәеит «Апыза». Зегь реанааизырга, реидарақәагьы нышытатцаны рыцсы аайтаркырц инатәеит.

Иахьыфацшуаз ажәфан иалырбаауан аҭнқәа, аха цьаракгьы алашара арқзамызт. Икаларын алашара ыҕамзаргьы, аха иҕазазаргьы ауаа рхы иацәшәаны иадыркуамызт. Ақыта уаҭ дахзамзаргьы ҕалон: иахырцахьаз, мамзар ишырмеигзоз еилкааны мазала ртыцқәа ирхытцны, аҕацәа рнапакны ирзаамгацызт ақыта ҭаскьақәа рахь рхала ицахьазар ауан.

Мачк аҕара рыцсы анаайтарк ашьтахь, еицыз ҭыцәа ацкәынцәа ихы нарықәикит «Апыза».

– Ақытаҭ иҕоу еилкаатәуп», аихаразак ацҕа акәша-мыкәша. Саатк аамта шәымоуп, – иапцхьа ианаагыла адта наритеит. – Абра ҳашәзыцшуп.

– Еилкаауп, – ихәеит руазәк, исаатгьы днахәацшит.

– Шәхала цьара ак шәхалашәымгалан... – нарышьтеихәеит.

«Апыза» иритаз аамта мачк аҕара инахьхәхәазаргьы ихынхәит цшыхәра иишьтыз арцарцәа. Мазала зыҕны инеиз макьана зтыц иахыз быргцәақәак рыла еилырка-аит, ашьыжь ақытауаа ркәытқәа рымхразы ихалаз аруаа иреиуаз ирықәзбаз тақәажәык ахы дарганы ақыта аанрыжьиийхьтеи уаҕа уи аҭены уаҭ дшырзымаацыз. Аха ирхәеит амҭаду нымҭхытцала иҕоу атабиакәа рҕны итәоу шырацәафыз.

– Ацҕаҭы иҕоузеи? – днаразтааит «Апыза».

– Азиас нырцә ала ацҕа зыхьчо ртабиакәа иртатәоуп. Ақыр ҳарзааигәахеит, – ихәеит руазәк.

– Аарцә ала азәгьы ихабар ҳамбеит, – инацитцеит иҭызагьы.

– Неишьас иамоузеи?

– Азыршьтра ала, даеакала ишәартоуп.

– Хдәыкәшәтца, – иавтомат ижәфа инахишьит «Апыза».

Уи нахыс излацараны иказ амәахәаста шшәартамыз ацшыхәцәа игәартахьан, иара усгы агәра ганы икан, ишааилахәлалак зыцсы заны зтыц акны аказаара казшыас измаз ақыртцәа рыруаа, абас уахынла абнара чапшыарак, мәакрак шырзымгәагъуаз. Уи азы, рыбжьы нытцакны акәзаргы аха инеицәажәо-ааицәажәо, лафкәакгы неибыхәо рымәа анагзара иналагеит. Аидарақәа ирытцаз раастагы зхылацшра инапы ианыз Гәашьанеи алашьцарафы цъара днышьацәхныслар хәа дшәаны длыхзызаауа, зны ишьтахь днаргыло, зны иацхьака днижъуа, зны днаиваргыло днеиуан. Амака лыхәда ишыхшыызгы илыцәкахар хәа дшәозшәа лыәнапык рыла илгәыдыргәғәала илкыз автомат иаха-иаха лныкәарафы ишылцырхагаз ибон, иаалымхны днатцалар иара изы хьантырак атцамызт, аха ахәара изыгәагъуамызт, – еица гәрамгарак лызцәыригар, лгәы цәйкьар итахымызт.

Хысымтак акара набжьаны ацха азааигәаранза ианнеи, «Апыза» иритаз адтцала реидарақәа нышьтатцаны иаатгылеит.

Агәыц иалаз зегы ирдыруан ирыдыз адтца. Егры инаркны Гәымстанза знапакны иаазгахьаз Қырттәыла аруаа, ари абцъари Акәака изланаргоз амәаду акны иказ ацхақәа руак апжәара шакәыз. Ирдыруан, ари аус, уанза ишыкартцалоз еипш, агәыц рхала ирзбаз ак шакәмыз, уи ацха апжәаразы чыдала адтца шыкартцахьаз Амрагыларатәи афронт анапхгара. Аха «Апыза» ида еицыз азәгы издыруамызт, уи ауха иахмырцакәа, уи ацха апжәара ада даеа цсыхәак шыкамыз, агәыц иалаз зегы уи рыцсы ахтнырымтцар амургы...

– Уажәы шәаасзызырфы, – ибжьы нытцакны, аха ирахартә еипш даацәажәеит «Апыза». – Уанза ипацхәахьоу

ацқақәа иреипшзам. Апжәара хьантоуп, изыхьчогьы рацәафуп. Ашамтазынза апжәара ада ус ҳамамкәа ихар-мазеироуп. Ари – дтца чыдоуп, хырпашьягьы амазам. Уатцәы шыжыынза ианхазпымжәа, ҳацстазаара тцакык амазам.

Рпыза иажәақәа ак рафрмыршәо ирзызырфәуа ажәак рыхәламшәо игылан зегьы.

– Ишәзеилымкааз акрыкоума? – деитатцааит.

Дара ирзымдыруа, уатцәы икалараны иказ хтыс маза чыдак шимаз еилыркаауан уи ихәашья ала, аха рыгәқәа архытхытзаргьы, ҳара иахзымдыруа ак удыруеит, ихәу-хәароуп, рзымхәеит. Апыза дпызан, дара ирзымдыруа ак идырыр шихәтаз еилымкаашья рымамызт.

– Уахатәи атцх иалагзаны ацқа шыпжәатәу еилыскаа-ит... Аха уатцәы икалараны икоузеи, аибашьяра нтәома? – игәыхытхытра наиапызеит азәы.

– Уатцәы икало, уатцәы ихәхауеит... – иааиркьяфит. – Уаха зтцаара шәымоума?

Уинахыс уаха азәгьы зтцаара каимтцазеит. Уа иаапшырц адтца нарытаны, атагылазаашья ихата ититцаарц итах-ны, уанза иишътхьаз ачкәынцәа иманы ацқа шыказ ифәынеихеит «Апыза». Абнацыгәқәа ирфызаха рымфәа амаршәа кны, цъара фархькгьы инақәымпалазакәа ине-ины ацқа азааигәара ипшыхәуа инатәеит.

Атагылазаашья аееитанакхьан. Ацқа уаф дықәгы-ламзаргьы, азиас амрагыларахьтәи ахықә ала амфәа нымфәахытц иказ атабиакәеи ацқаи рыбжьара БТР-уп ргәахәратәы алашьцара ак налырбааит. Рыбжькәа аафәуан уи ааигәара иказ аруаагьы.

– Излацәажәозеи? – мацк ақыртшәа здыруаз ачкәын-цәа руазәк илымха дынтацәажәеит «Апыза».

– Азы абжыы цқба иснархауам, аха еибаныхәоит сгәа-хәуеит, – атак каитцеит иаргьы ибжыы нытцакны.

– Еигымхааит, аха шыта ицар бзиан... – даацәажәеит ахцатәигыи.

– Иабаушьтуеи! Хзыкәгылоу хадгьыл рныхәозар акәхап.

– Ирныхәалааит! Дара аазгаз игоит, хадгьыл хара иах-зынхоит...

– Излоудырзеи?

– Анцәа ддыргәамтцит...

– Ацәажәара шәаакәйтц, – инытцакны акәзаргьы дна-рыкәцәкәеит «Апыза». Уи нахысгьы акыр апшра рыкә-шәеит, мыцхәы иаун рыбжькәа рхацала еикәныхәоз рныхәәфәкәа.

Икәха ацара иафын хәы змамыз аамта...

Абар шыта саатк инеихан ртыц акны итәоуижьтеи. Иара усьы ажәак рыхәылшәомызт арцарцәа рпыза ацәажәара иакәихижьтеи, иаргьы ажәак ифемыршәазақәа дтәан.

– Шәара ара шәаапшы, сара нырцә сцаны срылап-шуеит, – атдыхәтәаны днарыкәцәажәаны дфәагылеит. – Гәамтцрак шәәашәымтан, – днарылабжьаны алашыцара иенәтаны дцеит.

Азывтца даваланы мацк акара дфәаскьаны азы днырны нырцәка диасит, рацәакгьы иеадмырхалакәа ааигәа иказ апсыжырта дналаланы иахьынзаизуаз днырзааигәаханы агранит иалхыз бакак днаватәеит. Иареи дарей ирыб-жьаз, ианеихаха, фажәа шыафә ракәын, еилыкка ибартан жәафыкка иказ урт рцәарақәа. Алашыцара иалууаа илым-хақәа иртасуан, акатцәыхәа игәатцәахы иалакьакьоз ирымкьахьаз рыбжькәа. Иналак-фалакны иидыруаз ажәакәак калазаргьы инеизакны ирхәоз изеилкаауамызт. Итахын еиликаар, аха... Ихы идыруа даакәлеижьтеи рацхьаза акә-ны ихы данызбит урт рбызшәа ахызымдыруаз азы.

Афронт анапхгара инапы ианыртцаз хырпашьа змамыз адтца чыда акәмызтгьы, абар иапхьа игылаз, иуаа-

жәлар ртәыла рымызхырц иааз, идгбыл икәгыланы иашьцәа ршьа зымпытцашыз рнапкәа рыла, атцәцакәа кны айбаныхәара иафыз, урт ауаа ишитахыз ибартә илир-шарын... Ихы иаатагыежыт Гәашьанеи лажәакәагы. Убарт рыдагы атахзамызт иавтомат инафакны еила-раа ркажьразы... Аха иимчхашаз имчхар аныкамлоз, ицәа итеимыгзаша теимыгзар зымуаз дтагылан... Иа-га ркьафкәа ыказаргы, урт уа ишгылаз ацха алағөым атцатцара аеанышәара шәартан, – ианаргамаха еиға-хысрахон, дара рыцсы ргазаргы рус хыбгалон.

Аамта ықәха ацара иафын. Шәымтақәак цацыпцхьа-за иаха-иаха агәыхытхытра дамеханакуан, аха иеаа-никилон, ашамтанза акыр саат ыкан, ацха алағөымкәа ратцатцаразы цырхага рымазамкәа ианыкала, ианеихаха саатқәак шрызхоз идыруан. Агәыггра иман, абас агәа-еанызаара рхаштны рыбжькәа рхацаланы амфа иангылаз аруаа ркьафкәа аныкартца, досу ртыпкәа рахь ишцоз ала.

Ус иагыкалеит: даеа саатк акара аатцхьаны, акыр рыенеидырхаланы ингәыдибакыла-аагәыдибакыланы, а-БТР инакәтәаны, ацха иныкәсны амрагылара шыказ иныкәхәаша ицеит, атып акны иаанхазгы еибак-еибашьтуа рызхара рзеибымхәо, атабиакәа рахь рғынар-хеит. Дыштәац дтәаны дыпцуан макьана.

Шәымтақәак рышьтахь атабиакәа иаартытцны амфа инанылеит хөык, нас ишеицыз ацха акынза иназаны, инкылазырө-аакылазырөны иаахынхәны, еица атабиакәа рышка рғынархеит, аха зны иаатгыланы еикәырццакны ахысра иналаган, равтоматкәа нтадырцәит, нас алашь-цара иналаз ицеит. Уи нахыс акраамта рыешыпцхьаркуаз идыруан, ғымз раахыс рказшьақәа итцахьан...

Даеа цырхагак роуанза аамта рхы иархәатөын. Игәы ааитцасны итып днахытцны дкәаратцо анышәынтрақәа

днaрыбжыыс-аарыбжыысуа ифызцәа ахьтәаз ахь даацца-
кит уажәы.

Ацҳа алагәым атцатара знапы ианыз ачкәынцәа рзы
хыхь имазамызт «Апыза» – аибашьра калаанза арацәа-
тцхьрта шахта акны аус зуаз апжәара аус бзианы издыруаз
ракәын. Аха цырхага рызымташа уи азы атагылазаашьа
рытатәын.

Реидарақәа инарытцаланы рышьтыбжь мыргазакәа
акыр иағызаргы азы итәлеит, ацҳа алагәым атцатара
знапы ианыз ахәфык. Урт инарышьтәлеит ирыцхраашаз,
иатахханы ианыкала изыхьчашаз хәфк ачкәынцәа. Иаҳа
ишәартәуп хәа дахьазхәыцуаз азнырцәка даеа ыцъа
аашьтыхны дцеит «Апыза». «Абгалац» Гәашьанеи
адтца рыман аарцә ачапшьараз.

Хтаца унапы дануп, уаалхылацш хәа «Апыза» Гәа-
шьанеи инапы данитцазар аахыс, еидара чыдас дахьи-
таз игәапхо дыкамзаргы апыза – дпызан идтца наг-
затәын. Акысгы уи рқыта еиуаз иреиғыз ачкәынцәа
азәы дипцхәысын, лхатца дтахеижьтәи рацәак тәуамызт,
итахашьагы фырхатца тахашьан, – ипсадгыл ахьча-
разы ипцстазаара игәағхьан. «Апыза» инапынтца азада-
гы, лыхьчара иуалны, ихьымзгны дазхәыцуан. Аха
агәтынчымра дамеханакхьан «Абгалац». Игәапхомызт
амфәа иахьынзақәыз илнибаалоз аказшьақәа: ләымтра,
лыблақәа ааитцыхны азәы ихәамцшра, дзызхәыцуаз аил-
каара удафны лцәа лыгәтарцсны лыказаара, мацк ака-
ра цъара бжык аагаргы лаатрысшьа... Абартқәа рзы
лара лахь цәшәарак изцәыртцхьан. Уи азоуп ртыпқәа
аалхны ианаатәоз, лара амфәа иахьазааигәараз атәара
шылтахызгы иара уи дазыразымхакәа иааигәара иказ
ахьацатцла дзаваиртәаз.

Атцх иалыфәуа иаафәуаз азиас абжы ада бжык хәа го-
мызт, – тынчран зехьынцъара. Леырцсны атцла дадтәа-

лан лара лычмыртчысзо лыбжык хәа мгазо, ларма жәә-хыр уи инадтцаны, илбоз хәа ак шыкмызгы лылацш кыдхаланы алашыцара далацшуа.

– Сара бысзымтцаакәа хысра катцатәым... – ибжы нытцакны, аха илахартә еипш иажәакәа неихәеит.

Атак имахаит «Абгалац». Иарбанзаалак цъара қәацарак лымазамкәа дыштәац дтәан.

– Исхәаз бахама? – еицә ибжы налыкәиргеит.

– Усцәымшәан, – уажәазы атак ааиахаит, игәгы акыр иаатынчхеит.

Дыштәац дтәан лара, – ахахә далхызшәа, лдакәа ир-таз ашәа тыцсаазшәа... «Абгалац» дыршәа имамызт Гәашәанеи ас дташәаланы лыказаара мзысз иамаз, аха уи апхәыс фе лхатца итахара, лыпсадгыл лымырхырц иахәафыз рнафсгы, абас дтахәаены дказтцаз чыдала митәык дшаниаз акара игәы азәахәан, акысгы, фымз накәак аламыс зыхьзу ззымдыруаз ампытахалафцәа рнапакны дшыказ идыруан, фбагы «уара иузымдыруа акыказаргы иудыруеи» ихәахәан «Апыза». Уи нахыс уаха длыкәцәажәар итахымхеит. Агәалашәара гәытшәага дтанагалахәан лара...

...Аиарта илахаз иан хлацшрада лныжышәак аныкамла иусура акны апсшәара амхны акытарахь дцахәан лхатца Мирон, ипсшәара антәарагы егәагмызт. Ашәахәаены инаркны иара аусура днеираны дыкан, ихатыцан ланхәа лхылацшра лара илыхәтан. Ус еибырхәахәан. Лтагылазаашәа наиахәаны апсшәара данахәа мап лцәимкит медиахәшәас аус ахылуаз ахәшәтәырта ахақым хада, – ашәахәа инаркны мызкы хәа апсшәара литеит. Асабша инаркны ахақәитра лыман, аха ахәаша аены аусура лыхәтан, абжәацны аус ахылуц ачымазафцәа рыдкыларта акны дыкан.

Ашъыбжъон ааиаанза иааргеит рацхъазатәи ахәцәа – азәымкәа ҟыцъамкәа... Убаскан ауп агәра анылгас сааткәак рацхъа лусураҟы иаарылаҟхъаз, лара леипш азәыроҟы зхатцара рцәуадаҟыз аибашъра ишалагатцәкхъаз.

Лгәы лзырхъуаз рацәан, аха урт зегъ рааста, ашъыжъ згәыла хәыцкәа ирыцны амшын ахь ицаз лхәычы гәытцхас даалоуит. Ахәшәтәырта акны икәз аилагъежь-еилахынхәра инахаршәаланы акырынтә ателефон калтцеит аҟныка, аха азәгы ишътихуамызт. Ишътырымхит агәылацәа рахь дахъасызгы. Ҟыц иааргас ахәцәа дшырхәгъежьуаз, ателефон ахь дналыцхъеит аус лыцызуаз апцхәызба. «Сан, аибашъра иалагеит...», – ллымхә иаатасит аҟны инеихъаз лхәычы ибжы. «Умшәан, сыцкәын, саргы лассы снейуеит», – ахәычы игәы цар хәа дшәаны, леаартынчны даацәажәеит ларгы... «Сзыршәозеи сан, хара хәиааиуеит», – ихәеит ахәычы ускан анцәа иирхәазшәа... Акыр итшъаахъаз лгәы цхаррак нтәлеит, аргамагы иаалнырит аибашъра ишалагаз лахазар аахыс лдакәа иртәшәхъаз лшъа аусура ишналагаз. Уи нахыс иаха лхы лнапакны иааганы, лшъара лыкәмыркхәкәа ахәцәа дархәгъежьит...

Лхәычы иифашаз ихәы наитаны, ашә адәахъала ацацха наркны, дшатахыз лдыруан азы аусура дааит адырҟаеынгы. Аус лыцызуаз ркны маза-аргама днатцаа-аатцааит Очамчыра аганахъала ауаа рцара ауама иамуама аилкаара лтахны, аха гәыграк лызташаз акгы лмаҳаит, зегъы илархәоз ак акәын «зыкхыла аруаа амҟаду ишангылоу»... Дааит адырҟаеынгы. Уи аены илаҳаит лгәы чыдала итзырпсааз ажәабжъ баапсык, – Апсны аихабыра иреиуаз апсуаа ишырызбаз ақалакь аныжъра. Уи инашътарххны илаҳаит лгәы аазыркәандашазгы. Ацха Капшъ амтцан ахысра иаҟыз ақыртцәа рыруаа ахьатцра ишалагаз, Къалашәырынза ишынаскьо, уи нахыс

ацсуааи дарей аиҕаҕаажэарақэа ишрылаго. Гэыҕрак аа-
лоуит ашыақатэара ааныркылап, икалаз арееира акы
азырызбап хэа. Иара уи аены илахайт лассы ларгыы
зыгэра лгаз даҕа ажаабжыкгы, – милатла иацсуаз ауаа
рыонқэа ныжыны, аусура иакэытны ртаацэарақэа ры-
маны Гэымста нырцэка ацара ишалагахыаз.

Лхы инаркны лшыапқэа ркынза днелиууаит... Лара
ишҕалури?.. Дызцарызеи зегь ахыцо Гэымста нырцэка,
лхэычы иаб, лхатца Мирон Кэыдры нырцэка дыказар?..
Аха уахь цашыас икоузеи?.. Ахэышэтэырта аонуткагыы
милатла аеиылыргара иалагахыан, ирхарцаз уанзатэи
рцэақэа аархыхны рыехыршаны иаакэгылахыан ақырт-
цэа иреиуаз аусзуоцэа, урт ражэақэа ртакқэа катцо реа-
тадмырхарц иаҕын ацсуаа иреиуаз, икалаз ргэапхозу
иргэамцхозу аилкаара удаоҕны, иага рахаргыы ирылагзо,
икалаз иаламцэажэазо аусура иаҕын егырт амилатқэа
иреиуаз. Лара лгэы итцхоз азтаара зегыы дызрыдгыло-
мызт, уи азы зыгэра лгоз днарыдгыланы днаразтаа-
ааразтааит амрагылара аганахь ала ауаа рцара ауама
иамуама аилкаара лтахны. Даргыы лхыаа еилкааны атак
лыртеит... Агэра лгеит, иаатынчрахаанза амрагылара
аганахь ала милатла иацсуаз рзы цашыак шыкамыз, ам-
оаду зегыы тыртэааны абцарла еикэных ишангылоу
ишыашуаз-ижышуаз ақыртқэа рыруаа.

Шытамтала абзыцқэа иреиуаз лгэылацэақэак «бхэычы
дбыманы бхацаала хара ихахыуа шэаргыы ишэхыып», –
рхэеит, гэыкала ишырхэозгыы агэра лгеит, аха лара лхы-
лгэы ахыказ мрагыларахь акэхеит: лхатца дахыказ,
луа-лтахы зегыы ахынхоз, лхата дахыеиуаз. Обагыы, аб-
зыцқэа рганахыалагыы ҕеирак ыкамызт, – Гагра азааи-
гэара ақыртқэа ар зхыргеит хэа аарылаоҕхыан.

Лцамтазы деиталзааит лгэылацхэыс «Алакэакра баа-
кэытны бхэычы дбыманы бхацаала», – лхэеит акыр

илыдылцалеит, аха дазыразымхеит, «цъара еимгеимца-
рак шцакамлари, еибашьуа хреиуам, цырхагак рахтартә
хазлакоузеи, схәычи сареи цәшәарас хзышьтырхрызеи,
уртгыи уаауп, уаха ламыск рымамкәа иаукоу»... – лхәеит
лажәақәа рыгәра ганы. Уаха акафәи данылзаамга лтаацәа
дрыцны днықәланы дцеит агәылапхәыс. Уи аены дылза-
аит аус лыцызуаз лфызак «Ацандарака шәаала, шәахбартә
хакоуп, ара ишәусхузеи», – лхәеит, длыдгыатцәыгыатцәлеит.
Акыр дазаалгеит лара илықәлаз уи апцхәыс, длыццаргыи
каларын, аха атцыхәтәан, «саб иахь ада цъаргыи сцом», хәа
даақәгылеит уи чыдала дызтахыз ахәычы. Абас дшылак-
оакуаз аамта цеит, – уи апцхәысгыи дыхтәәны длықәланы
дцеит. Лхәычгыи ларгыи уахьгыи изымцо, рқытахьгыи
мәа рымамкәа иаақәхеит.

Уи ауха ажәәан цырхуа акынза ихысуа, ртанккәа рац-
хәа иргыланы ақалақь иалалеит, иагыртәыртәит аруаа.

Аргам илбартан ақалақь апстазаара аешарқшаз.
Ицъашьаны дрыхәапшуан ауаа реыпсахшьақәагыи: уаан-
за икаркаруа илацәажәоз лгәыла хәсақәа азәырфы лықә-
цәажәара иакәытцхьан, иналықәцәажәақәоз калазаргыи
цәхарамзар, мақаррамзар ажәа бзиақ рфьытымшәеит,
«баргыи бналатцаны апсуаа зеггы шәныртцәатәуп, шәа-
гынхартцәоит», хәа иаалфәгылазгыи калеит. Зеггы дреи-
цәаха игыгцәа ргыланы даақәгылеит, акы даниаргыи
даалывагылап, дихьчап хәа дзықәгәыгуаз, лхәычы ама-
риан зы дзаазыххьаз, лхатца аус ицызуаз ргәыла Вах-
танггыи. Гыгшәыгла итәыз асакара агәы иаақәхаз ир-
фыхахеит лхәычгыи ларгыи: рхала рхы рзымышьчо, иааз-
гәытцәхәхәаны иааздызкылашаз, иаархылапшышаз азә-
гыи дрымазамкәа, рыпсадгыыл ахтны акны итәымха,
рхыхьчаразы мчык рымамкәа.

Лхәычы даалгәытцәхәхәа ашә лхаркны дтәар акәхеит,
– адәахьы дәылтцшәа лымамызт, – алаапккәа ирфыха

ақалақь иалагъежьюан «агвардиаа» хәа изышьтаз аруаа. Зны-зынла лара лахь анеира згәагъуаз, лханы инхоз абыр-зен цхәыс Елла лыла ажәабжьны илаҳахьан, ақалақь ақны инханы иказ ацсуаа абаацсрақәа ишақәдыршәахьаз: ир-шыыз, ирткәаз, зыфны дырхәыз шыказ. Мышқәак итәан ус, уаҳа адәахьы индәылымтцзакәа, цыфак ахьынзарымаз, иазәатцәыкны рыцсы иацшәмаз Елла ача рзаалгонатцы. Аха иаалырқьаны дара рахь ааира дақәытцит Елла. Ир-заалгоз ацсымышытыга ача адагьы, лара лхата хьаас дыштылхит, цъара акы лзырузар лгәахәит. Атцых акыр инеихьаны, цъара азәы сибарым хәа, даахәыцны, дыф-халаны ашә дылзасит. Ёмырҳа катцаны акраамта ашә аалыртуамызт Елла, аха Гәашьанеи шлакәыз агәра аныл-га мацк акара иаавтцрааны, «Гәашьанеи, сатабымтцан... Ача ахьыбзаазгоз азы гәыбған сыртеит... сатабымтцан...» хәа лыбжьы нытцакны даацәажәеит, абарт роуп хәа аа-нарго ләацхьа иказ Вахтанг итаацәара рышә лнацәа нақәылкит, ашәгьы нкыдылтцеит. Инлытцзааз лшьамхқәа кәар-кәоруа луадахь дналбааит, лылагырзқәагьы налґы-кьасеит... Адырфәґены шыжыы илгәагьит ачатиртахь ацара. Амлашьра иахқьаны илацәақәа тыгга икалахьаз лхәычы «бымцан» хәа дгьатцәы-гьатцәуа лкалт дшахьын-халазгьы, игәшәымшә аахәаны афны дааныжьны, «азәы дасуазар, ашә ааумыртын» хәа днаилабжьаны дын-дәылтцит. Дәахьыла илылнмырцшырц даґызаргьы цъа-ҳаным ззырхәо агәашә аартны дынталазшәа акара, дгәытқьа-цсытқьа дныбжьалеит мышқәак рацхьа гәа-та-бғата лхәычы длыманы дахьылеиоґеиуаз амфә. Ақа-лақь иахапаз закә уааз реилкааразы ачатиртақьны днеи-аанзагьы лыблақәа ирбоз лызхан. Зехьынцъара еила-гылан ззарафәахыс зееилыхны, ма зкьаґқәа цыртлаз, иахьаақәшәаз игыланы рбыжьқәа рхацала еибаныхәо, ашампан фы, ма ауатка ажәра иаґыз, азәы ицәыпхамшьо

зёы иааташәоз зхәоз аруаа. Апарк акәзар иркәакәахьан, – атанккәа рышьта-рҗазақәа рнын, ашәкәытиртақәа рыда амагазинкәа зегьы дырхәхьан. Абжъаапны еиваеырбо атынчра апроспект ианыз арпарцәеи атыпхәцәеи рха-баргьы ыкамызт... Анакәа ма апстхәа еикәатцәакәа ахатәазшәа лбон ақалақь.

Игылеижьтеи акыр штцуаз рныцшуа цьоукы еилагьлан, цьоукы еишьтагылан ачатирта аҗапхьа, аихаракгьы хәсақәан. Лхы зырымгакәа леаамариашашәа еишьтагылаз рышьтахьшәа днагылеит ларгьы. Лыблақәа еитдыхны азәгьы дихәапшуамызт, аха лцәа иалашәахьан дааины лаагылара чыдала цьоукы ишаагәартахьаз, длапшықәтцангьы илыхәапшуаз шыказ. Аха макьана азәгьы ажәак лықәитцазомызт, ларгьы дгылан ус...

Рацәак мыртыцкәа иааргеит ача, дманшәаларахашәа цәанырракгьы аалоуит. Иаазгаз амашьына иаакәхны амагазинахь анагара ианналага инаркны лцынтца иаатәсит илаха-лахауа ача цха аффы хаа, избан лхатагьы илзымдыруа лхәычрагьы аалгәалашәеит...

Пытфок аруаа иргәыдымзало ача анырга ашьтахь, урт иреиуаз хөык аарылтцны еижәыланы зёыназхахьаз ачаахәацәа инарылахәхәо, рапхьа изгаша, анафс изгаша хәа еилыргарак напшьаргеит.

Лыҗехыршаны уртдаарылагылеит зыкәра абжа инахысхьаз цхәыс шәпа-жәпак, еилагылаз зегьы ирахаратәгьы җаалтит: «Рапхьа ақырткәа иргоит, анафс иаанхаз, – шәара ишәахтоит. Абри аганахь ала шәеишьтагыла: аурысцәа, аерманцәа, абырзенцәа...» – хәа лнапы нарханы иахьгылашазгьы надлырбеит. Ирахаз шыргәампхаз рныцшуан иказ рахьынтәи милатла иақырткәамыз ахәсеи ахәцәеи, аха рҗагылазаашьа иапшны ажәак ахәара рзымгәагьуа, ирахаз иацныкәаны, ақыртцәа иаарылтцны уи апхәыс иахьыдлырбаз атып акны иаагылеит. Лхы

фышьтыхны иҕаз иналампшыр ззамуаз Гәашьанеи лылапш налыкәшәеит ахадара зкыз уи апхәыс. Илдыруаз лакәын уи агыруа пхәыс, – ахшарайурта акны лхәычы изы данышьтаз дылбахьан. Цабыргны, лыхьз лыжәла абри ауп хәа илыздыруамызт, аха уажәы уи тцак амамызт, – дналыдгылеит хәа дышлыдлымкылоз еилылкаауан. Уаха длыхәапшырц лтахымкәа, лыблақәа леижьар хәа дшәаны лхы тцаркәыланы даагылеит. Ус шакәызггы дахьгылаз дынцәытцпш-аацәытцпшуан... Уажәы игәалтеит лышьтахь иааиз азәык-фыцьяк аилафынтра иҕаз рхы иархәаны лапхьяҕа иниасны ишаагылахьаз, аха акы лхәартә атагылазаашья шыҕамыз даазхәыцны, лхы алагзаны дгылан.

Лылапш иаатдәшәеит ачатирта ахышә азааигәара иааины иаагылаз, арматәа зшәыз, абцярлаггы еихаххаа иҕаз фыцья ачкәынцәа. Азә дылзымдыруазарггы, егьи илзымдыруа иакәмызт, – Вахтанг ица Гоча иакәын. Агәыгра зцыз гәыхытхытрак аалызцәыртцит уи дшаалбаз, – аб ихымфәацгашья ипсахзарггы, апаггы ус дышпәкалари хәа даазхәыцит.

– Иацсуоу азәыр шәыҕоума? – хәа уи аамтазы еиҕа лыбжыи гәафәаза иаагеит уи агыруа пхәыс, иқыртуамыз ауаа ахьгылаз лыбла харшалақәа ыршаҕь-шаҕьо дрылапшуа.

Дызлапшуаз егья анаалара лцәуадафзарггы, аха мацк акара иашыцылахьаз, зшьамхкәаггы акәарр-кәарра иакәытцхьаз Гәашьанеи, уи апхәыс лажәақәа ллымхә ишаатасыз еипш, зны мцак налыхкәеит, нас иаалыркәаны тцаак налыграшәызшәа даакалеит. Иага рыцхара даниашазарггы дшапсуаз мап ацәкра лгәы иҕамызт. Мацк даамахазарггы, сара сапсуоуп хәа фәалтырц фнутцкала ләаазыҕалтцеит, аха азәы дахьимгзеит:

– «Сара сапсуоуп», – ллымхә иаатасит лышьтахь ала иаафуаз ифәацаз иҕаз хатдә бжык.

– Апсуаа ача рахтазом, наӋ ухалтны уца... – инеихаргыла-еитдаргыла ажәа хәымгақәакгы нацылтцеит агыруа пхәыс.

Гәашъанеи игәалцеит дара ақыртұа хәсақәа иреиуаз пытфык уи апхәыс лажәақәа шыргәампхаз, аха ибхәо җеим хәа азәгы ахәара изымгәагьит. Ажәак ахимхәааит, мацзак иадамхаргы дзықәгәыгуаз Гочагы.

– Сан аиарта дылоуп, дычмазафуп... Сара исышәым-тозаргы уи лзы ча хык... – еита ибжы ааиргеит уи апсуа.

Абри абра дабаанагеи, мамзаргы излеигәагьзазеи рхәарашәа, дцъашъаны изхәапшуаз ахатца лылапш не-изылкит ларгы. Иарманапала салафан пакетк кны иа-қыртұамыз ауаа рышьтахьшәа дгылан иара, ишәагаа аамыцхәымкәа, зықәрабжа интысхяз, излагәалтаз ала заргъананы змышьхәылтц илатцакны ихтәаз, акыр ицъабаа-цъафаны иаазаз азә шиакәыз зныцшуаз ахатца.

– Апсуаа зегы ча-хык шәапсазам, имыцхәугы ча хамазам... – ипатца хәбаба еиқәатқәақәа дрылаччо уи ихы наиқәкны даацәажеит, абцъарла еиқәных игылаз, апшра-асахъа иазрыцхамыз аруаф.

Атрышә бжы захаз агәагәышькәа ирфызыха иааила-каркар-ааилаччеит, аччара зхы иатәазшьар зылшоз ақыртұа хәсақәа.

– Уцәажәашъа шыпшзам узымдыруа укам... – иеын-кыланы ак ихәарц дналагеит илзымдыруаз уи апсуа, аха иажәа анагзаха имтакәа еита уи иеынеизикит аруаф.

– Уца наӋ... Иахъа уатцәы ипсыша уан ача иазылуазеи? Унлыцшьталар лгәы Ӌаутцап, хатцак длымбеижьтеи акыр шықәса тцазар акәхап... – иажәа хәапсақәа ндәықәитцеит фәпхъа.

– Абри апхәыс пшза дапсуоуп, – уи апсуа атақкатдара дахъаанзагы ллымхә иаатасит илахыхъаз бжык, лылапшгы наиқәшәеит лара лахъ знапы рхханы игылаз Гоча.

Лылапш нархылгеит, дкылкааны лара лахь ицшуаз ақыртұа хәсақәа, аха макъана аус хада ахыҕказ лара лахь шакәмыз даазхәыцит.

– Ан лзы ус ацәажәара цшзам. Уарггы анык улхым-шакәа уҕам... – аргам дшыҕеицралазггы, излаизауаз ала иҕынкыланы, аха ибжы амч натаны ҕааитит ацсуа.

– Уан, уара дузымгәагъуазар, сара суцхрауеит, уаала арахь, – аруаҕ ацсуа дахьгылаз дынидыххыланы, ижәҕа нтарсны иаанкыланы, азныказ имч мырхакәа диманы иҕынеихеит, иара иикыз аpaketггы неимпытшәеит.

Шыаҕақәак аакартцахьаны еицш ацсуа уи аруаҕ иҕааи-мпытжәааны, акы наигәтасны даршәызшәа, днаид-цаны зны ддыхза даагылеит, аха нас иҕеитцамырхакәа али-пси рыбжьара дҕацаны хыгәтәыла днаижәлан ихы-иҕы шыҕказ ааха ииҕеит. Ааха зауз аруаҕ ипынтца икылтәрааны ағыланахеит ашыа, арзаақхәаггы быжь гәаҕак нтицеит, аруаа ақалақ иналалеижьтеи аахыс ирымгацкәа еилатцәы ишытаз агәамсам ажәван длалыҕ-рызшәа инылаҳаз аруаҕ, деиханы дгыларцггы изац-шыамгеит, ихы-иҕы еимлагәа иааникылеит.

Уи аамтазы ллымхакәа иаартасит еишытагыланы ицоз автомат ахысбыжкәа, лылапш наидхалеит ихысызггы. Ари Гоча иакәын.

Хтыц цыцхьаза ашыа илтұа аара иағын асфальт аҕны ишытаз, деитцақыць-қыцьуа ацсхыхра иағыз ацсуа, лылапшггы нақәшәеит мыцхәы амса зтаз иаартыз инапы. Уи нахыс цсгарахеит, ачаахәара зтахыз, аха измазакәа игылаз аиҳараҕык рзы. Иҕалаз аилаҕынтра, аилатцәара иалагзаны лхы дахәеит Гәашьанеи, – дшыҕуаз мацара луада ашә аҕынза дназеит. Лцыба италтахьаз ацацха дашьталеит, аха илцыхьашәомызт, маатқәаки иареи рыда уаха акгы штамызггы. Ианылцшаахггы атыц илза-қәыршәомызт. Илулак иаалыртит атдыхәтәаны. Баапсрак

шыҕалаз ицәа иалашәаны, аха изакәу изымдыруа дхаха-за даалпылеит лхәычы.

– Икалазеи, мама? – дгъатцәы-гъатцәуа дналгәыдхаха-леит, ларгъы даамтцарсны дфыштцәаны даалгәыдлхә-хәалеит, уи нахыс уаха лычелызнымкылакәа агәынқыра дналагеит.

– Ибыхъзеи, мама, ибыхъзеи? – агәытқыра дамеха-накхъан Бәтал.

– Сара акгъы смыхъзеит... – дагытцәыуон, дагыцәажәон. – Уара уиашоуп... Хара хаиааироуп, – даеа мфак хәмазам... Хаиааироуп, Бәтал, сыцшқа...

Акыр иеааикәикит ахәычы. Уи злымшоз, зхы иазыми-ааиуаз лара лакәын.

Ахәылбыгәха мацк акара лшъара дшықәлазгъы, ишыл-тахыз лхы лнапакны аагара лылшомызт, – уи аены дызлапшыз лхы илызтцомызт, лыблақәа ишрыхгылац ирыхгылан. Агәырфәа иаркараз, акрымфара акыр зымч канапсахъаз Бәтал хәычы атцх агәы аафнашамтазы ацәа дынтанагалазаргъы, уи лылымшеит лара, – лацәааихышь – лзыкәмтцеит ауха шаанза, инытцф-аатцфоны игоз ахы-сыбжъқәеи, атанкқәеи рышьтыбжъқәеи дшырзызыр-фәуаз акарахәа иаашеит. Дамеигәыргъазеит уи амш фыц, – лхәычи лареи ирзаанагоз лыздыруамызт. Ахәыкатцарта дыфналеит дыфнытцит, деитафналеит, фатәык хәа ак-гъы шыкамыз шылдыруазгъы адулапқәа иртагылаз ачыс матәахәқәа пқаауа зегъы дыртапшит. Атцыхәтәан акыр зхытцәуаз, зкапсара лхаштны цъара илыцәтаханы иказ, сандыкәрак азна ахрыг лылапш нақәшәеит. Азы натцапсаны агаз инақәлыргылеит. Азы анатцабалак еиҕа афыц нахатәо иахъынзауаз итарбааны илжәит ахәы-чы даапшаанза. Данаапш игәшәымшә хәаны инаим-тцалыргылеит.

– Бара ибфозеи? – иблақәа тырхаха иан дналфәапшит.

– Сара амла сакзом, уан дукәыхшоуп... Абри унацха, нас анцәа ак хайтап... – лхәеит ларггы.

– Бара ибымфозар сарггы исфазом, – днаханы иныкәиргылеит.

– Мап, сычкәын... Иашахатаны амла сакзом, уан дукәыхшоуп... – еитанаимтцалыргылеит.

– Сарггы амла сакзом... – икышөггы нтирчааит.

Убри аамтазы акыр-кырхәа иаагеит ашә атцәтәабжы. Днеилыпсааит Гәашьанеи. Азныказ ашә ахь анеира лзымгәагыт. Еиҭа игеит атцәтәабжы, уажәазы еиха инароуны. Итыц дфахытцит Баталггы. Афыцбаггы рылацшкәа неикәшәеит.

– Папа даазар калап! Сара иаасыртуеит, – иблакәа пха-ра кәицкәак нархыланы даацәажәеит иара.

– Уара... Уара ара указ... – излауаз ала лшьяпы ашьтыбжь мыргазақәа днеины ашә днадгылеит.

– Иаарты Гәашьанеи, Етери соуп, ача бзаазгеит... – зыгекыдтцаны изырфуаз ллымхакәа иаартасит, иаафуаз ибзианы илдыруаз абжы.

Дааласны ашә амаа иамаз акылцшырта дынкылцшит. Абар ассир! Иашахатаны игылаз лгәылапхәыс Етери лакәын, илгәыдымзало ҭ-чалу хыгьежъаак лкыхатан. Лхатаггы дазымпцшзакәа иаалыркьаны иҭааршәхахьаз лгәы ацапха аартны мрәшәахәак нҭацхазшәа даакалеит. Илкыз деигәыргәеит, аха уи аастаггы лара лааира еиха лгәы аарпхазшәаггы лбеит. «Ацсыцкьа бара... Издыруан зеггы бышреипшымыз... Издыруан арыцхашьара, ауафра шбылаз...» – гәаныла даацәажәеит. Иҭабыргны, иара аибашьра иалагаанзаггы, Гамсахәырдиа ихаан иказ аилагьежьрақәа раан, егырт реипш лхы ырмацъананы имҭапылго лымбацыт – лҭабызшәа хаан, агәыларазы дыбзиан, ачеицыкаггы лыман... Абар, уажәггы лхәыҭи лареи зыниаз арыцхара еилкааны, лчаулақәа лгәытцакны

лышә апхъа дгылан, рыцсы еикәлырхарц лтахын, лхата дышуафу аалырцшуан...

Лгәы аатгәырғъааны, даалсны, ачарахәа ашә ацапха аалыртит. Днытцаба дцахъан Чапсыцкъа Етери...

Зымфә аатыз азхыттра фәр иафызыха ижәыланы ауада иаафнейбахәеит абцъарла еикәных икәз аруаа. Икәлаз лхәфы иааианза лшәпы дықәдыркъахъан. Ар-тәаахәа дыхәхәо, адашъма икәжъыз иан лахъ деиханы ифәнейхеит, икәлаз збоз ахәычы. Аха амшә еипш дааимлагәа даанкыланы имч мырхакәа инейхаңаз аруаа иреиуаз азәы, ахәыкәтарта шыкәзахъ диманы ифәнейхеит.

«Етери, Етери... Баргъы урт брейцшума...» – лгәы тқапуа гәаныла дцәажәон дахъкажъыз. Иаалыркъаны уи лахъ рыцхашъарак аалызцәыртит уажәы.

– Бгыл, алапс... – акыр иааргәгәаны шәпыла лцацха шыкәз дынтасит илхагылаз агвардиа иеиуаз аруаф.

– Ашәытара лнумтдан дыцхәыс пшзоуп... – уи ибжъы наикәиргеит даеазәы. – Сара дыздыруеит, – длапсзам макъана...

Уажәоуп уи ихы-ифы анаагәалтаз, – ари Гоча иакәын! Илаахаз амагә илнатаз ааста акырза ихъантан уи иажәакәа илыртаз ахъаа. Илулак деиханы лшәпы днықәгылеит.

– Дабакоу бхатца асепаратист? – илакытцакәа тылашьцаа деитаацәажәеит шәпыла илысыз.

– Схатца ақытахъ дыкоуп, – аарла даацәажәеит зхъаакәа раңәаз Гәашъаней.

– Икаитцозеи ақытафы?

– Иан дычмазафуп...

– Абцъар кны ҳаруаа ирабашъуа дреиуоуп бхатца.

– Схатца абцъар имазам. Иан дычмазафуп, аиарта дамоуп. Мызкы тәеит ақытахъ дцеижътеи. Уара иудыруеит, Гоча... – уи лхы наикәылкит.

– Бхатца Мирон, аусурахъ ааста «Аидгыларахъ» дны-
кәон, –абри ауп сара издыруа... – дцәытцаччо атак кай-
цеит иара.

– Хадгъыл шәыкәтәоуп, арахъ шәагъхабашъеит хәа
шәәфуп!... – деитаацәажәеит илысыз. – Иабатцәаху бхатца
иабцъаркәа?

– Схатца абцъар имазам...

– Абцъар имазам?! Арт закәызеи?! – ашьталарта ауа-
дахъынтәи даацәыртцит ф-гранатак знапкәа иркыз аруаф.

– Уажәадагъы исымбац, изакәугъы сыздыруам... –
ицъашъаны дрыхәацшуан иашахатаны уажәада илымба-
цыз.

– Изимазеи артцәахны? Иазиуазеи? Хара дхабашъырц
итахын, ус ами?

– Уи зтәу шәара шәоуп... – ас еипш афстааракәа шы-
картоз лахахъан.

– Бфы еихакы, алацс... – аграната шикыз длысрашәа
азныказ инапы наирххеит, аха иеааникылеит.

– Ашәытара лнумтцан... – еита җааитит Гоча, нас ина-
цитцеит. – Мирон, Тырқәтәылантәи абцъар зхызгаз дыш-
рылахәу хәфны акны инхо зегъы ирдыруеит, бара җым-
дыр зыкабтозеи? Хара хәума ибжьо?! – иблакәа харша-
ланы ллакта дынтацшит. – Автоматкәа ахытцәаху бхәар
иаха ибзеигъуп...

– Хгәылацәа зегъы ирдыруеит ухәеит урт урызтцаа...
Уаргъы иудыруеит, ус анакәха иаацәырга...

– Бара бхала ибхәар, бхәычгъы баргъы ишәзеигъуп,
Гәашъанеи...

– Сара издыруаз шәасхәеит, исзымдыруаз злашәас-
хәарызеи...

– Ибхаштыз ыкоуп, ибгәаларшәа, иаха ибзеигъуп...
Бәтали барей баацсрак шәакәшәар стахзам, хшеизыкоу
бдыруеит...

– Хатыр шақәүтцә збоит, хаиуара... – иблақәа тылб-лаарашәа илакта дынтацшит. –Хара хзы усеипш хым-џапгашәа анцәа иуцъишъазом, ма уи уицәшәа, Гоча. Уқырсианзар, –қырсиантас ухы мџапга.

Лажәақәа игәы ишаланакъакъаз аргамәа иааиныцшит.

– Анцәа ибоит баапсрак шыстахымыз... – уи нахыс ибжы наихәлашәазшәа, уаха акгы ацимтеит.

– Анцәа дызжьоит хәа уафуп... – еита илакта фынтацшит, аха иара уаха дылмышәацшзакәа дналыдтны аудақәа лархәы-џархәуәа ацшаара иафыз рахь ифынеихеит.

– Ацапха абакоу? –фааитит шыапыла илысыз.

– Иарбан цацхоу?

– Аквартира ацапха, алапс... –иаалыркъаны ишьара дныкәкъаны артцәаа аатиргеит.

– Ашә иафәуп.

Дласны днеины ашә ацапха аафыхны, еита дналыкә-кааит:

– Шәара иахьынзашәтәыз шәызхоуп, асепаратистцәа, – ацапха зны ифышьтыхшәа днахәацшны ицъыба интеит, нас ифызцәа ибжы нарықәиргеит «дыжәга» хәа.

Ахәыкатцартакынтәи дааргеит ирызмышәыкәуәа атцәы-уара иафыз Батал.

– Гоча, хәәны хәздәылырцозеи, цәгъарас икахтцазеи?... – уи днеихьынпашалеит ахәычы.

– Уани уаби ирдыруеит... – днаигәтасны уахаггы ди-хәамцшзакәа дындәылтцит.

Индәылганы, ирзыпшыз автобус хәыч инақәыртәаны идәықәыргалеит. Ақыртқәа иреиуаз лгәылацәа лалбаа-хьан, рфәы ахахә тоушәа ажәак мхәазакәа игыланы ирзып-шуан...

Азиас ак шналахаз лзырдырыз бжык ллымха интасит, лгәалашәарақәаггы неипхьбеит. Дахьтәаз даатрысит игаз

абжыы захаз «Абгалацгы», ылымха иаатасит Гәашьаней лавтомат шаахалыршаз зхәоз абжыгы. Игәы нтыпсааит, – лгәамтпра лыенатаны ццакырак анлыхь рус шхыбгалоу даазхәыцит. Ихыснацәа икышәкәа инарықәкны «тс-су» хәа инытцакны ибжыы наиргеит, ишлахаз акара агәра анига нахыс атабиакәа рахь иблақәа ыртцарны апшра дналагеит. Акраамта ус дыпшуан, аха анцәа ицъашъахаратәы азәгы ицәаара имбеит, ус анакәха аруаа ацәа реартахъан. Акыр иеааикәикит агәтынчымыра иамеханахъаз «Абгалац».

– Бавтомат зхабыршалазеи? – илахартә аипш иажәақәа неихәеит, аха уи аамтазы игәеитәит лыц еихамгыло атысра дшафыз. – Ибыхъзеи, Гәашьаней? – иаха иеылзааигәатәны дналазтааит.

– Иуадафым, исыхгоит... – лыбжыы қыцъ-қыцъуа атак калтәит ларгы, иагънацылтәит – ачкәыцәа еикәымшәарак рыхьит...

Мачк акара иаргыы днатәеит. Лтысра акыр ишааикәтәаз агәра анига еиҭа дынлықәәажәеит:

– Икоу ааилкааны схынхәуеит. Ццакырак кабымтдан...

– Усцәымшәан, уца...

Алашьцара дналаз дцеит «Абгалац».

Дыштәац дтәан лара лыхгыы лыгәгы ахыкәаз ацхахь акәын. Илахаз абжыы адагы, ачкәынцәа цъара еикәымшәарак ишанияз гәынхәтцыстала агәра лгахъан. Икалатәкәыз дара рнафс издырырц зылшоз, уахь ирызцаз «Абгалац» иакәын, лгәы хыт-хытуа ихынхәра дзыпшын, аха уиижътеи аамта акыр шцахъазгыы ихабаркыкамызт. Акысгыы, уи дцеижътеи, дахынапшуаз ацха икәылбаахъан, рынаиаишьала уи зцацшьо роуп хәа дзызхәыцуаз цъоукы рцәаарақәа, цъара ак шыкалаз лзырдыруаз инытцакны иаагаз шытыбжықәакгы лахахъан... Данцоз «бара ара быкәз» ихәахъан, дцаргыы дабацарыз:

ацха атцаканза днеизаргы, изфыз аус акны лара илдыруан...

Агәәтеира дшафыз, иаара зынза дахьазыцшзамыз, лара дахьтәаз илатцакны амфаду аганахь ала азәы ахалара дшафыз лзырдыруаз шытыбжык ллымхә иаатасит, азәы ицәаарагы лылацш инытцашәеит. Абнацгәы дафызыха излауаз ала ишытыбжь мыргазо ахалара иәфыз уи ауаф акыр дылзааигәахьан. «Агәцәа дреиуоуп», –абри ауп рацхьа лгәы дзызхәыцыз, уаанзагы илымпытцаргәә ирмазеины илкыз лавтоматгы аахалыршалеит. «Тс-су» – уи аамтазы ллымхә иаатасит уи ауаф ишытыбжь, «сара soup, Гәашьанеи» хәагы нацитцеит. Уи нахыс акыр аеаартынчит уаанза мыцхәы аисра иәфыз лыгәгы.

Деидараха лара дахьыказ ахь дхәлеит «Абгалац». Дарадара аaidкьысланы израргамаша быжькәак нархылтцыр хәа дацәшәо, рмаршәа кны инеидгыла-аaidгыло иааихыхны рышьтатцара дналагеит дызтцаз. Ашараккара акыр иазааигәахьаз ажәфан иналылбааит автоматкәеи, уанза илымбацыз, илзымдыруаз даеа бцъарки.

– Арт абаказ, изтәыда? – мацк акара лыбжы налымкьаны дыниазтцааит.

– Тс-су, – ихәеит еитә, иагынацитцеит. – Шьта хара иахтәуп... Даеа хфык иркыша хәмоуп, Гәашьанеи, – аргамә ихигәалаканы дшыказ иныцшуан «Абгалац».

– Ацхәхь умцазәз? – иаха ләаартынчны деитәнаиазтцааит.

– Сыкан... Лагәымк азы ирцәалахан, аха итәхгеит.

– Абцъаркәа узтада?

– Акәрулцәа... Шьта цырхага рымазам, – лассы иалгоит...

– Иаалыркьаны гәазхәрак аалызцәыртцит...

– Хара хәиааиуеит! – «Абгалац» илымхә интәфит уи лажәәкәа.

– Хаиааиуеит, Гәашьанеи, даеа мѳак хамазам... – ихәеит иаргьы. Даеа минуткәак ус итәан, илацш ыртцарны ацхәхь дыцшуан иара. Игәы змыртынчуаз ыкан, – акарулцәа ґыцкәа уи ианаакәла икалашаз идыруан... Ацхә икәызгар акәын хәа хәаала даахәыцит.

– Абри бара ибымаз, ибтаххар калоит, – лара лахь инаирххеит еивтцапахәа патронала итәыз автомат «амагазин», ларгьы дласны иааимылхит, лмакагьы инавталцеит. Уаха уа даанымхеит иара, – иабцъаркәа аашьтыхны уанза дахьтәаз итыц ахь иґынеихеит.

Еиґа лхәыцракәа налхацеит.

...Изтатәаз автобус зны акалакь амилиция акәша акны инкыдгылеит. Лхәычи лареи амилицияхь инаргарашәа даазхәыцит, урт рнапакны ианыкала ирыхьчарашәа гыггракәакгьы аалоуит. Аха ус икамлеит: хааиаанза ара шәыказ хәа адца нарытаны, аныкәцаѳ ида зегьы налбааны ишеицыз амилиция зыѳназ ахыбрахь инеит. Рнапкәа еикәыршаны иштәац итәан лхәычи лареи. Рыкәґитуамызт, иара усгьы даахәны дрыхәацшуамызт, даакәымтцзакәа мелодиак ахьынтәи даеа мелодиак ахь дниасуа ашәышәра иаґыз, зтыц акны итәаз аныкәцаѳ. Рыцхашьарак злам гыгшәыгк иакызар акара рґагылазаашьа шыцәгьаз, рыцхарамзар бзиарак ишақәдмыршәоз агәра лгахьан, амшын ихыршәлоу кәыбрык акара лхәычгьы ларгьы урт рґацхәа мчык шрымамыз еилылкаауан, Гәашьанеи.

Мышкы ацхәа, уи апсуа напхтәа даныршьыз ишыкалтцаз еидш, уажәы лхәычы длыманы иаартыз автобус ашә дынткьаны аѳра аѳыцъагьы еикәнархарашәа даазхәыцит зны, ѳнытцкалагьы лґеазыкалтцеит: лхәычгьы днаиахәыт-хәытит. Уи аамтазы, ашәышәра даакәытцны ибжьы ааиргеит аныкәцаѳ.

– Ашә ахьяарту бымпшын, – иага шөыфргы харак шөызцазом... – иажәакәа нахәаны еита ашөышөра дна- лагеит. Лыфнутқатәи леааизгарагы нөыцәааит, еита лхөычы даалгөыдыхәхәала днатөеит. Иашахатаны царта шрымамыз, рыцсы иацшөмахашаз уә дшыкамлоз даазхөыцит, – рықалақь аҕны иштөымхахьаз агөра лга- хьан.

– Аныкөцаф, хабаргои? – илгәағит иаазтцаара.

– Еитныцсахлара, – уи лызтцаара дазыпшызшөа, даа- ласны атак нықалтцеит, дара рахь дхьампшзакәа.

Инагзаны иажәакәа рыгөра лымгазаргы мацзак акара гөыграк налыртеит.

Ус, амилиция ахыбра иаафнытцны рөаархеит аруаа, хөыуаак рыманы. Руазәк хынфажәа шықәса иртысхьаз хатцан, егы фынфажәака шықәса зхытцуаз пхөысын, илыцз ахөычгы жәабака шықәса дреихамызт. Ахатца итцагыланы дааргон, изшыапык мыцхөы ишихуаз иныц- шуан, иқәиргылоит хәа дшафызгы ихы изархөо хәа иҕамызт.

Ани аби дынмыжьюа рөы иааташөаз ражәа хөымга- қәа найқәхәацөо, уажөы-уажөы дынцөытцарххуа, аха зынзагы дкамыжьюа автобус иаадгылеит. Уә диөац- шуа дыҕамызт уи ахатца, – баацсыла дшырпказ иныц- шуан, ихы-иөы зегы ашыаза-гөаза иаганы иҕан: ила- кытцақәа мыцхөы итцшөаан, иблақәа руак еибгашөа иказаргы икылчаан, афыза уажөы-уашьтан иаатшөаны инкашөарашөа акыр иааскьахьан, ишатаху иаатуахәа- гы иҕамызт. Еибгамызт ицынтцагы: агөы тацтцөоуп лгәахәратө иөашьахахьан, макьана иазазаргы абҕажө ахалахьан, мыцхөы икақөчаан иқьышөқәагы, иҕа- ларын ихапыцқәагы ытцырххьазаргы, аха уи агөра лгартө еипш илбартө иҕамызт. Иара усгы иан иөлы- дыргөгәала дыштөазгы иаха дналылацсит уртқәа зыб-

лакәа ирбоз Баталгы. Инаицхрааны автобус дынталаны инеигәтасит, иаргы дынцәйтцаххны уаха иеизнымкылакәа атәартакәа рыбжьара дныбжьахаит. Аруаа макъана адәахыы рыказаара рхы иархәаны ани аңеи наицхрааны, ифаиханы, тәартак дныкәдыртәеит. «Алакәа... Алакәа...» –хәа апсышәала җ-ажәазатцәык аарлахәа инеихәеит, уи нахыс ахъаа баапс шимаз иныпшуа иереицны дтәан ихы икәыжыны. Ихаргалеит хаа бызшәак зарымхәаз апхәысгыы ахәычгы. Уи нахыс аруаа иреиуаз цшьфык автобус интатәеит. Гочагы дназлаз, хөык уака реааныркылеит.

Ақалақь иналсны амрагылара шыказ рхы рханы инеиуан изықәтәаз. Асаркыа далцшыны уажәы-уажә лыбла иаахылгон: атанкқәа, БТР-қәа, аруаа... «Абарт зеггы риаашыас икоузеи? Ирымоузеи хара хтәкәа...» хәа, лгәы дтахәыцуа дтацәажәон амҗа иахъаныз. Кәыдры иназарц рацәак шрыгмыз автобус аағәтәиины Уарчака инагаз амҗа инанылеит.

«Хәтыр зқәу апсшыацәа! Монте-Карло хааины хәкоуп, ахәара хәхтәоит шәылбаарц!...» –ибжыы паршеи ихацала җааитит азәы, автобус цшьбаны еихагылаз «Катран» хәа афыра зныз апсшыарта аҗапхъа ианаангыла. Ашә аартны аруаа иреиуаз җыцъака налбааит.

Җыртысрак рымамакәа итәан рыхәфыкгы.

«Шәылбаа хәа шәархәеит, ишәмаҳазеи, шәан...» хәа днарытцахәхәеит даҗазәы. Иҗатҗеибаркыаны рхәычқәа рыманы иналбааит ахәса. Дгыларц иенацшыигеит ахатцагы, аха илымшакәа деитанатәеит. Автобус шааиз рбыжьқәа рхацаланы ицәажәо уи иаапылахъаз, арматәа зшәымыз, аха автоматла еибытаз атыцантәи агырқәа рахъ аруаа иреиуаз адтца аныкартца, ахычалакәа иреицшха җыцъа аарылтцны автобус инталан, ижәҗақәа нтарсны иаанкыланы дыркәал-кәало дынтыргеит уи аха-

та, рнапкәа ааркьақьаны ихгы иныкәс-аакәсит, шыапылагы инаисит. Азныказ днарымпытыфрны дынкаҳаит, аха ирласны даашьтыхны дрыманы амардуан иоәфәлеит.

– Дыззышәтахузеи дырххо!.. – ихагалара иафыз ибжы нарыкәиргеит тақа игылаз агыруак, иагынацитцеит: – Сара дсышәтандаз, Кәыдры днаганы дыскәабарын...

Акырқырхәа иааибарчцеит егырт агырқәа ахыгылаз.

– Дыказааит макьана... – дахтаххар кәлоит аанарго атак кәитцеит дхазгалоз руазы.

Даргы рыманы амардуан иоәфәлеит.

– Атауар бзиа аажәгеит, – җааитит агыруак дыцхлымүа ахәса ркалтқәа дырхыцшуа дахыгылаз.

– Ублақәа нақ ихәа иуцәызыр утахымзар... – хыбаарак шааизцәыртцыз аргамәа иныцшуа уи агыруа днаитцәкьеит агвардиәа иреиуаз азәы, иавтоматгы ышытьыхны ашьхәала дисрашәа иара иахь инаирххеит, аха уи азырхань иеааникылеит, агыруагы идыршәаз ала дафызәа деицыцны даагылеит, ихапыцқәагы аахырцацаны дааччашәа кәитцеит.

Ихаргәлеит апсшьарта афбатәи аихагыла ахь. Зышә аартыз уадак акны рыцшьоык ныфәнацаланы, адәахьала ацацха надыркиит.

Уиамшазыазәгы рышә аартны дырзымааизеит, цьара фатәык, зык иадамхаргы ирырымтәзеит. Амла ишакуазгы ахәычқәатцәкьагы изықәдыршәаз реанрааланы, рцәа итармыгзашә тармыгзар ада даеә мәак шрымамыз шеилыркаауаз рныцшуа изтагылаз җымтзакәа ирычхауан. Аха амлакрей, агәырфәи, ашабарей анырзеицыла рымчқәа капсахьан, аихарак Батал. Зны-зынла дөагыланы ауадакны дгыр-гыруа даалеиөеиуазаргы, шамахамзар, ацәажәратцәкьа итахымкәа цәарта знымыз акаруат акны иереицны дыштан.

Ирыцыџнаркыз апцхәыс милатла дагыруан, Ламара лыхъзын, илыцыз ахәычгъы Ахра ихъзын, лара дылцан.

– Сара сахъацсуоу сахдыркьоит, аха бара арахъ бзаарга-зеи? – цқба ианааибадыркәа уи дналазтцааит Гәашъанеи.

– Апсуа сахыпцхәысу акәхап, уаха исыдырбаларыз... – лхәеит ларгъы.

Дшагыруаз анеилылкаа азныказ уи лахъ гәрамгарак аалызцәыртцаргъы, аха акыр ианааицәажәакәа, иашахатаны лара леипцш арыццхара ианиаз азә шлакәыз, уафышъалагъы дышхәыдамыз, лхәыцшъалагъы егъырт илдыруаз агыркәа акыр дшырцәыхараз агәра лгеит.

– Апснытәи агыркәа рыкәзаара аамта ааит, Гәашъанеи, – лгәы аартны даацәажәеит, зны лыбжы нытцакны Ламара.

– Избан?.. – лхәашъа иагъаацъалшьеит Гәашъанеи.

Идырџашъеит. Апсуаа нықәцаны Апсны дара ишыртаху аказаара иақәдыргәыгит, даргъы агәра ргеит... Иахъкылнагаша рхафы ирзаагазом...

– Апсуаа Апсны рхатә тәылас ирызтаз Анцәа иоуп, ирымхтәызар ирымызхырц зылшо иара азәк иоуп. Ус рмыхъыр акәын... – уаха даламлеит.

Иага лгәы аартны дцәажәозаргъы, агыруа – дагыруоуп, инагзаны лыгәра агара калом хәа дазхәыцуан. Ус шакәызгъы, лгәы иахәон уи апцхәыс лажәакәа. Аха, лара гәытцхас илымаз – агыркәа рлахъынтца азхъаара иацәыхаран, лхәычи лареи знапакны иказ агәылшьапқәа (ус дрышьтан урт Акәа иналалеижьтеи) реынрымпытцжәаны дара ртәкәа ахыказ ахъ рцара, – абри акәын. Лгәы тнашьаауан уи алшаразы иарбанзаалак мчык ахълымамыз. Аха диқәгәыцуан анцәа...

Убри атып акны инаргеижьтеи рацхъаза акәны ахысбыжкәа геит уи аены ахәылбыгешәа. Игеит амшын аганахъ ала.

– Уи ахатқа дыршыит... – лгәы шынтыпсааз лныпшуа даацәажәеит Ламара.

– Излабдырзеи?

– Акылхара скылпшны избейт даныргоз, абахаггы икын... – ишыра лыблақәа ирбазар ақара лажәақәа рыгәра ганы даацәажәеит еита.

Ламара лгәаанагара шиашаз лассы агәра лгеит Гәашьанеи. Ашә ақны иқаз акылхара ала дшыпшуаз игәалтәит, уи ахатқа дызгаз шыхынхәыз, абахаггы руазәк инапы ишакыз... Уи нахысггы хаз-хазы даеа ҫыңа рыманы ицеит: ианцоз абаха иргоз ауаа иркын, ахысбыжьқәа рышытахь ианыхынхәуаз абаха аруаа иреиуаз ирыманы ихынхәуан.

Ахымш рзы азәы ашә ааиртит. Ацапха абжыы анраха инаркны агәтынчымра иамҫхакны иаагылахьан ахәыцқәаггы ранацәаггы.

– Нас, ахәса пшзақәа, шәыпсы шпашәшьеи?... – дыгехырччо даацәажәеит иаафналаз ахәык рахьтә руазәк, рышытахь иаафналаз ус баша деилахәан, аха уиггы абцар икын. Азныказ игәаггыны ажәак рзымхәо игылан.

– Зык иадамхарггы... Ахәыцқәа ҫажәкуеит... – қыртшәала даацәажәеит Ламара.

– Ҳы!.. Иаашәыкәыршаны зымзар иқоузеи! Амшын ара иқоуп, Кәыдры акәзар ишәывсны ацара иафуп. Шәнеи ижәжәы!.. – иеынхтаны ақырқырхәа дааччеит. – Бара бақыртуоуп, ус аума? – анафс иажәақәа Ламара иналзикит.

– Ус ауп.

– Арахь бзааргазеи?

– Схатқа дахьапсуоу азакәхап...

– О, агха ду қабтәит. Рееишьа змам агха ду. Ацсуа битәиеит... Абри иакәхап ибыхшазггы? – илакытқақәа тдыршәаа лывара игылаз Ахра илақта дынтапшит. – Уарггы усеизхар уабцар кны уааҫагылоит, ус ауми аласба?..

Иемырттысуа дахьгылаз итачкәым хәыцқәа ааира-тәеит Ахра, аха ақшара изымгәағьит, уаҳа ажәак мхәакәа ләаанылкылеит иангы.

– Ацшъбатәи аихагылахь!.. – зны инацәа ркәағны Ла-мара иналықәкны ифыза адтәа наитеит.

– Баала, – уи ихы налықәикит адтәа зауз аруағьы.

– Сабажәгои?.. Хара ара хәказар... – даағьатцәығьатцәын ак лхәарц дналагейт, аха дахьымзакәа али-пси рыбжьара иеыфхыршәааны гыгшәыгтәас ауада дныфнакааит рап-хәа илацәажәоз.

– Ацшъбатәи аихагылахь схәеит, алапс, ибмаҳазеи?.. – иавтоматгы ааихцәаны иналықәикит.

Ишимчыз азәы дынлыгәтәсызшәа, лхәычы имахцәа даамтәсны иаанкыланы, ашә ала ауада дындәылцейт Ла-мара, аруаа иреиуаз афыцәагы иласны инарышьтәлейт. Арматәа зшәымыз, – ахцатәи, азныказ урт дрышьтәланы ашә ақынза дшыназәзгы даатгылейт, нас даахынхәны ибжы нытқакны, Гәашәаней ихы налықәикит: «Сара бара быздыруейт. Бхатәа Миронгы... Шәара шәқытахь иб-жәаз автобус сақәтәан...» – уаҳа мхәакәа, иажәа атакгы дазымпцшзакәа дындәылтңны ашә наиркит.

Абри иоуп хәа дылгәаламшәозаргы, цәара илба-хәаз азә шиакәыз ақара уаанзәгы лгәы азфәхьан. Дгы-лан уи данцәагы лылапш кыдхаланы ашә ахь дыпшуа, ашәазызара мыцхәы дамеханакны... Илзеилкаауамызт уи ауаф лхатцей ларей ахьидыруаз лхәычы ларей рзы егъзу еицәазу. Агәытқьара имтәанарсхәаз лхәычы даал-гәыдыхәхәала акаруат днықәиеит, ґыртуамызт афы-цәагы, – ииан ус, рыцсыц алагафәгарагы дара рзы ихьантараны.

Ус ишышьтәз ауада иаафныфәуа иалагейт пхәыск лгәа-тәы-ғьатцәрей уи инацәаны «шәсыцхраа» хәа лытцәаа-бжы. Иахьынзарзауаз иааласны ифәгыланы, аргамә

хыхьынтәи иаафуаз абжыи иаха иахьрахартаз ахышә инадгылеит. Зны-зынла иааипкьозаргы, ишгац ага-ра иафын мчымхара баапсык дшаниаз зхәоз уи апцхәыс игәытшьяагаз лыбжыи, уи инаццаны аафра иалагахьан хәычык итәаабжыгы.

– Мама.. Мама... Ахра ибжьоуп ари... Ирзыруазеи, ма-ма, иршьюама? – дгәыткьа-псыткьаха ибжыи ааиргеит Баталгыи.

– Мап... Мап... уан дукәыхшоуп. Ахра иакәзам, Ламарагы лакәзам... – лхәычы амц дшылжьоз лыблакәа ир-хибаалар хәа дшәаны ахышә ахь дыцшуа даагылеит.

Ишгац агара иафын Ламара лыбжыи: «Мап, мап...» хәа. Зны амч аман лытәаабжыи, зны ихәаеуан... Лоуразоуроу мцак налыхкьан, анафс тцаршәык дналартцашәа лцәалжыи, лгәы-лгәатцәа зегыи неилыпсаит, апцзы хышәашәагы налыкәнәтәеит, уи нахыс лыгелызнымкыло, зны деитцасуа ахьтшьяра дналагеит, нас атцәыуара даамеханакит. Лхы лнапакны иаалгарц лтахын, аха иауамызт, уажәы-уажәы лыпсы еивтцыхо деитцакьуа атцәыуара дафын. Уажәы, Ламара лаастагыи лхы акәын дзызхәыцуаз. Лцәа ианырхьан илзыпшыз.

– Мама... Ибыхъзеи, ибтцәыуода, мама? Бакәытц атцәыуара... – иан дникыларц иеанишәон ахәычы.

– Схы...Схы стцәыуеит сычкәын, уара уахьалакым... Уара умшәан, нан... – лыгенылкыларц лтахын, аха илзауамызт.

Минуткәак Ламара лыбжыи агара иаакәытцит, Ахра затцәык иакәын атцәаара иафыз. Аха ҫыц еиҫаагахт атцәыуара иафыз Ламара лыбжыи, акыраамта игон, нас афнытцәаара деитаналагеит. Уи аамтазы еикәырццакны ахысбыжкәа аагеит. Уи нахыс иаафәхтцәеит Ламара лыбжыи. Зыбжыи гоз Ахра затцәык иакәын: игәыҫкаагаха, инаикәхаз кдык датцахазшәа... Даеа знык игеит ахысб-

жбы, – уа интәеит, агыгшәыгтәкьа агәы арцшаартә игәытшәагаз Ахра итәаабжыгы...

Уи аеынгы аухагы дара рахь уаф дымнеизеит. Ус шакәызгы дара рыда издыруада лхәычи лареи уи амш, уи атцх шырхыргаз... Зны җнутқала, зынгы лыбжы налымкьо анцәа диҳәон дматанеиуа: «Иа анцәа, хшамкәан хазшаз... Иа ухышьаргәытца сакәыхшоуп, схәычи сареи хзыниаз акны халыргашьак хзыкатца, уҳацхраа. Ианамуза, җатцәхәыс сара сыказааит, аха схәычы деиқәырха, днасыпдоумтәын, абарт агәылышәапкәа дырҗатцәхәумтәын, иаб икнынза днеиртә икатца, уицхраа, зегь зымчу уара»... Абас мацара дшаҗы азәы ашә аартра дышналагаз лзырдыруаз абыжкәа ллымхә иаата-сит, лыгәгы иаха иналымкьаны, дахыглаз дышыхын-псылазшәа дзымкәацо уахь апшра дналагеит. Лылапш наикәшәеит уи аартны иаафналаз ауаф, – мышкы апхәа иказ лхатцәгы ларгы шыдыруаз зхәаз ахатца иакәын. Дшаафналаз еипш дааласны, аха абжы мгартә еипш, амаршәа кны ишътахьала ашә ныдитцеит, иикыз акыр ишыхьантаз зныпшуаз асумка, ауада иаафнагаланы акәакьта акны инаиргылеит, нас Гәашьанеи дналҗапшит: «Аитныпсахларақәа калоит, бхәычи барей шәыжәлақәа рыстеит... Ирацәаны шәара шәтәкәа ааргеит, – лассы акрыфарта аус адыруеит, уаанза фатәкәак шәзаазгеит... Аха азәы имбароуп...» – абас нахәаны, дшааиз еипш, уаха ишътыбжь мыргакәа, зны ашә аавтцрааны дынкылпшны, нас дласны дындәылтцны дцеит уи ауаф.

Ламара лхәычгы ларгы лхы итымтцзацизт, аха дазтцарц лтахымхеит, изықәдыршәаз закәыз агәра ганы дыкан. Уи адагы илтахымхеит, лхәычи лареи ракәзан хәыцыртас илымаз... Уи ауаф иааирагы, иаишәагы мацзак акара дааилнарккеит, лгәәҗы гәыцра кәицкгы аалашазшәа лбеит. Асумка фатәылеи зы-

леи иштәыз шаагәалтазгы, иаалыркьаны уи ауаф иахь гәрамгарак аалызцәыртцит. Иаалгәалашәеит даныхәычыз лабду ифәынтәи илаҳахьаз, акрызбахьаз уи ауаф иажәәкә: «Агыруа – дагыруоуп, игәра шәымган... Уапхьа дургылар машәыр узиуеит, ушьтахь дургылар шыап-фәршә узыкайтцит...». Лабду арт иажәәкәа рыдагы даарызхәыцит, аус лыцызуаз урт иреиуаз пытфок рказшьақәа, лыбла иаахгылеит агвардияа Ақәа ианталаз инаркны лгәылацәа – агырцәа реыпсахшьа, рхымфәагашьақәа...

Аха аханатәгы, лхатәи лареи шидыруаз изырхәарыз?.. Дақәыркны ианыкала дшақәдырзуаз шидыруазгы, лхәычи лареи афатә зырзааигарыз?.. Абартқәа даарызхәыцны лхы даанызбеит, азныказ, уи иахь гәрамгарак ахьаалызцәыртцыз азы. Ус шакәызгы илгәаламшәарц ззамуаз ыкан... Лхы дааташәеит лгәылапхәыс Етери: «Етери бзиахә»... Закантә сыфны бтәахьаз... Шака пату бықәстцоз, зеггы брейпшымкәа сбызхәыцуаз... Амла хшакуаз бдыруан... Бчалукәа рыла сыбла хәаны, иасыргы ирызцымерыз хәихашә снапала агәылшьапқәа ирзаасыртыртә скабтәеит. Счеицьыка аҳак, бызгарым...» хәа гәаныла даацәажәеит. Лыбла иаахгылеит, лхәычы амариан зы дзаазхьаз Вахтанггы, уи ица Гочагы. Уи нахыс еита агәрамгара даамеханакит...

Даеа мышқәак рышьтахь, аруаа иреиуаз ыцьыа ааины дындәылганы, изыфназ ахыбра актәи аихагыла ақны иказ, зхышәқәа цардеикәатцәала италахаз, уада лашьцак дныфнагаланы индәылтцит. Азтцарақәа лыто рфәархеит астал иахатәаз хфок афицарцәа.

– Бхатца изхигаз абцъар абатцәаху?

– Схатца абцъар зхиганы сыздыруам... – атак калтцон ларгы.

– Иабашьтартца?

– Ус акы ыканы сыздыруам.

– Ҳара иаадыруеит абцъар аазгаз дышшылаз. Ихәа иа-хьыртәахыз...

– Сара ус акгы сыздыруам...

Абас мацара азтцаарақәа шлыртоз, ларггы атаккатцара дшағыз акыр саат ниасны ицеит. Лара дгылан, дара тәан. Ианаацса акәхап, дара ҫагыланы ицеит, рхатыңан даеа хоык неины инатәеит.

– Бхатца изхигаз абцъар абатцәаху? – уртггы ғыцла азтцаарақәа лырто иналагеит.

– Схатца абцъар зхиганы сыздыруам... – атаккатцара дналагеит уаха налылымшо икалахъаз ларггы. Уртггы абас мацара лыргәакра иағын, уаха лзымычхакәа лшьапқәа дрызнымкылакәа иналытцәәаланы дынка-хаанза.

Лыхдырра анааи лкаруат акны дықәын, ибла тахақәа тықапшьааза дхахаза дылхагылан лхәычы.

Ҫымш уаха дыдмыргәамтцит, аха ахымш рзы еитә иа-аины дыргеит уи ауадахь. Уаанзеипш уажәггы хыгуаак астал иахатәан. Рыгәта дтәан, Ламара лхәычи лареи аныргоз иказ иреихабыз, азтцаарақәа рытара иналагазггы иара иакәын.

– Зака бцъар зхигазеи бхатца? – иеааргәыбзыгшәа днатцааит зны.

– Абцъар зхимгазеит схатца...

– Закаф иркыша ыкоузеи хәа сбазтцаауеит...

– Абцъар зхимгазеит.

– Изхигеит, бара ибдыруеит ишызхигаз. Ихәа беиқәхар бтахызар...

– Сара акгы сыздыруам.

Саатк инеиханы абас ажәала диргәамтцуан, нас амч ахь диасит, дылғасит, лыхцәы дахеит, акырынтәггы ав-

томатла длывахысит. Лара илхәац лхәон, илзымдыруаз хәашьа лымамызт.

«Дыжәга ацшьбатәи аихагылахь...» хәа җааитит атцыхәтәан. Амацуар лақәа ирфызыха иаафналаз хфык агырқәа лыжәфақәа нтарсны иаанкыланы ауада дындәылыргеит, амардуангы дрыманы инафалеит. Афбатәи аихагыла ақынза ианыфхала, – леаарымжәааны амардуан амаакы-на нтарсны икны даагылеит.

– Сшәыхәоит... Схәычы дысзыцшуп, иара иахь сыжәга, – даағьатцәы-ғьатцәит.

– Баала, баала... Бхәычы гәырфас дқабымтцан, иатах-хар уигы дхаагалоит, – җааитит руазәк, еиҗа лмахәар нтарсны иаанкыланы даалыхеит, аха лара илзынхаз лымч зегы еизыркәкәаны амаакыра леаларцсны иахьылкыз ламхра мариамхеит.

– Сара схәычы иахь истахуп... – лхата хәычтцас даа-ғьатцәы-ғьатцәит. – Сшәыхәоит, сааншәыжә ара...

Уаха ацәажәаха лымтәкәа, лымч мырхакәа иналыхеит. Аатгыларак қамтәкәа дрыманы ифхалеит ацшьбатәи аихагылахь, ашәгы аартны уадак дныфнарғалеит.

– Бхала бееилых... – җааитит руазәк лнапқәа аноу-рыжә, даҗазәгы ашә афнутқала ацапха наиркит.

Лхы инаркны лшьап ақынза днеилыцсаит зны, деи-лапсомә лгәахәратәы лхгы акы аатағьежыт.

– Мап... Сышәшьуазар сазыразуп... Маап... – лыбжы налымқаны дныфнытцәаит.

– Бырххаха хәмазам, бееилых... – еиҗа җааитит амшә асахьақәа змаз уи агыруа.

– Мчыла агьама аиузом... – агәамтцра аеатара шита-хымыз иныцшуа даацәажәеит даҗазәгы.

– Баша бейбмырххан, зегь акоуп... адтәа хәмоуп, – иа-артны иажәақәа неихәеит ахцатәигы.

– Аламысда уара, аламысда... – лажэакэа наикэлыпсеит аееилыхра иналагахъаз уи агыруа, нас днеитацаны, алакэа игфарцалаз аашышь дафызаха, акэакыта лыгенатаны дныѳнатэааит: – Шэмааин арахъ... Шэмааин са сышкэ... Агэылшьапкэа... Агыгшэыгкэа...

– Беыртынч... Беыртынч, апхэыс пшза... Бхала базыразхар иаха ибзеигъуп, – лыгэшэа ахэара иеыназикит аееилыхраз рацэак згымыз. – Аеырххара балагар, бытцкы хамхацжэар калоит, нас ибшэыбтцо боушам, зегыыбыртахоит... Уи ааста, быгемирххакэа, гьамала... – дагыналзааигэаханы лнапгы ааникыларц иенацшыгеит.

Али пси рыбжьара иара иахъ днеитацаны, лхапыцкэа наларцаны, акафыхэа имахэар днацхаит, нас деитамхакэа еиха лтыц акны днагылеит, леылыхьчарц лнапкэагы аалырхахеит. Ахы заахаз амшэ дафызаха, арзаакыкэа ауада дныѳнахэааит иара, азныказ инапы дахьацхаз нтарсны иааникылеит, аха нас даакэтэианы шыапыла лцацха шыказ дынтасит, дынхьыдышышны дынкахаанзагы, инапы ыркаланы лхы-лфы шыказ акшарагы иеынахыгзеит, ашыагы налфеаиршит.

Ашэ аартны руазэк дындэылтцны дышцазгы лызгэамтазеит, ахьаацэгьа даргэакыа, уажэы-уажэ лыпсылылышэшэо лыгереицны диан.

– Абар бычкэын... – ллымхэ иаатасит руазэк ибжыы. – Ибар хтахымызт, аха бара ус ибтаххеит...

– Мамаа... – дынтытэааны, ашыа зфашы уажэы акэакыта игфатэаз иан дшааибаз еипш, лара лахъ днеихеит ахэычы, аха иагьа иеирххазаргы, доуимыжыит, амшэ дылзафызаха дааимлагэа даанызкылаз уи ауаѳ.

– Быззыпшузеи? Бхала бееилых, алапс.. – акыр дналзааигэаханы феааитит ахэычы даазгаз.

– Сааигэара умааин, ахэымга... – акыр илылгахъаз лхьаа леаацэганы, леааизганы днеифажыцеит.

Зны дықшарашәә инапы ышытьхит иара, аха уи даа-
кәйтцны, иҗататаз ажыцәа арыцқара дналагеит.

– Дыкнашәҳа! – ифызцәа адтца нариҗеит знапы
дацқаз. Ускан ауп иангәалтаз, атуан инатцакны инашьтыз
атруба акны җ-шахак шкнаҳаз. Ахәычы дааимлагәа дык-
ны дшышьтыхны, ашахақәа аакәарақәантәны ишыапқәа
инархадыршәит, дагынаурышьтит.

«Ахра насыпда...» – уигы дааизхәыцит. Амзаатә лзаа-
ны, уи нахыс атцәара дналагеит лара...

Ибжы изтымкаауа, еилгамыз шытыбжықәак ихылтц-
уан ахәычы: ишыапқәа ахақәитра рытара илшарызшәа
дцат-цатуан, инап хәыцқәа рнацәкыарақәа рхаханы ада-
шма инықәикырц ацшыгон, аха дзылазомызт... Ми-
нутк акара ажәак рҗытымшәо игыланы ицшуан дара
рыхык: зны ахәычы игәакра иазыцшуан, зны «уеыр-
гәгәа сыцкәын, уеыргәгәа», – хәа атцәара иаҗыз иан
илзыцшуан. Цқәа дылбартамзар дылсырбап игәахәзар
акәхап, мацк акара аган иенеиҗеит, уанза зшыапқәа
тәарҗаҗа ихагылаз руазәк. Акы налытцасызшәа длас-
ны дҗагылеит, деиханы лхәыц иахыгы лҗыналхеит,
аха дахымыгзеит еиҗа, лцацха шыказ акшара кәзцәз.
Лылацш нақәшәеит, руазәк, уанза аҗбатәи ауада ак-
ны ицхәеикхәз иавтомат аашытыхны иаахыршала-
ны ахәычы ишынаикәикыз. Ауада иааҗнагәыргәырит
еишьтаргыланы ахысбыжықәа. Дхысуан икнаҳаз Батал
ихы иавакны. Адашма кылырххаауа ахқәа налакаҗеит.
Лееизгазаны лыцкәын иахь дыцшуан лара, деиханы
дагыҗагылахьан. Ицсы тоуп лгәахәратә еицш мацзак
акара дтцысуан зхы тқьахәз ахәычы, аха ус шакәыз
агәрагара нагзангы илымамызт.

– Уаҳа беанбырхха ихыбаҗ тсырттоит... Ус азәы ихь-
хәеит жәаха җенак... – даацәажәеит ихысыз. Уи иажәақәа
рыла макьана лхәычы ахы шимаахацыз агәра аныл-

га, дгәынқуа атәыуара дналагеит, нас уи леаамхны ағьатәы-ғьатәра деитаналагеит:

– Сшәыхәоит... Доушәыжь ахәычы, анцәа шәитцап-шуазар, шәқырсианцәазар, гәыпшқара мачзак шәы-мазар дрыцхашәшьа... Соушәыжь саргы, хтып ах хажәга...

Уаха ажәак мхәакәа, даагәамтңны, еиҭа иавтомат ахәычы ихы шыказ инақәикит. Агәра лгеит уи «агәыл-шьап» уажәазы лхәычы дшимеигзоз...

– Умхысын!.. Умхысын!.. – дныфнытәааит, иаргы, иавтомат ахәычы ихы иақәкны ишикызгьы, иеаанкы-ланы лара лахь дынхьацшит. – Шәара ишышәтаху... Аха доушәыжь ахәычы, итып ахь дыжәга... Цсык сифызоуп сара шыта... – деитқьыз-қызуан Гәашьанеи.

Уаха қәпашьа лымамкәа дышпырәыз агәра анырга акәхап, Батал ишыапқәа аапыртланы днықәдыргылеит, аха днырымкылакәа дынхьыдышышьит.

Дфышьтыхны акаруат днықәтцаны зык неифадырхә-хәеит. Мачк акара ипсы шааталаз агәра лгеит. Уи нахыс лыблақәа неитцыхны лхәычы дзиғампшуа лхы лықәжьны даагылеит, руазәк уи диманы данцозгьы лымбазеит. Ақызқьызра дшафьц дафын...

Ллымхә иаатасит егьи ауадахьынтәи аафра инала-газ агыруа ашәа «Сиса-тура», иеырмазеингьы уантәи даадәылтцит знапы дацхьаз... Уи нахысгьы, илзынхаз лымч хәычы ааизыркәкәаны лхы лыхьчарц акыр дмах-псахзаргьы, Мирон усыцхраа, сыпсынтцры хәа дғьатәы-ғьатәызаргьы, шәипхьыз шәыгымхааит, аламысдақәа хәа дшәи-пшьызаргьы, ахыхьчара лылымшеит, лымч дмырхеит...

– Бхатца дрыцхасшьоит, мыцхәы ихьшәашәоу цхәы-суп бара... – имака еибаркуа дынлықәцәажәеит атцыхә-тәантәи.

– Бласбеи барей шәышьразы адтца җамазамызт, баша бшәеит... – ихәеит даеазәы.

– Бхатца асепаратист салам сызита! – даацәажәеит ахцатәиҗы.

Ғыцха дыштан лара дтаҗсаха, лхы ахчы илагәаны, псык дишызаха дымқәацазо ашьаршьаф лықәыршәны, ацсра ада акҗы лтахымкәа. Уи аамтазы иааргәғәаны азәы ашә днас-насит, руазәкҗы днеины иааиртит.

– Гәашъанеи! – ллымҗа иаатасит илаҗахъаз бҗык, уи инацтаны, иара усҗы итыршьаахъаз лгәы иаҗаҗы интызшьааз аҗыр- җырҗәа ччабҗыкҗы.

– Мышкы-зны бышлацсхоз здыруан сара!.. Быблақәа ирхызбаалон... – аччара дааҗәытцны длыхзасуа даацәажәеит илхаҗыланы илзыпшуаз Гоча Цьохтаберизе.

– Гоча... – мацк аҗара лхы җыштыхны лыбҗы нтылкааит. – Акы затцәык азы суҗәоит... Патрон затцәык усза-меигзан, сшы Гоча. Усза-меигзан патрон затцәык... – илзынхаз лымч хәычы ааизыркәкәаны, аҗатцәы-җатцәра даҗын ацстазаара зтахытцәҗамыз Гәашъанеи.

– Сара спатрон зныхрызеи... – дааеҗырччеит иара. – Мирон дыкоуп, апатронҗы игзам...

– Патронк усза-меигзан, Гоча... – деитааҗатцәы-җатцәит лшьаршьаф леаалаҗәаны днықәтәаны. – Убриак сзыкатца, усза-меигзан...

Иара дышгылац дгылан дырзыпшуан, ашьа зәашыз лхы-лҗы, ашьаза-гәаза зхыз лыблақәа, мыцхәы итцышәшәааз ллакытцәқәа.

– Ашәытара лнышәымтцан хәа расхәахъан... – гәынамзарыла даацәажәеит. – Саҗхеит... – абасҗы иаҗна-цитцеит.

Уи анафс, уаҗа аҗәакҗы мхәакәа, дындәылтцны дцеит. Еита ахчы лхы нылалгәеит лара, агәҗәажәараҗы днала-геит: «Иазызуазеи ацстазаара, иазызуазеи ... җамас иа-

моузеи... Батал, схәычы сышпоуәапшуа... Мирон... Мирон... Иазызуазеи апстазаара, иазызуазеи...».

«Иазызуазеи» хәа лыбжы аалымкәеит, аха анцәа ихамтаны имыцхәымкәа. «Тс-су» хәа ллымкәа иаатасит «Абгалац» ибжы. Апхзы хышәашәа лықәнатәахьан.

–Хәцкәынцәа рус дырмазеит, – ллымкәа интәихәеит – Бсышьтала...

Илахаз даргәыргъарц ахатыцан лгәы нтыцсаит.

– Хабацои?.. «Сара цашәа сымазам» – хәа, гәаныла даацәажәеит.

– Ибтаху бахысыгзоит, баала, – еиҭа ллымкәа интәихәеит, уи нахыс дишьталаны лғыналхеит.

Лара лгәалашәарақәа дыргәылахаланы дахьынзарымаз акыр ахтыскәа калахьан, «Абгалац» уанза ишыны забцъар зхиххьаз акарулцәа рыцсыбафкәа амфәа ианыганы ипхьейкхьан, ацхәа апжәага лагәымкәа атцатцаз ацкәынцәа уака рус иалганы ашашәа рыманы ифаскьахьан.

Ацхәа анпжәалак ирпырхагамхарц, ахьатра анатаххо азы иманшәалахартә еипш, аифахысра ианалагаггы иахәа иахьчап хәа дазхәыцны, ртыцкәа иаархыцны, мацк акара ифахаракны ахәафы атәара дтас иритахьан «Апыза». Атыц маншәалан изватәашаз ахахә дукәа шытан, атцла шыапышәпақәа гылан. Реаармазеины инатәеит зеггы. «Абгалац» уанзеипш илапш лхын Гәашьанеи. Пырхагак лымамкәа, рытцака инашьтыз амфәаду лбартә иахьыказ, иахә дахьчап ззигәахәуаз хақә дук днаваиртәеит, иарггы харак дымцакәа, даеа хахәык иенавеикит.

Ацхәа апжәара – абри акәзан афронт анапхгара афынтәи ирымаз адтәа, аха пырхага дук рмоукәа иманшәаланы ацхәа апжәара ада ус амамкәа алагәымкәа атцатцаны иандырхиа, уи апжәара мацара азирхарц итахымхеит агәып рпыза, уи акәын иртахыз егырт ацкәын-

цәагы. Ирдыруан, ашамтаз инаркны, абцъари аруааи аазгоз амашынакәеи, егырт айбашыгатә техника ире-иуази Акәа аганахь ала ацара шырказшьаз, айхаразак атцыхәтәнтәи жәамш раахыс. Иаарзыпшыртә еипш ата-гылазаашьа рыман, ус анакәха иахьынзарылшоз апхаста рытатәын...

Уанза иахатәаз алашыцра наӀ инахцаны, зхы аазы-рызгахьаз апсабара апцзара хартәауа, абжы ахатц, еицлабны, «кәли-чыли» хәа ашәәхәара иналагахьан апсаатәкәа: игәыӀатцагаха, ипстазаара гәырпхагаха... Гәашьанеи дахьтәаз ллымхәкәа иртахәмаруан урт рыбжы ссиркәа, рыбжы хаакәа, музыка хаазак иафызаха. Лыпстазаарафь иагыараан илахахьан атцаракәа ашамтазтәи рашәәхәаракәа, аха абас еипш ихааны уажәада илмахацызт, илахахьазаргы илызгәамтацызт... Ааскьа лхы иадлымбалацыз апстазаара агәазыхәаракгы аалызцәырыгеит, пхыз хаак дынтанагалазшәа хәыцра хаакәак дынрымехаркит. Иаалыркьаны ллымхә иаатасит Батал итцеггы даныхәычыз, ибгазара аанкыланы дөарца-дөарцә ажәәанахь дхалатц иаб данирхәмаруаз, ахьтәы тцәтәа абжы иафызаха акыр-кырхәа инароуны иччабжькәа. Уи нахыс атцаракәа рыбжы ахатыцан уи ибжы акәзан ллымхәкәа иртафәуаз, – лгәы ахаара тазтцоз илхадырштхьаз апстазаара агьама хаа лгәалазыршәоз. Акинокадркәа ирфызаха лыблакәа иаарыхгылеит рапхьаза аныкәара даналагаз амш. Акьта акны акәын. Зехьынцъара абырлашцсара иафызаха дәыкрынла ихкьаз, ауархал пцза иафыаз рашта акны, Миронгы ларгы наӀ-аӀӀ иаагыланы «арахь уааи, ххатцарцыс, арахь уааи...» хәа, днапхьа-аапхьо аныкәашьа анидыртцоз, иара инапы хәычкәа ышытыхны, дназыпхьоз рахь ирхауа, маалыкьтас дпыр-пыруашәа рыбжьара анеимидоз... Уажәы-уажәы лыбла иаахгылон иаби иареи реицыхәмар-

рақәа, еилатәаны ргәыдеибакыларакәа, ллымхә итафуан реицәажәабыжьқәа, рыччабжьқәа...

Иаалырқьаны ағьға-ғьғахәа бжьыцәгьақәак ллым-хәқәа иаартасит. Инҕыцәаа ицеит итахәхәа лгәы инта-лахьаз ахаара. Инытәба ицеит лыбла ихгылаз ахтысқәа, иниазааит лхәычы иччабжь, лхатә ибжьы хаа. Инеи-хәлацәеит ацсабара ацшзара хазыртәауаз, лгәалашәара хацзыркыз ацсаатәқәа рашәахәабыжьқәа... Иаауан аиба-шыгы машынақәа... Иаауан Амрагыларантәи амҕаду цәгәыхаауа, ргыгцәа ргыланы. Иаауан агәыц зегьы ирта-хымыз, аха изыцшыз...

Гәашьанеи лахь гәыхытхытрак еиҕааизцәырцит «Аб-галац». Дырманшәалатәын, «азәы идамхаргьы дағал-кыртә иҕатә!» ихәахьан «Апыза», иара ииҕахызгьы уи акәын – лнапала, лхатә Мирон ишья луртә еипш, аҕа-гылазаашья лытатәын. Аха уи лылшарц азы, икылкааны дхысыр акәын...

Уажәы, рыбақәа ирбартә еипш иаацәырцит из-зыцшыз. Аколонна ацхьа игыланы иааиуан атанк. Уи иашьтагылан аруаа рыла итәыз, ахыб змамыз амашьы-нақәа... Ишзахәоз иласны иаауаз атанк, иахьтәаз иры-мариашаны иниасит, лассы ацхагьы инықәлеит. Адунеи зегьы бгазшәа атқәац бжьы геит уи аамтазы. Лылацш инытәшәеит атанк дузза шәапаз, нас иыҕтыззаз ац-ха апанельқәа иаарыгәтылакны, еиманы тәҕа рығешы-лархаз. Азы ахықә инықәххуаны еипш аанкыла иахьаз, аруаа зықәтәаз амашьына лавтомат нақәылкит, аха ат-хара дахьзаанза алҕеи амцабзи иаарымехаркхьан, – инаршә хиахьан агранатаршәга ала уи еихсыз «Абгалац». Гәашьанеи, аҕбатәи амашьынахь хәа артәаахәа ибжьы налықәиргеит, итацәыз игранатаршәга нкажьны авто-мат аашьтызхыз «Абгалац», ларгьы лееитцамырхакәа уи амашьына аҕынтәи анкапара иналагахьаз аруаа рыжә-

пара инарбаны еишьтаргыланы ахы нарыжәылтцеит, лыбла ишабозгьы цытфык ршьапкәа инарыкәыккькьаны амәа инанаҳалейт. Мацәысеимкьарак иафьзаха лгәы лашарак нтацхейт, азныказ ахысрагь даакәыгтцны исылшаз убама лхәарашәа «Абгалац» днеизхьацшит, – агәра лгарцлтахын аруаа иреиуаз рынкахара лара ишылуsymтатцәкьаз. «Мирон ишьа буит, афырцхәыс Гәашьанеи!..» ихы-иҫы ихашо ҫааитит иаргьы, уаҳагьы иелыдмырхалакәа ахысра дналагеит. Иаҳа лхы агәра ганы ахысра дейтаналагеит уи нахыс ларгьы. Уи аамтазы рхы рызфьшытьмхуа акынза ахысра баапс картцеит акырткәа рыруаа. Ихысуан амәа нымфәхытц атабиакәа иртатәазгьы, азнырцәала иказгьы, иаауаз амашьынакәа ирыкәтәаз иреиуаз зыпсы нханы иказгьы. Акырцх баапсы иафьзаха иааиуан ахкәа тәаатәаауа, ахәхәкәа инарнцаны аршәаа иасуа... Икәыбаса алеира иаҫын изтатәаз атцлакәа рымахәкәа...

Зегьы иреицәан амәеидареи ирыбжьаз амыгзкәыз атцлакәа рыҫерывакны ҫааихак амамкәа ахысра иаҫыз БМП иакәгылаз ахыршәга. Уи даргәамтцуан «Абгалац». Даеа гранатаршәгак иман, ахә иара дахьтәази уии рыбжьара иказ атцлакәа ицырхаган. Дгәамтцуан Гәашьанейгьы; рапхьатәи лхысра илнаҫаз алтцшәа анафс, уаҳа лыбла ишабоз азә даҫалкыртә дахьыманшәаламхоз. Илбартә еипш, иаацәыртцыр лтахын лыцкьара зкәашьыз, илызхымгоз ахьымзг лзыргаз, апҫтазаара лтахымкәа дказтцаз, лцәа пьзыеыз урт агыркәа, акыр-кьырхәа зыччабжь уажәыгьы ллымхә итасуаз, зшьа лымазар илыжәрыз Гоча. Африкатәи абнауаа иреипшхә ауаа ирызныкәоз урт «агәылшьапкәа»...

Абылра иаҫыз амашьына иахылтцуаз алфә еикәатцәа хәылмышьуа амәа иахатәан. Ихысуа абри иоуп хәа аргәма уаф дылбомызт, ахә икоуп ахьылгәахәуаз ахь хрыжьхрыжь ахысра даҫын. Азәы дитахханы налыкәҫитыргьы

илахауа дыкамызт, апжәареи ахысбыжыкәеи лхы тыр-
кьахьан.

Интәеит лавтомат итаз апатронакәа. Амәа икәлаа-
нза, зхатыпан дааргаз уи ачкәын ишылирбахьаз еипш,
итацәыз амагазин аафыхны, лмака иавтаз афыц на-
фалтеит. Илымфатәшәа деитанхьацшит «Абгалац» дахь-
тәаз ахь. Аха дыкамызт иара, – итыц акны ишьтаз уанза
итаирцәхьаз агранатаршәга ацәа гәәфә затцәык акәын.
Рацәак мтыцкәа еитах бжы баапсзак ллымхә иаатасит,
– уи нахыс афы ааиханакит ахыршәга. Аләа еикәатцәа
ахылтцуа абылра иафын БМП. «Абгалац» иоуп», – гәаныла
даацәажәеит лара, икеи-кеиуа иаалашахьаз ажәфангы
днатцапшит уажәы.

Дыпшуан уи нахыс акыр леадырхаланы, дтанагала-
заны.

Птацкгы зхыршәламыз уи далууаа дпыр-пыруа алба-
ара дафын амаалыкь.

Аргамәа илбон ихы лызкны дышиашаз лара лахь дшыл-
баауаз... Шәәхәа ссир хаазак лгәатца интапхейт... «Сара
сзы даауейт!..» – даацәажәеит гәаныла.

Анцәа дааишьтит... Мирон иахь сигойт...

Мирон сыпсынтры, ура уахь! – даацәажәеит уажәы
лыбжы нытганы.

«Хус нхартәеит, хдәыкәшәтца!» хәа, адтца кайтцахьан
«Апыза». Аха лара уи лмахазәеит, дшыпшыц ажәфан ахь
дыпшуан, иаха-иаха ааигәахара иафыз Анцәа илзааи-
шьтыз иматцуфы – амаалыкь дизыпшуан...

Ахысра иакәытцхьан зцапцханы антцәарахы иinei-
хьаз агәыц. Рхысра ааныркылахьан ампытцахалафцәа
рыруаагы, азәырфы амәа ианыжылаз ахацәеи апсцәеи
инарыха-аарыхо иаацәыртцхьан. Урт шаалбаз еипш мцак
налыхкьан, дызватәаз ахахә ду даавцаны, лоуразоуроу
леаариашаны даагыланы лавтомат нарыкәкны, лхыс-

наңәа атҗага иаадымгазакәа амца рыжәтара дналагеит. Ғаңхьа ахысра тартцеит ақыртқәагғы. Җамтак аҗара дышгылаң дгылан, автомат иҗаз аңталырцәгғы, аха нас дынхьыдышышыт...

– Дысзымыхьчеит... – ихы данызбо дааңәажәеит «Аб-галаң», маңк инаскьахьаны, згәы айсра иаҗәытхьаз Гәашьанеи ашьаңраҗы днышьтатцаны ианаалхагыла.

– Уара иухароузеи... Аңсҗазаара лгәы ахдыршәахьан, – лыхьымзг лызхымгеит, цсаташкәакәа... – җааитит «Аңыза».

Уи аамҗазы, азнырцә аганахьала, амшын агаҗахь еибашьра дук ишналагаз, рзырдыруз ахысбыжькәа рааҗра иналагеит. Уахь иңшуан иҗаз закәыз ззымдыруз зеггы.

– Хдесант азхьытра иалагеит, – зеггы ираҳартә еипш, ибжьы җтыганы җааитит, аргама згәы алаҗаз «Аңыза».

Акәа, 1999

АХҚӘА

АМРА АТЫҢ ИАНАКУ

3

АШӘҚӘА ЗЕГҒЫ АНААРТУ

140

АДГҒЫЛ АҒБАМА

195

УАРДА

262

ГӘЫМСТАТӘИ АМААМЫН АХТЫСҚӘА

305

ҒАРА ҒАХЬ ДААУЕИТ АҒАА БАБАДУ

346

МГӘЫЗ ҒАСАН

358

ГӘАШЬАНЕИ

400

АНЗОР КӘАКӘ-ИЦА МЫҚӘБА

ИАЛКААҰ

Адрамақда

Апиесақда

Аповестқда

АНЗОР КОКОВИЧ МУКБА

ИЗБРАННОЕ

Драмы

Пьесы

Повести

На абхазском языке

Аредактор Ф. Бытәба
Акорректор М. Акаба
Асахъатыхоы Р. Габлиа
Компиутерла еикәлыршәеит Н. Гәынба

Аформат 84x108 $\frac{1}{32}$. Атираж 500.
Икатә. акъ. бгъ. 14,25. Инықә. акъ. бгъ 23,94.
Ақатцапқа №

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2